

ДОВКОЛА СВІТУ

— ЗАУВАГА —

Книжка, котру даємо в руки читачам в 1979 р., мала появитися ще в 1967 році. Не вийшла вона тоді друком з різних причин, про котрі зайвим буде зараз згадувати.

Частина книжки до сторінки 256 включно, була набрана й видрукована в друкарні „Поступ”. Сторінки від 257, до кінця книжки й її обкладинка є друковані так званім „обсетом”. Читачів просимо о вибачення за різні технічні недотямнення. По довгих роках проволоки виллядало, що найкраще буде цілковито занехати її видання. Однак, велика часть її була видрукована, як також кліші до неї коштували багато грошей. Отже, шкода було все викидати до коша.

Я дуже вдячний за велику поміч в виданні цієї книжки Всесв. о. Мітратові Семенові Іжикові, редакторові „Поступу”, як також п. Петрові Башукові, управителеві тогож Видавництва.

Не всі країни, котрі ми звиділи, є в цій книжці. Автор був неприсутній в Канаді і рукописи, через чиясь помилку-недогляддесь затрапилися. Пропали раз на завсіді.

Даємо читачам в руки це, що нам вдалося врятувати.

о. Ігор

Вінніпег, Манітоба
Січень, 1979 р.

Rev. Ihor G. Shpytkovsky

Around the World

World Pilgrimage of four Ukrainian Catholic Priests of Canada

27. VIII — 19. XI. 1965

WINNIPEG

1967

CANADA

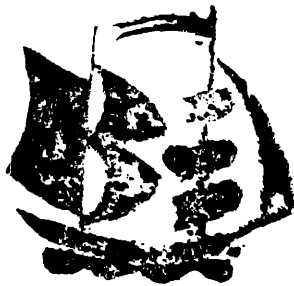
Published by Progress Printing & Publishing Co. Ltd.

418 Aberdeen Ave., Winnipeg 4, Manitoba

о. Ігор Ю. Шпитковський

Довкола світу

Подорож чотирьох українських
католицьких священиків

ВІННІПЕГ, 1967

П Р И С В Я Т А

*о. Станиславові та Антоніні, своїм Старе-
реньким Родичам, як подяку за їх Молитви
та Благословення для мене на цю велику
подорож, ці скромні спомини присвячує
завжди вдячний*

син ІГОР

Обкладинку та мистецьке оформлення виконав
мистець Святослав Гординський

Друковано в друкарні Видавничої Спільноти "Поступ"
418 Aberdeen Ave., Winnipeg 4, Manitoba

Передмова

Це не є книжка історії чи географії країн світу, що їх ми відвідали. Це списані особисті вражіння з подорожі.

В тексті читач знайде, крім вражінь о. Ігоря, також вражіння з подорожі пера о. декана Григорія Овчарика зі св. Землі, Веллінгтону (Нова Зеландія) та разом з о. Антоном Фиком про відвідани Польщі, Росії й України. Четвертий наш співподорожний, о. Володимир Панчишин, подає свої вражіння з Окленду (Нова Зеландія). За ласкаву співпрацю-співредакторство сердечно я вдячний.

Час від часу я послуговувався різними довідниками для подорожуючих, які ми діставали на місцях нашого перебування.

Артурові Дешамбо з Ст. Бонифас, Манітоба, нашому агентові, належить велика подяка за справді добре та практичне приготування нашої подорожі. “Мерсі боку”, Арчі!

“Образки з подорожі” появлялися в вінніпегському тижневикові “Поступ”. Справлені і доповнені, з додатком багатьох знімок, виходять вони оце книжкою. Тираж книжки — 1,000 примірників.

Це вперше чотири українські католицькі священники з Канади відбули таку подорож й мали змогу бути в Римі під час Вселенського Собору, а тому й нашим бажанням було все утревалити на папері. За щасливу подорож ми вдячні в першій мірі Пречистій Діві Марії, Якої вервиця була стало в наших руках, головно під час таких численних летів на літаках. Вона виблагала Боже Благословення для нас.

Наш Митрополит, Іх Ексцеленція ВПреосвящений Кир Максим Германюк, ЧНІ, без якого ласкавого позволення нам неможливим було б відбути цю подорож, заохотив нас до видання споминів книжкою і ми вдячні йому за все, що він для нас зробив.

Редакторові п. А. Курдидикові з “Поступу” дякуємо за справлення мови, а п. Маріянові Міхневичеві за ласкаву коректуру набраного тексту.

о. Ігор, о. Григорій, о. Володимир і о. Антін

Введення

Тому місяць вернувся я з далекої дороги-подорожі навколо земської кулі. Не був я сам, — бо нас було чотирьох: о. декан Гр. Овчарик з Давфин, Ман., о. Антін Фик з Мавнтин Ровд, Ман., о. Володимир Панчишин з Пайн Ривер, Ман., ну і я. Поза своїми парафіями ми були майже три місяці, зробили коло 35,000 миль, були у 28 краях. Бачили ми всілякі чудадива. Іздили ми літаками-джетами.

Нашу подорож можна назвати прощою, бо ми в першій мірі хотіли звидіти найславніші відпустові місця світу, як Святу Землю, Люрд, Фатіму, Арс, Рим. Однак так склалося, що дістали ми запрошення від Преосв. Кир Івана Прашка з Австралії відвідати наших людей в Новій Зеландії та Австралії, отже подорож до святих місць зробилася подорожжю навколо світу.

Почалася наша подорож з Вінніпегу. Зібралися ми всі в священничій резиденції парафії Пресв. Евхаристії в Іст Кілдонен. Відправили Служби Божі в наміренні подорожі. Просимо Матінку Божу про заступництво. Снідання і їзда на летунський майдан. Декан Вінніпегу, о. Йосиф Пуляк, парох церкви Пресв. Родини з Вінніпегу о. Іван Кристалович і о. Володимир Олач, що мав бути парохом три місяці в Іст Кілдонен під час моєї відсутности, як також наш добрий Арт Дешамбо, що виказав так багато терпеливості й вирозуміння у приготуванні нашої подорожі, відвозять нас до літака. Останні вказівки, прашання, важення валізок, перевірка білетів й ми в величезнім, на 146 осіб, СПР-ським літаку. Гляджу крізь вікно в літаку і бачу здалека наших отців, як до нас хитають руками. За хвилину літак рушає, прив'язуємося поясами епоперек і великий джет починає підноситися. Робимо на собі знак хреста. За кілька минут ми понад хмарами в дорозі до Ванкуверу. П'ятниця — початок нашої подорожі — піст, але на літаку подають м'ясний обід, бо компанія дістала для католиків спеціальну диспензу-звільнення від посту, подають нам письмо з Конгрегації в Римі. Не користаю з того позволення — не їм м'яса — і взагалі їда мені не смакує, — признаюся, що давно їхав останній

раз літаком і тепер таки трохи було страшно гнатись тим джетом. Пізніше в подорожі чоловік звик до літання. Але на перший раз було якось моторошно.

Всього дві години ми їхали до Ванкуверу. Висідаємо. Маємо коло шість годин зупинки. Над вечір покидаємо Канаду і понад Спокійний Океан будемо летіти яких шість годин до славетних Гавайських Островів. Ідучи на захід, користуємося часом, — наставляємо годинники на дві години взад. В Ванкувер є наша церква, парохія, громада. Не будемо сидіти в летунським будинку. Беремо таксівку і їдемо до оо. Василян, парохів нашої церкви в Ванкувер. Нашим господарем був о. Венямин Бараник, ЧСВВ, колишній протоігумен, мій добрий знайомий. Оглядаємо церкву, забудування. Чули ми про велику площу, що її Парохія Матері Божої закупила й вибудувала на ній дотепер великий Український Центр. Має бути потім на площі нова церква, монастир і інші будинки. Преп. о. Бараник показав нам це все. Центр і площа справді імпозантні. Робимо спільну знімку. Працаємося. Таксівкою ще з три години об'їздимо Ванкувер, — оглядаємо Стенлі парк, звіринець, портові будівлі. Погода на наше щастя добра, немає дощу. Час скоро летить. Врешті сідаємо знову в той самий літак і ми знову підносимося понад хмари — скоро, спокійно і легко

ІСТ КІДОНЕН, МАН. Початок нашої подорожі, Стоїмо перед парафіальною резиденцією, зліва чергою: о. Антін, о. Ігор, о. Григорій і о. Володимир. Ми прикрашені довгими лентами летунських білетів (тикетів), що візьмуть нас докола світа.

їдемо до Гонолюлю — першої властивої зупинки в нашій світовій подорожі.

Не могли б ми були зробити цієї подорожі без позволення нашого Владика Митрополита Кир Максима Германюка, ЧНІ. Однак наш Архиперей не тільки що не забороняв нам, але заохочував нас до поїздки: Поїдьте, відвідайте святі місця, будете в Римі-Ватикані на Вселенському Соборі, який цього року має закінчитися, це історична подія, раз на життя... Ну і ми поїхали з Вінніпегу при кінці серпня й вернулися в середині листопада. Я особисто ще хотів відбутися ту прощу й тому, щоб подякувати Богові за ці всі ласки, що Він мені давав в житті і особливо за тих добрих парафіян, котрих маю в Іст Кілдонен та з якими я вже 25 літ. А до цього мав доброго собрата-заступника в особі о. Володимира Олача, — отже й позичивши трохи грошей та доставши всілякі застрики, дорога для мене отворена.

Вернувшись з подорожі, почали на мене сипатися всілякі питання, ну, як там було, що ти бачив, що ти їв, чи ти їхав на слоневі, верблюді, скільки то все коштує і так далі. Парафіяни зробили мені прийняття-привітання з моїм приїздом. На тім прийнятті був і о. Семен Іжик, редактор "Поступу" (як Ви ще цього не знаєте) і він до мене, — пиши щось до "Поступу", спомини з подорожі. А тут і дістаю листа з Мондери від нашого "дзядзя" о. Мирона Кривуцького, ЧСВВ, пиши брате до "Поступу", люди люблять читати спомини з подорожі, от як читали спомини о. А. Лугового з подорожі до Полудневої Америки. Таке саме й інші, от хочби й ред. А. Курдидик з "Поступу": Пишіть, і то все.

От і я набрав охоти щось шкварнути на папір. Я ніякий письменник та вже давно писав щось до газети. Отже вибачте мені за мій стиль, вибір слів і так далі. "Образки з подорожі" в часописі "Поступ" були подавані не в хронологічному порядку, як вони слідували, але вибрав я був, на мою думку, найважливіші моменти з подорожі, а саме відвідини Італії, Ватикану, Риму, Туреччини.

В книжці подаю вражіння з подорожі після країн так, як ми за порядком їх відвідували. На початку подорожі ми пустились в дорогу на захід від Вінніпегу, 27 липня, вернулися до столичного міста Манітоби зі сходу, 19 жовтня 1965.

Тепер у Канаді грудень 1965, перед Святами Різдва, на дворі сніг і тріскучий мороз. Замикаю очі та думкою лину в ту чудову подорож, так недавно відбуту. І ось перед мої очі надходять найважливіші події з нашої подорожі.

Гаваї

2,705 миль з Ванкуверу до Гонолулу, — це для великого СПР літака-джета не велика віддаль, — усього щось шість годин лету. Літак повний, 146 пасажирів. Сидимо по середині літака, — о. Гр. Овчарик на середнім фотелі, я з-права коло вікна, коло о. Овчарика з-ліва молода дівчина, за нами о. В. Панчишин і о. А. Фик, які також мають за товаришку подорожі якусь паню. На літаку ряди потрійних фотелів, по середині прохід. Літак мчить скоро, дуже легко і спокійно, нам не здається навіть, що ми на літаку.

Подають вечеру, бо виїздимо якраз у час вечері. Лет до Гаваїв називається “шампанським” летом, бо до вечері подають “задурно” (ми за це заплатили) кожному також не таку аж дуже малу, але й не велику пляшку шампану. Під час вечері, як звичайно, “розв’язуються” язики і чую, за плечима, та поважна пані, що сидить коло наших співтоваришів й побачила, що це священики, починає говорити про Вселенський Собор, зміни в богослуженнях, введення англійської мови і таке подібне. Виглядає, що вона ревна католичка, але не дуже похваляє рішення Собору.

Сусідка з-ліва о. Овчарика також починає говорити. Її клопоти зовсім інші. Вона з Ванкуверу, не-католичка, ще дівчина, покидає Канаду раз на завжди і їде до Австралії віддаватися. Мала б це бути для неї радісна подія, але вона, — батько вже не живе, помер рік тому чи що, — не має на весілля згоди своєї мами, тому, що її будучий чоловік католик і мама не годиться на те, щоб вона стала католичкою. Вона брала частину інструкцій у Канаді, хоче їх докінчити в Австралії, але має всякі сумніви-проблеми. Зовсім природне, — вона не розуміє, як Католицька Церква розв’язує ці або інші питання та спочатку майже у сльозах, побачивши священиків (дуже докладно наперед спитала, чи ми справді католицькі священики), з довірям отвирає свою душу й засипає питаннями о. Овчарика. Отець Григорій, як звичайно, поволі й поважно пояснює їй у добрій англійській мові питання за питанням, я час від часу докидаю своєю ломаною англійщиною кілька

слів. Дівчина справді хоче знати більш про Католицьку Церкву, бо незадовго буде хрещена і братиме шлюб у тій же Церкві. П'ємо шампана й бажаємо їй усього добра в її новім житті на новім континенті. Дівчина заспокоїлася, однак бачу, що вона ще далі не може зрозуміти, чому її рідна мама не хотіла згодитися на її такий важливий крок життя...

Коло десятої увечері заїздимо щасливо на міжнародний, справді великий летунський майдан у Гонолюлю, яких 9 миль від осередку міста. Пращаємося з нашими співтоваришками подорожі і бажаємо їм усього добра. Йду з валізочкою в руках з літака до вестибюлю, де мають переглянути наші папери й думаю собі: Як воно вміло говорить св. Письмо про священника — “Ти є ерей во віки”... — ось ми їдемо на вакації-прошу, а тут на літаку мусіли кілька годин давати інструкції так, як у своїй резиденції, людині, що була спрагнена правди. Так, священником ти є завжди, всюди і для всіх...

Чув я, що в Гонолюлю і на Гавайях є звичай, що коли хтось з “другого світу” приїздить до них, гостя зустрічають довгими, плетеними вінками з живих квітів, що зветься “лейс”, закладають вам їх на шию й витають вас особливим гавайським поздоровленням “Алога!”. Цікаво було, чи й нас так приймуть. Так. Компанія, що займалася нашим побутом у Гавайях, вислала також назустріч нам свою представницю, що вручила нам красні візитівки-привітання та вінки живих квітів. В дорозі до нашої лімузини мали ми ще й іншу надзвичайну несподіванку, бо зустріти та привитати нас вийшли до літака також наші собрати-священники, що прибули тиждень раніше на Гаваї на вакації. Гавайським привітанням “Алога” отці нас привитали й завісили на наші шиї ще й інші “лейс”. Цим привітанням були ми дуже зворушені, бо таки знайшли в цьому “кінці світу” когось зі своїх. Коротко переповідаємо одні другим новини, випитуємо одні одних і їдемо до свого авта, бо нас вже ждуть. Побачимося пізніше на довше, бо показується, що наші місця перебування в гостинниці близько себе.

З авта подорожі з летовища до міста оглядаю краєвид, хочу більш побачити, що воно за “цімес” ті Гаваї. На дворі дуже парно — тепло, але й мокро, паде ніби дощ, ніби не дощ і мало що видно. Однак не журюся, маємо бути тут кілька днів, все оглянемо. Є вечір, над морем люди купаються, більші й менші пальми, всякого роду й масти, спокійно ворущать своїми вітами. Дістаємо в гостинниці поодінчі ліжка у двох кімнатах, розпаковуємо свої добра й лягаємо спати. Прико-

лнсує нас до сну подув теплого вітру крізь сітку з тростини, яку засувають на вихід на балкон замість дверей. Наша гостинниця над самою пляжою Ваїкікі — чути голосну музику, крики й співи з пляжі до пізньої ночі... На Гаваях люди бавляться...

ДЕЩО З ІСТОРІЇ ОСТРОВІВ

Коли думаєте про Гаваї, милі й солодкі речі приходять вам на думку: цукор, ананаси, "пайн епел", "алога", — слово любови й приязни, — символи тих кількох надзвичайних островів Осереднього Спокійного Океану, де люди вчать танцювати "гула" й пливати в чудовім морі майже від тої хвилини, як навчилися ходити.

Гаваї були "відкриті" три рази. Полінезійці кажуть, що плем'я гаваї-лоа осіло тут перше, більш 1,000 літ тому. Інші знову твердять, що еспанці були тут вже в 1555 році. Але в модерній історії прийнято, що капітан Кук відкрив Гавайський архіпелаг у 1778 році й назвав їх "Сендвич Острови" у шану князя Сендвича, який фінансував експедицію в ту частину Спокійного Океану. Сам капітан Кук був убитий у конфлікті між залогою свого корабля та тубильцями в Кеалакекуа, на острові Гаваї.

ГАВАІ. Ми на вулиці прекрасної Ваїкікі, повертаємось із закупів. Зверніть увагу на стрімкі пальми. Зліва чергою: о. Ігор, о. Григорій і о. Володимир.

Від 1900 року Гавайські острови є американською територією, а від 1959 року 50-тим американським стејтом. Найбільшим з групи всіх вісьмох гавайських островів є острів **Гаваї**, що й дав назву всім островам. Цей острів має численні водопади, є краєм квітів-орхидей та активних вулканів, з яких Мауна Лоа є найбільшим вулканом світу, надзвичайної краси, однак нешкідливий. На острові є старовинна королівська палата та прекрасний Державний Парк — тропічні дерева, тропічні пляжі, непроходимі джунглі, останки лави, багаті плянтації, християнські церкви та руїни старинних поганських святинь. Знайдете на ньому також гори, покриті снігом. Населення на острові Гаваї коло 60,000 людей.

Мауї, другий щодо величини острів, має населення більш 36,000 голів та відзначається тим, що на нім є Галеакала, “дім сонця” — неактивний і найбільший у світі вулканічний кратер. Тут теж місто Лягаїна, колишня столиця островів.

Островом, на якому є теперішня столиця стејту, є гористий **Оагу**. На нім є Гонолюлю, Пляжа Ваїкікі, славетна Пирл Гарбор і великі плянтації цукрової трощі. Населення острову — більш пів мільйона, бо 589.581 осіб. У столиці Гонолюлю є фінансовий, освітний та державний центр стејту. Зогляду на своє географічне положення, Оагу є островом з головним портом для транскеанських літаків та кораблів. Гонолюлю, — це велике місто з модерними будинками, гостинницями, крамницями. Справді велика приємність ходити його вулицями, — всюди пальми та так звані дощеві дерева жовтої, рожевої, червоної чи іншої краски, а їх гілля вгорі росте так широко й поземо, що творить наче парасолю.

Правдиву красу острову Оагу та інших островів побачите щойно тоді, коли підете вглиб острову, подальше від головних туристичних осередків. Уродженці островів недаром кажуть: “Ви не жили, аж доки не побачите всіх островів”. Й тому, коли маєте час, огляньте всі острови, ідіть углиб їх — всюди побачите прекрасні дерева й квіти, знайдете чудові пляжі, гарні гори й скелі.

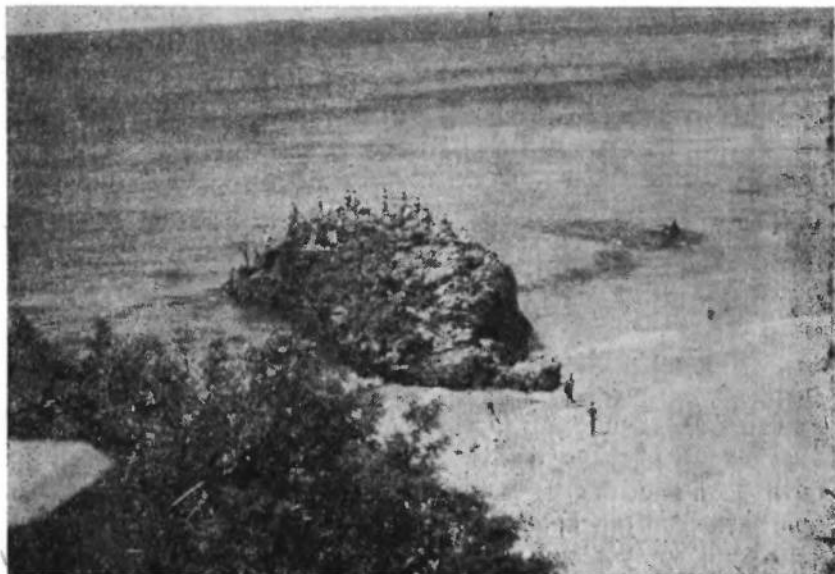
Менш знані острови, що їх рідше відвідують туристи, є **Ланаї**, що має всього коло 3,000 населення, дуже урожайний та наставлений виключно на плянтації ананасів; **Ніігав**, з населенням усього 278, є приватною власністю, на нім плекають худобу й повіря каже, що тут мала мешкати богиня Пеле; **Кагоолаве**, що не має мешканців і званий “самітним островом” або островом смерти, є покритий невибухлими стрільнями —

він місце військових вправ з літаків чи військових кораблів Америки. На нього нікому не можна дістатися.

Однак можна відвідати слідуючий острів **Kaui**, що зветься "Острів городів" і який замешкують більш 26,000 людей. На ньому є надзвичайний каніон, 4,000 стіп глибокий, що зветься Ваімеа Кеніон. Цілий острів покритий екзотичними тропікальними квітами й рослинами, всюди повно водопадів, яруг та чудових долин. На острові є також Кокі-парк, плянтації цукрової трощі та мальовничі села.

Останнім островом є **Молокаї**, 60 миль від Гонолулю, 6,000 мешканців. Звуть його також "Приятельським Островом". На ньому є дві великі плянтації ананасів (пайн-епел) та оселі рибаків. Цей острів є знаний також з того, що на ньому був колись славний на весь світ азиль — відокремлене місце — для хворих на страшну шкірну недугу проказу. Колись на ньому проживали ті прокажені у страшному опущенні й нужді. Привозили їм кораблем час від часу на цей острів поживу й скоро віддалювалися, не ступивши ногою на сам острів.

Між іншими, що помагали нещасним на згаданому острові записала історія геройську постать священика Даміяна, який покинув Европу (Бельгію) й віддався повністю на службу

ГАВАІ. Оглядаючи острів Оагу, бачили ми над берегами моря прекрасні пляжі. На знімці посеред пляжі велика скеля. Смільці вилазять на неї та скачуть в теплу воду Спокійного Океану. Чудово!

бідним прокаженим та був для них не тільки священиком, але й лікарем, будівничим схоронищ, навіть гробокопателем. Врешті й сам заразився страшною недугою й помер геройською смертю. Про нього написав Іван Фарров чудову книжку в англійській мові під наголовком “Дамієн Ди Лепер” і з тієї книжки отці місіонери люблять оповідати людям про те, як то о. Даміян публично визнавав свої гріхи з малого човна, бо капітан більшого корабля, що привіз був харчі для острова, не хотів дозволити о. Даміянові ввійти на корабель, на якому був настоятель о. Даміяна. Так, о. Даміян голосно визнавав при всіх свої гріхи, а його настоятель, священик, стояв на покладі на кораблі над його малим човном . . . Яке геройство! Отці місіонери, оповідаючи цю історію, хочуть показати людям, як треба визнати всі свої гріхи священикові та що це аж не таке тяжке, бо це відбувається потихо, ніхто про це не знає, не буде знати й не чує.

Сьогодні на острові Молокаї є тільки порожня могила о. Даміяна. Тіло його перевезли до Бельгії. Лікарська наука пішла багато вперед і на острові є ще далі модерний шпиталь, однак про якусь небезпеку дістати ту заразу, коли відвідувати остров, немає навіть мови. Так, люди приїздять на остров і хто має віру, йде на могилу цього католицького священика-героя помолитися та вчиться від нього, як на ділі виконувати діла милосердя, про які Ісус Христос так гарно говорить у св. Євангелії — в науці про Страшний Суд.

ДОСЛІДЖУЄМО ОСТРІВ ОАГУ

Тому, що ми мали всього кілька днів зупинки на Гаваях, ми могли побачити зблизька й дослідити докладно тільки один острів Оагу, на якому є й місто Гонолюлю.

Коли пишу нині, у п'ятницю 4 березня 1966, на дворі шаліє страшна сніговія, вітер дме з силою коло 70 миль на годину, дороги забиті, школи позамикані, нема пошти, щоденників, автобуси не ходять, все в Вінніпегу спинилося і наш славний посадник міста, українець Степан Дзюба, по радіо доручив усім людям сидіти дома, ніде не виїздити і не виходити . . . І я сідаю до машинки й з якоюсь сумною задумою пригадую собі прекрасні Гаваї. Лину думкою в той недавній час, коли ми учвірку перебули кілька днів на острові Оагу та в його столичнім місті Гонолюлю, про яке ми вчилися ще досить малими в перших клясах гімназії, слово Гонолюлю якось тяжко було нам вимовити і ми його з усмішкою на устах

повторяли... Чи думав коли малий хлопчина, що буде мати змогу в цій місті перебувати кілька безжурних днів, — днів повних вражінь, радості та спочинку на старші літа?...

Як я вже сказав, наша гостинниця була над самою пляжею Ваїкікі, над самим морем. Ваїкікі — це наче передмістя Гонолулю, але яке, модерне, повне не тільки великих готелів-гостинниць, чудових міжнародних базарів, першорядних ресторанів... Це ніщо інше, як сто-процентова Америка, тільки дві різниці: Перше, що Ваїкікі купається в казковій рістні — квіти, пальми, тропічні дерева, спекота, тепло, краса. І друге, що дороге (кімната 6 дол. денно від особи), як навіть не всюди в Америці. Однак, казав нам якийсь практичний чоловік, чого дивуєшся, що тут так деруть, вони знають, що як ти вже тут, то мусиш мати гроші і їм зась до того, чи то твої гроші, чи ти їх позичив, як то було в моїм випадку. Однак я переконався в тій подорожі, що коли вважаєте на себе, не мусите видати грошей забагато. Треба собі сказати: Хоч мене тягне, кортить, я хотів би мати, купити це і те, — не купую, бо немає і це все. Заплатили ми були за подорож наперед у Візніпегу, за всі гостинниці та майже за всі харчі й тому нам було дуже добре, а зі собою грошей-чеків мали ми мало.

ГАВАІ. Прегарний вид з гелікоптера на Гонолулю, далі на околицю Ваїкікі, вкінці маєстатичний Даймонд Гед, світової слави шмат гористої землі, що її можна бачити на овиді.

Першу ніч на Гаваях перебували щасливо. Неділя. Рано встаємо і йдемо до католицької церкви вислухати Службу Божу. Ми добре спиталися, де є найближча церква, в честь св. Августина у Ваїкікі, — буде якої пів милі, може й більш, від нашої гостинниці. Йдемо гарними вулицями, ще рано, не дуже горяч. Приходимо на час — восьма година. Великий будинок, мурований, священник стає якраз до престоло. За латинським обрядом Євангеліє про милосердного Самарянина. Священник говорить гомілію на основі цієї званої події з св. Євангелії, престіл обернений до людей, Євангеліє читає священник по-англійськи, Апостола читає збірщик з-права коло бічного престолу, також по-англійськи. Люди повбірані по-вакаційному. Багато йдуть до св. Причастя, ми також стаємо в чергу й приймаємо Христа у свої серця. Йде дві збірки, — перша на церкву і друга (чомусь зараз після св. Причастя, ніби не було кращого часу) за лавки. Даємо, як усі, свої жертви. Звичайно ми говоримо проповіді і люди слухають, а тут маємо нагоду почути проповідь у церкві й ми бачимо на ділі, як воно буває, коли ми, священники, задовго говоримо та ще й повторяємо ту саму річ два рази... І ми, вийшовши з церкви, говоримо про це, бо хоч латинська Служба Божа звичайно коротша від нашої, — тут ми були на читаній Службі Божій повних 55 минут. На оборону того священника треба сказати, що він також оголошував про нові вітражі в церкві та для нас туристів дуже цікаву справу, а саме, що на Гаваях немає у п'ятницю посту — можна їсти м'ясо, крім Великої П'ятниці та ще якогось дня (латинники мають трохи інші закони посту).

На сніданок йдемо до ресторану в нашій гостинниці, де ми й мали майже всі свої обіди та вечери. Удальня велика, повно столиків на чотири особи. При вступі платите всього 1.50 дол. за сніданок (обід і вечера по 2 долари і як на Гаваї, навіть не дуже багато), а тоді підходиш до столів, береш на тарілку всього, скільки хочеш (так званий, як і в Канаді, “шморгес-борд”) і можеш ще другий раз вернутись та набрати всякого добра, тільки не можна брати в кишеню чи виносити з ресторану. Казали колись наші — “чоловік не безрога, більш ведра не вип'є”. І хоч не знати скільки б ти набрав, то з'їсти можеш тільки означену кількість. Пишу про це, щоб сказати вам, що на Гаваях, крім звичайної кави, чаю, молока, хліба, яєць і всякої вудженини, є ще повно різних овочів, яких ми не маємо в Канаді і все свіже, росте на місці, повне соку, просто розпли-

вається в устах. І ми по два рази йшли за тими добрими: якісь мангос, золоті папаї, ананаси, авокадос, банани, лічіс, тамарінд, стар-фрут, коконат, фіґи, сливки... Слинка й нині йде мені в уста, коли про ті овочі згадую. На "бейкен" навіть не дивимося, маємо його досить в Канаді. Запиваємо всі ці "делікатеси" якимсь жовтим соком.

Перебираємося і йдемо на пляжу, ми ж так багато чули про гавайські пляжі! На дворі спека, вітер легкий, час від часу хмари спокійно перепливають по голубім небі. На світі люди майже всі однаково вбираються, йдучи над море, ріку чи озеро. На Гаваях те саме, хоч бачу, що всі, хто йде над море, несуть у руках щось скручене, якби якісь дручки. Показалося, що це зроблені з тростин наче довгі рушники, — їх розкладають на піску й лягають на них, щоб не замаститися чи щоб пісок та камінчики не глодали. Ми, по-канадійськи, поклалися на пісок, бо ж не будемо бозитися з тими "тростинними рушниками". Всюди доволі людей. Виходить Боже сонце з-за хмар і, брате, як почало воно гріти... Люблю страшно сонце. Не раз і не два у своїм житті переплатив я ту любов грітись на сонці великими міхурами, не одну ніч не спав від спаленої шкіри. Але щоб воно просто палило, як тут на Гаваях, того-ніколи не зустрівач в житті: Здається, воно влазить у тебе

ГАВАІ. Сото Зен, буддійська святиня в Гонолулю при 1708 вулиці Нууану. Перша святиня була збудована в 1913, цей будинок збудований у 1952.

і смалить немилосердно. Я й тішуся тим, наша люба вінніпегська зима така буває довга, літо таке коротке, — тому й користай, брате, зі сонця!... Але довго сидіти на сонці, не насмарувавшись якоюсь “мастигою”, годі — отже йдемо у воду і я розчарувався: Не водою, що справді тепла, але тим камінням, що давить мені ноги. Деж той пісок, про який “пани” так писали у книжці, та ж на нашім славнім Гренд Бічу в Манітобі, яких 60 миль на північ від Вінніпегу, куди ми так багато разів їздили чи їздимо купатися, є кращий пісок і про це голосно кажу своїм співтоваришам. Так, але сонце вони “краще” мають від нас і що гріє — то правда. Як тільки мали ми час і нагоду, ходили ми погріти свої кості на пляжу, набрати сили, здоров'я, гарту на довгу дорогу. Після кожної купелі беремо шавер-туш в нашій лазничці — це конечне, бо морська вода зі сіллю так їсть, що як не змиєш її, будеш мати клопіт.

По полудні, після короткого спочинку йдемо на перші оглядини міста Гонолюлю. Тура триває яких дві години, нас туристів в авті яка шістка. Понад морем йдемо в сторону Гонолюлю, об'їздимо його нові, далі старі вулиці, будинки, гостинниці. На морі бачимо численні кораблі, пасажирські та вантажні. Над нами раз-у-раз літають літаки — воєнні, пасажирські й тягарові. Гаваї і головно Ваїкікі-Гонолюлю мають славу плавачьких імпрез, як також славну на весь світ їзду на так званому “сирф”. В купелевім строю стаєте на дошку, мусите добре пливати, йдете вглиб моря і хвиля несе вас до берега. Рівновагу втримуєте порухом рук. Вся штука в тому, щоб якнайдовше витривати і, не впавши у воду, приплисти на тій дошці на хвилі до берега. Дивлюся під час їзди автом на це і думаю собі, — це не для мене, я пливаю як сокира, а шкода, бо йду тільки у воду й дивлюся, щоб купаючись не втопитися. Одна потіха, що Бог дав мені довгий ріст і можу далеко йти в воду. Проїздимо попри першу церкву островів — католицьку Церкву Матері Божої, попри палату полінезійських королів, під якою стоїть статуя останного з них. Ратуш Гонолюлю імпазантний, з високою вежою, незаступимим годинником та великим написом “Алога”. Відвідуємо також у нашій турі, вперше в житті, буддиську святиню. Святиня невелика, внутрі чисто, — престіл, статуя Будди, жертівник для палення кадила та місце, де навколішках жерці моляться. Зараз коло святині дім для жерців, під святинєю зала, в якій молодь вправляє гімнастику, — якраз застаємо хлопців, що їх учать дужання (Judo). Коло дому

доволі гарний кактусовий город. В Гонолюлю є і свій Ваїкікі Шел — велика театральна зала, де відбуваються всякі концерти й інші великі імпрези. Багато дечого бачимо, однак на мене робить найбільше враження справді казкова рістня острову, всюди пальми і квіти всяких красок і виглядів. Повітря чисте, — втягаєш у легені і наче ковтаєш здоров'я...

Другого дня нашого перебування в Гонолюлю вибираємося на ціле пополудне кораблем до славетної затоки "Пирл Гарбор". Славетна вона з того, що в ній були зібрані воєнні американські кораблі й на них напали японські літаки 7 грудня 1941 року, затопили багато кораблів, у тому кілька велетнів американської флотії, та згинуло кілька тисяч американських моряків. Тим нападом японці майже спаралізували всю американську морську збройну силу, але й спричинили те, що Злучені Держави вступили у війну з Японією, під час Другої світової війни, а 14 серпня 1945 неофіційно на Гаваях відзначувано упадок Японії.

Пирл Гарбор лежить на полудневім побережжі острова Оагу, яких 6 миль на захід від Гонолюлю. Приїздить по нас лімузина й везе до морської пристані Гонолюлю, звідки туристичні кораблі розвозять туристів на всякі прогульки. Наш корабель до Пирл Гарбор не дуже великий, може з яких сто тонн ваги. Дивної конструкції: два великі понтони-човна, споєні разом, внизу мотори, що порушують корабель, поверх них положено поклад з лавками для туристів, великі машини та вітрила, будка для капітана, місце на продаж солодощів. Море спокійне — у блакиті пересуваються хмари. На покладі крім цивільних людей є багато американських воєнних ветеранів, включно зі своїм капеляном. На грудях мають чимало воєнних відзнак і медалей. Везуть зі собою вінки, будуть кидати на місця в воді, де потонули кораблі та де ще до нині і до кінця світа будуть спочивати вічним сном американські герої. Виходжу на поклад та вибираю собі місце, де сонце гріє, хочу опалитися, на голові не маю нічого. Сонце добре гріло і я так опалився на морськім вітрі та сонці, що з мого чола шкіра злазила довгий час. Морська вода дуже чиста й прозора. На великих, широких стовпах, вбитих в морське дно, до яких прикріплені лінвами кораблі, стоять у купелевих строях чорні як земля, може й зроду, або й опалені, молоді хлопці. Виглядає, що уродженці острова. Їх тіла — одні м'язи, аж краса дивитися. З них пливачи першої кляси, пливають як

риби, кличуть до туристів на покладі — кинь срібного гроша в море і побачиш, що я його знайду. І туристи кидають, один, другий, третій, десятий. Хлопці стрілою зі стовпів, може яких 20 стіп високих кидаються в море, зложивши руки над головою в формі вістря і з дна моря витягають ті гроші. Це повторється раз за разом. Хлопці здорові, молоді, заробляють в той спосіб на свій “хліб насущний”, — заробіток може аж не надто тяжкий як на їх обставини. Дивимося на ці пописи й час скоро збігає, не нудьгуємо.

Коли ми виїхали на море, капітан проголосив, що всі, що мають фотографічні апарати, мусять їх віддати на переховок під час подорожі. Пирл Гарбор — воєнна база, не можна в ній робити ніяких знімків. Далі проголошено, що всі неамериканські горожани мусять зголоситися, й подати свої імена та державну приналежність. Записуємося як канадійці, о. Овчарик і о. Фик віддають свої апарати. Ті записи неамериканських горожан не виглядали дуже поважно, а справді по американськи, — без перевірки документів, якби якісь шпіони хотіли бути на кораблі, могли б легко подати себе за американців, не зголоситись, то і все. Не дивуюся, отже, що Америка втратила секрет атомової бомби так легко до большевиків...

З корабля дуже гарний вид на острів та Гонолюлю, — це півмільйонове місто.

Після якої години плавби, перед в'їздом до заливу голосямося до воєнної патрулі, що береже гирла до властивої затоки. Корабель причалює до берега, передає папери — це все. Наш корабель в'їздить у затоку. Пирл Гарбор щось надзвичайне: Море, глибоке, входить кілька миль вглиб суші й творить чудову пристань. Посуваємося поволі. При гирлі до затоки, кажуть нам, американські підводні човни берегли залив, а тут японці зробили їм немилу несподіванку згори.

Ідемо довкола тої прекрасної затоки, близько берега, оглядаємо її цілу з нашого корабля. Жду на ту хвилину, коли будемо посуватися попри місця, де лежать на дні моря побиті кораблі й у них поховані, як у спільних могилах, вояки. Побереже дуже врожайне, повно тропічної зелені, високі, стрімкі пальми, всюди повно квітів. Вкінці, близько самої морської воєнної бази, на якорах багато воєнних американських літаконосців та інших кораблів, із славетними і знаними з воєнних фільмів великанськими гарматами. Тепер вони в Пирл Гарбор, бо в тій затоці є великі воєнні заводи для будови, перегляду та направи воєнних кораблів. Тут, як сказали нам, є також

майже невичерпані засоби воєнних матеріалів, зброї, стрілен, гармат, провізії для всієї американської флотії на Тихому Океані. Це все тут у підземних кольосальних магазинах-сховах. Працює в тій воєнній базі кілька тисяч робітників, крім військового персоналу. Будівлі справді великі. Бачимо великі канали, в які воєнні кораблі можуть входити з заливу. Подивляємо, як кажуть нам, найбільші у світі “крейн” — двигуни, — цілі залізні вежі, що мають силу, як не цілі кораблі, то великі їх частини піднести, поставити, занести, де треба. Глядячи на це все, бачиш наділі, який то велетень — Америка...

Недалеко від самої пристані під якором стоять кораблі, а знаходяться якраз на місці на морі, де на дні лежать вічним спочинком побиті кораблі. З другого боку на березі покладані купами довгі дула гармат з тих кораблів. Тут і там бачимо, як з моря вистає якийсь заржавілий дріт, якесь залізо, рура чи бляха. Це все, що видно, — корабель у воді. Ідемо далі — те саме й те саме. Американці побудували над тими морськими цвинтарищами, як і годиться великій державі й батьківщині своїм вірним синам, пишні воєнні пам'ятники, — всі на морі, всі прості й гідні: на понтонах-човнах збудований поклад, поверх нього машт, на якому повіває американський

ГАВАІ. Подивляли ми чудову рістню на острові Оагу, ось, як на цій знімці, ялею струнких пальм. Подібну казкову рістню оглядали ми потім на Фіджі, а головню в в Цейлоні й Індії.

прапор, — дуже шкода, що не можна було з цього зробити знімки, бо вид чудовий. Наші американські ветерани кидають вінки у воду — хвилину мовчанки, хвилину чудова. Клонимо всі голови й у серці чую слова нашої стрілецької пісні: Спійть, хлопці, спійть... про волю, долю сніть!...

Чому тих вояків не витягнуто з кораблів і не поховано на кладовищі в Гонолюлю? — насувається питання, коли їдемо попри затоплені кораблі. Однак я вповні годжуся з рішенням військової влади. Моряки не можуть краще вічно спочивати, як у своїх кораблях. Щодня човен причалує до того воєнного морського пам'ятника, почесна сторожа виходить на поклад, вранці піднесення і ввечері опускання прапору...

Давно вже за нами місця слави чи нещастя американської фльоти у Пирл Гарборі. Корабель постійно йде. Ось зближаємося знову до устя затоки. На кораблі наче перелетів ангел смерті. Ветерани горді, що зробили добре діло, й віддали честь своїм упавшим побратимам.

Сонце починає клонитися до заходу. Змучені, повні вражінь, причалуємо щасливо до пристані. Варта було поїхати на прогульку кораблем. Віддають нам фотографічні апарати. Пращає нас залога корабля й наша лімузина везе нас знову до гостинниці. Після доброї вечері йдемо спати і спимо як забиті — майже цілий день були ми на здоровім морському повітрі, під промінням гарячого, сильного гавайського сонця.

ПРОГУЛЬКА ДОВКОЛА ОСТРОВУ

Останній повний день нашого побуту на Гаваях ми посвятили на цілоденну прогульку автом довкола острова Оагу. Прогулька була дуже цікава — ми бачили зблизька життя родовитих гавайців, багату рістню гавайських островів. Було нас всього в лімузині 8 осіб — 7 туристів та один шофер-провідник.

З гостинниці підбирає нас авто і везе знаними нам уже вулицями Ваїкікі, потім минаємо знову вулиці Гонолюлю й виїздимо на передмістя столиці. Якщо ви любите природу, — квіти, декоративні дерева, пальми, кущі й інше — для вас буде тут рай. Наш провідник-шофер везе нас у чудову панську й модерну дільницю, де мешкають "бідні". Не всіляк я цього всього вам описати, я ж не писака-поет. Серед казкової природи й зелені, серед справді веселки кольорів усіляких квітів тут і там розкинулися людські хати. Тропічна краса. Пальми, бамбусові дерева і дощеві дерева (я вже писав: вигля-

дають як парасолі). Довкола хат сади, городи, зелена, мов шовк, трава, потічки, розкинене каміння і поміж ними квіти й квіти. Чисто, гарно, здорово, тихо. Щось подібне я бачив, тільки не в такій величі, у так званих “кам’яних городах” у Вікторії, Бритійська Колумбія. Коло кожної хати люди і щераз квіти; цвितуть, пнуться по каміннях, манять очі пишністю форм і кольорів.

Починаємо поволі пнутися вгору. В’їздимо на дорогу, що йде крізь тропікальну, — в повному слова того значінню, джунглю. Час до часу пристаємо. Подивляємо багату гавайську рослинність. Провідник показує нам усякі дерева, квіти, ось бамбусове дерево, ось гумове дерево — і так далі. Каже нам, що на Гаваях росте 460 різних декоративних дерев. Також є 5,000 родів квіту “гібіскус”, що і є урядовим квітом стейту. На самім тільки острові Гаваї є 400,000 акрів, на яких плекають різні декоративні дерева, а з усього стейту щорічно посилають у різні сторони світу більш пів мільйона посилок квітів, головно орхидей (орчидс). Крім квітів та шляхотних дерев на островах є сотки різних родів квітучих будяків та дерева-кольоси, так звані “банаян”.

Оглядаємо рослину, що виглядає як наш шпінак, росте на суші або під водою та творить основну їду гавайської бідноти. Називається “таро”. Кладуть її під пару, тереблять, товчуть і мішають, врешті її маса прибирає вигляд наче пудінгу. Додають теж до нього молока з коконатів або шматки курки.

Хто з нас не чув про славетні гавайські “гула” танці? Не знаю, як назвати спідниці, сорочки чи фартухи дівчат і жінок, які вони вдягають для цього танцю. Зроблені вони з листя рослини, званої “тайліф”, що її старі гавайці уживали як медичного засобу. Цього ж листя вживають також до виробу покривал на столи, зберігання їди (як у нас уживали листя з капусти), прикрас для квітів і так далі.

Дуже високо цінять на Гаваях, як казав нам наш провідник, дерева коконатс — кокосові. Овочі його дають дуже смачний напиток (щось як молоко), а саму їх “м’яску” можна смачно їсти так, як вона є. Додають її до всяких пудінгів, цукорків, шоколяд і т. д. Голова крутиться від усяких імен, назв дерев, кущів, квітів, рослин. Провідник битий, як у нас казали, кутий на чотири ноги, сипле назвами й числами. Не сила це все тут подавати й немає на це часу та місця. Словом, Гаваї — рай на землі щодо рослин, квітів і дерев. Поїдьте, побачите і самі переконаєтесь.

Переїздимо просмик Нууану Палі в горах Конагуані. Пристаємо на самому вершку. Чудовий вид на другий бік острову, — затоку Канеогє з синім-синім морем. Холодно, бо в просмику сильний продув і спішно вертаємось до лімузини. Серпентиною з'їздимо в тиху долину і тут зустрічаємось з селищами людей, бачимо їх поля, худобу та плянтації бананів і кокосових дерев. знову скрізь квіти, — “орчидс”, “кравн фловєр”, квіти звані “птиці з раю”, “вудороз”, гвоздики, рожі і так далі. При дорозі кокосові дерева і з них час до часу падають з великим гуком на землю, — добре, що не на наше авто або й нам на голови, — кокосові горіхи. Наш провідник спинює авто, збирає їх та ховає в машину, матиме для своїх дітей у місті Гонолюлю добрий дарунок.

Посуваємось здовж північного побережжя на захід. На березі всюди пляжі з гарним піском, час до часу бачимо людей, — купаються або ловлять рибу. Не дуже далеко від берега бачимо малий острів, що зветься Кокосовий, ми ж у країні кокосових дерев і плянтацій.

В обідову пору провідник підвозить нас до гостинниці над морем, яка постійно обслуговує туристів. Тропічна гаряч і провідник ставить авто в густій тіні дощового дерева. Переглядаю, що мають на обід, — ого, є щось, чого у Вінніпегу не дістану: Свіжий ананас, виповнений усякими овочами, мороженим, горіхами й вишнями. Пити також хочеться і з вдволенням всміхаюся, коли подали мені мого ананаса. Це щось королівське. Верх ананаса зрізали, частину “мяски” вибрали, решту в споді залишили і порожнє місце в ананасі заложили всякими овочами, холодними, свіжими, всуміш з мороженим. Попиваю все холодною водою. Обід скінчений. Ми відпочали і за годину їдемо в дальшу дорогу. Минаємо одну оселю, ще одну і в'їздимо в околицю, що її замешкують мормони, — доволі поширена в Америці секта, що має осідок у місті Салт Лейк. Оглядаєм їх школу, бо святиня замкнена (можуть відвідувати і входить до неї лише члени), гарний город і сад з водогроями, аудиторією. На дворі спека і де можу — ховаюся в тінь.

Про Мормонів (назву взяли вони від так званого пророка, історика й лицаря з тим іменем з 4-го століття, що написав книгу Мормона) чув я давніше і з ними в Америці вже зустрічався. Вірять вони в більше богів, можуть мати більше жінок (навіть уряд карав їх провідників за многоженство) і так далі. Все дуже гарне на зверх, але це не святиня правдивого Бога, а поганська — і це все.

Зараз недалеко від оселі Мормонів є спеціально влаштована для туристів оселя полінезійських племен, яких тепер на островах має бути всього 100,000 голів. Вони для туристів мають бути такою самою атракцією, як наші нещасні індіани для туристів у Канаді. На мій погляд — це біднота тай більш нічого. Колись мали вони все, а тепер зіпхали їх до резерв і вони в колибах та шатрах, — повбирані в ті чудернацькі спідниці з листя, світять грішним тілом, танцюють туристам свої “гула”. Ми, Богу дяка, були поза сезоном того полінезійського фестивалю, але оглянули, хоч і здалека, їх оселю. Думаю, що ми нічого не втратили. Ідемо далі і при дорозі зустрічаємо малі будки, в яких продають роблені з довгих листків капелюхи та з квітів “лейс”. Все гарне й дешево.

Дорога побережжям для нас кінчиться і скоро після тієї оселі звертаємо вглиб острова. Дальше дорога — тільки для війська, бо як каже нам провідник, — недалеко є велика станція американських воєнних ракет, найбільший ракетний центр на Спокійнім Океані. Бачимо її здалека, десь там у схоронищах під землею є далекосяжні ракети, готові нанести смерть та спустошення ворогам Америки навіть у найдальшій частині земської кулі. Минаємо праворуч високу на 3,098 стіп гору Палікея, на якій є радіові, радарні та інші стратегічні воєнні станції. На гору веде дорога тільки для війська і вершок гори часто покритий мрякою. Теж нині високо на гору сперлася хмара і парить дощ.

Мало людей знає, що ананаси (пайнепел) не ростуть на деревах, а садять їх так, як у нас капусту й буряки. З дозрілих ананасів зривають “щепи” й садять рядками, з обох боків розсад кладуть довгі полотна пластику, щоб ніякий бурян їх не заглушував. Перший рік, коли ананаси малі, мусять підливати їх та підгортати, як бараболі, поля штучно наводнюють. Забирає три роки, поки ананаси виростуть і добрі на продаж. Ідемо далі дорогою і якраз в’їздимо поміж цілі лани тих овочів, як у нас коло Вінніпегу садять огородинки капусту, буряки, бараболу, помідори. В повітрі спеціальний задух з тих ананасових піль, а посередині плянтацій заїздимо до гостинної з крамницею, де туристи можуть покушати за малою оплатою свіжих ананасів, просто з поля. Звідси їх пакують у скринки та розсилають по всьому світі. Заходимо до гостинниці, ліворуч ляда з холодильнею і в ній на паперових тарілках добрі порції ананасів. Пахнуть, свіжі, холодні. Платите, стаєте коло малих столиків та, стоячи, споживаєте те добро Боже. Щоб ананаси

краще смакували, треба їх посолити. Ні, я не помилився: Посолити. Якби ви свою порцію поцукрували, ви не могли б її з'їсти — таке воно солодко-м'яве. Порція така, що тяжко скінчити, але я був такий спрагнений і все що мені дали, з'їв без решти, мої собрати чомусь не могли. Наш провідник купив також порцію для своїх дітей, — їдемо далі плянтаціями, одна за одною. Земля то чорна, то червона — мусить бути врожайна.

Коли скінчилися ананаси, в'їздимо у країну цукрової трощі. Здалека поля з цукровою трощею виглядають як луки з високим сіном або нашим шуварем. Але цукрова троща грубша й висока 10—15 стіп. Багато плянтацій тої трощі зустрічали ми подорозі і наш провідник оповідав нам зчєрги про неї. На острові є кілька рафінерій, в яких вибирають з трощі цукор та навіть виробляють і він готовий до вжитку. В ресторані дістанете маленькі кубики, завинені в біленький папір з написом “Цукор, зроблений у Гаваях”. Цукрова троща — це рід трави, яка постійно росте й не треба її щораз засівати. Коли за три роки вона вповні дозріє, рубають її і з усім, — з листям та корінням, — везуть її до рафінерії. Поле спалюють, наводнюють і нова троща починає рости. Отже що року збору цукрової трощі немає, а що три роки, як і ананаси. Звозять її великими троками до рафінерій, нераз з трока впаде якийсь листок і звірята радо з'їдають навіть сухі шматочки солодкої трощі.

Америка вложила в Гаваї грубі більйони-трильйони доля-рів. Їдемо далі і в'їздимо в околицю касарень, званих Скофілд Бараки. Це великі будівлі для війська, — летунів, моряків та інших збройних сил. Скрізь будинки для старшин, касарні для рядовиків, площі для вправ та для спорту. Як казав нам наш провідник, Америка має лише на тому острові більш 30,000 війська. Або я знаю, чи воно правда? Думаю, що може й більше. Гонолюю-Гаваї стали справді важливим центром оборони Америки і ніде інде, а якраз тут недавно, як усі знаємо, мав свої наради президент Джансон у справі війни у В'єтнамі.

Над вечір в'їздимо в передмістя Гонолюю. Наша подорож по острові добігає кінця. Наш провідник, довідавшись, що завтра виїздимо на Фіджі й не будемо мати змоги відбутти інші тури, везе нас ще на військовий цвинтар, так званий “Панчбowl Пасіфік Нешенел Семетері”. До нього їдемо попри найбільший військовий шпиталь Америки, що може примістити у вииняткових умовах коло 10,000 пацієнтів. На цвинтар їдемо вгору, крізь дільницю, де мешкають бідні полінезійці. Цвинтар велетенський. Повно могил у довгих рядах і в них

поховані поляглі вояки з двох світових воєн; теж і тепер ховають тут вояків з різних частин американських збройних сил. З-переду — пам'ятник в честь поляглих. З найвищого місця цвинтаря добрий обсерваційний пункт на околицю та Гаваї, бачимо й далеко нашу Ваїкікі та за нею стрімку гору-скелю “Дайменд Гед”, що глибоко врзується в море й дає захист від хвиль та вітру славній пляжі.

Цукор, ананаси й туристика, — закінчує свої “виклади” наш провідник, — це три головні індустрії Гаваїв. У бюджет Гаваїв цукор вносить річно коло 150 мільйонів доларів, ананасова продукція (овочі, соки і т. д.) коло 120 мільйонів, туристика (в 1963 році було на Гаваях 429,140 туристів) найбільш, бо коло 186 мільйонів. Тепер п'ята частина всієї цукрової продукції Америки на Гаваях, яких 75% світової продукції “кенованих” ананасів — це гавайський продукт.

Кінчимо туру, пращаємося з нашими співтоваришами прогульки і йдемо до своєї гостиниці. Ми змучені, але і вдоволені з такої гарної подорожі.

Наші друзі-товариші, що вийшли були вітати нас на лентунському майдані, часті гості в нас, зустрічаємось на пляжі, беремо разом соняшні купелі. Вони скоріше приїхали на Гаваї і залишаються далі. Ми пізніше приїхали і завтра пускаємось в дальшу дорогу — до Фіджі. На пращання зустрічаємось разом за вечерею, ділимося нашими враженнями з прогульок, розказуємо їм про свої пляни, — куди і як будемо їхати. Бачу, що вони може трохи і завидують нам такої далекої подорожі, але висловлюють нам свої побажання. До пізна говоримо, пращаємося. Спати. Завтра чекає нас далека дальша дорога...

Гаваї мені дуже подобалися. Шкода, що так мало мали ми часу. Колись, як Бог буде ласкавий, треба буде поїхати туди знову й відвідати не один, але найменш 4 інші острови. Чи буде це і коли. — один Бог знає.

ФІДЖІ. Ось в такі уніформи зодягнені вояки цієї англійської колонії. На знімці підстаршина Епелі Раява, що проводить оркестрою збройних сил у Фіджі. Бачили ми численних вояків, як одей підстаршина, всі молоді, здорові, звертає увагу пестрої краски їх уніформ та на головах густе, велике чорне волосся.

Фіджі

Понеділок 30 серпня 1965 увечорі сідаємо на австралійський джетовий літак в Гонолюлю й їдемо на острови Фіджі — віддаль 3,176 миль, на полудневий захід.

На летунським майдані в Гонолюлю повно людей, хоч пізна пора. Цей майдан має справді міжнародну закраску. Люди їдуть в усі сторони світу і всі везуть зі собою знак Гаваїв “лейс” — ті чудові вінки живих, пахучих квітів, завішані на шиї. Падуть слова любови й привітання, але й слова прощання “Алога!”. Раз хто був на Гаваях, ніколи про них не забуде і тим більш того слова . . .

Літак, що на нього сідаємо, знову кольос — всі місця зайняті. Сідаємо по двох поруч, я дістав місце з о. Панчишином. Маємо летіти до Наді (вимовляється Нанді), більш 6 годин. Віддаль далека, тому приготуємося “до снання”, як тільки можемо найвигідніше — скидаємо черевники, на ноги та груди дістаємо грубий вовняний коц, під голову малу подушку. Притемнюють майже всі світла, їдемо на полудне. Дивно, що так накриваємося, коли їдемо у тропічні краї і маємо тієї ночі переїхати рівник, але обслуга знає, що робить. Літак-джет летить поверх 500 миль на годину, яких 20,000 стіп над землею і на такій височині напевно “на дворі” таки добре зимно. Хто сидить коло вікна на літаку, як от я, відчуває те зимно часом таки досить сильно. Які не щільні ті літаки, а всежтаки холод таки продістається і в них. Позіхаю, на-тягаюся, але трудно мені заснути, бо за великі маю ноги, а ті, що передімною, спустили сидження вигідно і мене зовсім притиснули. Немає ради, “терпи козаче — отаманом будеш”, казали наші козаки. Хотів їхати довкола світу — терпи трохи, тих кілька годин якось перемучиш. Люди сплять, інші читають, засвітивши малі світла над головою, ще інші говорять або поставили якусь дошку між себе, грають в карти. Як звичайно в дорозі. Над головами в нас, як в автобусах чи залізницях, полицки, але на них можна покласти лиш капелюхи, плащі, коци й подушки. Всякі течки та підручні валізочки мусять бути сховані під сидженням, бо не раз літак влетить у порожнечу

— простір без повітря й летить каменем униз, немає на що спертися. Так було з тим самим літаком, яким тепер їдемо, кілька місяців тому й на тій самій трасі, люди були покалічені, інші настрашилися — і мали чого. Я про це не говорив своїм товаришам дороги, навіщо їх лякати, що воно дасть? Літак паде, поки не “зловить” повітря — і тоді все “літає” в повітрі та паде на голови пасажиром. Щоб не впасти під час таких непередбачених акробатичних штук літака я і, бачу, інші перев’язалися поясами, що є при кожному фотелеві. Не можу заснути. Відмовляю одну і другу вервицю. Нараз чую — заплакала голосно мала дитина, оглядаюся, — дитини не бачу, але чую голос з полицок над нашими головами. А це ж що, де ж та дитина? Приглядаюся і поволі, серед темряви, виджу “штуку”, яку втяли ті компанії, що перевозять людей. Вони не тільки дають матерям з малими дітьми книжки з образками для малювання та гріють для них молоко, але й для немовлят мають сухі пеленки, а тут, бачу, повісили на гаках на полицці над нами колиску-не-колиску і в ній дитина собі спокійно їде. Яка вигода для мами! Коло півночі подають якісь соки, каву, чай. Покріплюємося.

Чув я і знаю, що коли переїздите перший раз кораблем рівник, тоді на покладі велика парада і вас мусять “похрестити” — кидають у воду, чи обливають вас до нитки серед

ОСТРОВИ ФІДЖІ, НАНДІ. Бачили ми, як уродженці островів тяжко працювали, майже нагі, коло направи доріг. Лиш “форман” трохи в одязі.

жартів та сміхів. Знав я, що високо над Спокійним Океаном не могли нас коло півночі, коли ми проїздили рівник, “хрестити”, але ми таки його проїздили — і ні чичирк: ні криків, ні свисту, ні шампана, нічого. Тишина. І я був трохи розчарований. Не було навіть кому поскаржитися. Все спить.

Тієї пам’ятної ночі ми не тільки проїздили рівник, але й лінію зміни так званого міжнародного часу. На хлопський розум це значить, що ми тратили один день, 24 години, в нашому житті, — виїздили з Гонолюлю в понеділок і приїхали до Нанді вже в середу. Так і було! Без жартів. Зате, якби хто їхав на схід, то в тому ж часі заощадив би один день, а значить часами скоріше приїхав би, як виїхав. Такі то чудасії на широкім Божім світі . . .

Над раном десь коло 3 години, — вже середа на Фіджі, — приїздимо на летунський майдан Нанді. Дехто тут переночує й поїде далі, головню до Нової Зеландії чи Австралії. Ми злазимо, бо маємо кілька днів на побут та оглядини Фіджі. Це дуже добре, бо яка користь була б тільки по них перегнатись? Горожани Америки, Канади й Англії вступають на Фіджі без труднощів, не потребують візи — вистарчає добрий пашпорт та свідоцтво щеплення проти віспи. Це ж англійська кольонія. Сміялися ми на майдані в митнім-пашпортівім уряді, бо давали нам до підпису (такий тут закон!) аркуш паперу, на якому уряд Фіджі вітає нас та бажає нам якнайкращого побуту, однак ми не можемо на островах ні найматися на працю, ні заводити якогось неспокою і, врешті, не можемо **женитися** (віддаватися, — як пише форма). Ми без вагання докладно підписали це все з чистою совістю і найбільшим спокоєм, бо не думали ні першого ні другого, а вже напевно ні третього діла тут робити. Сміх і тільки.

По нас виїздить на летунський майдан представник нашої туристичної компанії і везе нас до поблизького готелю-мотелю Таноа (цілком на американський спосіб). Після великого, гучного, пишного, багатого і ясного Гонолюлю, Нанді чомусь на мене зробило дуже бідне враження, — от звичайна кольонія. Тихо, на дворі темно, лиш зорі мерехтять, парно, бо тропік, дорога вузька (їдуть по-англійськи лівою стороною). Це не Гаваї, брате, де, де. Не видно околиці. Приїздимо до гостинниці, дістаємо дві гарні мотелеві дво-ліжкові кімнати з тушом та обов’язковими моторами-холодільниками у вікнах. Мотель збудований у виді англійської букви “ві”, посередині штучний басейн для купання, коло нього щойно насаджені пальми і но-

во засіяна трава, що вперто не хоче рости, хоч підливають її ввесь час. Бачимо в інших кімнатах англійських вояків, — тут панує Англія і наша королева Єлисавета. Щось п'ємо на добраніч і йдемо на кілька годин спати, бо рано маємо вже визначені тури. Купаємося і гайда в постіль, — мали ми довгий день і насправді їхали "два", бо нині вже середа. На дворі рахкає десь жаба, зовсім як у нашій Канаді.

ФІДЖІ І ЇХ ІСТОРІЯ

Майже по самій середині пресинього Полудневого Спокійного Океану розложився ланцюг-вузол більш як 300 островів, на яких 100,000 квадратних милях. Одні з них мають високі вершки гір, інші покриті непроходимими джунглями, ще інші є тільки малими точками, що ледве вистають понад води океану, але всі незвичайної краси. Це острови, які творять Кольонію Англійської Корони Фіджі. Зі сто заселених островів, найбільші — Віті Леву і Вануа Леву. Фіджі були колись знані, як Острови Людоїдів (Канібал Айлендс) і природно, їх назву вимовляли з острахом. Нині, менш як сто років згодом, острови мають назву "Приятельські Фіджі". Замешкують їх щасливі люди, хоч у більшості не дуже багаті. Відвідувати ці острови — сьогодні для всіх велика приємність.

В 1643 подорожник Абель Тасман у своїх мандрах відкрив

ОСТРОВИ ФІДЖІ. На острові Віті Леву оглядали ми збір цукрової трощі.

підводні скелі та острови на північний схід від Фіджі. Його описи небезпечних підводних скель у тих околицях були такі, що кораблі майже через сто років оминали їх як небезпечне місце. В 1774 році славний Капітан Джеймс Кук, цей самий, що відкрив Гаваї, плывучи на полудне з Тонга, відкрив малий острів Ватоа, в полудневім Лау. В 1789 Вілліям Блай переплив між тими островами і за ним пішли інші морські експедиції. Поволі Фіджі почали заселявати усякі люди.

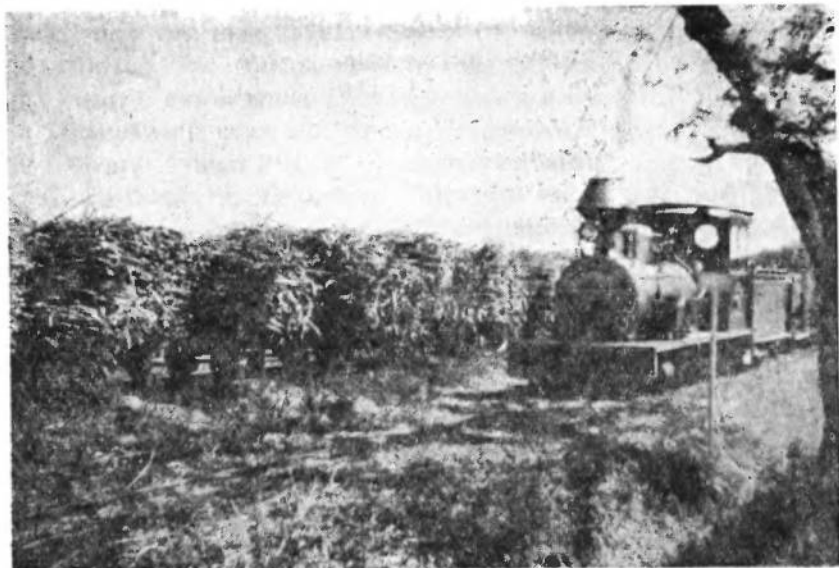
Тепер на островах Фіджі 427,851 людей населення, мішанина ріжних рас і культур. Перші поселенці на островах були люди з Маляї та Індонезії. В часі, коли почали писати історію островів, ті перші поселенці вже були змішані подружжями з пізнішими полінезійськими поселенцями, що прийшли на острови з Тонга та Самао. Потім зайшли на острови місіонери, купці, ріжні люди й шукачі пригод. Визначним купцем був Давид Гвиппі. Місіонери втікали з Тагіті в 1809 році від переслідувань й були на коротко в Фіджі, інші прийшли з Тонга до Левука й Онеата й жили аж до своєї смерти. В 1835 році два європейські місіонери, Крос і Каргіл, перенеслися до Фіджі з Тонга і так на острови прийшла Християнська Церква. Заки Фіджі стали британською кольонією, вони мали власний уряд під проводом Рату Серу Какобава, до якого входили представники поселенців та купців. Цей уряд мав своїх міністрів, парламент та раду провідників фіджійських племен. Фіджі стали британською кольонією 10 жовтня 1874, коли то провідники племен за королевої Вікторії віддали добровільно острови під її зверхність. Тепер у кольонії закони видає Рада з представників ріжних рас і очолює її управитель, назначуваний королевою. Столицею кольонії Фіджі є Сува, де й мешкає управитель та де є всі державні будівлі, — вона на острові Віті Леву, що є найбільшим з архипелягу; на ній є й міжнародне летовище Нанді, на яке ми й приїхали.

ОГЛЯДАЄМО ОСТРІВ ВІТІ ЛЕВУ

Як уже згадано, до нашої розпорядимости ми мали всього кілька днів і хоч мали ми найкращу волю, могли оглянути тільки острів Віті Леву, — найбільший та найважливіший з усіх 332-ох островів.

Під час нашої подорожі, як філіятелист, я старався збирати на пам'ятку для своєї колекції марки з усіх країн, також і монети, бодай по кілька. Гаваї мали колись свої поштові марки і нині вони дуже вартісні та рідкісні. Тепер це Америка, кур-

сують лиш американські марки, отже й не було чого їх купувати. Фіджі ж — кольонія, знаю, що має свої марки і гроші (на зразок Англії). Збираємо кілька монет при вимінюванні долярів на летунському майдані. Шукаю за поштою, бо мушу купити марки і післати картки до родичів, знайомих, сестри і брата. Зараз за будівлями летунського майдану є пошта. Добре говорять по-англійськи. І “весела” вийшла для мене історія, яка мене добре навчила. Приходжу й кажу, щоб службовик дав мені марок, аж по 10, 20 й більше з кожної вартости. Урядник лиш дивиться на мене. Не розуміюся на вартості їх грошей та на вартості їх марок (а були марки вартости і по їх 5 фунтів — отже великі гроші). Скінчив числити, думаю собі, — заплачу яких 5—10 долярів, немає то як наші американські доляри, службовець мені каже: Давай 74 доляри. Я аж зіпрів та присів, — не сподівався, що вийде з цього аж така сума. Видавати такий великий гріш майже на початку нашої подорожі було б дуже нерозумно, отже я сховав, як казали в нас в краю, свій “гонор” до кишені та й урядника чемно перепросив, сказав йому, що я на Фіджі новий, не знаю вартости гроша й марок та попросив дати мені марок за кілька долярів. Думаю, що добре, що так сталося, бо це була для мене наука, що робити далі, — бери по одному з кожної масти чи вартости й питайся, скільки це буде кош-

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Оглядаючи острів Віті Леву, ми зустріли, немов у казці, мініятурну залізничку, що звозила малими вагонами цукрову трощу.

тувати. Своїм приятелям я розповів про все, вони щиро посміялися з мене (о. Фик був свідком тієї історії) — і з того часу, коли я тільки бачив марки на продаж, казав я своїм співтоваришам, щоб здержували мене, а вони совісно й часто в цій подорожі кликали за мною “тримай мене”, тобто вважай, не купуй забагато марок. От вам, кохані філятелісти, й наука: Не думайте, що за пів американського цента купите марки будьякої країни!

Добре виспавшись у Таноа Готелі, дістаємо сніданок, — ідемо оглядати острів. Спершу — на захід від Нанді, а завтра автом на схід — до столиці Суви.

Довкола острову Віті Леву йде дорога-гайвей, що має 326 миль. Вона вузька, місцями ще й дуже побита. Відразу побачили ми різницю між багатою Канадою й Америкою та бідною кольонією. Також на дорозі щось копають робітники рискалями, майже нагі й босі. Повітря гаряче. Ідемо в західну сторону острову, як каже нам провідник — завжди гарячішу, як східня та де більш зелені і дощів. В тій частині острову багато цукрової трощі й ми про це таки на місці переконалися, — зліва дороги та з права великі її плянтації. Також бачимо плянтації рижу. При дорогах пальми, банани, кокосові дерева й усякі квіти та кущі. На все дивимося широко розкритими очима, — ми ж перше в житті на тропікальних островах. Минаємо автом людей, вельми бідно зодягнених, що на головах несуть траву, цукрову трощу, ріща, дерево на розпал.

Минаємо й спеціальні великі вози з високими колесами і до них запряжені не коні й не осли чи мули, а так звані “ватер бафало”, щось наче наші воли. З цими тваринами, чорно-кавової краски та з великими рогами, ми згодом часто зустрічалися в нашій подорожі: Бачили ми їх не тільки тут, але і в Індії, Цейлоні, Єгипті і так далі. Їх особливість — дуже люблять ходити, сидіти чи лежати в воді й тому назва “водяні буйволи”. Для бідноти вони — ціле майно: Дають молоко і м'ясо їх добре та до роботи вони дуже добрі, сильні і витривалі. Що тягнуть на возах? Не що інше, як дерево на опал, траву й цукрову трощу. Якраз тепер час жнив на плянтаціях, — громади людей великими ножами рубають трощу і тягнуть під дорогу на купи. Коло них “бафала” поволі, з задоволенням жують трощу.

Скоро в цій нашій подорожі ми зустрінулися зі зною на весь світ малою залізницею, власністю компанії “Савт Пасифик Сюгер Миллс”, що возить з плянтацій цукрову трощу до

рафінерій. Глядимо на неї зі справжнім зацікавленням і нагадується нам країна з казки, в якій живуть карлики — малі люди. Залізниця має малі паровози з великим цибулястим комином, вузькі шини, робить усього 10 миль на годину, — зовсім як забавка: Тягне з двадцять-тридцять відкритих вагонів-льор, теж малих, повних троці. Є й місце для людей і згідно з законом усі можуть їздити нею даром. Уродженці з цього користають, бо йде вона через західну частину острова на північ, — цілих 120 миль, від Сіґатока до Таува, де є великі цукрові рафінерії. Цукор — основний і перший продукт, який Фіджі продають світові. Беремо знімку з залізниці, оглядаємося як вона свище, сапить і “скоро” іде. Чогось такого ми ніде в своїй великій подорожі не бачили вдруге.

Недалеко від летунського майдану є містечко Нанді, зрештою нічим незаметний центр закупів для довколишніх фермерів, що плекають цукрову трощу. Колись у тій околиці вперше поселилися були європейці й бавовна була першою, що її вони вирощували. Тоді було це найбільш дике місце цілих Фіджі, а нині Нанді — спокійне місто, що має для туристів кілька гарних крамниць та гостинниць.

Подорожі на північний захід в'їздимо у Вісеісеї, — першу оселю тубильців. Стаємо при дорозі, бо до села не можемо

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Управа землі на острові Віті Леву. Фіджієць оре поле майже в воді, під садження рижу, плуг тягне водяний буйвол, — ввесь скарб більшости бідних фіджійців.

в'їхати без дозволу, сказати б по нашому, "війта" — провідника племени. Взагалі в усій Фіджі ця форма життя сильно закорінена: Тверда рука голови племени, що є паном всього порядку й закону. Оглядаємо за дозволом село. Колись бачили ми в Мексико, як живуть бідні індіани, — і тут те саме: Хатиліп'янки, дахи покриті листям з пальм, вогнища перед хатами в тіні пальм. Хмара дітей. Гонять "вулицями", поміж хати, майже голі, чорні як вуголь, лише світять білками очей. Біжать до нас, простягають руки по дарунок, інші назбирали якихсь камінчиків і "продають" нам. По середині селища церква, малий і занедбаний будинок, виглядає на протестантську або англіканську. Входимо до неї: По середині пульпіт для проповідника, на стінах числа з книги гимнів, уживаних під час відправ. Проти церкви пам'ятник-гостриця і в ній виритий хрест — як пояснює нам провідник — збудовано його в 1935 році у сторіччя приїзду на острови західних місіонерів.. Коло хат жінки щось варять на відкритому огні.

Дорога веде здовж побережжя. Море спокійне, хоч кажуть, що хто його не знає, може легко пробити човен, бо всюди багато підводних скель. Небаром в'їздимо до Лавтоки, другого величиною осередку кольонії. Перед містом "драза" — фарма, в якій учать молодих фіджійців вирощувати цукрову трощу. Лавтока — "цукрове" місто, в нім найбільша з чотирьох рафінерій цукру у Фіджі. Друга зчерги рафінерія-велет є в недалекій околиці **Ба**. Лавтока теж другий величиною порт островів. Бачимо справді великі будинки рафінерії, портові влаштування та грубезні рури, що ними з рафінерій до збірників пливе меляса, з якої потім виробляють шляхотний цукор для продажу світові.

Оселя **Ба** — ніяке туристичне місце, але за те важливе торговельне містечко. В ньому, як уже згадано, є чергова рафінерія цукрової трощі. Як оповідав нам провідник, коло сто років тому Ба мало погану славу: В його околиці існував ще канібалізм і звідси відбувалися виправи на людодів — людей, що мешкали в горах, або на так звані "великі голови". Назва пішла звідти, що людоді носили довге волосся, а воно у фіджійців сильно кучеряве, дуже тверде й чоловіча голова з волоссям може мати у промірі навіть п'ять стіп. Історія каже, що ті людоді в 1871 році вбили були тут двох поселенців, Спіра і Мекінташа, потім ще й вимордували родину Бирнс, — чоловіка, жінку, двоє дітей та 18 робітників. Врешті вислано проти тих "великих голов" військо, яке їх винищило

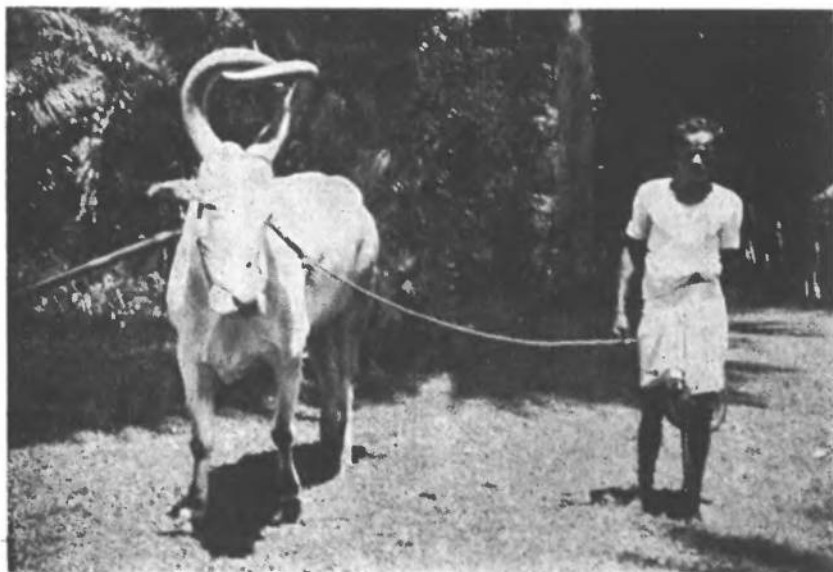
і від тоді канібалізм-людоїдство перестало в околиці існувати. Слухаємо оповідання й нам, наче малим дітям, мурашки побігли поза плечі... Подумати, так недавно ще таке тут діялося — страшне!...

Вкінці в'їздимо до **Тавуа**, — також важливий осередок для доволучних фермів цукрової трощі, — де й кінчиться маленька залізнична лінія. Під вечір вертаємось до нашої гостинниці на спочинок. Завтра друга тура, на схід острову.

ІДЕМО ДО СТОЛИЦІ СУВИ

Від Нанді до столиці Фіджів Суви досить далеко — 130 миль дороги. Ми з цього вдоволені, бо маємо добре авто, англійського провідника і будемо їхати з заходу на схід, майже до кінця острову. Вибираємось вранці після сніданку і беремо з собою всі свої "скарби", бо до нашої гостинниці вже не вернемося. Дорога вузька і їдемо поволі, — немає чого спішитися: Маємо цілий день перед собою, будемо приставати, де лиш захочемо і наші фотографісти будуть робити знімки, які тільки схочуть.

Минаємо села Лідурі, Куву, Ломаваї (вмісне вичисляю їх, щоб показати, які дивні назви місцевостей на островах). По-

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Чи Ви коли виділи домашню тварину з такими закрученими рогами? Ми бачили їх на тих гарних островах, — знімку робив о. Антін Фик. Звір буде з породи наших коров-волів.

дивляємо хатки мешканців, що зветься “бурес” — малі ліп’янки, криті листям. Дорога весь час іде понад морем. Погода чудова і що далі просуваємося на схід, рістня стає все більш урожайна-буйніша. Підносимося поволі в гори, врешті в’їздимо до **Сігатоки**, в якій починається й та залізничка, що її ми так подивляли попереднього дня. Авто не раз змагається з піском, бо від моря не має охоронних валів, хвилі наносять цілі гори піску на бегір і звідси далі робить своє вітер. В тій околиці великі поля під тютюном (у столиці є дві фабрики тютюну), а над морем мешканці з Суви ставлять свої кабіни та перебувають у них на вакаціях.

В’їхали ми майже половину дороги до столиці. Сонце стоїть просто над нашими головами. Ось ми і в найбільшому літницькому острові, що зветься **Королеву**. Тут, згідно з нашою маршрутою, стаємо на спочинок і перекуску. З великим полекшенням вилазимо з авта, бо таки трохи змучилися їздою. Зокрема мої собрати позаду мусіли, бідачеська, сидіти у трійку і таки добре напарилися (мене далі рятують великі ноги й сиджу на переді). Це літництво замітне тим, що замість модерних, люксових, американських гостинниць-мотелів побудовано над морем ряди селянських хат — “бурес” з тією тільки ріжницею, що в них усі наймодерніші вигоди, включно з радієм та холодільниками. Все в тіні чудових, великих пальм та просто купається в преріжному квіттю. Для всіх гостей, в тому й для нас, спільна їдальня і беремо собі, що і хто скільки хоче, щось як було в Гаваях. Однак немає тут так багато овочів та ярини, беремо лиш банани і яблука. А знаємо, що ростуть тут і павпав, ананаси, помарачні, мандаринки, мангос, дальо, тапіока і хлібний овоч. По обіді ходимо понад море, оглядаємо пляжу, забудовання літництва, всюди бачимо англійських туристів. Їм до послуг численні місцеві чоловіки та жінки у своїх дивних місцевих строях: Чоловіки носять так зване сулю, — білу спідницю поза коліна, закінчену внизу в “зіг-зеґ” (наче великі зуби пилки), перепоясуються, на ногах сандали, або босі. Жінки також носять сулю, яскравої краски чи в квіти, довгі до кісток та звичайні європейські блюзочки. Серед індіців знайдете дуже багато таких, що ще до нині носять саріс та турбани, про які будемо говорити при описі нашої подорожі в Індії.

Звідси аж до столиці — гори, найвищий верх, гора Мона Вату, має 3,709 стіп. Частинно й непроходима тропічна джунгля: високі пальми, банани, кокосові й так звані залізні дерева. Менше тут піль під рижом та плянтацій цукрової трощі. Тут

і холодніше, більш вогко й парно, обильніші дощі, — їдемо серед справді чудової зелені обабіч дороги.

Коли ми доїхали до села **Деуба**, провідник оповідає, що ця місцевість була колись дуже мала, однак недавно якась американська фільмова компанія виробляла в цій околиці великий фільм і збудувала чимало приміщень для артистів та інших людей, що брали участь у продукції фільму. Нині це все залишилося для людей і туристів.

Недалеко на обр'ю мор'я бачимо досить великий острів, звуть його **Бера**. Знаний він з того, каже нам провідник, що мешканці його з племені Савау виконують церемонію “ходження по вогні”, яка всіх дивує, але й ніхто не може її вияснити. Це не казка, а дійсність:

Для церемонії викопують велику круглу яму, яких 15 стіп у промірі, дно ями вимощують великим камінням-рінню і на них розпалюють великий вогонь з пнів дерева. Вогонь горить коло вісім годин; біле гаряче каміння витягають з попелу і ті, що ходять по вогні (фаєрвокерс), та досі скривалися в поблиській колибі з трави, де “духово” підготовлялися до обряду, сходять у яму і стають у ній відважно колом на розпалених каміннях. За деякий час виходять наверх і їх голі стопи не виказують найменшого сліду спарення чи спалення.

ОСТРОВИ ФІДЖІ. В дорозі по острові Віті Леву ми оглядали прегарні краєвиди, от хоч би як на цій знімці. Зверніть увагу на багату різню острова й чепурні хатки мешканців, звані “бурес”.

Виглядає на казку? Я вже чув про це давніше. Вірю, що воно справді так, а як це собі пояснити? Трудно. Одне знаю, що якби ми пішли на це каміння — спалили б без решти ноги. Чому? Бог не робить чуда на заклик та з марної причини.

На іншому острові, **Коро**, на північний схід від столиці, знову подібні “чуда”. Каже нам провідник, що там є село **Накамакі**, в якому чоловіки можуть викликувати з моря великих черепах, а в іншій оселі на острові **Кадаву** роблять те саме жінки. Знову все виглядає на казку, але нам казали: Не вірите, поїдьте і самі переконаєтеся. Ми не мали нагоди поїхати, не ставало часу. Однак серед таких історій та оповідань час скоро сходить і небаром показалися нам передмістя столиці **Суви**.

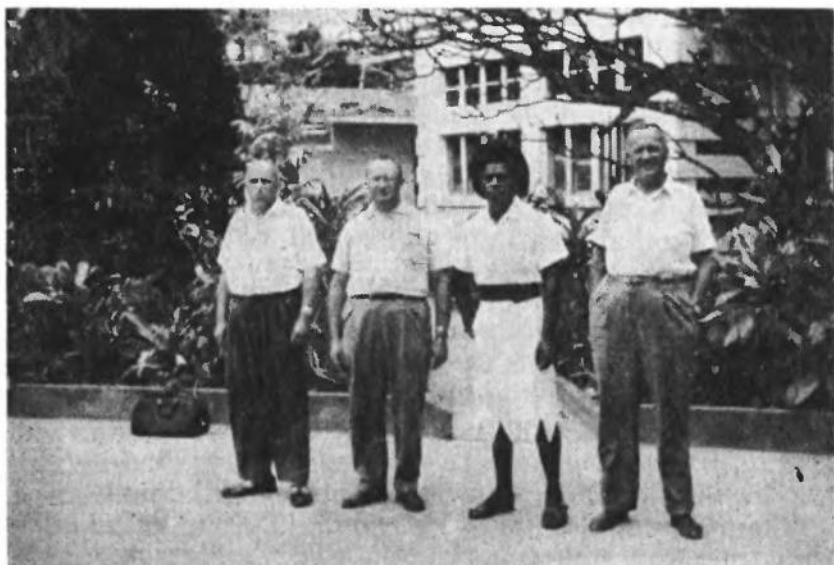
Сува, — великий порт та столиця островів, — має більш 43,000 населення з фіджійців, європейців, індійців, китайців і уродженців майже кожної расової групи Південного Тихого Океану. Ідемо вузькими вулицями, при яких з-ліва і з-права всякі крамниці, далі й широкими алеями, що на них виразні сліди британської колоніальної архітектури. Врешті зустрічаємося на першому головному роздоріжжі вулиць із славним з оповідань та зі знімок поліцаєм зі Суви, що кермує вуличним рухом. Про нього оповідав нам наш Митрополит після поїздки до Австралії на свячення теперішнього Єпископа Австралії Преосв. Кир Івана Прашка, що згодом так зацікавився був нами в Римі. Тепер самі можемо переконатися, яке воно диво то й справді мальовничий поліцай: крепкий, високий уродженець Фіджі, голова повна чорного кучерявого волосся, на босих ногах сандали, убраний в білу “сулу”-спідницю, підперезаний червоним поясом, у синій туніці, з рукавами та білими маншетами. Хлопці як “дзигарки”, як у нас казали, оден в одного вибрані, виконують архиповажно свій уряд. Хтось казав, що вони не люблять, коли їх фотографувати, але наші “фотографісти” не зважали на це і схопили їх на пам’ятку своїми апаратами.

Завозять нас чи не до найкращої гостинниці в Сува, — Гренд Пасифик Готелю. Змісця видно, що це англійська традиційна і панська інституція. Заїзд під саму браму, будинок має кілька поверхів, досить старий, недавно добудовано крило з вентиляцією й охолодною системою. Дістаємо дві кімнати, по два ліжка, з тушом. Позаду гостинниці, зверненої до моря, досить великий город серед пальм для соняшних купелів, повно всюди вигідних городових крісел, столів, лежаків. Посередині штучний купальний басейн, тільки для гостей.

Дві дивовижі зустріли нас у тій гостинниці.

Насамперед, як тільки ми вилізли з нашого авта, вийшов нам на зустріч крепкий портієр, фіджієць з “великою головою” (чомусь змісця нагадав мені тих людодів, про яких нам недавно оповідав наш провідник), убраний у славетну сулю, туніку й сандали. Привітав нас і заявив нам, що всі гості, які приходять до гостинниці, мусять перейти своєрідний обряд — напитися “кави”. Ні, ні, не думайте, що це та кава, яку ми п’ємо. Ні, це напиток, що про нього наш подорожний довідник каже так: “Національним напитком Фіджі є кава з висушеного коріння перцевої рослини (пепер плент), якої один вигляд робить багатьох туристів зеленими...” Той напиток приготують під час спеціального церемоніялу, — чоловіки довкола посуду з “кавою” співають, плещуть у долоні і врешті відбувають традиційний воєнний танець у повних народних строях.

Підходить наш портієр, що його ми змісця назвали “чіфом”, до якоїсь дерев’яної посудини, праворуч біля головних дверей, у ній такий же дерев’яний черпак, “чіф” каламутить-мішає всю речовину і, прийшовши до мене, каже: Пий! В мені все починає рватися. Він каже: Спробуй, навіть королева Єлисавета, коли відвідувала наші острови, мусила напитися

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Ми стоїмо перед гостинницею в Королеву. Між нами в народнім строю місцевий поліцай. Зліва чергою: о. Володимир, о. Григорій, поліцай (зауважте його природне велике волосся на голові) і о. Ігор.

тої “кави”. Замикаю очі, беру в руки черпак і п’ю насилу ту рідину, навіть не надумуюся, як вона смакує — скоро, щоб не обидити нашого “чіфа”. А він, побачивши, що я виконав його волю, таки під тією брамою почав “садити” якусь промову. Виголошував та викрикував її голосно, ще трічі, бо й о. Панчишин, о. Овчарик і о. Фик теж виконували його волю. “Чіф” підніс вгору руки, нас “благословив”, потім наложив на наші шиї паперові вінки. Всі його крики можна було звести до кількох слів, що й були на наших візитівках, які ми дістали при в’їзді до Фіджі: **Була Mai Biti**. Це означає на християнській мові: Вітайте на Фіджі! . . .

Друге, в тій гостинниці дали нам у кімнатах, на пам’ятку нашого перебування на островах, зроблені з дерева талізмени, але які! Дерев’яна мініатюрка вилок, що ними колись голова племені людодів заїдав людське м’ясо, що вважалося за “цімес”-люксус та які тільки він, як голова племені, міг вживати, та копію дерев’яного гребінця, звичайного у фіджійських жінок. А виглядає він так, як те згребло-шкрабак, яким фермери вичісують коні чи худобу в Канаді. Сховав я собі ці пам’ятки-талізмени у валізку, щасливо привіз до Канади й повісив собі на стіні в кімнаті. Дивлюся на них і згадую острови Фіджі.

Ми заїхали до Суви майже під вечір, але ще й завидна, отже розпаковуємося та йдемо пішки оглядати місто, завтра оглядини міста з авта. Ми близько парку, спортової площі Алберт Парк та державних будинків. На вулицях міста повно людей усякої масти й коліру, чуємо всі мови. По-англійськи розуміють. Крамниці вже позамикані. Вступаємо до ресторану й їмо вечеру. Не дуже нам смакує, але їмо те, що мають і вертаємось до гостинниці. На наших вікнах дерев’яні віконниці, які колись я бачив на Кі Вест на Фльориді в Америці, бо тут досить часто є й гурагани, страшні вітри з дощем, — і тоді віконниці замикають. Кімнати великі, все першої класи. На Гаваях не було мушви-комарів, я думав, що й тут також їх не буде та й за дозволом мого співльокатора о. Панчишина не замикав перед сном вікон. Але я сильно ошукався. В Канаді є комарі й не раз досить великі, як от по наших селищах між озерами на північ від Вінніпегу, але тут, брате, ці комарі — тропікальні кольоси! Заснув, однак не на довго, бо за короткий час тих “гігантів” налізла до кімнати така маса, що не тільки я сам не міг спати, але ще й своєму товаришеві не дав. Бив їх цілу ніч і вони мене так по-

кусали, що подушка одна й друга та обидва простирала мали повно червоних слідів з крові. Гонив я за ними з подушкою також по кімнаті і по стінах залишалися раз-у-раз плями, — місця смерти цих тропічних комарів. Вранці оповідаю історію з комарами двом іншим товаришам дороги, але вони спали добре, бо вікна мали замкнені.

На оглядини міста мали ми призначений цілий ранок, бо по полудні вертаємось літаком до Нанді. “Чіф” пильнує увесь той ранок наші валізи, мусіли ми вибратись з кімнат, такий тут лад, даємо йому “куку в руку” кілька їх фунтів, дуже був вдоволений, казав, що буде мати для своїх унуків. Автом оглядаємо все, що найцікавіше і найбільш питоме для міста. Це в першій мірі загальний ринок-“маркети” на Принсес Стріт. Тут ми побачили продавців та покупців з усіх рас Фіджі, які вранці сходяться сюди і продають та купують різні овочі, рибу (я тікав, так було її чути), тютюн, спайсес, ярину, далі

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Уродженець островів з водяним буйволом. Буйвол дуже вдоволений, коли знайдеться в воді-болоті, тому й звать його “водяним”... В нашій подорожі ми часто зустрічалися з тими чорними рогатими “приятелями”.

усякі вироби з трощі, дерева, коралі, черепашки і т. д. Справді, це дуже цікаве місце. Але який крик, яка “чистота”, які запахи! Дивлюся докладно за нашим провідником, щоб не згубитися. Люди мають усяку ношу, картина дуже мальовнича — і наші фотографісти працюють на повні руки. Не купуємо нічого, бо де з тим дінемося? Звідси їдемо оглянути зблизька державні будинки, біля яких стоять на варті знову ж вельми мальовничі вояки з тими самими сулюс. Вони босі, в сандалах, в руках кріси, на раменах червоні туніки, з поясків звисають багнети, на голові нічого крім густого волосся. В музею Фіджі у прекрасному Сува Гарденс (справді гарний парк!) оглядаємо зразки народного мистецтва всяких племен, пам’ятки з перших днів торгівлі, з часів людодів та війни з ними, черепашини з моря, птиці й інше з островів.

Я вже згадував, що провідник (чіф) племена мав великий авторитет. А коли ми оглядали музей і в ньому сумні пам’ятки з часів канібалів-людодів, наш провідник оповідав нам, що в часах людодства нещасні члени племена не могли навіть собі дозволити на таку звичайну річ як чхнути в присутності провідника племена. За це ждала нещасного кара — ніхто інший, як сам провідник призначував на з’їдження. Провідник брав найкращу частину людської “печені”, котру, — не знаю . . . решта діставалася народові й дітям. Яке дикунство!

Оглядаємо теж цвинтар Суви, порт, парламентар, головний суд і ми знову біля нашого готелю, Алберт Парк, де, як каже нам провідник, Кінгсфорд Смит осів був на своїм літаку в 1928 році, започатковуючи так звані транспасифічні лети.

Оповідав ще нам провідник, що зараз за Сувою, де тепер Ботанічний город, у якому ми оглядали музей, була колись оселя. В 1843 році напали на неї людоді з околиці Рева, в довшій боротьбі згинули більш 400 мешканців Суви і здебільша напасники їх з’їли . . . Брр . . .

Недалеко від Суви, в місцевості Навсорі, є летовище, яке в’яже всі острови, — з нього йдуть щоденно фіджийські літаки до Нанді та інших островів. Тут і ми по полудні всідаємо на малий літак (місць було може на 20 людей) та з годину їдемо знову до Нанді. По дорозі дивлюся вниз на Фіджі, на дорогу, якою ми їхали, на побережжя, бачу й інші острови, зелень, пальми. Над горами бачу хмари, йде дощ. Літак, хоч і трясє, бо малий, але навіть не гуде так, як я сподівався. Щасливо, без пригод і перешкод, заїздимо на знаний нам уже летунський майдан. По нас виходить новий провідник-шофер, пред-

ставник компанії, та везе нас до іншого готелю в Нанді, — до Мокамбо. Це, як казав о. Овчарик, краще загосподарене місце, повно кімнат, ресторанів, різних крамниць, — все під одним дахом. Дістаємо гарні кімнати, вечеряємо, а що й немає що робити, беру книжку в руки та читаю ще далі про Фіджі, бо завтра раненько летимо до Нової Зеландії.

Читаю, що Фіджі має, про що ми вже і згадували, всього населення коло пів мільйона. З цього найбільш східно-індійців, далі індійців і на третім місці уродженців Фіджі; щойно далі йдуть європейці, китайці та інші. Головною вірою є християнська, однак різні етнічні групи визнають усякі свої вірування. Цікаво, що на першому місці з релігій є методисти, далі католики-латинники (27,542), англікани (всього коло 5 тисяч) і з менших груп адвентисти, баптисти, мормони та презбитеріяни. Є і нехристияни як гіндуси, іслямці, конфусійці, сікі...

Головними торговельними продуктами Фіджі є цукор, далі кокосові горіхи; відтак продукція золота, банани, кавуни, джінджер, тютюн і всякі овочі та ярина. Туристика є на третім місці. Останніми часами почали тут плекати риж, коко і правдиву каву.

ОСТРОВИ ФІДЖІ. Ми стоїмо перед гостинницею в столиці Віті Леву — Сува. З нами наш "чіф", що давав нам пити ту "прекрасну" каву і заложив на привітання вінки... Зліва чергою: о. Володимир, о. Ігор, "чіф" в народнім строї і о. Григорій. о. Антін робив знімку.

Але врешті доволі читати про Фіджі, йдемо спати. Встаємо дуже рано, везуть нас на летунський майдан, де сідаємо знову на велетенський джет-літак Пан Амерікен й летимо просто на полудне, 1,326 миль, до Окленду у Новій Зеландії. Покидаємо острови колишніх канібалів, тепер справді гарні острови Фіджі, де люди виглядали на бідних, але були по-свому щасливі, бо кращого не знають...

ФІДЖІ. На знімці гарна й крепка постава славетного поліцая, що керує вуличним рухом у Суві. Справді "шустку варт", як у нас казали, дивитись на нього, як поважно виконує він свою службу.

ЩЕ ДВІ ФОТОГРАФІІ: З СІНГАПУРУ І ФІДЖІ

СІНГАПУР. На знімці вид на китайську вулицю в тім же місті. Всюди китайські написи, численні авта, у глибині поганська святиня.

ФІДЖІ. На північний захід від Нанді в оселі тубильців Вісеісеї оглядаємо святиню, яка на знімці. Замітна, хоч мала будівля.

Нова Зеландія

З Нанді до Окленду їдемо більш три години. Летимо понад пресиніми водами Тихого Океану. На літаку вельми чемна та добра услуга, подають нам різні перекуси, напитки та багато всяких матеріалів до читання. Час скоро збігає.

Наше перебування в Новій Зеландії має бути для нас особливіше, бо за ласкавим дозволом Преосв. Кир Івана Прашка, Єпископа в Австралії та завдяки Всесвітлішому о. Михайлові Мельникові, Генеральному Вікарієві, який усе для нас приготував, маємо зустрітися з українськими громадами в тій країні. В Новій Зеландії не будемо мати спеціальних провідників, нами займуться наші люди.

Оглядаю мапи Нової Зеландії і здаю собі справу, що Нова Зеландія — справді велика країна, положена між Південним Тихим Океаном та Тасманським Морем. Складається вона з численних островів, однак головні з них — це Північний та Південний Острови, відділені від себе вузьким просмиком Кука.

Капітан літака час-до-часу зголошує, яка погода “на дворі” та зокрема в Окленді, до якого зближаємося. Справді розчаруємося, коли чуємо від капітана, що в Окленді дощ та зимно, всього коло 40 ступенів тепла. Забуваємо, що положення Нової Зеландії таке, що там все наче “горі ногами” і навпаки, як у нас у Канаді чи в Європі: Коли в нас літо — в них зима; у нас холод з півночі — у них з півночі тепло і зимно з півдня; північний острів має майже тропічний клімат — полудневий має поміркований, в зимі навіть холодний.

Зима в Новій Зеландії тоді, коли в нас весна й літо (травень—серпень), отже їдемо до Нової Зеландії на закінчення зими. Буде біда з нами, бо ми тільки в літній одежі, лише в сорочках, навіть не витягнули ми светерів з валізок.

Врешті літак легко та спокійно сідає на оклендський летунський майдан, що зветься Вгенаупаї, яких 16 миль від осередку міста. Аж страшно нам виходити з теплого літака, з якого вікон бачимо, що на дворі хмарно, дощ і мабуть холодно, бо вся летунська обслуга убрана в плащах, шапках та високих чоботах. Але нема ради, виходимо і в цю зиму.

погоду та чим скоріш, майже бігом, прямуємо до летунських будівель, в яких теж не дуже то тепло. Скрізь великий рух. Люди мають зимові плащі, снігівці, футра, а ми так, як ходили по гарячих Гаваях чи Фіджі. Та якось ніхто на нас не звертає уваги і не дивується з нашої одежі, — мабуть ми не перші, що так перечеислилися з погодою.

Переходимо скоро перевірку паспортів, оглядають нашу книжку щеплень і змісця розпитуємо про дальшу летунську сполуку, бо тут перший раз наша чвірка має розділитися і згідно з пляном о. Мельника о. В. Панчишин залишається тут на відправу завтра (ми приїхали в суботу коло полудня), о. Г. Овчарик має завтра відправляти у столиці Веллінгтоні, а ми два, — о. А. Фик і я, — маємо їхати до Крайстчирч, міста на Південнім Острові. З місця купуємо квитки та витягаємо з валіз светери, що все одно не дуже нам й помогли. Поки ладнаємо все, підходять до нас два джентелмени і представляються: Вони від нашої громади в Окленді — Михаїл і Дмитро Романюки. Дуже втішно з ними витаємося й повідомляємо їх про наш плян. Витаюся особливо щиро з Михаїлом Романюком, бо з ним, з доручення о. Мельника, переписувався я щодо нашої подорожі. Панове Романюки дають нам свої ради про це та те й за хвилину пращаємося. Вони беруть о. Володимира під свою опіку, а о. Овчарик, о. Фик і я лапаємо скоро літака до Веллінгтон—Крайстчирч. Знову йдемо на холод, вітер і дощ та сідаємо в домашнього літака Нової Зеландії. На цей раз мило розчаровуємося, бо літак великий, чистенький аж прозорий, першої кляси джет. А тож тільки місцевий лет. Змісця видно добробут держави.

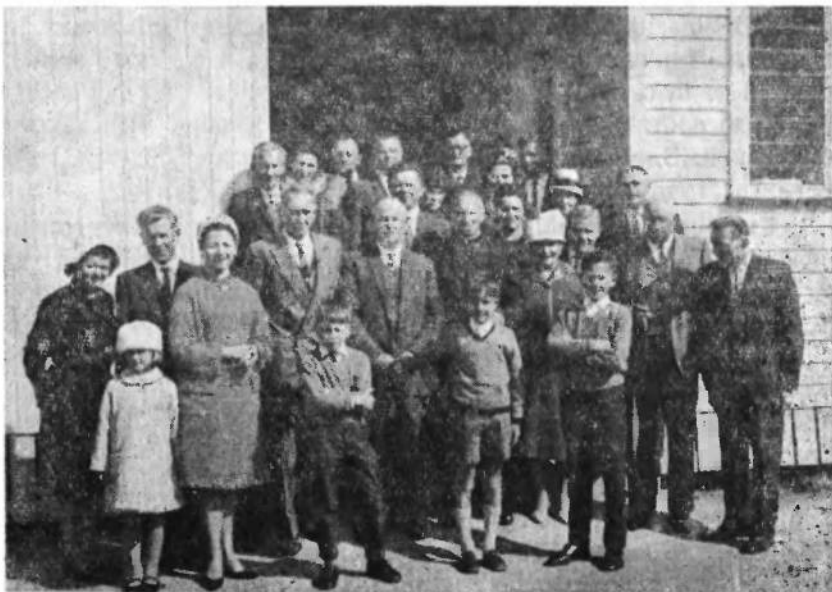
Очевидно, своїм літнім зверхнім виглядом звертаємо увагу пасажирів, питаються цікаво, звідкіля ми. Про Канаду знають, хвалять її, як дуже велику та не менш багату країну. Помагають нам, подають напитки, перекуску. З вікон літака оглядаю прекрасні краєвиди країни, ріки, морські заливи, ліси, гори й полонини. — Нова Зеландія справді гарна країна.

У столиці Веллінгтоні виходимо з літака, на дворі ще холодніше, їдемо на полудне. Пращаємося з о. Овчариком. Повідомляємо паню Софію Лавренчук, якої адресу дістали ми були від о. Мельника, телефоном про приїзд о. Григорія, вона дуже радіє. Залишаємося удвох з о. Фиком у ждальні. Холодно і хоч ogrівають її великим електричними пальниками, трясусь зі зимця. Врешті йдемо до літака та над вечір, коли вже добре стемнілося, приїздимо до Крайстчирч. Сідаємо на

летунський майдан, коло 7 миль від міста. До центру міста дістаємося автобусом летунської компанії. Місто Крайстчирч робить на нас враження справді великого й чистого міста, що купається в зелені й численних світлах. На вулицях великий рух, повно авт і автобусів. По англійськи рух є по лівій стороні вулиці.

З автобусової зупинки дзвонимо до пана Антона Марціяша, з яким я переписувався відносно нашої поїздки. Повідомляємо, де ми і чекаємо. Менш-більш за годину приїздить своїм авто пан Марціяш, чоловік середнього віку, низької, але й крепкої постави, чоло високе, волосся вгору зачесане, ввічливий і усмінений. Представляємося, випитуємо про місто, скільки в ньому наших людей, де він мешкає, де будемо спати, де буде завтра відправа. Врешті під'їздимо під гору, під якою в дільниці Ст. Мартин п. Марціяш зупиняє своє авто. — Гей, таж то ціла палата, — кличу. Так, будинок двоповерховий, збудований в дуже гарній околиці, кімнати великі, просторі, всі найновіші удогіднення. Чистенько і внутрі і вколо хати. Зустрічаємо дружину пана Антона, Тамару, яка на руках держить та представляє нам цілу потіху і найбільший свій скарб, — кількамисячного хлопця-дитину Марка.

Загосподаруємося в гостинній хаті п. Антона. Переда-

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ, Окленд. Наша гарна громада після спільної гостини. По середині стоїть о. Володимир Панчишин.

гаємося у грубшу одержу. При багатій і смачній українській вечері говоримо до пізна про все, що лежить нам на серці. Говоримо про Канаду, рідний край, звідки ми приїхали, долю нашої Церкви, Нову Зеландію, поселення наших людей тут, як держаться, скільки їх, де мають свої відправи, про місячні сходи та про інше. Марко вже спить, а ми не всилі наговоритись, врешті майже коло півночі п. Марціаш відвозить нас до катедральної та єпископської резиденції Пресв. Евхаристії, в якій для нас зарезервовані місця. Це велика й мурована будівля, там, каже п. Марціаш, буде нам вигідніше та запізнаємося з латинським клиром, що такий прихильний для наших людей. Завтра, в неділю 5 вересня, маємо правити Сл. Божу для наших людей в поблизькій каплиці Святого Хреста.

Витає нас дуже мило в імені єпископа Б. П. Ашби, що був якраз на Соборі в Римі, канцлер, який показує нам наші кімнати, запізнає нас з кількома священниками-сотрудниками катедрального храму та членами єпископської ради. Не знаю чому, але призначають мені спальну кімнату єпископа, зараз коло його канцелярії. Коло спальні лазничка. Канцелярія рухливого канцлера внизу, праворуч від головного входу на партері. Спальні на першій поверсі. В палаті-резиденції холодно, — всі отці у рясах та светерах. Отці пояснюють нам, що в Новій Зеландії немає центрального ogrівання по домах, є лише електричні ogrівачі. Зима тут коротка й не дуже зима, отже й не будують “салерів”, як у Канаді, тимто й “форнесів” немає де поставити. Не знаю чому, але не злюбив би я такого будовання. Здається мені, що в нас у Канаді краще з того погляду. Тут скоро дістали б ми ревматизм.

Сходимося до спільної вітальні отців, де великі електричні ogrівачі й де в одній кімнаті справді приємно та тепло. Отці сидять довкола на фотелях та засипують нас питаннями про Канаду, уряд, церковні відносини. Говоримо про Собор, його рішення, говоримо про нашу Церкву, Кардинала, нашого Митрополита, різниці між східними та латинськими Церквами, про наш нарід, Україну, комунізм і так далі. Отці з очевидним зацікавленням нас слухають. Довідаються, виглядає — вперше, що в нашій обряді священники можуть бути жонаті, що маємо велику кількість єпископів по світі і таке інше. Очі злипаються до сну, однак знаємо, що робимо місію між чужинцями й обидва з о. Фиком довго по півночі вияснюємо, відповідаємо, з'ясовуємо.

Врешті час спати. Отець Антін іде до своєї кімнати, а мені о. канцлер каже, ведучи до спальні єпископа: “Якби вам було

за зимно, хоч на ліжку є грубі покривала, тоді потисніть оцей гудзик й електрика ogrіватиме ліжку.” Бажає доброї ночі, відходить. Такого чуда, щоб ліжка ogrівати з-під споду, я ще не бачив і тому підношу матрац, — справді, під самою пружиною ліжка зроблена з електричних дротів сітка, потиснеш гудзик, електрика переходить дротами й ogrіває ліжка. Але ні, не буду пускати біди, ану ж загорить матрац, я є тяжкий чоловік, — а тоді що буде? Не приїхав же чоловік до Нової Зеландії “смажитися” на електриці. В кімнаті холодно, але я скоро рoздягаюся, влажу в єпископське ліжка, добре накриваюся та скоро засипляю кріпким сном. Ми мали такий довгий день!

Вранці будять мене зі сну дзвінки на катедральній вежі поруч. Розкриваю грубі заслони на віконницях, але змісця нагадую собі, де я і сплю. Ось там в куті великі дієцезальні “файли”, ось велика каса, клячник, в другій кімнаті канцелярія.

Отець А. Фик устав скоріше, приходить мене будити, отже скоро голюся і голосимося до о. канцлера. Повідомляємо його, де будемо і де правимо. Пан Марціяш витається з нами знову, везе нас до поблизької каплиці. Збудована вона для латинників, яким задалеко ходити на Богослуження до катедри. Нічим незамітна, — мала будівля з каменя, на вікнах вітражі, престіл

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ. Панство Антін і Тамара Марціяші зі своєю потіхою Марком, що так красно гостили у Крайстчирч о. Антона й о. Ігоря.

при стіні, обабіч малі захристії, лавки на яких 50-70 людей. В цій каплиці править звичайно Монсіньйор Т. І. Лидді, старенький священик, однак він тепер нездужає і до Служби Божої приготвила все якась вельми ввічлива жінка, якій пан Марціяш нас представляє. Порозумілись ми з о. Фиком, що він буде сповідати, а коли скінчить — будемо Службу Божу продовжувати обидва. Сходяться до каплиці наші поселенці. Починаємо на час о годині 10, бо о 12 вполудне тут буде друга латинська Служба Божа. Майже тридцяттеро людей прийшло на Службу Божу, — як на Крайстчирч майже всі наші поселенці. Велика частина з них приймає св. Тайни. Говорю проповідь, привіт від нашої Канади, Церкви, нашого Митрополита. Співаємо Службу Божу, люди відповідають під проводом пана Марціяша, що є також дяком. Між собою йдуть з тацюю, щоб хоч частинно покрити кошти наших білетів на літаку з Окленду, також збирають більш 50 фунтів на фонд Дієцезії в Австралії, які ми потім передали на руки о. Мельника.

Кінчимо на час майже коло полудня. Дуже було мило співати та проповідувати для наших людей. Де й коли я думав, що в Новій Зеландії буду це робити! Виходимо перед каплицю. Латинники починають уже сходитися на свою Службу Божу, що її для них буде зараз правити якийсь сотрудник з катедри. І тут, перед каплицею, на вулиці запізнаємося з цілою громадою наших людей. Подають свої імена, випитують нас, тиснуть нам руки. Нині увечорі маємо спільну зустріч, а покищо на обід запросила нас родина Манастирських.

Складається родина з самого жіноцтва, — старенької пані і двох її дочок, Теодори й Стефи. Приїхали по нас своїм маленьким автом. Це колишні парафіяни з Делятина, Західна Україна, нашого о. Захарія Золотого, тепер пароха Церкви Христа Царя у Вінніпегу. Витаємося з ними і передаємо їм привіт з Канади. Гостять нас у своїй просторій, гарній хаті, чисто по старо-українськи й по-галицьки. Подають дуже смачні страви і вдома роблені наливки. Зовсім нагадується мені Львів і Галичина, як мама нас, дітей, годувала. Довкола хати сад і город, це царство пані Манастирської. Панни мамі помагають, однак до її господарства не мішаються.

Теодора й Стефа це світові жінки, люблять подорожувати, показують нам численні знимки й пам'ятки, завидують нам нашої великої прогульки, однак були також у численних країнах, що є в пляні нашої подорожі.

Після обіду сідаємо в авто і їдемо оглядати місто та його

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ. Спільна знімка перед хатою панства **І. Висоцьких** у Крайстчирчі. В останнім ряді о. Ігор, о. Антін робить знімку.

околиці. Погода холодна, але ясно. Крайстчирч (дивна назва міста, дослівно "Церква Христа") є столичним містом провінції Кентербері. Лежить у східній частині Південного Острову, над самим Тихим Океаном, в заливі Банкс, і знає зі своєї готицької англіканської катедри по самій середині міста. Звуть його також "місто садів", бо все місто просто купається в зелені, а найкраще його відвідувати на весну, в місяці жовтні, коли все цвіте і місто повне пахоців. Мешканців

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ. Крайстчирч. На знімку родина **Манастирських**, зліва: панна Стефанія, пані Манастирська (мама), панна Теодора. Ця родина приймала о. Антона і о. Ігоря дуже гостинно.

у місті більш 233,000, тобто це друге місто щодо величини в Новій Зеландії, після Окленду. Третім є столиця Веллінгтон. Серединою міста пливе ріка Авон. Найкращим парком є Гаглей Парк.

Над самим морем є порт Лайтелтон, найголовніший порт країни, звідки заокеанські та місцеві кораблі розвозять пасажирів та продукти Нової Зеландії по всіх закутках світу. З цього ж порту ми, як побачимо згодом, повернули й до Веллінгтону.

Їдемо поза місто на вершок Самнер, з якого прегарний вид на місто, околицю, залив, багаті поля, море й портові влаштування. На вершку гори телевізійні вежі. З'їздимо до порту, над заливом беремо круту дорогу довкола нього, їдучи понад морем, повертаємось до міста другим боком. Прекрасні види, помітні нові мешканеві хати, всюди побудовані попід гору. Часто стаємо, вилазимо з авта, робимо знімки.

Час вертатися, сонце клониться до заходу, а ми маємо бути на спільній вечері та зустрічі всіх наших людей з міста в домі панства І. Висоцьких. Завозимо стареньку маму, паню Манастирську, додому й оба з о. Фиком та паннами Стефою й Теодорою їдемо на зустріч. Досить довга дорога, але в домі панства Івана і Надії Висоцьких застаємо вже поважну кількість людей, включно з дітьми, тут же й наші панство Марціяші. Тому, що є ще сонце, робимо на пам'ятку знімки. Вечера. Так багато всякого добра панство Висоцькі наготовили, що й не знаю, як могли вони все це приготувати. Імо, опісля співаємо релігійні та національні пісні. Потім ідуть товариські розмови про все, — і час сходить нам дуже мило. Пізно увечері пращаємося з панством Висоцькими, дякуємо за хліб і сіль, просимо, щоб, коли будуть колись у Канаді, до нас поступили, напевно будемо старатися їм належно віддячитися, а всіх запрошуємо на 100-ліття Канади в 1967 році.

Вступаємо знову до гостинної хати панства Марціяшів на каву. Малий Марко уже з нами зовсім освоївся і не боїться нас, — дуже гарна та мила дитина. Оповідаємо, де ми були та що бачили і просимо п. Антона, щоб для нас на завтра ввечері замовив корабель до Веллінгтону, бо нас чеде у вівторок вранці о. Овчарик у столиці. Спимо знову в отців.

У понеділок, останній день у Крайстчирч, рано їдемо на Службу Божу до катедри, й опісля оглядаємо цей старий барокковий будинок. Виглядає, що треба було б його відновити, — кажуть, що з моря осідає на будинки якась мряка з сіллю

та їсть навіть каміння. Працаємось з отцями, до них уже не вернемось, бо на цілий день, аж до нашої подорожі кораблем, будемо гістьми панства Марціяшів. Працаюся з єпископськими кімнатами та зі своїм “електричним” ліжком. Гарно та гостинно прийняли отці нас, — для них зовсім чужинців.

Маємо досить часу й по сніданку оглядаємо сад коло хати п. Марціяша, а згодом їдемо в місто, де п. Антін веде нас до музею та величавих ботанічних городів, які щойно починають будитися з зимового сну. Ми заскоро тут на який місяць. Ходимо вулицями, йдемо до університету, оглядаємо англіканську катедру. На обід вертаємось додому і пані Марціяш знову гостить нас щиро. Спочиваємо, бо ввечорі сідаємо на корабель й цілу ніч будемо їхати морем до столиці. Після вечері наші гостинні господарі, включно з нашим тепер уже добрим знакомим Марком, відвозять нас до порту в Лайтелтон і тут сідаємо на пасажирський корабель “Рангатіка”. Дякуємо за все добрим нашим господарям, цілуємо малого Марка і ми в дорозі до столиці. Опісля з дороги і панству Марціяшам і родині Манастирських ми подякували картками-привітами з різних країн, — вони були варті цього. Корабель пливе майже 12 годин. Дістаємо одну спільну кабіну, з подвійними ліжками. Будимося вранці всього на кілька миль від столиці. На дворі далі холодно, гарне і свіже повітря. На кораблі повно людей.

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ, Веллінгтон, столиця. Частина наших поселенців з о. Григорієм Овчариком, після спільної гостини.

Беремо таксівку в порті і заїздимо до резиденції Парохії св. Йосифа при 7 Петерсон стріт, де перебував наш о. Григорій. Дуже ми втішилися, стрінувши знову усміхненого о. Григорія, що уже ждав нас та коротко сказав нам, що коло нього все добре, його дуже гарно, як і нас у Крайстчирч, люди тут прийняли. На запрошення пароха йдемо снідати і негайно вибираємося в дорогу, бо не знаємо, як там наш о. Володимир в Окленді, десь теж мабуть нас виглядає.

Автобусом думаємо пускатись на північ країни, бо літаком скоро перелетимо і нічого не побачимо. Маємо, як каже Отець Парох, дуже мало часу, щоб злапати головний автобус, що йде через цілу країну. Спішимось, але автобус перед самим нашим носом виїздить зі станції. Наш “драйвер” — сотруди́к-священик з Церкви св. Йосифа, — не дає за виграну і почалися перегони вулицями та передмістями столиці, яка має 125,900 населення, щоб злапати автобус. Кілька миль за містом це вдається, затримуємо “бас” і з парадом, з усіма своїми валізками, пакуємося в машину, на велике здивовання і пасажирів і самого драйвера. Дякуємо о. сотруди́кові за все, просимо переказати подяку о. парохіві й ми вже спокійні: Купивши собі білети, сидимо в автобусі та починаємо оглядати Нову Зеландію, її людей, землі і краєвиди.

Країна справді гарна. Не більша вона як Англія (від півночі до полудня ці два великі острови довгі на яких 1,000 миль), але виглядає, що зібрала в собі всі найкращі скарби і краєвиди землі. Бачили ми в ній Альпи, як у Швейцарії, фйорди як у Норвегії, прекрасні гори, як слава в Японії Фуджіяма, гарні озера, як в Італії, а овець, — як може ніде у світі. Ідемо спершу понад морем, де є літні ресорти та пляжі, далі в’їздимо вглиб країни, між полонини й пасовиська, повні овець. У Канаді на пасовиськах є всяка худоба і між пасовиськами лани пшениці, а тут немає пшениці, нема ораних піль, все — одноцїлі гори і всюди, за загородами, хмари овець.

В країні весна і куди тільки не глянеш — за старими вівцями бігають на своїх непевних ще ноженятах смішні, малі, ще необрослі вовною ягнята. От країна, от її спеціальність і от де її багатство!

Автобус під’їздить до гір з-права, далі проїздимо прегарний парк, ідемо попри озеро Тавпо, знане з великих пстругів і вкінці над вечір приїздимо до місцевости Ваїрекі та, далі до Роторуа. Ці дві місцевості для країни історичні. Тут осіли перші поселенці країни, маорці з Полінезії, більш 600 літ тому. Замітно,

що й до нині знаходяться тут оселі нащадків цих поселенців (щось як наші індіани), які показують свої традиційні вироби, танці та співи. Довкола цих місць повітря повне сірки, як у Єлстон Нешенел Парку в Америці, всюди є гейзери, вода булькоче, болото рухається і кипить, — в повітрі стоїть біла хмара, пара з землі. До Окленду звідси ще 150 миль, отже рішаємо заночувати, завтра візьмемо другий автобус. Роторуа зі своїми гейзерами досить гарне місто в англійському стилі, навіть у гостинниці після вечері п'єте каву лише в вестібюлі поза їдальнею, сидячи на спеціальних фотелях, а досвіта служба стукає у двері кімнат й кличе "ті тайм". Дістаємо гарні кімнати, вечеряємо і добре відпочиваємо. Коло гостинниці великий парк, оглядаємо його, для панів з Англії пороблені травники для гри у крокет.

Коло полудня заїзджаємо до Окленду, цілі й здорові. Голосимося до о. Володимира, який дивувався, чому нас так довго не було. Пояснюємо йому, що ми не думали, що Нова Зеландія така велика, ми думали скоро повернутися, але вийшло інакше. Питаємо, як його люди прийняли, каже, що дуже гарно. Тобто все добре, всюди були відправи, ми всі, Богу дяка, здорові і завтра можемо пускатися в дальшу дорогу до Австралії, побачимося на летунському майдані.

Винаймаємо собі велику кімнату в гостинниці, недалеко

НОВА ЗЕЛАНДІЯ. Багатство країни це вівці. Де тільки не глянути, вівці та й вівці, навпаки як у нас у Канаді: на преріях тільки лани пшениці...

агенції нашої летунської компанії. Ходимо по місті, що найбільше в країні, бо має більш як пів мільйона мешканців. Оглядаємо його, врешті йдемо на вечерю, а далі до кімнати: Пишемо картки і пакуємось, завтра вранці дальша дорога.

Здаю собі справу, що ми мали замало часу на відвідини країни і майже її не бачили, однак добре, що й те виділи, а головне — ми відвідали наших рідних братів у трьох головних осередках.

За своїм звичаєм перед сном беру в руки наш урядовий туристичний провідник та читаю в голос важніші відомості з країни. Довідаюся, що в 1769 році острови відвідав був Капітан Кук, у честь якого й назвали найвищу гору країни на Південнім Острові, високу на 12,349 стіп, що її маорці назвали “Розділювач хмар”. Англійці опанували острови в 1840, заключивши угоду з маорськими провідниками. Найбільший скарб країни — молочні продукти, вовна, баранина й вівці. Крім цього в країні є вугілля та великі лісові простори.

Нова Зеландія має всього 2 і пів мільйона населення, в цього більш 90% англійського і 7% маорського походження, решта всякі інші нації. Країна є демократичною домінією і членом Бритійського Коммонвелту. Релігія здебільша англійсько-канська. Всюди великий вплив англійського життя, — в будові, ході, їді, способі життя, розривках. Маорці говорять також по-англійськи, хоч і зберігають свої традиційні костюми та живуть окремо у своїх селищах.

Клімат у країні поміркований, зима не дуже гостра. П'ята частина цілого краю покрита вічно зеленими лісами. На півночі ліси майже тропікальні, з екзотичними квітучими деревами, як от білі гавгер і червоні погутукава, що цвітуть у грудні й тому мають назву Різдвяних дерев. На півдні підарктичні ліси багаті у срібну бучину та інші дерева. На весну гори покриті леліями, ковгай, какас, ратас та іншими питомими для країни квітами.

Країна не має спеціальних тварин, однак характерні для неї птахи ківі та века (менша від ківі), які не можуть літати, далі гарний співак белбірід, усякі сови. Туатара є вужем, що має походити з передісторичних часів та жити навіть 100 років.

В Новій Зеландії подостатком багатої та дуже доброї поживи, молока, м'яса, сирів, овочів, усякої риби та ярини. Виробляють тут добрі вина, вранці п'ють каву, по полудні чай. Вода всюди джерельна, не тільки добра, але й дуже здорова. Новозеландці відзначаються замилюванням до всяких

спортів та любуються у прогулянках у гори чи ліси, — загально знана тут триденна прогулька (33 милі)) лісами, озерами й горами, так званім Мілфорд Треком, що має бути найкращим в усьому світі своїми краєвидами. Любуються новозеляндці у своїй країні і вона справді гарна. Легко теж її пізнати, бо по всій країні розкинена сітка літаків, дороги прекрасні, всюди йдуть автобуси, кораблі і таксівки, а державні залізниці добрі та скорі.

Для філятелістів має Нова Зеландія прегарні поштові марки. Я купив цілі серії і вислав додому. Гроші такі ж як англійські, 20 шілінгів творять один новозеляндський фунт, що має велику вартість на біржах світу.

Автобусом летунської компанії їдемо на летовище. Прощаємо цікаву країну і в ній наших людей, які нас, своїх рідних священників, так гарно прийняли. Ми для цих наших братів та сестер посвятили чимало труду і гроша, але вони, що не мали відправи свого священника вже більш року, зуміли це оцінити і старим українським звичаєм віддячилися нам найбільшою гостинністю.

В почекальні не летунському майдані застаємо нашу згубу,

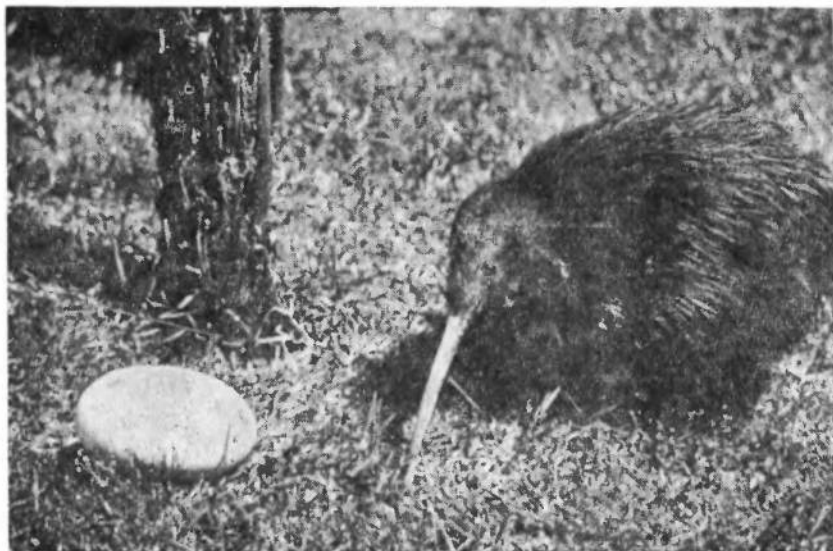

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ, Крайстчирч. Частина наших поселенців. Стоять, зліва чергою: Б. Легкий, панна Теодора Манастирська, І. Висоцький, пані М. Кротик і Антін Марціяш. Сидять, зліва чергою: панна Стефанія Манастирська, пані Тамара і Марко Марціяші, пані Н. Легка і Ірка Легка.

— четвертого супутника подорожі, о. Володимира, який зробив був таке добре враження в Окленді, що навіть до майдану вислали вони свою представницю — панну Ірку Головач.

Ми знову всі разом і обмінюємося враженнями та поздравленнями. Міняємо гроші, я за останні “ніклі”, які мені лишилися, купую, як і досі, поштові марки, переходимо провірку паспортів, і наші валізи зважені. Ми готові сідати на новозеляндський літак та їхати до Австралії, де очікує нас наш дорогий приятель, о. Михайло Мельник.

Пращаємось з панною Головач, входимо у великий літак-джет. Легко підносимося вгору і на цей раз летимо над Тасманським морем в напрямі на Австралію.

НОВА ЗЕЛЯНДІЯ. Країна славна з птиці, що зветься ківі і оце на знімці. Ім'я птиці маорське, бо вона видає оклик: “Кі-і-ві”. Ківі зносить яйця, найбільші з усіх птиць у порівнанні до своєї величини, звичайно два рази в рік, краски сметанково білої, величини 5 × 3 цалів. Цікаво, що яйця вигріває самчик і як він сидить на них, видно їх з усіх боків. Ківі визначається довгим дзьобом, при кінці якого носові проводи, що служать йому як для нюху так і дотику в пошукуванні поживи (хробаків і хрущів). Ківі запускає часто свій гнучний дзьоб аж до самого кінця в землю, шукаючи поживи. Ківі не має крил, але визначається дуже скорими ногами. Ківі тепер дуже рідкісна птиця. Як було їх багато, звичайно ходили групами 6 до 12 птиць й їх голосний крик лунав далеко по околиці. Шукають за поживою тихо, тільки нюхають своїм довгим дзьобом. Дивна птиця. Оглядали ми їх у звіринці в Новій Зеландії та в Сідней, Австралія.

Австралія

Літак, що везе нас до Австралії, це великий ново-зеландський джет ТЕАЛ. З Окленду до Сиднею є 1,333 повітряних миль, коло 4 години лету. Ідемо тепер на захід і трохи на північ, понад Тасманське Море.

Коли тільки ми сідали у міжнародні літаки, наші місця на них були завжди зарезервовані й нумеровані, ми теж діставали кожний раз більшу чи меншу коперту від даної летунської компанії, в якій були подані всякі мапи, картки, поштовий папір, нераз артистичне “меню”, тобто список того, що нам будуть давати на обід чи вечеру, вказівки — що робити, якби літак впав у воду, та інші корисні інформації для туристів.

На ново-зеландському літаку дістали ми також велику коперту з написом “Вітайте”, але помітне було те, що в коперті, попри все інше, була ще й зеленої краски плястикова подоба ново-зеландського “тікі” (привіз я це додому й повісив на стіні в спальні на пам’ятку, — хай пригадає мені про гарну Нову Зеландію). Що це таке “тікі”? Це талісман Нової Зеландії та її маорських людей і хоча його початок десь далеко в минулому, “тікі” став символом щастя в Новій Зеландії. Виборлений маорськими ремісниками з дуже шляхотного зеленого каменя і дуже цінений, цей талісман звичайно носили на шиї та спеціально шанували. Його історію передавали, звичайно серед співу, з покоління в покоління і цим його “сила” ще й збільшалася... Хотів я мати кілька тих талісманів, просив стюардесу, сказала, що не мають.

Як виглядає “тікі”? Це якась подоба чоловіка-нечоловіка, з великою лисою головою, перехиленою в ліву сторону, з великими очима та отвореним ротом. Ця голова стоїть на кадобі, руки й ноги “тікі” якимось дивно злучені. Подобу того “тікі” знаходили ми на кожній мапі Нової Зеландії, марках її летунської пошти, летючках та матеріялах для туристів. А чому я про нього розписався? Бо це все таки питоменність країни, — тієї гарної Нової Зеландії, яку ми тепер покидали.

Як у Новій Зеландії, так і в Австралії ми не зробили ніякої умови з туристичною компанією, бо по нас мав вийхати

та нами заопікуватися наш давний і дорогий товариш з Канади, Всесвітліший о. Михаїл Мельник, Генеральний Вікарій нашого Владика в Австралії, Преосв. Кир Івана Прашка. (Апостольська Столиця 17 серпня 1966 піднесла Всесв. о. Михаїла Мельника до гідности Папського Прелата, тим самим оцінюючи велику працю о. Михаїла для нашої Церкви в Австралії. Почувши про це підвищення нашого о. Мельника, ми, чотири прочани, зраділи цим та вислали йому наші щирі побажання.) Ідемо літаком і всякі думки насуваються на голову: Яка та Австралія, які люди, чи виїде по нас о. Михаїл, де будемо мешкати, де відправлятимемо і таке інше. З дороги ми повідомляли о. Мельника про наш плян і наш лет.

Капітан літака повідомляє нас, що в Австралії, в Сиднею холодно, дощ та мокро. Але на цей раз маємо на собі та в поготові светери й дощевики, отже й не буде так зле з нами, як було в Окленді.

Врешті крізь вікна літака ми побачили внизу великий залив та місто-кольос Сидней. Гарний дуже вид. Летунський майдан, Кінгсфорд Смит (Маскот), 6 і пів милі від міста. На дворі мокро й холодно. Проходимо швидко перегляд пашпортів і валізок і ось — стрічаємося віч-на-віч з нашим незаступимим, вірним товаришем, з яким ми так часто робили з Канади та в Канаді різні подорожі, — з о. Михаїлом. Витає нас сердечно та представляє нам Всеч. о. Сантіяго Креспо, свого сотрудника в Сиднеї. Сідаємо у велике й вигідне авто о. Креспа та їдемо до Лідкомбу, передмістя великого Сиднею, де є наша церква, резиденція та й чисельна громада українців.

По дорозі показує нам о. Михаїл місто, затоку, порт та важніші будівлі міста, випитується про Канаду та про нашу подорож. Яке враження на мене зробило місто Сидней? Добре, дуже гарне, це наче велике американське місто. Всеч. о. Креспо — еспанець, що посвятився праці для нашої Церкви, скінчив студії в Римі в нашій Колегії св. Йосафата, був товаришем наших отців М. Давидка, О. Барана та інших. Дуже симпатична людина, веселої вдачі, має імпозантну чорну бороду, курить сильні еспанські цигарки та любить міцну каву, як кожний еспанець.

Як і згадував я, Лідкомб це передмістя Сиднею, де при 57 Чирч Стріт досить велика резиденція для трьох наших священників та близько неї справді модерна, прекрасна Церква св. Андрія.

Приїздимо на час обіду й о. Мельник показався справжнім

господарем: Заповів нам, що всі будемо спати таки в резиденції, розмістив нас в осібних кімнатах та запросив на обід. Миємося, — і два рази не треба було нас просити: Ось ми вже в їдальні за смачним обідом, приготованим по старокрайовому ввічливими панями, що прийшли в допомогу о. Мельникові. Розмова, сміхи, обмінюємося враженнями, говоримо про Канаду, випитуємо про Австралію, наших людей, нарікаємо на погоду, — сміх і тільки. Отець Михаїл пояснює нам про інші в них пори року й таке інше.

Йдемо оглядати Церкву св. Андрія, помолитися, подякувати Богові за ласку в дорозі і Матінці Божій за опіку, — ми ж так далеко щасливо загналися. Церква — діло рук бл. п. о. Петра Дячишина, колишнього пароха в Сиднею, та наших добрих людей у Сиднею й околиці. Вона мурована, стоїть на ясній, видній площі, стиль український і при тому модерний, пишна гарна баня, вся будова у формі хреста, з-переду наче з гуцульських церков півкругле піддашя і з нього потрійні двері до самої церкви. Внутрі чистенька, простора і ясна, великі хори, у стінах вузькі високі вікна, святилище відділене цікавим іконостасом, якого рами збудовані з металю і в рамках мають бути вставлені потім ікони. В церкві немає “форнесу”, ogrівають, як треба, електрикою. Бічні престоли,

АВСТРАЛІЯ. В місті Сидней пишається наша прекрасна Церква св. Андрія, в якій ми всі правили Службу Божу, дякуючи Богові за благословення. Парохом є о. Прелат М. Мельник, що так красно нас гостив.

лавки, — все зігране з загальним стилем церкви. По обох боках святилища обширні захристії і з них перехід вниз до малої залі під церквою. При вході до церкви на столиках бюлетени з порядком Богослужень та важнішими повідомленнями.

Як я згадував уже, Церква св. Андрія у Літкомбі була збудована заходами бл. п. о. Петра Дячишина. Парохіяни ніяк не могли й не можуть забути свого улюбленого пароха, якого постигла нагла, несподівана смерть — наїхав на покійного поїзд, коли їхав автом на відправу та вбив його на місці 4 серпня 1962 року. На просьбу їх Преосв. Кир Іван Прашко ласкаво згодився похоронити бл. п. о. Петра в бабинці-притворі церкви: Йду туди і з-права при стіні мурований гріб покійного, свіжі квіти, світяться свічки, — спочиває тут священник, що так вірно та віддано працював для свого стада. На колінах відмовляю молитву за спокій душі свого співтовариша і прошу Бога, щоб дав мені силу так віддано працювати для своїх парохіян, як це робив бл. п. о. Петро. Справді, враження надзвичайне: Священник, парох, спочиває по віки у гробі серед своїх парохіян. Чогось подібного ми ніде не бачили. Звичайно ховають у церкві Єпископа, Митрополита, — а тут священник.

Оглядаємо близьку околицю Лідкомбу. Показує нам о. Мельник залізничу станцію зараз коло резиденції (до міста Сидней найкраще їхати залізницею, бо в місті, як всюди по містах, немає де паркувати), далі банк, крамниці. В хаті робимо пляни нашого короткого побуту в Австралії. Нині четвер і в понеділок увечорі їдемо вже до Сінгапуру. Після нарад рішаємо, що завтра, у п'ятницю, поїдемо до Кенбери, столиці країни. Дуже жаліємо, однак не будемо мати змоги відвідати столичне місто нашого єпископа Преосв. Прашка — Мелбурн, бо до Мелбурну більш 700 миль, далека дорога. До Кенбери одна третина з цієї дороги. В неділю будемо правити удвох з о. Овчариком в Сиднею, інші отці поїдуть на кольонії. Справа рішена. До резиденції сходяться парафіяни-земляки з України, тепер новопоселенці в Австралії. Вітаємося, говоримо з ними про всячину. Це головно новоприбулі, як ми називаємо наших братів, що після Другої світової війни з різних Ді-Пі таборів приїхали до Канади, чи до інших країн світу. Люблять Австралію, однак не можуть забути способу життя, мрій, праці в Західній Україні. Дехто пізнає мене ще зі Львова. Розмова тягнеться до пізнього вечора. Резиденція стара. Як і в Новій Зеландії, не будують тут хат на пивницях, в резиденції мокро й холодно, однак сердечний о. Михайл дав нам

АВСТРАЛІЯ. На знімці бл. п. о. Шамбелян д-р Петро Дячишин, старанням якого збудовано Церкву св. Андрея в Лідкомбі. Згинув трагічно в автовій катастрофі 4 серпня 1962. Похований в Церкві св. Андрея, що її він збудував.

електричні ogrівачі, добрі пані кинули на ліжка грубі накривала й ми спимо добре.

У п'ятницю Соборну Службу Божу правимо вранці всі разом, на чолі з нашим о. Мельником, біля мене при престолі ліва стоїть о. Креспо. Дякуємо Богові за благословення в подорожі і молимося за своїх парафіян. Після сніданку пускаємося в дорогу автом о. Креспа, о. Мельник залишається на господарстві. Вернемося пізно увечері, бо дорога далека. Вступаємо по дорозі на пошту, беремо газоліну й ми готові в дорогу. Сиджу з-ліва в авті на переді, о. Креспо з-права (керівниця в авті на право, бо всі їдуть лівим боком, по-англійськи), за нами мої три співтовариші подорожі.

Кенбера лежить яких 212 миль на полудневий захід від Сиднею. Переїздимо гарними вулицями Лідкомбу і їдемо вглиб країни. Сидней за нами, врешті в'їздимо на головну автостраду, що веде до Мелбурну. Дорога добра, наш водій, як і його авто, першої кляси. Всеч. о. Креспо звик їздити лівим боком — нам здається, що кожне авто, що їде у протилежну сторону, їде на нас. Але о. Креспо спокійно веде автом і ми співаємо пісні, релігійні та народні. Багато з них знає теж о. Сантіаго, бо навчився їх у нашій Колегії в Римі. Раз по дорозі зупиняємося і п'ємо каву "капучіно", — дуже добра.

Їдемо все вище в гори, в так звану східну височину, або,

як звуть її, Грейт Дівайдінг Рендж, — пасмо гір, що починаються в Кейп Йорку в північному Квінсленді, тягнуться вділ здовж побережжя та кінчаться аж у Тасманії, яка була колись злучена з головним суходолом Австралії. Цей Рендж високий пересічно 3,000 стіп. Ідемо прегарною околицею, показується сонце і на дворі тепліше та сухіше, як над морем у холодному й мокрому Сиднею. Головна дорога до Мелбурну пішла вправо, ми скручуємо вліво й в'їздимо в територію столиці. Гарна околиця і не дивно, що уряд побудував тут столицю.

Місто Кенбера має тепер яких 100,000 мешканців. Лежить вона серед гір, коло великого озера наче у великій кітловині на тлі Австралійських Альп. Це одиноке своєрідне місто у світі. Будовано його від основ за плянами архitekта-природника Валтера Б. Гриффина з Чикага, що виграв нагороду на збудування Сиднею в міжнародному конкурсі, проголошеному в 1911 році урядом Австралії. Тут у 1927 році почав свої наради перший парламентар держави. Місто виглядає на великий сад, посеред та по широких боках його вулиць посаджено більш мільйон дерев, що цвітуть надзвичайно красно. Всюди прекрасні будинки, осідки делегатур та амбасад з цілого світу. Посередині міста бизнесовий центр, крамниці, уряди, пошта, ресторани, гаражі. Прикрасою міста є будинок Академії Наук зі 156-стоповою банею-дахом та університет. В Національній Бібліотеці, між іншим, переховується оригінальний записник Капітана Кука та його опис відкриття Австралії. Прегарні є будівлі парламенту, міської управи, пам'ятник поляглим воякам Злучених Держав та інші. Перед будинками скрізь символічні модерні статуї.

Приїздимо до столиці коло полудня, обідаємо й направляємо авто, а потім оглядаємо місто. Пнемося високо на обсерваційний пункт міста, подивляємо амбасад, що купаються в зелені. Кенбера справді чудова.

Зраділи ми дуже, коли почули, що на передмісті столиці, в Квінґіем, є громада наших людей та що побудували церкву, в якій відправляють наші священники. Церква ще не скінчена, мурована, гарна, — робимо з неї знимку.

Пізно по полудні покидаємо столицю і вертаємось до Сиднею, майже коло півночі зустрічає нас наш усміхнений господар о. Михаїл. “Перекидаємо дещо за зуб” і йдемо на заслужений відпочинок.

В суботу вранці знову правимо спільно Службу Божу, після сніданку пакуємо й висилаємо непотрібні нам речі додому,

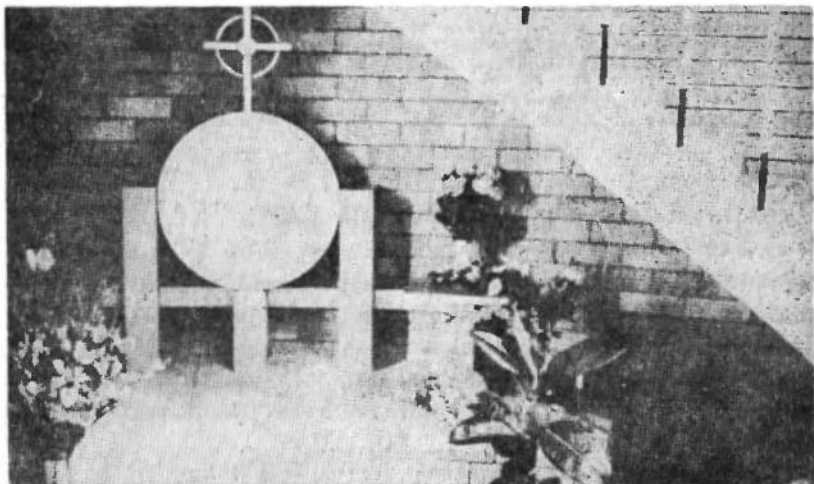
направляємо валізки — маємо час тут приготувитися до дальшої подорожі. Наш господар помагає нам своїми практичними радами і вказівками, — о. Михайл вже кілька років в Австралії.

Після обіду розлучуємося, о. Фик і о. Креспо їдуть на відправу поза Сидней, до Нюкесил, о. Панчишин поїде з о. Мельником відправляти також поза місто, до Кабраматти, ми з о. Овчариком залишаємося і разом відправлятимемо в Сиднею.

Йдемо за радою о. Мельника і обидва, я і о. Овчарик, спішимо на поблизьку залізничу станцію та беремо електричний поїзд до Сиднею. Ці залізниці, наче підміські автобуси, кружляють майже довкола міста і щоденно звозять мільйон, або й більш, людей до осередку міста. Ці поїзди дуже швидкі, йдуть що кілька мінут, вагони вигідні й чисті, стають що кілька миль і переїзд ними дуже дешевий.

Сідаємо коло вікон, поїзд скоро мчитьс'я й оглядаємо краєвид: От покидаємо Лідкомб, переїздимо коло нашої Церкви св. Андрія (дуже гарно з-далека виглядає), з-права бачимо цвинтар, далі різні фабрики, великі магазини, численні мешканеві дільниці, вкінці в'їздимо у великий темний тунель останньої станції і ми в самій середині міста в повнім слова того значенні. Йдемо сходами вгору й ми наче на Портеджевеню у Вінніперу.

Хоч субота і крамниці замикають зараз після 2 години, все ж таки на вулицях багато людей, у виставових вікнах повно всякого краму, — зовсім не здається нам, що це Австра-

АВСТРАЛІЯ. Гробівець бл. п. о. д-ра П. Дячишина в Церкві св. Андрія в Лідкомб (Сидней).

лія, — це наче Америка. Ходимо по місті й нам виглядає, що серце міста скупчується при двох великих вулицях — св. Юрія та Питт. У крамницях купуємо дещо, я зокрема купую собі на пам'ятку австралійські марки з кангуру, збираємо для колекції останні австралійські дрібні, бо за рік буде зміна грошей на долари й центи. Обідаємо і коло четвертої години вертаємося знову залізницею до Лідкомбу.

Під вечір залишаємося самі в резиденції, отці роз'їхалися на недільні відправи.

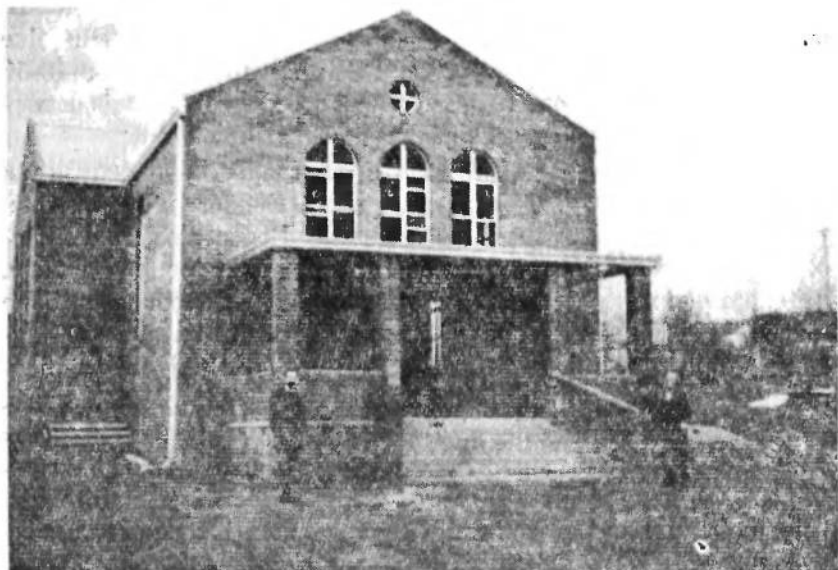
Неділя 12 вересня буде пам'ятним днем для нас, бо в ту неділю ми, канадійські священники, мали відправи для наших братів по крові й кості на далекій австралійській землі. Йдемо разом до церкви в Сиднею, о. Овчарик і я, коло 10-ої вранці. На дворі холодно. Крізь вікна резиденції бачимо, як численно сходяться до церкви люди. Отець Григорій сидить у сповідальниці, я правлю Проскомидію — першу частину Служби Божої. При вступі до церкви беремо в руки бюлетень, о. Мельник нас дуже гарно в ньому привітав та подав наші всі заслужені чи незаслужені титули та підвищення. Добре, що подав наші імена, хай знають його парафіяни, хто і звідкіля ми.

Службу Божу відправляємо разом, співає прегарний мішаний хор, коло 40 осіб, під диригентурою магістра Ярослава Микитовича і нам при добрій його асисті легко йдуть “возгласи”. Після св. Євангелії говорю проповідь. Не на основі євангелії, чи заповідей Божих, це теми постійного пароха. Коли поглянув я на битком набиту церкву, тема сама прийшла, — і я почав привітом від наших братів у Канаді, нашого Митрополита та священників, далі говорив я про життя наших братів у Канаді, — скільки нас та що держить нас у силі. Вказав я теж на силу релігійного життя, заохочував наших братів і в Австралії бути вірними своїй Церкві, мові і традиціям, виховувати своїх дітей, вкінці подякував публічно від нас о. Мельникові за гостину та паням за поміч о. Мельникові. Висказав я теж побажання від нас, отців, щоб у Сиднею побудувати нову резиденцію, бо теперішня і за стара й не дуже вигідна. Розговорився я, тема широка, говорю з серцем, люди слухають. Отець Овчарик казав, що була добра ця радше доповідь, як проповідь, може й задовга, але мабуть не скоро прийдеться канадійському священникові проповідувати в Сиднею, а якщо задовго було, хай наші австралійські брати вибачать...

На обід приїздить о. Мельник і о. Панчишин, бо о. Креспо і о. Фик прибули аж під вечір. Після обіду почали сходитися

до резиденції люди, вітаються з нами, говоримо про Канаду, Австралію, дехто пізнає мене зі Львова. Час минав швидко, вкінці запропоновано о. Григорієві і мені подорож автoм по місті та околиці. Сідаємо в авто та їдемо оглядати університет, затоку міста, порт. Вкінці виїздимо поза місто і серед чудового ліса оглядаємо, ще перед сумерком, так звану Курінг-Гай Чейс Коала Сенкчуері, де в загородах, клітках та інших приміщеннях зібрані всякі питомі для Австралії тварини, птиці і гади. Цікавить мене зокрема кангару і ківі, що про них я стільки чув та читав. Надворі швидко минається день і вже за темна вертаємося до Лідкомбу. В резиденції є вже о. Фик та о. Креспо, розходимося по кімнатах і переповідаємо свої враження про відправи та про зустрічі з людьми. Виходить, що як у Новій Зеландії, так і тут в Австралії, люди нас щиро прийняли і гостили, — це в першій мірі заслуга о. Мельника, який до цього людей приготував. Говоримо до пізна, оглядаємо телевізію, зовсім як у нас в Канаді.

Від о. Антона Фика довідуємося, що він разом з о. Креспом виїхав був коло 10 години вранці в суботу 11 вересня до Нью Кесил, яких 110 миль на північний схід від Сиднею. Їхали вони туди більш три години, бо дорога крута і на

АВСТРАЛІЯ. На передмісті столиці Кенбери, в Квінбіем, наші добрі люди викінчують будову Божого храму. На знімці зліва о. Креспо, з права о. Володимир.

ній повно авт. Нью Кесил досить велике фабричне місто, нашої церкви ще немає в ньому і відправи відбуваються в залі, де з одного боку за куртиную престіл. Коло галі є парафіяльна резиденція. Там о. Креспо залишив о. Антона, а сам поїхав далі, ще до іншого міста. Добрі люди, як оповідає о. Фик, зацікавилися ним, запросили на обід і вечерю.

В місті Нью Кесил відбувався якраз так званий “Тамара Фестивал”, на якому різні народності виступали з своїми програмами. Між іншим виступали також і наші хлопці та дівчата в народніх строях зі співами й танками. Отець Антін був теж на фестивалі, що й дуже йому подобався. В резиденції після фестивалю був для наших хлопців і дівчат чайок, за яким о. Антін пізнав теж учительку танків, пані Денисенко.

Оповідав нам далі о. Фик, що в неділю 12 вересня мав він у Нью Кесил співану Сл. Божу з проповідю о годині 10.30 вранці. Під час Сл. Божої був присутній також о. Креспо. Після Сл. Божої о. Креспо і о. Фик та дівчата й хлопці, що виступали на фестивалі, зробили були перед галею спільну знимку, що вдалася дуже гарно. В часі обіду в резиденції о. Фик розповідав нашим людям про Канаду й опісля вибралися вони знову до Сиднею, але тому, що була неділя і на дорозі багато авт, до Сиднею їхали вони понад три і пів години. Яке враження о. Фика з Нью Кесил? Дуже гарне. Наших 40-50 родин держаться свого обряду, звичаїв і Церкви, сподіваються колись в будучому мати свою власну святиню.

Понеділок, — останній день в Австралії, — перебули ми разом всі на прогульці-огляданню міста Сиднею, його околиці та відвідин звіринця і акварії Таронга. Возив нас усіх автом о. Креспо. Вранці після Служби Божої вибираємося в дорогу, на дворі спочатку був дощ, потім вияснилося. Прогулька була цікава, звіринець має справді багато рідкісних тварин, — кангару, жираф, ківі і так далі. Робимо у звіринці на тлі розкісних квітів знимку на пам'ятку нашого побуту в Сиднею.

Безжурно ходимо по гарних доріжках парку й о. Мельник оповідає нам, що тепер в Австралії буде понад 20,000 наших людей, що вже сильно тут закорінилися, мають добрі хати і працю. Вони згуртовані коло своїх церков і кілька вже збудували.

Від о. М. Мельника довідуємося ближче про життя українців у Австралії: Приїхали перші українці до Австралії в 1947 році, першим священиком був о. Павло Смаль, що прибув сюди

у липні 1948. Апостольський Екзархат створено для українців католиків в Австралії 10 травня 1958 року та назначено першого Єпископа в особі Преосв. Кир Івана Прашка.

Про парохію в Сиднею о. Мельник оповів нам, що її започаткували о. Николай Коп'яківський, ЧНІ і о. М. Боський, ЧНІ, які приїхали були до Австралії 22 березня 1950. Відправи відбувалися по латинських церквах, де українців радо витали.

Тепер у Сиднею є коло 1,000 родин, розкинутих по цілїм місті, яке має від одного кінця до другого коло 40 миль. При Парафії св. Андрея в Сиднею є 4 священники: о. Прелат М. Мельник, парох, сотрудники — о. Микола Іванців, о. Йосиф Горчинський та о. Яків Креспо.

В Австралії замість церковних комітетів є Братства, які допомагають священникам в управі церкви. В Церкві св. Андрея в Лідкомбі-Сиднею є Братство св. Андрея, що складається з таких членів: голова — магістер Ярослав Микитович, секретар — Роман Менцінський, касієр — Б. Боднарчук. Члени: М. Винарчук, І. Дутка, П. Островський, В. Параска, І. Гищак, В. Марушечко, Я. Петрикович, І. Полохач, М. Смикуліс, М. Фурік, О. Ференз, М. Цимбалій. Пані: А. Кармазин, М. Безик, Кіркowska, Лютак, Сомаp, Стахів, Фільварків, Якубовська. Контрольна комісія: проф. П. Лопата, В. Ней і П. Приказа.

АВСТРАЛІЯ. Знімка зроблена перед галею нашої громади в Нью Кесил. На знімці група наших танцюристів, що виступали в фестивалі. Сидять, зліва: о. Антін й о. Креспо.

Отці доїздять зі Сиднею до різних дальших та ближчих осередків, як Кабраматта (8 миль), де є відправи кожної неділі, Волонгонг (60 миль), два рази на місяць, Кенбера (212 миль), столиця Австралії, два рази на місяць, Квінгієн (220 миль) біля Кенбери, де почали будувати церкву, два рази на місяць, Орендж (165 миль), де відправи є 4 рази в рік, також отці їдуть до Грети, Мейтленд і врешті до Нью Кесил (110 миль), де є наш церковний осередок і навіть резиденція для священника, але немає сталого священника, бо брак отців. В Нью Кесил є відправи майже що неділі. Також зі Сиднею-Лідкомбу два рази до року один з отців, головно о. Мельник, їде до Нової Зеландії (2,200 миль, поворотна дорога літаком), щоб дати духовну службу нашим громадам.

Заходом нашої Дієцезії вироблено гарні кольорові листівки деяких наших церков в Австралії і з них ми довідалися, що у Брісбейні є Церква Покрова Пресв. Богородиці, поблагословлена 31 грудня 1961, в Ардірі (Мелбурн) є Церква Успення Пресв. Богородиці, збудована 1962-66, в Мелбурні є Катедральний Храм, поблагословлений 14 квітня 1963, у Водонзі (Вікторія) є Церква св. Ольги, поблагословлена 22 липня 1962 та в Сиднею Церква св. Андрія, поблагословлена 17 грудня 1961 року. Наші люди дуже прихильні до своєї Церкви й майже з року на рік виростають на австралійській землі нові Божі храми. Сильно бракує священників, тепер конечно придалися б найменше три. Кажемо о. Михаїлові, що в Новій Зеландії бажають постійного священника, який раз у місяць об'їхав би всі наші осідки і зокрема три, в яких ми мали відправи. Латинські єпископи прихильні до наших священників, дали б моральну та матеріяльну поміч, — але де ж узяти священників? Завжди і всюди та сама пекуча потреба — брак священників... Наш єпископ в Австралії, каже далі о. Мельник, навіть на одну сесію останнього Собору в Ватикані не їздив, бо не міг покинути Мелбурну, люди були б залишилися без відправ, а він самий обслуговує парафію чи парафії. Оповідаємо о. Мельникові, про що він і сам добре знає, що та сама проблема є і в Канаді: ми старіємося, зі Старого Краю не буде допливу священників, а тут питомців для нашої таки дієцезії немає. Тільки в Римі є 4, однак у них до священства ще далека дорога. Такі поважні справи були на наших серцях тоді в Сиднею.

Обід, пакуємося і приготовляємося до від'їзду. Війна в Індії помішала чергу відлету літаків, заки ми ще до неї доїхали. Літак спізнений, буде відлітати коло півночі, значить маємо

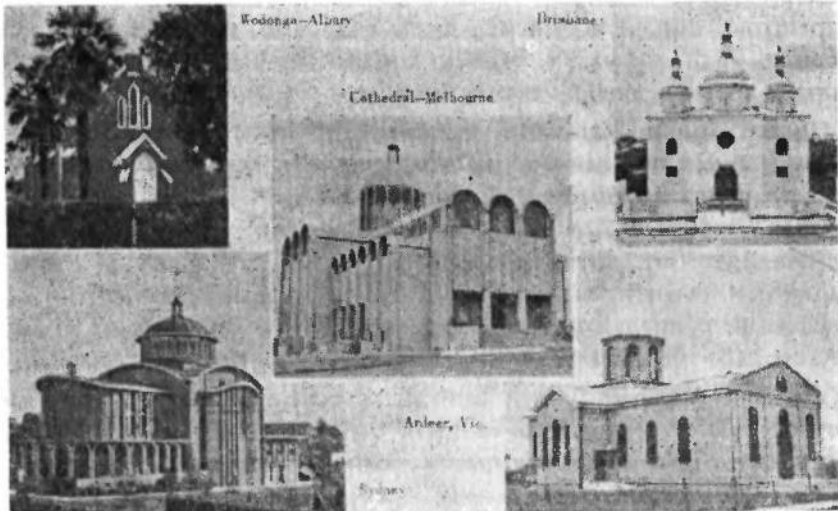
час на спочинок, прашання і вечеру, після якої щойно коло 10 год. увечорі пускаємося знову великим автотом о. Креспа до летунського майдану. З нами їде також о. Мельник.

На летунському майдані, хоч пізно, досить пасажирів. П'ємо каву, купуємо картки, марки та й прощаємося з добрим і сердечним о. Мельником та о. Креспом, які нас так щиро гостили. Враження наші найкращі з країни, яку на жаль ми мали нагоду лиш частинно побачити, однак вона такий кольос, що треба б для неї самої посвятити тижні, це для нас було неможливе в наших обставинах, добре, що й те побачили. Може ще колись поїдемо, тоді залишимося на довше. Одне певне є, що другим разом я поїхав би туди серед тріскучої канадійської зими, тоді, співаючи Бог Предвічний, можна б погрітися на сонці, чого я ще ніколи у своєму житті не робив.

В нашій урядовій книжці і довідникові для туристів вичитав я цікаві загальні вісті для туристів, які й подаю далі. Може хто з Вас плянує колись відвідати Австралію, — прочитайте їх, ці вісті напевно вам допоможуть.

ЗАГАЛЬНІ ВІСТІ ПРО АВСТРАЛІЮ

Австралія є найбільшим островом та найменшим континентом світу, що покриває 2,974,581 квадратних миль. Вона

АВСТРАЛІЯ. На знімці кілька українських католицьких церков. По середині Катедра в Мелбурні. Вгорі зліва Церква св. Ольги в Водонга (Вікторія). Зправа в горі Церква Покрова Пресв. Богородиці в Брісбейні. Зліва внизу Церква св. Андрія в Сідней. Зправа внизу Церква Успення Пресв. Богородиці в Ардрі (Мелбурн).

майже такої ж величини, як Зл. Держави без Аляски та двадцять разів більша, як Англія.

Лежить вона між двома океанами — Індійським і Тихим. На півночі межує з нею Нова Гвінея та Індонезія, на полудні Антарктика. На схід найближчим суходолом є південна Америка, на захід південна Африка.

Не так дуже давно віддали між Австралією і Старим та Новим Світами, — 10,937 миль з Сиднею до Лондону та 7,543 миль до Сан Франціска, — виглядали справді на великі. Але нині, в добі джетових літаків, ці велетенські простори й віддали замінено на години часу (30 до Лондону, 13 до Сан Франціска) і замість бути на “кінці світу”, Австралія є тепер по середині головного летунського вузла, що з’єднує схід зі заходом. Наслідок цього такий, що Австралію, яка довгі роки була відносно ізольована, відвідують щорічно сотки тисяч туристів.

Австралія головно індустріальна країна, на другому місці в ній хліборобство та фермерство (продукує одну третину світового запасу вовни, теж великі кількості овець, баранини, волонини, пшениці, молочних продуктів, овочів, цукрової трощі, шкіри та деревних продуктів). Однак промисловість, — головно залізо і сталь, різні хемікалії, ткацькі продукти та автомобілеві машини, — розвивається надзвичайним ходом, зрештою, нарівні з мінеральними скарбами держави (золото, срібло, мідь, нафта і т. д.) і по копальнях, фабриках та урядах працює більш людей, як на землі.

В 1770 році Капітан Кук, пливучи на північ після відкриття островів Нової Зеландії, побачив східне побережжя Австралії та причалив до Ботані Бей, заливу, якому й дав цю назву, бо землі довкола нього були покриті прерізними рослинами. Вісімнадцять літ потім капітан Артур Филип, з королівської морської фльоти, висланий з Англії з партією в’язнів та поселенців, причалив у залив Сиднею та проголосив усю східну Австралію як підчинену Британії колонію Нью Савт Вейлс.

Нині Австралія, член Британського Коммонвелту, складається з шістьох стейтів та двох територій: Нью Савт Вейлс (столиця Сидней), Вікторія (столиця Мелбурн), Квінсленд (столиця Брісбейн), Південна Австралія (столиця Аделейд), Західня Австралія (столиця Перт), острів Тасманія (столиця Гобард), федерально контрольовані Північні Території (столиця Дарвін) та столична територія (Кенбера). Інші території, що є під австралійською адміністрацією, це Папуа й Нова Гвінея, Острови Норфолк і Науру на Тихому океані, острови

АВСТРАЛІЯ, Сидней. Ми у звіринці-парку. На знімці, зліва до права: о. Ігор, о. Панчишин, наш господар о. Михайл, о. Овчарик, помічник о. Мельника о. Сантіяго Креспо та о. Фик.

Кокос та острів Христмес на Індійському океані й територія Австралійської Антарктики (майже половина тієї ж). Всі ці стейти й острови мають свої власні звичаї, особливіші характери та способи життя, однак усі вони разом намагаються поліпшити життя в тій великій та часом суворій країні.

Австралія є гарна країна, зокрема її міста, гори, ліси, долини та пляжі здовж східного побережжя.

Найстаршим містом країни є Сидней, що є також найбільшим, бо має понад 3,000,000 населення. Ця, повна життя, метрополія має широкі вулиці, прегарні крамниці й ресторани, на вулицях рух як у Нью Йорку. Знане місто теж з прегарного порту (в самім центрі міста порт має 21 квадратних миль) та великого лукового залізного мосту. В південно-західній частині міста з природного горбка-височини є прегарний вид на місто, порт, море. Варті уваги в місті та околиці Гайд Парк, Таронґа Зу і акварій, будівлі парламенту, велике університетське містечко, бібліотека, головна пошта, Національний Парк та Коала Парк. Недалеко міста: Пам Біч, ліс Френч, Сині Гори, печера Дженолан та Снігові Гори.

Столицею країни є Кенбера, чи не найбільш пляноване місто у світі, положене в заглибині гір, на височині більш 2,000 стіп над поземом моря, — осередок народного навчання, культури та урядів, місце численних чужоземних амбасад і делегатур.

На основі перепису населення з 1963 Австралія мала близько 11 мільйонів населення, з цього майже 90% англійського походження. Замітні останніми роками численні імігранти з Європи, головно з Італії, Голляндії, Греції та Німеччини.

Перших, первісних австралійців (щось як канадійські індіани), яких походження не певне, але які напевно були тут скоріше як європейська цивілізація, рахують всього около 40,000 повно-кровних та коло 31,000 мішанців. Небагато з них живе повним життям племен, більшість — у резерватах під опікою місіонерів. Державний уряд помагає їм під кожним оглядом.

Австралією править державний парлямент та сенат. Як і в Канаді, в Австралії кожний стейт має свій парлямент, королеву запрезентує в кожнім парляменті говернер, в столиці країни є головний її представник.

Щодо релігій, то в Австралії є коло 6 мільйонів протестантів всякої відміни та коло 2 мільйони католиків. Цікаво, що в країні є також коло 55,000 музулман.

Більш як половина країни (Квінсленд, Північна Територія і Західна Австралія) лежить близько тропіку, нижче рівника. Решта країни лежить у поміркованій зоні. Тим то в Австралії є різний клімат, від сухого й гарячого (Дарвин) до вогкого (Брісбейн) й холодного (Мелбурн-Гобарт). Не менш вогко в Сидней.

Австралія не тільки найбільш суха країна у світі, але й найздоровіша, сонця в ній більше (пересічно $5\frac{1}{2}$ годин денно), як дебудь в світі. Сезони тут припадають на зовсім протилежні пори року, як у північній півкулі, — літо є від грудня до лютого, осінь від березня до травня, зима від червня до кінця серпня і весна від вересня до листопада. У стейтах з поміркованим кліматом є чотири сезони, у тропіках лиш два — зима й літо (вогкий сезон і сухий).

Місто Сидней має пересічно 342 соняшних днів у році, коло 7 годин на день, в літі тут гарячо і в зимі холодно, сильні вітри та вогко. З усіх міст найгарячіше є Аделейд, найбільш соняшне Перт. Найхолодніший місяць в Австралії назагал місяць липень.

Австралія покрита великими лісами. Питомими для країни є дерева з ботанічною назвою “евкаліпт” (звуть їх просто “гамс”), що й стали символом країни. Є сині “гамс”, червоні, жовті, білі, деякі низькі й грубіші, інші стрункі та маєстатичні, ще інші досягають 300 і більше стіп висоти. Ці дерева поста-чають бальків для хат, стовпів для огорож, матеріалу для меблів, покладів для кораблів, оливи для хеміків і поживи для ведмедів “коала”. Вони перемагають посуху пустині, за-пускають коріння в найбільші мочари, творять великі охоронні вали тіни проти сонця, стоять наче на варті серед снігом кри-тих верхів і навіть коли їх нищили лісові вогні, ці дерева вперто не хочуть вмирати, — з чорних, осмалених вогнем пнів та віт пускають нові зелені парості.

Майже такі ж тверді, як евкаліпт, є й численні роди акації, що також творить наче незаступну частину австралій-ського краєвиду. Знають більш 600 родів цього дерева, зде-більша покриті ясно-кольоровими квітами, — від звичайних до дивних, наче трава з піря, виглядом. Інші питомі для країни дерева — це так звані іт-трі, батл браш, лілі-піллі, всі своє-рідні евкаліпти і всі ростуть майже без води.

Всюди поза містами австралійські поля покриті численними дикими квітами, що вносять красу навіть у пустині та мокляки. Найбільш диких квітів можна знайти в Західній Австралії, — з поміж 2,000 різних у тім стейті найбільш знаний є чер-

АВСТРАЛІЯ. Українська католицька Церква Покрова Пресв. Богородиці в Джілоні, збудована в 1962—1966.

воної краски “кангару па”. У Східній Австралії цвіте темно-червоний “варатаг”, кущ Різдва (білі квіти), дзвінок Різдва, фуксії, медовий цвіт і “джакаранда”, що в Сиднею прегарно цвітуть у жовтні. Найбільш рідкісні й дикі квіти знайдете у Вікторії. Сади в Аделейді найкращі, коли навесну цвітуть апрікоти, морелі, горіхи та інші овочеві дерева, Бризбейн знаний з рож та орхидей.

Цікаве й тваринне життя країни. Тут багато таких тварин, яких немає ніде інде в світі. Вельми питомі для країни так звані “марсупіальс” (тварини-торбоноси), — отже, кангару і валлабіс. В Австралії є коло 40 родів тих кангару, почавши з великих рудих та сірих до малих, наче щурів-кангару. “Валлабі” це менші кангару. Інші цікаві тварини — це ведмеді коала, опосуми, вомбатси. З кількох родовитих ссавців найвизначніші “качконіс” і муравлеїд, — самотні у світі ссавці, що несуть яйця. Серед інших, чисто типічних для країни тварин є дінго (дикий пес), тасманський чорт і тасманський тигр (роди диких котів). Повно тут і худоби, зокрема овець.

З 651 родів птиць найбільша та надзвичайно дивна є “ему”, котрий так, як і споріднений з ним “кассоварі”, не може літати. Інші питомі птиці Австралії — “лайр-бїрд”, бел бїрд, кукабурра, бовер-бїрд, гвіп-бїрд. Австралійські лебеді — це самотні чорні лебеді у світі. В країні чимало папуг, гусей та лісових індиків, а також усяких птиць, що знані в інших частинах світу. Австралія має понад 240 родів ящірок та 140 родів змії, з останніх найнебезпечніші тайгер, “сірий”, каппергед, дет-їдер і тайпен.

Австралійці їдять багато м'яса, зокрема баранини, волонїни і свинїни, багато салат, овочів та ярин. Австралія країна багата, — виробляє добрі вина, горівки, лікери, добре й сильне пиво. Популярним напїтком є чай. Всякі пікніки й барбекю дуже популярні в країні, зокрема в час її довгого літа.

З підсонням, якого не можна знайти в інших частинах світу, з прегарними пляжами на передмістях майже всіх міст, з своїми широкими рівнинами Австралія стала батьківщиною всякого спорту, як може ніяка інша країна у світі. Тимто й не дивно, отже, що Австралія має стільки світових чемпіонів та здобуває щораз нагороди на олімпійських ігрищах, зокрема у бігах, тенісі, плаванні, голфі і так далі.

В державі велика сітка летунських та залізничних шляхів, більші дороги-гайвеї першої класи. Авта їздять по-англійськи, лівою стороною дороги. До 1965 року в Австралії з грошей

АВСТРАЛІЯ. Українська католицька Церква св. Івана Хрестителя в Перті, збудована в 1964—1966, посвячена 6 березня 1966 року.

були фунти, шилінги і пенніс, як в Англії. З 1966 роком уведено в країні долари й центи. Поштові марки з усякими тваринами, квітами, деревами є прегарні. Австралійські цигарки добрі.

От вам коротко, — Австралія гарна країна і варт поїхати до неї, — “туди на другий кінець світу”. Далеко! Однак варт заплатити літаком (поворотну дорогу) коло 1,000 дол. З Канади понад 10 тисяч миль. Летунський лист коштує з Канади до Австралії 25 ц. — йде майже тиждень. Їдьте туди однак тоді, коли в нас зимно, не зробіть помилки, яку ми зробили.

АВСТРАЛІЯ. Кабраматта — це одне з передмість Сиднею, де живе поважна громада українців та де ще немає церкви. Відправи відбуваються кожної неділі в Українськiм Народнiм Домi. Знімка показує вірних в часі святкування ім'янин о. Прелата Михайла Мельника в грудні 1963 р. З-права від о. Мельника (з сивою головою) сидить о. Йосиф Горчинський, один з отців у Сиднею. Знімка зроблена перед Народним Домом.

АВСТРАЛІЯ. Питоменністю країни є звір кангару, що на знімці. Оглядали ми його в звіринцях. За поясненнями провідників звіринця, в Австралії є більш 70 родів тих дивних звірят. Молоді ховаються до "сховку" мамі, як тільки чують небезпеку. Великі звірята, коли на них полюють, можуть скакати понад 25 стіп вдовжину та майже 6 стіп вгору.

Сінгапур

З найкращими споминами покидаємо в понеділок 13 вересня, майже коло півночі, гостинну Австралію. Один маємо тільки жаль, — ми таки добре перемерзли в ній. Ми не були убрані на зиму, лиш на літо. Але на цей раз усім прощаємо, другий раз будемо знати, коли до Австралії та Нової Зеландії їхати: Коли в нас у Канаді морози, коли у нас сніги, тоді вибирайся, брате, до тих країн, ген “під нашими ногами”, на другому кінці земської кулі. Коли ми в Канаді співаємо “Бог Предвічний...”, вони тоді всі тікають на пляжі.

Сідаємо на джета-літака англійської компанії ВОАС. Всь скоро і справно полагоджуємо. У летунських забудованнях у Сиднеї позбуваємося рештки грошей Австралії, закупаємо на пошті марки, п’ємо каву в ресторані, купуємо й посилаємо книжки й пам’ятки звідси. До Сінгапуру звідси дорога далека, більш як 4,000 повітряних миль. Погода на дворі мокра й зимно. До літака йдемо скорим кроком, жадні схватися в його тепле нутро.

Австралія — це найбільший острів світу і цілий континент. Який це великан, пізнаємо також з цього, що з Сиднею до Дарвину, міста на північній, середній побережжі Австралії, майже 2,000 повітряних миль. Дарвін буде нашим перестанком, літак набере там нового запасу пального, бо до Сінгапуру далеко і без зупинки не доїдемо. До Дарвину їдемо більш як три години, літак великий, іде скоро, англійська обслуга дуже чемна. “Спимо” на літаку, роздають нам знову покривала і подушки під голову.

В Дарвіні літак стоїть більш як пів години. Виходимо з літака на летунський майдан і змісця вдаряє нас велика зміна. Гей, та тут тепло, вогко і майже парно, а буде десь коло 3 години над раном. Яка велика зміна: Ми їдемо вгору і в цій частині світу все “догори ногами” — на полудне є зимно, в північній частині тепло. Справжня чудасія... Зустрічаю якогось англійця в почекальні летунського майдану, що як і я станув коло вікна й дивиться на темний двір, потім вийшов на балькон. Тихо на дворі, лиш світла блимають, вогкість проходить вас цілих... “Якось сумно тут”, — кидаю свою

заввагу. Відповідає: “Чи знаєте ви, що Дарвин є найбільш самітним містом Австралії? Недалеко міста, — каже він, — пропав був десь недавно літак і в тих пушах не можна було його знайти...” Кличуть нас знову до літака. Не знаю, чи те, що сказав чоловік, правда, але Дарвин зробив і на мене враження наче місце якогось заслання.

Пускаємося знову далі в дорогу, тепер їдемо на захід. До Сінгапуру маємо ще яких 2,180 повітряних миль і в літаку треба буде посидіти ще найменш яких чотири години.

Оглядаю на мапі дорогу нашого літака. Коли ми плянували свою туру, хотіли ми були вступити також до Індонезії, — тих дивних островів, про які ми вчилися ще в школі: Целебес, Борнео, Суматра, Ява... Якраз тепер їдемо високо понад ними. Але, коли ми готовили туру, стався тут неспокій: Президент Сукарно виступив був проти Маляйської Федерації, що її створено з частини островів та якій основи і повну підтримку дала Англія. Було неспокійно і нам чемно, але і ясно, сказали “вищі пани”, що краще нам туди не їхати. Тому й тепер тільки летимо понад ними і сядемо в Сінгапурі, що є самостійною державою між тими двома собі ворогами: Індонезією та Маляйською Федерацією.

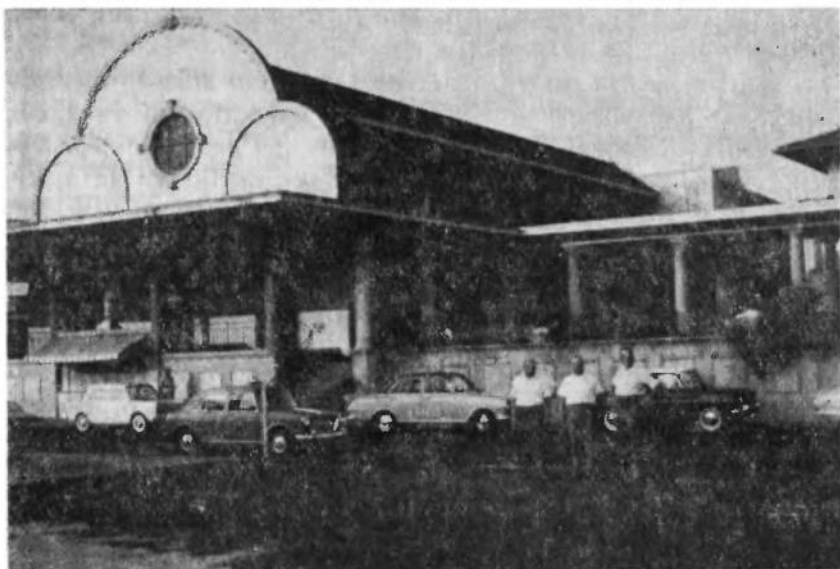
Над самим ранком прилетіли ми до Сінгапуру, ще досить темно на дворі. Летунський майдан великий. По нас виїхав латинський священник-редемпторист у білій реверенді з білим поясом, з якого звисала велика вервиця. На дворі гарячо і парно, але це не диво, ми ж майже під самим рівником.

Вам буде дивно, що по нас виїхав священник. В тім також заслуга нашого Митрополита. В дорозі до Австралії, як я вже про це писав, наш Митрополит вступив також до Сінгапуру й тут перебував у монастирі латинських Отців Редемптористів, при 300 Томпсон Ровд. Від нашого Митрополита дістали ми адресу, написали до них, спиталися про можливість перебути в монастирі кілька днів, відправити в їх церкві соборну Службу Божу і таке інше. Вони на це дуже радо згодилися й оце везе нас до свого монастиря не хто інший, а сам настоятель так званої “Новіна Чирч” в Сінгапурі, ВПреп. о. Іван Мек-Донелл, ЧНІ. З летунського майдану, що зветься Пая Лебар, до осередку міста Сінгапур яких 7 миль дороги. Запізнаємося в дорозі з отцем ігуменом докладніше, питаємо про обставини життя, говоримо про нашого Митрополита й час скоро минає. Авто велике, добре, чисто американське.

Сінгапур, як і ціла Маляя, просто купається в казковій

зелені. Тут вогко й парно й тому густо по обох боках дороги великі пальми, кокоси, банани та цукрова троща й другі дерева. Всюди повно квітів, головню всяких орхідей. Ідемо дуже зрана і на вулицях людей небагато.

За якої пів години заїздимо перед будівлі монастиря. Церква та монастир на горбку, перед церквою площа, заїзд для авт. Будинок церкви нічим незамітний — подовгаста, проста будівля з трьома входами, спереду мала вежа з хрестом, під ним мозаїка Матері Божої. Внутрі церкви на стелі великі вітраки, що яких десять стіп, які постійно врусі. Стоячі вітраки довкола престола, також в русі, — без них ніхто не витримає би в церкві. З двох боків головної нави лавки, за ними проходи, а далі “рухома” стіна з сітки, яку отвирають чи затягають, залежно від потреби і кількості людей в церкві. Головний престіл припертий до стіни, за ним обширні захристії, перед головним престолом стіл, на якому і тепер править Службу Божу священник, обернений до людей. Два бічні престоли, — з-права престіл св. Альфонза, з-ліва Матері Божої Неустаючої Помочі. Престоли гарно прибрані та освічені. Скільки разів входили ми до церкви, завжди бачили ми, головню коло престолу Матері Божої, людей, — маляйців, китайців та інших, що босі, у своїх мальовничих строях, клячали та молилися на вервицях.

СІНГАПУР. Ми стоїмо перед церквою Отців Редемптористів (Новіна Чирч). За церквою монастир, в якому отці й гостили нас кілька днів.

Зі захристій ідуть двері на подвіря і в сад, досить великий, довкола якого квадратом стоять одноповерхові будинки, — монастир, кімнати для гостей, канцелярії, їдальні, каплиця й інше. За монастирем — маляйське село. До монастирських будівель веде брама, крізь яку в'їздимо, по подвірі бігає пес-вівчур, стереже обителі, — багато разів злодії грабували церкву. На партері у вікнах залізні ґрати.

Дістаємо від ігумена на першому поверсі чотири окремі кімнати, через коритар лазнички з тушем. Як тільки ми приїхали, о. Ігумен дав нам з дві години часу на розпакування свого добра, купіль, передягнення і таке інше. В довшій дорозі на літаку не було де і як добре вмитись. Користаю з нагоди взяти туш, але я був останній, мої товариші скоріше пішли під нього — і тут ми перший раз у подорожі зустрілися з чимсь, що для нас, канадійців, не є ніякою проблемою, а саме, з браком води. Так, звичайної води. Стаю під туш, пускаю воду, йде, намилився, кручу на всі боки “курки” — вода перестала йти, тільки капле... Біда, кличу до о. Фика, що є у другій “клітці”, чи має воду, бо в мене води нема. Каже, що є. Що мені бідному, наміленому, робити? Нічого, тільки, трохи терпеливості. Свищу, співаю, добре, що не зимно — й за якийсь час знову надійшла звідкілясь вода. Я вже й не дуже церемонюся, боюсь, щоб знову тієї води не стало, скоро сполікую мило та вдягаюся.

Всі разом стаємо до престолу і правимо спільно Службу Божу. На нас повернені цікаві, скісні очі китайців та інших мешканців Сінгапуру. З глибини церкви, на вколішках, о. Ігумен глядить, щоб усе було як слід. Дякуємо Богові за опіку, ласку в подорожі, молимося до Матері Божої Неустаючої Помочі, що Її наш нарід так сильно любить, щоб і далі нами опікувалася під час нашої прощі. Я був у синьому марійському фелоні, який везу зі собою, мої співтовариші у стихарях та епітрахілях, як дозволив нам наш Митрополит. Сінгапурці, китайці й маляйці, хоч і не розуміли нашої слов'янської літургичної мови, все ж таки, як казав нам потім о. Ігумен, знали, коли було саме Освячення під час Служби Божої. Бачили нас схилених, що вимовляли слова освячення над хлібом та вином. Служив нам до Служби Божої один з братчиків монастиря, також у білій рясі і поясі. Гарні ті білі рясі. Нам спершу було дивно, що їх мають звичайні священики і брати, бо ж знаємо, що одинокий Папа має право носити білу рясу-реверенду, однак в цьому кліматі ніяк інакше не виходило б.

Ми, з зимної Канади були в чорних рясах і за час Служби Божої так зіприли, що мій новий стихар, який везу з собою, та який мої добрі парохіяни купили мені на дорогу, був майже мокрий. Хіба знова лізь у воду, але біда, — ану ж води знову не стане і що тоді?

Після Служби Божої кличуть нас, гостей, до їдальні. Отці вже скоріше відправили Служби Божі та й мали сніданок у спільній їдальні. Ми на нині, завтра й післязавтра будемо належати до монастиря і спільно їстимемо з отцями та братами. Їдальня гостей невелика, — всього кілька крісел, стіл, на стінах, крім святих образів та хреста є і мапа Сінгапуру, яку я цікаво розглянув. В куті на столику книга гостей. Наш о. Ігумен просить нас вписатися та й каже, що “Ваш Митрополит тут також є записаний, як був тому кілька років”. Перекидуємо взад картки книжки гостей і знаходимо всім нам знаний підпис нашого Митрополита, з нотаткою-подякою за гостину. Глядимо на підпис нашого Ординарія і виглядає нам, що наш Митрополит є з нами, дивиться на нас та й каже: Дивіться, як ви далеко заїхали, але я всетаки далі ваш настоятель, пам’ятайте про це . . . Імо овочі, потім дали нам канадійцям, мабуть щоб нам догодити, знаєте що? Ніщо інше, як “гем енд егс”. Аякже! Добре ми поснідали й за порадою о. Ігумена пішли зараз таки, передягнувшись у легку одягу, на першу туру оглядин міста Сінгапуру. Не можемо тратити часу, бо будемо тут усього кілька днів.

Сінгапур, — це острів, самостійна держава й місто кольос, що має близько 2 мільйони населення (точно 1,800,000). Величина острову — всього 224 квадратних миль. Сінгапур є водночас величезним портом, четвертим у черзі найбільших, — і в тім добробут цього кольоса-міста. Віддалений він від Маляйського Півострову тільки вузьким рукавом води та получений з ним так званою “Йогор Казвей”, — вузькою дорогою з мостом.

Сінгапур, перла Сходу, званий також “Містом Лева”, є промисловим роздоріжжям Південно-Східної Азії, воротами до Тихого Океану та місцем, де як каже урядова книжка для туристів, Захід зустрічає Схід. Це на ділі було так і з нами, вперше побачили ми тут китайців та інші східні народи. Крім прекрасного порту для торговельних кораблів, Сінгапур є важливим вузлом особових кораблів та літаків. Це “Малі Об’єднані Нації”, бо тут зібрані різні раси, релігії й культури — і всі разом живуть у спокої та повній згоді.

У старих китайських літописах острів Сінгапур носив назву Темесек або Морське Місто. Зате в маляйських хроніках записано, що Санг Ніля Уттама, який твердив, що був нащадком Александра Великого, плів кораблем зі Суматри на острів Бентан. Настала буря, серед котрої вітри загнали його корабель на теперішній острів Сінгапур. Вийшовши на беріг зі своєю залогою, Санг побачив звіра-лева на березі та тому й назвав місце свого нового королівства “Сінгапура” (Місто лева).

Сінгапур був столицею Маляї у 13 і 14 століттях. Модерний Сінгапур бере свій початок від 1819 року, коли на ньому засновано торговельний пост Східньо-Індійської Компанії при гирлі Сінгапурської Ріки. Нині, після менш як 150 років, Сінгапур є одним з найбагатших портів Азії, бо як каже статистика, на кожного його мешканця припадає річно понад 1,400 маляйських долярів. В 1963 році Сінгапур став членом так званої Маляйської Федерації, але вже 9 серпня 1965 відділився від неї, став самостійною державою та членом Бритійського Коммонвелту. Головою держави, що по-маляйськи називається Янг ді-Пертуан Негара, є тепер Тун Юзоф бін Ішак, а державною мовою Сінгапуру є маляйська. Люди в демократичний спосіб вибирають до парламенту 51 послів, а ці у свою чергу — уряд з 10 міністрів, який очолює прем'єр. Замітне, що більш як половина населення має нижче 21 літ, — значить Сінгапур має перед собою велику будучність і його мешканці зі своєї держави-порту дуже горді.

Населення Сінгапуру складається головню з китайців, маляйців, індійців та європейців і всі вони причинилися на свій спосіб до розбудови цього знаного по всьому світі міста-держави. В місті є різні віри: Крім християн, яких кількість постійно зростає, перед ведуть китайці, визнавці Будди, Конфуція чи таоїсти. Більшість індійців визнають народну релігію гінду, маляйці майже до сто відсотків є визнавцями ісламу й Магомеда. Всі визнавці релігій мають свої святині. На вулицях почуєте різні мови Азії, але головню маляйську, китайську та англійську, що є урядовою мовою промислу. Тільки для розривки й порівнання беру в руки привітальну книжку для туристів, в якій є кілька слів по маляйськи та подаю їх тією дивною мовою. І так: числа один, два, три і так далі, є по маляйськи, за чергою: сату, дуа, тіга, емпат, ліма, енам, туйог, ляпан, сембілян, са-пульог (десять) . . . Які дивні слова! **Дякую** — тріма касе. **Молоко** — сусу. **Вода** — аієр. І так далі. Сінгапур має свої власні гроші та прекрасні поштові

СІНГАПУР. Сінгапурська ріка майже вся покрита малими човнами, в яких живуть тисячні мешканці цього великого міста, справді наче інше місто на воді...

марки. Я купив собі їх на пам'ятку, вислав їх теж своїм знакомим. Марки видані в чудових колірах і мають за мотиви різні тропічні квіти, тварини та риби Сінгапуру. Ходили ми на головну пошту надавати картки та купувати марки. Цікаво, що на пошті на кожному столику для людей, де адресують коверти чи наліплюють марки, є великі плящини з клеєм і довгими в них пензлями — всі замість звогчувати гуму марок пальцем мають смарувати марки гумою й щойно тоді давати їх на листи та картки. Це все ради публічного здоров'я: Тропічне повітря може нанести цю чи іншу недугу тим, що "язиком" звогчували б гуму марок.

Таксівка приїздить до нашого монастиря та підбирає нас до осередку міста, звідки туристи виїзять на оглядини міста спеціальними, малими автобусами на всього 12-18 людей. "Баси" старі, внутрі з усіх боків мають вітраки, що ніби то охолоджують гаряче повітря. Спершу їдемо на морське побережжя, зване "Квін Елизабет Вок". Біля сенотафу-пам'ятника в честь поляглих вояків злазимо з автобуса і йдемо над саме море. І яка картина проти нас: Десятки-десятки великих кораблів стоять на якорях близько себе й очікують на чергу виладувати свої скарби, що їх вони привезли до вільного порту

Сінгапур з усіх сторін світу. Хіба колись у Лондоні або Нью Йорку бачили ми таку скількість кораблів. Але Сінгапур є четвертим портом світу.

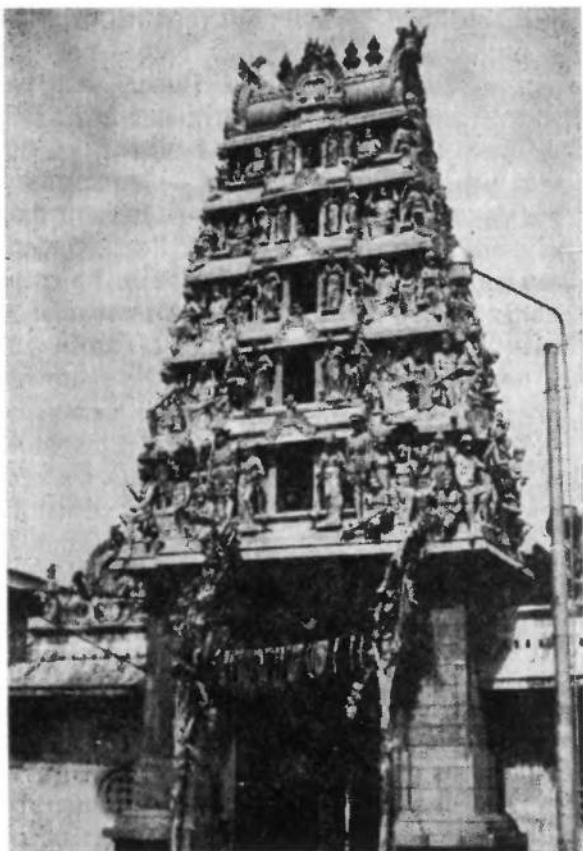
На вулицях міста повно людей усякої масти й коліру, здебільш малого росту. Цікаве в тім місті і чого ми ніде не бачили, це так звані “трішас” — триколісні ровери. До ровера китайці чи маляйці дочіпляють “колиску”-сидження на однім колесі, на триколісник сідає крепкий маляець чи китаець та везе вас за яких 40 центів милю. Тих трішас багато і мають вони свої станції, головно в осередку міста. Приглядалися ми до них з цікавістю й коли другого дня ходили по місті, взяли ми одного з тих трішас та зробили знимки, сидячи в його “колисці”, — ясно, що за “фатигу” ми мусіли йому заплатити. Не їздили ми ними, бо ми затяжкі.

Оглядаємо в час тури по місті головні будинки Сінгапуру: Міський ратуш, парламент, найвищий суд міста-держави, головну пошту, музей, акварій, народній театр та інші. Всі будинки великі, монументальні, пізнати, що тут панувала рука англійців та підприємчивість китайців. Коли переїздимо мостом Сінгапурську Ріку, бачимо знову щось надзвичайне: Майже вся ріка покрита малими човнами з покривалами-дашками, це мешкання численних дрібних рибаків, — китайців і маляйців. Човна получені з суходолом та одні з одними вузенькими кладками. Ось бачимо дітей і жінок. Вода в ріці не дуже чиста, під якоюсь зеленкуватою поволокою. Стаємо, наші фотографі роблять знимки і є справді з чого: Ціле окреме місто на воді.

Недалеко від ріки починається “Чайна Тавн” — китайська дільниця. Знову щось надзвичайне: Просто натовп людей, одне коло одного “маканс”, рухомі крамниці на їх лад, з прерізною поживою й овочами, все відкрите, просто на вулиці з цього й того боку. Повно дітей, малі китайські дівчата, в чомусь, наче піжами (звуть ту одержу “самфус”), крик і галас. Вас пізнають як чужинця, пхають вам у руки все, навіть не дуже цензурні фота, почтові картки, марки, хочуть міняти маляйські гроші за наші долари, пропонують напитки, їду, все . . . Повітря пересичене всякими запахами, приемними та менш приемними. Так, це справді Азія і того ніде більш не побачиш . . .

Ідемо далі і стаємо коло надзвичайної будівлі — святині індійців, що зветься **Срі Маріамман** і є найстаршим місцем “бого-почитання” індійців у Сінгапурі. Ніхто не знає, коли вона була збудована, додумуються, що між 1827—1843 роками, але

до нині в ній рух. Тому 25 років головну її фасадну з первісного стану звичайної стіни змінено на багато декоративну, цим вона приваблює очі туристів і всі її фотографують. Зрештою, це дерев'яний високий будинок, з фронту покритий рядами статуй божків. Цікава будівля. До середини нам йти не можна. Але що тільки ми злізли перед святинню, облягла нас хмара майже нагих дітей усякої масті й величини. Йдемо ближче до святині, аж тут, не знати звідки, появився одноногий, також майже нагий, жебрак, що підпирався дерев'яною штучною протезою. Сідає перед нами на землю, з малого кошичка витягає досить довгу гадюку-кобру, з-за пазухи щось в роді сопілки й починає на ній грати. На звук сопілки гадюка

СІНГАПУР. Індійська святиня Срі Маріямман, — найстарше місце культу в Сінгапурі. Звертає увагу зовнішня фасада, багато декорована прерізними дерев'яними фігурами "богів".

починає підноситися вгору, голову держить поземо, з уст вивисовує гострий, як стріла, язик. Просто малий цирк. Діти в крик, оточили жебрака й нас, дивимося на те все цікаво... Чули ми про таке диво-гадюку, що підноситься вгору під звук сопілки, бачили знімки, а тут на власні очі приглядаємося до того дива. Спомагаємо жебрака-“магіка” чим можемо і гайда далі. Коли сідаємо в авто, наш жебрак забирає гадюку знову в кошик, замикає його, стає на свою одну ногу, діти розбігаються, цирк скінчився. Буде ждати жебрак десь у тіні пальми на нових туристів і тоді почнеться знову показ. Ні, такого ми теж ніде опісля вже більше не бачили.

Ідемо далі і з-ліва над морем бачимо мозок цілого порту: Великі двигуни, мости, канали, адміністраційні будинки. Далі ідемо на так звану **Гору Фабер**, що сторчить стрімко над Сінгапуром, 350 стіп високу, майже над самим побережжям. На вершку її радіостанція для моряків. Поволі, але вперто пнемося на неї нашим автобусом. І який чудовий вид з неї: У наших стіп не тільки цілий Сінгапур — місто і порт, але й майже цілий острів, а далі через просмик Йогор — властива Маляя та безкрає море, на якому малі крапки, — це кораблі, що наче забавки розсипалися по скляній плиті. Гора Фабер це парк. Дороги прекрасні і сінгапурці примістили на вершку гори ресторани, далекоюжні телескопи, лавки і столики для вигоди туристів. Знову нас обсіли всякі купці зі своїм добром, але ми чемно їм подякували.

Що Сінгапур був колись англійською колонією, доказом цього є ще до нині в місті великі військові касарні та будинки для старшин. Знаходяться вони близько гори Фабер. Коли переїздимо попри касарні, помічуємо в них великий рух. Ще тепер тут багато англійських військових частин і всі вони в поготівлі: Якби Сукарно з Індонезії напав на Маляйзію, вони боронитимуть Маляйзію чи Маляйську Федерацію, як вона урядово називається.

Вертаючись з гори Фабер, ми побачили знову великі й високі будинки довгими рядами, одні коло одних. Щоб злекшити гущу людей та їх мешкання в так званій “Чайна Тавн”, уряд Сінгапуру побудував осередки Квінставн та Каланг, — високі мешканеві будинки для людей, що мало заробляють й за малу ціну можуть тут мешкати. Який кольос ці будинки, хай послужать вам урядові цифри: Квінставн має 17,500 мешкань (не кімнат!), для стільки ж родин, Каланг для 4,391 родин. Все це пояснює нам наша провідниця на автобусі. Коли пе-

СІНГАПУР. Перед святинею Срі Маріямман подивляли ми “чудо” — одноногий жебрак наказав кобрі-вужеві пнятися з кошика вгору під звук його “сопілки”. Пригляньтесь добре вужеві з-ліва, як починає підноситися вгору. Знимку зробив о. А. Фик. За жебраком частина з хмари дітей, що нас облягали коло святині.

реїздимо попри згадані будівлі, бачимо, що з їх балконів звисає повно якихось пестрих плахт на бамбусових дручках. Що це, питаємо? Як то що, тож у такий спосіб жінки сушать своє білля. Справді, що край то звичай. У нас в Канаді маємо “лайни”, на яких наші пані вішають сушити білля, а вони на бамбусових дручках! Можете уявити собі, які пестрі “прапори” бачили ми у Сінгаपुरі на тих бамбусових дручках!

Гав Пар Вілля — це узгір'я майже над самим морем, яке ми оглядали чергою. Чим воно замітне? Це китайська своєрідність. Жив колись у Сінгаपुरі китаець, на ім'я Ав Бун Гав, до Сінгапуру приїхав він без centa. Але був підприємчивий і за якийсь час став казковим мільйонером. Тоді купив оце узгір'я, зване Тайгер Бам Гарден, та перемінив його в надзвичайну колекцію різьб усякого роду, величини, краски, форми. Щоб хоч трохи обійти Гарден та подивляти його “дива” — треба найменш години. Нам дали щось з пів години. Оглядали ми всяких китайців, “богів”, звірят, карикатури, ляльки, — сміху мали ми досита. Зробили й кілька знімок. Подивляли ми того китайського філантропа, що не мав на що інше викидати грошей, тільки на ті карикатури. Але люди йдуть та й ті дива

Його подивляють. І признаю: Варт було побачити ті китайські постаті з їх мітології, такої дивної і такої надзвичайної.

Знова сідаємо в автобуси та їдемо до **Ботанічних Городів**, що є недалеко згаданої вже китайської гори. Як я вже сказав, на острові Сінгапур є всюди казкова зелень, але в кількох місцях острова є спеціальні місця, в яких є законом хоронена вся рослинність та де не можна нічого нищити, рубати, чи корчувати. В тих надзвичайних, природних джунглях пороблені добрі дороги й стежки, по яких не можна їздити автами, — треба, і це дуже мудрий наказ, йти пішки. Наш автобус станув перед брамою городів, їдемо оглядати природу. В городах не тільки повно кольосів-дерев, але — як каже наша провідниця, — якби ми мали були нагоду купити торбу горішків-пінатсів, тоді злетілися б до нас численні мавпи, що тут безпардонно брикають та добре відчують нюхом, хто має те добро. На жаль, ми не мали торбин з горішками, а тому мавп не бачили, лиш подивляли саму красу Божу. В цих городах є найбільша у світі та найбільш екзотична збірка орхідей. Переходили ми в тіні різних дерев, що з них деякі були високі на більш 200 стіп, бачили ми дерева ангансана (цвітуть жовто), вермільйони та дощеві (цвітуть рожево та біло), гумові та інші. Все в дикому стані, все як тропічна джунгля. Також, крім орхідей, бачили ми чудові далії, африканські фіялки і бегонії. Повітря прекрасне, з повною насолодою ходили ми по тих городах. Але час не стоїть, треба йти далі, провідниця каже, що побачимо плянтації гумових дерев.

Щоб до них дістатися, їдемо більш на північ, ближче до протоки, що ділить Сінгапур від справжньої Маляї. Плянтації — це ніщо інше, як досить густо посаджені гумові дерева, високі яких 20-30 стіп. Вранці, заки ще не гарячо, приходять робітники, нарізує кору дерева внизу та підставляє посудину, — з прорізу тече гумова рідина, яку потім доставляють до фабрики і переробляють на шляхотний продукт. В Сінгапурі є кілька таких гумових фабрик, показували здалека нам одну чи дві. Не мали ми часу вступати до фабрики, але за те показали нам й ми відвідали надзвичайний військовий цвинтар, що називається **Крані Вор Меморіал**.

Цей воєнний цвинтар-пам'ятник лежить на 13 акровій площі на похилому збочі гори, яких 14 миль від осередку міста, при дорозі Йогор Багру, що йде до Маляї. В рівненько розложених гробах лежать у вічному спочинку 24,346 вояків та моряків з 8 держав Коммонвелту, що віддали своє життя під

час Другої світової війни 1939–45 в боях у Полуднево-східній Азії та під час кампаній Спокійного Океану. Також з інших 10-ох національностей поховані тут 4,491 вояків. Як сказано нам, цим воєнним цвинтарем опікується Англія. Все тут у найбільшому ладі, всюди чисто, трава викошена. На самому верху гори-цвинтаря стоять високі кам'яні стіни і на них вириті імена всіх похованих вояків, над стінами дашок. Посередині, на 80 стіп високий гостриці — золота зірка. Напис “Вони вмерли за всіх людей”, на підніжку вибитий шістьма мовами: англійською, маляйською, китайською, індійською, урду та гуркалі. Робимо і тут знімки. Цвинтар наводить нам на думку теж наших рідних героїв, що такою масою, на всіх фронтах світу, віддали своє молоде життя, щоб інші могли жити...

Сінгапур відомий з великих спортових ігрищ. Від жовтня до лютого грають тут футбол на Стадіоні Джалан Бесар, грище для крокету звать Паданг. Але найславніший Сінгапур зі своєї, званої на весь світ, спортової площі для кінських перегонів, що зветься Сингапор Рейс Корс і має бути найкращою у світі. Багато джокерів (їздців), як кажуть нам, приїздять сюди з Австралії. Проїздимо лише попри це велике грище і вертаємося до монастиря.

Після двох тур по місті автобусом, постановили ми піти на закупи, бо знали з нашого туристичного довідника, що

СІНГАПУР. Вхід до Тайгер Бам Гардену, що лежить на узгір'ї Гав Пар Вілля, в якому оглядали ми колекцію прерізних різьб.

в порті Сінгапур немає податкових та й митних оплат на імпортвані продукти: Сінгапур — вільний порт, отже можна купити тут усе просто за безцін. З монастиря до центру міста досить далеко, авто отців було зайняте і, зрештою, не хотіли ми надуживати їх гостинности, — отже замовляємо собі таксічку і їдемо до міста.

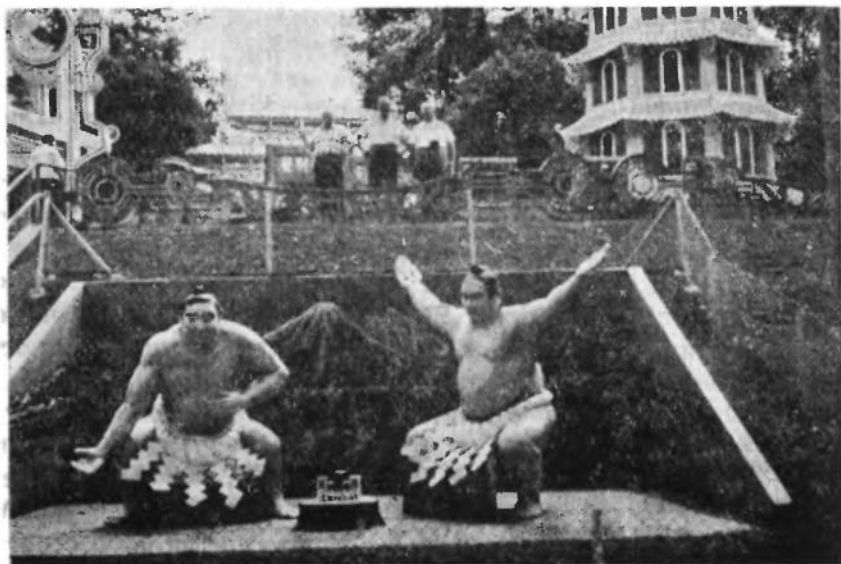
В Сінгапурі, природно, є багато крамниць та всяких базарів, наприклад, у стіп нашого монастиря оглядали ми одного вечера цікавий “рухомий базар”. Він призначений в першу чергу для мешканців тих сіл, що поза Сінгапуром та поза монастирем і на ньому можна купити справді дешево всячину, — у нас казали “мило й повило”, — від поживи до тканин і черевик, китайських чеонгсемс (спідниць) в пестрі квіти, блюзок “самфу” та довгих штанів, подібних до тих, які й наше жіноцтво в Канаді любить носити. Все те добро привозять підприємливі продавці на тачках, візках і роверах, розкладають просто на траві, звідкись проводять електричне світло — і ввечері базар починається та й тягнеться до пізньої ночі. З о. Ігуменом, після вечері, пішли ми всі разом оглядати ті “крамниці” на траві довкола гори, що тягнулися доброї пів милі. Продавці цікаво нас розглядали, наче хотіли спитати: І чого ви сюди прийшли, ми ж знаємо, що ви нічого не купите . . . І справді, не купували ми нічого, ті східні “ганделеси” дуже чемні і нам ніхто не зробив найменшої завваги, може й тому, що ми були з отцем у білій рясі. Бог його знає . . .

Осередок справжніх крамниць зосереджується в Сінгапурі на трьох головних площах — Реффелс Плейс, Гай Стріт і Норт Бريدж Ровд та Орчард і Стемфорд Ровд. Ці місця — всі близько побережжя та головних портових будівель і з кораблів доставляється майже усе просто до крамниць. По тих осередках ходили ми, оглядали все, пропихалися крізь гущу народу. Міняйли грошей, продавці вічних пер і харчів, пхали нам всячину в руки, — все пестро повдягане, всюди крик, галас, задуха і гаряч. З великою приємністю зайшли ми до ресторану, що мав охолодну систему та й покріпилися холодними напитками.

Що ми хотіли купити, — ми самі не знали, але я постановив собі купити годинник. Виходимо з ресторану і близько головної пошти на Бетері Ровд бачимо напис “крамниця одної ціни”. Заходимо, — це крамниця всяких китайських забавок, ляльок, талісманів, тваринок із слоневої кости, годинників, фотографічних апаратів й іншого краму. У крамниці бачимо й

кількох інших туристів, мабуть американців, бо говорять по-англійськи. Власники (три брати) говорять теж добре по-англійськи, хоч самі вони китайці. Оглядаємо все чергою. Багато дечого можна б купити, але де його дінемо? Такий тут звичай, що з місця до нас приступають та питають, що будемо пити, — чай, чи холодні напитки. Вибираємо напитки, п'ємо й оглядаємо годинники. Всі швейцарського виробу, добрі бачу, що й недорогі. А що наш туристичний довідник казав нам торгуватися, — хоч китайці написали, що це крамниця одної ціни і ціни ті позначені, починаю торгуватися. Китаєць спокійно на мене дивився, але таки добре спустив на ціні і я купив за кільканадцять долярів годинник, за який у Канаді треба дати більш як 50-60 долярів. Власник дає мені ще й гарантію на годинник і до нього кажу: То як годинник стане, я з Канади до Сінгапуру поїду до вас міняти годинник? Сміх, та й тільки. Проте я таки ту гарантію привіз собі на пам'ятку до Канади й хочу сказати, що годинник іде добре і я з нього вдоволений. Мої собрати покупили й собі годинники і все добре. Платили ми американськими "тревел"-чеками, китайці міняли гроші на місці і здавали американською валютою. Це справді міжнародний порт, китайці мали у своїй касі майже всі гроші світу, показували нам. От такі були наші закупи.

Коли ми були ще в Новій Зеландії та Австралії, довідалися

СІНГАПУР. Китайський Тайгер Бам Гарден. Стоїмо над одною з тисяч різних різьблених статуй у тім надзвичайнім городі.

ми були з часописів і радія, що в Індії, яка була в пляні нашої подорожі, війна і неспокої. Що буде з нами, куди поїдемо, хоч маємо все заплачене наперед? З дороги кидаємо летунського листа до нашого агента Арчі Дешамбо у Ст. Бонифасі, Ман., з цими ж запитами. І совісна ж людина той Арчі! Приїздимо таксівою з міста, а о. Ігумен нам тиць у руки телеграму, адресовану до мене, від Арчі з Ст. Бонифасу: “Не журіться, все буде добре, летунська компанія вами заопікується, лист у дорозі.” Листа ми ніколи не одержали, бо мусіли змінити плян тури з приводу війни в Індії, але лекше стало на душі. Нами опікуються, за нас пам’ятають, ми не самі. Телеграму (Джабатан Таліком-Малаязія) я привіз собі на пам’ятку до Канади. Який світ у цих модерних часах малий! Як з телеграми видно, йшла вона всього один день до нас. Де кум і де коровай, як казали в краю, де Ст. Бонифас і де Сінгапур! Тисячі миль . . .

Підіть за монастир, відвідайте маляйське село, — радив о. Ігумен і ми одного пополудня вибралися пішки в недалеку дорогу. Їхати немає куди. Переходимо поза їдальнею монастирське подвір’я, йдемо попри будинки, в яких мешкає маляйська прислуга і робітники монастиря. Крізь малу хвіртку виходимо за монастир, стрімка стежка в долину — і ми вже в маляйському селі. Серед густих пальм, кокосових дерев, бананів та інших тропічних рослин розкинулося село. Бідне воно ж: Хати курні, лип’янки, покриті трощею і пальмовим листям. Вулиця вузька, хати майже одна коло одної. Немає коло хат криниць, лиш цементованим рівчаком, досить глибоким, пливе серединою села вода й з неї користають усі люди. Дивлюся й не можу повірити, що люди цю каламутну воду п’ють, варять собі з неї страву, вона служить їм до прання, миття і так далі. Але так воно є, звикли до неї . . . Ідемо поволі селом, оглядаємо все. Скоро обсіли нас, мов мухи, громади напівголих дітей. Все чорне, брудненьке, не знати, де й починається бруд та де кінчиться одежа на їх чорних тілах. Якийсь чоловічина везе візком якусь страву (виглядає варений риж), голосно кричить, з хати виходить чоловік, купує й на місці їсть. Купуємо в маленькій крамниці села бомбони (зовсім, як воно було колись по наших селах, — цукорки в великих скляних посудинах, круглих, зі скляною накривкою). Спершу несміливо, потім відважно ті дітиська за нами гонять і ми обдаровуємо їх тими солодощами. Що це було, з якої маси та з якого цукру були ті цукорки, — не знаю, не кушав, бо самий їх вигляд не заохочував до цього. Стаємо біля тро-

СІНГАПУР. Тайгер Бам Гарден. Ще одна зі статуй у тім китайським городі. Оглядали ми город досить довго, — це справді щось надзвичайне.

мадки старших хлопців, мабуть уже школярів. Один, якийсь цікавіший, говорить в імені групи, знає по-англійськи, решта самі “турки”, говорять тільки по-малаяйськи. Питаємо його про родину, де мешкає. Показує бідну хату недалеко. Каже нам, що ходить до школи. Питає нас, звідки ми. Про Канаду вчився у школі. Чув, що в Канаді є багато снігу, ескімоси мешкають в льодових хатах. Тажко йому зрозуміти, що це сніг, лід, зима. Хотів би колись поїхати до Америки й Канади. Нашу розмову переказує своїм товаришам. Хлопці всюди такі самі — великими очима дивляться на нас, жадні пригод і новин. Частуємо їх цукорками. Робимо знімки. Ідемо й іншою вулицею села. Хати бідні, люди — не знаю чим і займаються. Мабуть помагає їм уряд. До хат не вступаємо. Бачимо жінок, перуть білля недалеко того водяного рова. Візита наша скінчилася. Покидаємо малаяйське село, повне зелені, курних хат та хмар дітей. Пнемося знову, як казали наші гуцули, “ід гори”. Входимо на чистеньке подвір'я монастиря, після прогульки спочиваємо в наших кімнатах.

Манастир, в якому мешкаємо, ведуть ірландські монахи. Крім того, що мають тут парохію й церкву, займаються також місіями і дають реколекції, — як от наші отці редемптористи в Канаді. Але які інші обставини мають отці в Сінга-

пури! Вони їдуть на місії до таких країн, як Маляя, Тайленд, Австралія, Нова Зеландія, Бурма. Мусять знати всякі азійські і східні мови. Їх монастир великий та знаний християнам усіх тих країн, і зокрема католицьким дієцезіям у них. Їх монастир є, таким чином, пристановищем не тільки для місцевого клиру під час реколекцій і нарад (коли ми були в монастирі, мали такі одноденні наради всі католицькі священники Сінгапуру, щось з 40 люда), але також для священників, що заїздять кораблями до порту та відвідують монастир і його церкву в різних справах. Під час нашого побуту заїхав був один священник, старший віком, з Австралії, в дорозі до Риму на Собор, був пів дня в монастирі, разом з нами всіми їв вечеру. Він кораблем зі своїм єпископом в дорозі на Собор, вступив, бо знав отців, давали в нього колись місію. З нами говорив про Канаду, про Східні Церкви...

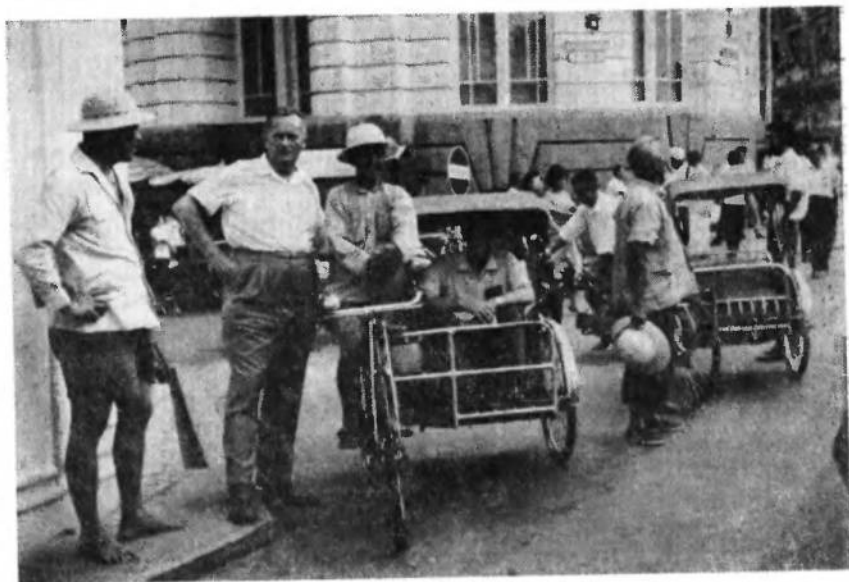
Отців спершу застали ми всього трьох, потім приїхали ще трьох з місій. Сходилися ми разом в їдальні на обіди й вечері, нас, як я вже казав, гостили щиро. Дуже цікаві були й наші розмови під час спільних сходин в рефектарі, чи опісля на подвір'ю. На часі був тоді Собор, війна в Індії і, природно, наше становище, як східних католиків, українців. Великі теми, є що обговорювати. Цікавила отців Канада, наше походження, Україна, де вона, комуністи, чи вільна наша батьківщина, Східні Церкви, спільно правлена кількома священниками Служба Божа, право у Східних Церквах женитися питомцям та багато інших тем. Час минав нам скоро й мило. З великою терпеливістю й замилюванням ми інформували чужинців про наш нарід, нашу Церкву в Канаді. Ми раділи, що можемо їм сказати щось про Україну, про наше минуле і про неволю нашого народу. Ми тішилися, що можемо сказати правду про це, бо дуже часто, де ми не бували, чужинці мали про наш нарід хибні уявлення.

З нашими отцями-місіонерами зробили ми перед нашим виїздом спільну знімку, що вдалася дуже добре. Нашому господареві, о. Ігуменові, ми вислали на пам'ятку і цю знімку і інші. З Індії та тих країн, у яких ми пізніше знайшлися, писали ми теж картки і листи в подяку за гостину. З усіх країн шлють ті отці хлопців на студії священства до Риму. Теж під час нашого побуту в монастирі перебували два хлопці, що якраз виїздили на такі студії. Отці пращали їх увечері маленькою гостинією в монастирі, — на столі поставлено великий "кейк" з виписаними іменами хлопців та "Щасти Вам, Боже". Ця вечера була якраз перед самими нашим виїздом.

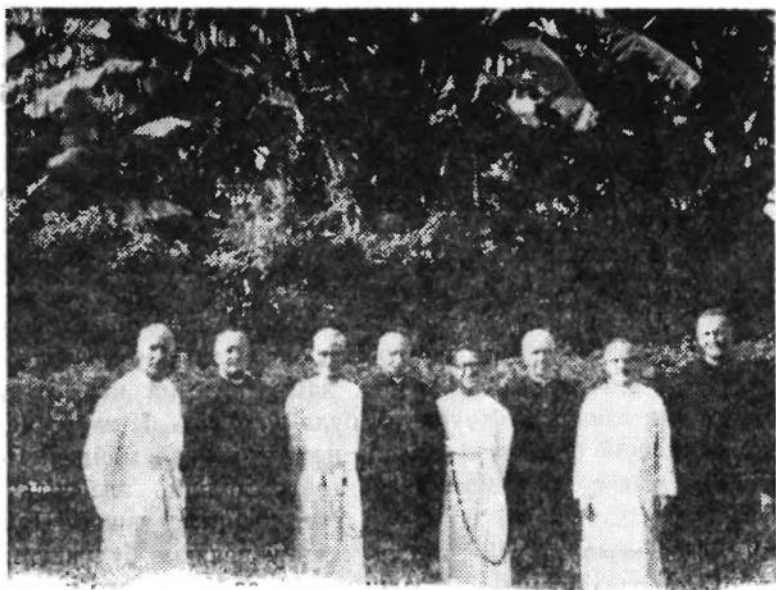
Пращалися ми з нашими отцями дуже сердечно. За наше перебування отці не хотіли від нас нічого взяти, але ми всі, руками нашого касієра о. Г. Овчарика, дали відповідний дарунок на монастир. Отець Ігумен був тим дуже приємно за-скочений, бо, казав нам, багато приходять, ми їх гостимо, вони навіть нам за це часом і не дякують. Хай знають, казали ми собі, що українці вміють подякувати. В Сінгапурі ми залишили за собою добре ім'я українців католиків...

Наш літак мав їхати знову дуже вчасно, десь коло 3 години. Казали ми о. Ігуменові, що візьмемо таксівку та й самі поїдемо. Не виїдете з монастиря, замикають на ніч брами і спускають з ланцюга вівчура, — була відповідь. І сам ігумен вдосвіта у своїй білій рясі віз нас на летунський майдан. По дорозі до літака затримала наше авто поліція, але кілька слів нашого господаря і ми вільні заїхали на летовище. Пращуємося, дякуємо за хліб та сіль і ми у великім будинку на майдані. Поїхав о. Ігумен, — людина, що нас, для нього повних чужинців, так сердечно приймала кілька днів. Є ще на світі добрі та щирі люди.

Сідаємо у великий англійський літак ВОАС та з Сінгапуру їдемо до Цейльону, далі на захід, до чергової країни.

СІНГАПУР. Ми на найголовнішій вулиці Сінгапуру, Гай Стріт. Замітні для міста є "трішас", — триколесники: В "буді" сидить о. Фик, з-ліва о. Ігор, коло нього маляйці, що перевозженням людей заробляють на щоденний прожиток. Знімку робив о. Григорій.

СІНГАПУР. Манастир Отців Редемптористів, наших господарів. Отці-місіонери в білих рясах, ми в чорних; з-ліва до права: о. Овчарик, о. Панчишин, о. Фик і о. Ігор. Наш ігумен, о. Іван МекДонелл, що нами так гарно займався, другий з-ліва. Знімка зроблена в чудовім саді-подвір'ї манастиря, на тлі пальм.

СІНГАПУР. Великі нові мешкальні будинки в осередках Квінстаун і Каланг. Зверніть увагу на "прапори", — з кожного балкону на бамбусових дручках повіває випране білля, яке отак сушать. Що край, то обичай.

Маляя

У своїй програмі ми не мали відвідин Маляї, але були ми в ній двома наворотами. Спершу спеціальною турою з Сінгапуру ми відвідали ту країну, а другий раз, у нашому леті до Цейльону, ми вступали до столиці Маляї, Куаля Люмпур. Зовсім природне, що ми не тільки не нарікали, але й були дуже вдоволені, що відвідаємо, надпрограмово й лише з малою доплатою, спеціальною турою ще одну країну, хоч тільки на короткий час.

Маляя або Маляйська Федерація, — така є урядова назва держави, — лежить на південь від Тайленду, займає південну частину Півострову Кра та кінчиться перед самим островом Сінгапур. Через просмик Малякка, далі на полудневий захід, лежить великий острів Індонезії Суматра. Зі сходу маляйські побережжя сполікують спокійні води Південного Китайського Моря.

Маляя, поділена трьома пасмами гір з півночі на південь, — казкова країна тропіку, що її велика частина є справжнюю джунглем, повною озер та мочарів. Лише вздовж західного побережжя простягається uprawна земля і там живуть та працюють маляйці на плянтаціях гуми, кокосових та пальмових деревах та полях рижу. Там теж великі та багаті копальні міді, що є найбільшем багатством держави. Тут і столиця Маляї, Кауля Люмпур (яка дивна назва!). Малякка, портове місто, що колись було столицею давнього маляйського королівства й лежить на південь від теперішньої, замітне тим, що в ній є потругальська Церква св. Павла, в якій був похований спершу св. Франц Ксаверій.

Маляя має коло 6,300,000 населення, в тому понад 3 мільйони маляйців та коло 2 мільйони китайців, далі — індійців, цейлонців, євразійців та європейців (головно англійців). Маляя в 1963 році злучилася з Сараваком і Сабою (Північне Борнео) та творить так звану Федерацію Маляйзії. Належав до неї також Сінгапур, але потім зірвав свою приналежність до неї. Маляя це здебільша країна визнавців ісламу. Більшість індійців є визнавцями гінду, деякі є релігії сік, мала кількість християн.

Китайці визнають буддизм, але й між ними є конфуціяністи та таоїсти. Урядова мова — маляйська, англійську мову багато людей знає. Маляйські вулиці творять справжню веселку, коли на них усякі люди у своїх народніх строях, — отих маляйських кебеї і саронг, чеонгсем і самфу (чоловічі та жіночі строї) або індійські сарі.

Маляя відома з надзвичайно обильних дощів та високої вогкості. Це країна монсунів, справжніх злив і дощів, головню між листопадом та лютим (у них тоді наше поняття зими). Рістня надзвичайна та дуже різнородна, в лісах дерева доходять і до 250 стіп висоти. З квітів орхідеї ростуть дико всюди. В її густих джунглях живуть усякі звірі, — слоні, носорожці, кабани, маляйські медведі, мавпи, крокодилі, пантери, дикі коти, велети-черепахи та інші предивні тварини. Як кажуть, у лісах, джунглях, горах та на морях Маляї є теж коло 600 родів усякої птиці — орлів, сов, фазантів, круків і так далі. З вужів найстрашніші є питони, кобри та “крайст”. Як з цього короткого опису видно, Маляя дуже цікава країна для того, хто любить природу. Варт туди спеціально поїхати, походити по містах, оглянути зблизька ліси та птиці і звірів. Може ще колись буде нагода.

Коли ми були в Сінгапурі, отці подавали нам при обідах та вечерах різні овочі, між іншим і так званий дуріян з Маляї, — величиною в добрий кокосовий горіх, що має смак морель і сметани та свій спеціальний, досить гострий та менш приемний, запах. Ми пробували його спершу з резервою, але нам цей овоч смакував. Казали нам викидати з нього кістки, такі самі, як з наших мельонів, бо хто з’їв би їх багато, наслідок був би такий, якби випив пляшку рицинової олії. В Маляї подостатком також інших овочів, — помаранч, бананів, кокосів, мандаринок, ананасів і як там ще їх і звати.

Як я згадав уже, в Маляї, хоч і коротко, ми були двома наворотами, — вперше спеціальною турою зі Сінгапуру. Коротка згадка про це:

По нас до монастиря у Сінгапурі приїздить таксівка та везе до збірного місця туристів в місті. Сідаємо на автобус, усі місця, чи не 12, зайняті, вітраки в повнім русі, по полудне, на дворі гаряч. Коло шофера провідниця, маляйка, у своїм пестрім народнім одягу, говорить добре по-англійськи.

Спершу їдемо знаними вже нам вузькими та повними людей вулицями осередку Сінгапуру. Та ось будівлі рідшають і прямуємо на північний захід великою, широкою дорогою — буль-

варом, що зветься Букіт Тімаг Ровд. Обабіч неї великі готелі, будівлі амбасад різних держав, торговельні представництва, осередки торговельних компаній. Всі будинки просто купаються в зелені.

Рівнобіжно з нами, з-ліва, мов гадюка в'ється залізнична лінія, що нею було б можна дістатися за яких 8 годин до столиці Маляї. З-права минаємо воєнне цвинтарництво Крані Вор Меморіал, про яке ми згадували при описі Сінгапуру. Врешті кінець острова Сінгапур, кінець держави і за хвилину будемо в іншій державі — Маляї.

Як я вже згадував, Сінгапур сполучений з Маляєю мостом-дорогою, що зветься Йогор Бару Казвей. Заки до нього ми підїхали, наша провідниця каже, що тут рогачка і хто з уродженців, мешканців Сінгапуру, хоче дістатися до Маляї, мусить мати перепустку. Для нас, туристів, нічого не треба. І справді, коли наш автобус пристанув коло митної будки, маляйські поліцисти поглянули на нас в автобусі, відповіли усміхом на усміх нашої провідниці та наша машина постукотіла по дорозі-мості. Залізниця пішла здовж нашої дороги, окремим мостом, тепер праворуч, а з лівого боку бачимо великі рури, що йдуть з Маляї до Сінгапуру. Що це? Пояснює нам провідниця,

МАЛЯЯ. З Сінгапуру їдемо так званою Йогор Бару Казвей, — дорогою, яка сполучує Сінгапур з Маляєю. На знімці ця дорога-міст. На овиді маляйське місто Йогор Бару. Завважте з-ліва великі рури-водопроводи.

що це водопроводи. Сінгапур потребує багато води (а ми вже ранише переконалися, що часто тієї води бракує) й тому спроваджує її понад 70 мільйонів гальонів денно, з Йогор. Це життєдайні водопроводи, — каже провідниця. І справді, що робили б сінгапурці без води! Ідемо тією самою дорогою, якою, але у протилежний бік, під час Другої світової війни йшли японці і зайняли були Бурму, Маляю та Сінгапур, як ми старші собі це добре пригадуємо з недавно минулого.

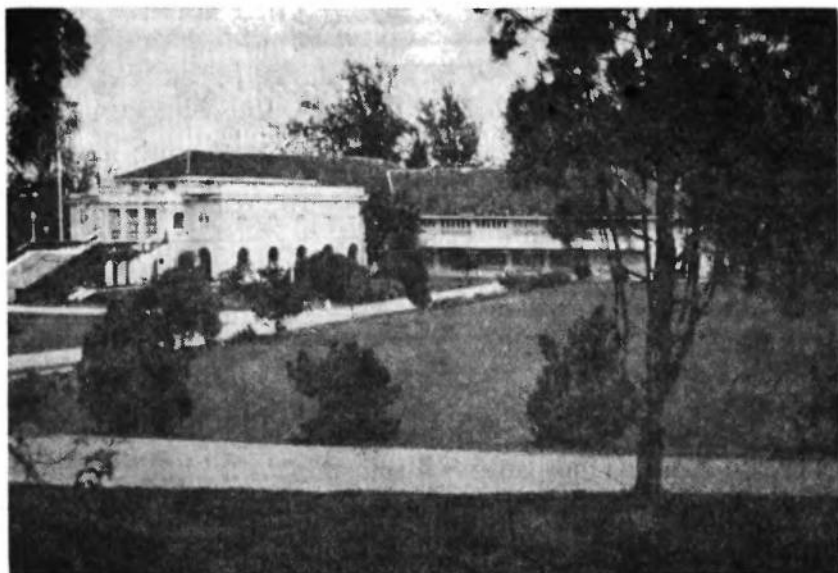
Йогор Бару це маляйське місто, багато менше від Сінгапуру. Лежить воно над самим проливом — з тамтого боку Сінгапуру. Коли переїдимо міст бачимо на морі багато малих човнів, подальш і більші кораблі. Як і Сінгапур, місто Йогор Бару в повній зелені та квітах, це ж прекрасна Маляя.

Маємо кілька годин на оглядини міста й околиці. Повертаємо спершу ліворуч і провідниця показує нам будівлі, — ми самі здивувалися, що управа міста має такі великі модерні будинки і в кінці їх черги низький, хоч і модерний будинок пошти. Коли я про це почув, кажу провідниці, ми мусимо там станути, кину кілька карток з привітом для рідних та куплю марок, бо знаю, що як і Сінгапур, Маляя має також дуже гарні марки з цікавою тематикою та всякими звірятами і птицями країни. Це зробимо потім, відповідає мені, а тепер ідемо оглядати найкращі будинки в Йогор Бару — мечет султана, його палату та звіринець.

Мечет-мошея султана в Йогор Бару називається Абу Бакар. Вперше в нашій подорожі стрінулися ми тут віч-на-віч з магомеданами, визнавцями ісламу, — релігії Магомеда, який походив з Мекки в Арабії. Знали ми про них, що святкують п'ятницю, сходяться до своїх мечетів в означених годинах п'ять разів на день, в молитві падають на коліна, роблять великі поклони (щось як ми в великий піст) та моляться, звернені лицем до Мекки. Магомед, що вмер у VII столітті, проголосив був себе пророком правдивого Бога, обіцявав після смерти змислові розкоші, дозволяв на многоженство, наказував паломництво до чорного каменя в місті Мекка та надавав велике значення фаталізму або вірі в призначення. Своє вчення зібрав той дивного розуму чоловік у книзі, званій Коран. Перед мошеями-мечетами звичайно побудовані менші будинки з криницями, бо магомедани, входячи до своїх святинь, не тільки мусять скидати свою обуву, але й мити при тих криницях ноги, руки, лице, очі й голову. Це ж має представляти чистоту серця, з якою людина має молитися до Бога. В нашій довгій подорожі

не знаю скільки разів, коли тільки доводилося відвідувати мошеї, ми завжди мусіли скидати черевики і скарпитки, або закладали на черевики полотняні покривала, але ніде ніхто нам не казав митися перед вступом до тих мошей.

І про це все наочно перший раз ми переконалися тут у Маляї, коли ми заїхали були перед мечет Абу Бакар. Коло бічних входових білих сходів з мармуру стоїть прислуга й каже нам скидати черевики та панчохи. Прислуга пильнує черевик і за те дістає потім від туристів малу винагороду. Робимо це без надуми. Хочемо бути в середині, мусимо це зробити. Читав я, що колись і наша славна королева Єлисавета, мабуть як була в Індії, мусіла також скидати свої черевики при вступі до мошеї. Як взагалі виглядає мошея внутрі, от хоч би така, як ця досить велика мошея в Маляї? Це просторий будинок, подовгастий або квадратний, що має головну наче наву, при кінці якої є підвищення і звідти провідник веде молитву. Кам'яна підлога покрита звичайно килимами (в деяких багатіших мошеях ми бачили чудові, просто турецькі, перські чи індійські килими) і на них магомедани, підбравши під себе ноги, сидять, моляться та читають Коран, звернені у сторону Мекки. Великі кольони посередині мошеї піддержують звичайно круглу

МАЛЯЯ. Колишня палата султана в місті Йогор Бару, серед прегарного парку. Тепер ця палата — своєрідний музей. Султан мешкає в новій палаті, що зветься Букіт Серене.

баню, завершену вгорі місяцем. По чотирьох боках мошеї знадвору є струнки вежі для окличників до молитви, вежі звуться мінаретами.

Ходимо по мошеї. Провідниця пояснює нам усе. Зі стелі звисають свічники-павуки. Виходячи з мечету, взуваємось знову, при виході бачимо кількох маляйців магомедан, що босі сидять на сходах. Два чи три мають на головах білі наче ярмурки-берети, це велике для них відзначення: Вони довершили того, що є мрією всіх магомедан, — відбули паломництво до Мекки. Вони там були й цілі та здорові вернулися. Знаємо, скільки тих фанатиків гине з усяких причин, коли вони в дорозі до Мекки, часто про це пишуть щоденники. Дуже цікавий репортаж читав я у квітні 1966 у щоденній газеті про мільйон прочан до Мекки, місця уродження Магомеда:

Візьми мільйон чоловіків і жінок з усіх кінців земської кулі, вбери їх у сандали і звичайну білу бавовняну одягу та постав їх рам'я об рам'я перед Богом на безтінній, безпродувній, розпаленій до безтями сонцем долині чорної вульканічної скелі на східному побережжі Червоного Моря.

Тисячні маси кричать та плачуть з радості. Тисячі інших, вичерпані до краю нервою, голодом, умученням та блискучим світлом, падають від соняшного удару. Десятки тисяч ще інших упиваються безнастанним повторюванням-криком слів “Ляб-баїка іа Раббі Лаббаїка” (До твого розказу). І справді, гіркий це приказ, у повнім того слова значенні. Це страшне переживання. Чогось подібного немає ніде на світі.

Та “станція” на долині Арафат, кілька миль на схід від Мекки, є містерійним завершенням прощі, великої щорічної церемонії в житті ісламу. Обов'язком кожного музулмана-магомеданина є бодай раз у житті завзятися за виконання так званого Гадж-ція — прощі. Вона є завершенням його релігії і вона здобуває для нього титул та заслугу в очах Аллага.

Цього року Гадж припав на останні дні березня, коли сонце в Арабії вже сильно сліпило та й спонукувало багатьох старих і побожних прочан, щоб добровільно виставляли себе на спеку, в надії смерті в тому святому місці.

Уряд Південної Арабії, багатої в поклади нафти, має своє ласкаве око для цих мас народу. Долина Арафат та всі дороги, що ведуть з Мекки, покриті місцями, де можна дістати води та спочити тим, що підупали на силах. Є й пільні шпиталі, медична опіка є задурно.

Щезли з лица землі бедуїни, гори гною, сміття та залишків, що давали нестерпний сморід та звідки розходилися всякі зарази, як про це писали давніші подорожні. Південна Арабія тепер опікується подорожними, а їх годування, охорона та приміщення на нічліг стали найбільшою національною індустрією. До цього є й призначене спеціальне міністерство з армією дорадників та провідників прочан.

Провідник прочан зветься мутавіф. Він відповідає за безпеку прочан, відданих під його опіку, його ім'я виписане на пашпортах прочан. Він забирає їх з літаків чи вонючих кораблів у Джіддаг, веде їх через карантани, міняє їм чеки, перевозить їх у переповнених до неможливості автобусах, пакує їх у свої сухі гостинниці та годує їх у своїх кухнях.

Виключаючи кошти подорожі до Джіддаг, бідний може відбути прощу за трохи менш як 70 долярів, часто ощадності цілого життя. Багатіші купують більш вигоди та тінь більшої приватности.

Одиноким справді визначним будинком у Мецці є Велика Мошея, побільшена та прикрашена за останніх десять років коштом понад 140 мільйонів долярів. Тепер може помістити нараз 300,000 прочан і всі вони можуть мати ясний вид на

СІНГАПУР. Ми на плянтації гумових дерев. Для нас хлопець надрізає дерево, з якого почала йти гумова рідина. З-ліва рука нашої провідниці, що все нам пояснювала.

Кааба, велику брилу неотесаного граніту, що знаний як Дім Аллага. На одній стіні, яких п'ять стіп від землі, приміщений і почитаний Чорний Камінь у срібному обрамуванні.

Околиця довкола Мекки є святим місцем, строго забороненим для немагомедан. Роля прочанина починається насправді тоді, коли він переступить границі цього святого місця, — відтоді він зв'язаний залізною рутиною догми та обряду. Він мусить мати святий костюм, що складається лише з двох довгих незшитих поясів матерії, один вколо пояса, другий свобідно накинений на плечі. Такий був клясичний костюм Авраама, “Батька Ісляму”.

Жінки відслонюють свої обличчя, але вони можуть мати, якщо хочуть, ще й іншу одержу під своїми довгими білими накидками. Прочани мусять стримуватися від полових взаємин та від усього того, що може доводити до них, от як перфуми та золоті прикраси. Жінки мусять бути в товаристві своїх чоловіків або провідника.

Ввійшовши до Мекки, прочанин прямує просто до Кааби, промошуючи собі дорогу серед великого натовпу до Чорного Каменя, який він старається поцілувати, — “діло, що дасть йому небесну насолоду”. Коли він невсилі підійти близько, — він доторкає його кінцем своєї одержу. Він є зобов'язаний зробити сім обходів довкола Кааби, три перші підскоком, за кожний раз доторкаючись Чорного Каменя.

Опісля прочанин мусить бігти сім разів між двома малими святими мурами-валами, що збудовані якої пів милі один від другого, повторяючи ввесь час цитати з Корану та інші побожні формулки. Тільки тоді може він покинути Мекку й податися до Арафату, де очікує на рішальний момент.

З приходом сумерку звідси починається шалений біг, в якому кожного року є смертельні випадки, до ще іншого святого місця, до іншої зупинки чекання, а тоді перед сходом сонця до села Міня, де відбуваються останні дикі церемонії Гаджі.

В Міні гине в ході кількох годин кілька сот тисяч посвячених овець, яких голови силоміць повертають у сторону Кааби та підрізують їм горла. Жертва переливається зі скотобійні на вулицю. Пісок залитий кровю, як середовічне поле бою. Частину м'яса з'їдають прочани, частину роздають бідним, але більшість забитих овець залишаються таки на полі, бо просто м'яса так багато, що нікуди його діти. Після 24 годин приходить армія вояків та починає чистити вулиці.

Після жертви прочанин віддається в руки фриз'єра, який голить його голову та обрізує його нігті і все це дуже старанно закопують. Прочанин тоді вертається знову до Мекки, окружує кілька разів Каабу і таким чином освячений, закінчує свою прощу. І якщо ще йому залишилися якісь гроші, заплативши за провідників, таксівки, вступи до історичних домів та обдарувавши усяких жебраків, він може спокійно закоштувати розкошів міста, вільний від усяких заборон і табу.

Він вкінці вертається додому, наповнений невисказаною радістю. Він гордий бути вояком у тій, такій великій, армії вірних. Але глибоко в своїм серці може не знайти відповіді на запит, чому Бог вибрав будову свого дому в такому обмальованому сонцем, далекому і такому пустинному краї...

Але вертаймося до нашої подорожі.

Недалеко мошеї є гарний сад-парк, що належав колись до султана. Серед прерізнних дерев, кльомбів та квітів стоїть досить велика палата султана. В ній тепер ніхто не мешкає і не можна її відвідувати без спеціального дозволу, — це наче музей. Палата султана, що в ній він тепер мешкає, є в місті та зветься Букіт Серене. На окраїнах саду-парку є звіринець. Бачимо численні оголожі й клітки з тваринами, — мавпами, вовками, ведмедами і так далі. Нічого надзвичайного, думаю,

СІНГАПУР. Ми на вулиці маяйського села, що за мурами монастиря отців, у яких ми мешкали. Ми коло крамниці зі солодощами, роздаємо "бомбони" дітям.

що в нашому славному Вінніпегу ми маємо кращий звіринець, завдяки посадникові міста Степанові Дзюбі та його попередникам.

Переїздимо попри маляйський цвинтар, з іншої сторони міста Йогор Бару. В тіні низьких та високих маляйських дерев лежить це дивне місце спочинку маляйців. Замість хрестів на гробах довгі заокруглені дерев'яні та кам'яні стовпчики, довші для означення мужчин, коротші для жінок і дівчат. Для нас християн, що звикли до хрестів на гробах, — маляйське цвинтарище виглядає дивно та неприємно.

Але наш автобус їде далі. Вступаємо до маленького маляйського ткацького заведення. Біля ткацького верстату сидить маляйка й, кидаючи “човенцем”, ткає матерію на одягу для жінок, дівчат, дітей. Матерії пестрі, справді гарні. На стінах картини-некартини. Цікаво: з соломи чи якоїсь тонкої трощі зроблені краєвиди. Все дуже гарне й мистецьке. Аж просилося купити хоч одну таку картину та повісити її собі в канцелярії парафіяльної резиденції в Канаді. Але як його перевезти? Післати поштою, — все розлетілося б, — така далека дорога. З жалем покидаємо цей мистецький ткацький куток. Наша провідниця витягає з холодильні в автобусі холодні напитки. Смакують нам дуже. На дворі, як я вже казав, велика гаряч, але як гарно: Синє-пресине небо, ні хмаринки на ньому.

На закінчення вступаємо, згідно з обітницею провідниці, до поштового уряду. Маю на поготові кілька карток. Тільки марки купити. З автобуса злажу перед поштовим урядом, я і ще двоє туристів. Не так легко було розмовитися з маляйцями, скільки марок наліпити до Канади й Європи. Все забрало багато часу, а я ще хотів купити собі колекцію марок для своєї збірки. За якийсь час усе мені вдається. Виходжу з піднесеною головою, довершив свого. Пішло, до Канади, родичів, приятелів. Післав і до себе гарну кількість марок. Однак не знав я, що так довго був на пошті, а тут повний автобус туристів, — всі до одного, навіть ті, що ходили на пошту, скоріше повернулися і всі на мене ждали. Провідниця вже мала навіть за мною йти на пошту дивитися, що зі мною сталося. Казали, що ждали коло 20 хвилин. Я всіх чемно у голос перепросив і всі дивилися на мене зі здивуванням, що є ще на світі так звані філіятели, які і гроші видають і роблять клопоти іншим, бо збирають маленькі паперці, що звуться марками. Я сказав їм, що якщо вони, туристи, захочуть денебудь піти та щось купити, то і я буду на них не двадцять,

а й цілу годину ждати. І якось з усміхом вибачили мені всі, включно з моїми собратами подорожі.

Сонце клонилося до заходу, нема на це ради навіть і в Маляї. Тому й вертаємось знову через міст, понад просмиком Йогор, до Сінгапуру. На границі ніхто нас не клопоче, усміх нашої провідниці в бік поліції знову робить просто чудо, вони навіть не підходять до автобуса. Везуть нас ще на оглядини плянтації гумових дерев, з яких вибирають соки на гуму. Для туристів є все впоготівлі: І малий хлопчина з ножем та ведром на сік-клей, і бачне око батька недалечко. Дехто сходить з автобуса, решта оглядає краєвид. Ми вже це бачили. В нашій маїнастирі вже світилося, як ми вернулися з подорожі до Маляї. Наш Отець Ігумен каже: Добре, що все обійшлося вам без випадку, бо часом не дуже безпечно їхати без паперів до Маляї. Це й правда, ми не мали нічого з собою, все залишили вдома. Бог був з нами й опіка-молитва наших рідних: Оповідаємо про все отцям і після вечері засипляємо, мов діти, під легкий шум пальм та подув крізь розкриті вікна теплого і здорового сінгапурського морського повітря.

Вдруге були ми в Маляї дуже коротко подорозі до Цейльону. Сідаємо на літак у Сінгапурі і кажуть нам, що зупинимось у Куала Люмпур. Дивлюсь на мапу, до столиці Маляї,

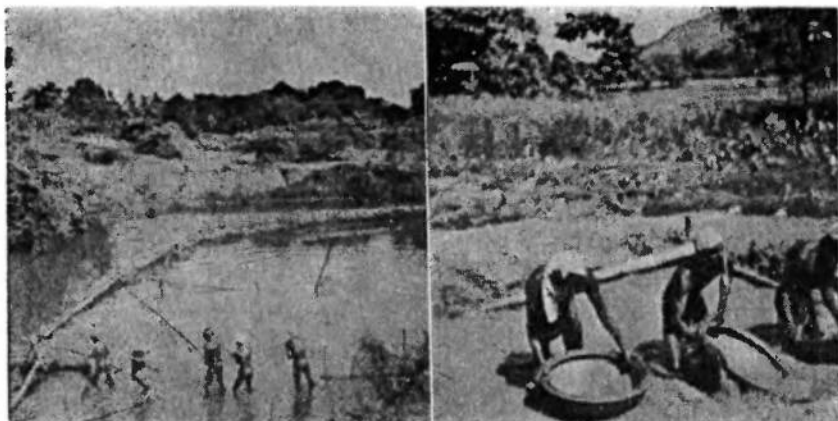

СІНГАПУР. Маляйське село. Жіноцтво на головній вуличці, коло криниці, збралося прати білля. Не мають ні порошоків до прання, ні машин, — все руками.

з Сінгапуру всього яких 200 миль, їдемо швидко, за яку годину, може й менше, були ми на летунському майдані Куаля Люмпур, 4 милі від самого міста. Кажуть нам усім вилізти з літака, йдемо "гусаком" до будинку майдану. На дворі парно, гаряч і темно, хоч є коло четвертої над раном. Яку годину перебували ми в великій залі-ждальні, на стінах якої були великі картини за склом різних народніх типів країни. Гарне все та цікаве.

Може воно дивне буде кому, що про це пишу й на це звертаю увагу, але нас це здивувало. Нас, з Американського континенту: У ждальнях на летунських майданах Сінгапуру, Цейльону, Маляї, Індії та арабських держав, у туалетах є окремі мушлі при самій долівці, крім мушель-сідал, як в Європі чи Америці. Що край, то звичай...

Після тих коротких відвідин їдемо знову до нашого літака. Оминаючи острів Суматру, летимо понад Індійським океаном у сторону Цейльону, до якого є ще з три години їзди, — маємо пролетіти більш 1,600 миль. Спимо й не спимо, ніч перебіта, однак ми на вакаціях і в час прощі, — якось це відіб'ємо чергової ночі. Коло 7-ої години рано наш літак спокійно й легко осів на летунському майдані в Цейлоні. Нас знову наче привітали своїм великим листям, що ворушилося під подувом вітру, гарні, рівно позасаджувані довкола майдану цейльонські пальми...

ЦЕЙЛЬОН. Країна є багата у прерізні дорогі, шляхотні камені, як сафіри, аметисти, емералди, рубіни, опалі. Найбільші сафіри мільйонери світу купили на Цейлоні. На знімці, з-ліва, цейльонці копають дно ріки, шукаючи за дорогіцінними каменями; з-права переціджують болото в шуканні за тими каменями. Тяжка робота, але поплатна. Найбільш дорогих каменів знаходять у полуднево-західній частині острова, коло міста Ратнапура, що дослівно означає "місто перел".

Цейльон

Летунський майдан, на якому ми осіли в Цейльоні, називається Катанаяке та віддалений яких 23 милі від столиці Цейльону Кольомбо. Літак досить довго та низько летів понад цілим островом Цейльоном і відразу ми побачили крізь вікна літака, — про що також переконалися з мапи, — що ми далі будемо знаходитися ще кілька днів у тропічній полосі. Цейльон майже так само віддалений від рівника, як Сінгапур. Бачимо з вікон літака пальми та інші тропічні дерева.

Вийшовши з літака, вдаряє нас знана вже нам тропічна гаряча вогкість. Йдемо в сторону будов летунського майдану, дивуємося і не знаємо чи справді це головний майдан країни, чи ні. Все таке мале, незугарне, бідне, пізнати, що це була через довгий час колонія. Таке саме вражіння зробив на нас той летунський майдан, як летунська площа у Фіджі. Багатство країни пізнати змісця по величині, будовах та розмахові летунських майданів. Йдемо в сторону “будинків” та не знаємо куди йти. Переходимо попри головну “рогачку”, — ніхто нас не затримує. Аж наш представник компанії, що нами тут займався, побачив нас, привітався та каже нам вернутись туди, де маємо записатися, дістати печатки на наших пашпортах, показати, що ми щеплені й перейти провірку валіз, чи, Боже борони, чогось не “шварцуємо”. Бідна країна, неначе мале песя, більш дзявкотить . . .

Наш проводир — представник компанії, приїхав по нас автом з шофером. Ладують наші валізи, які дістали ще по одному підписові митних урядників білою крейдою, що О.К., — рушаємо в дорогу. З приводу неспокоїв в Індонезії та в Індії ми мусіли трохи змінити плян поїздки, чи пак нам змінили без нашого відома і то в кільких випадках. Ось, наприклад, ми мали до Цейльону прибути вчора по полудні, а що літаки понад Індонезією не могли летіти вдень, тільки вночі, то прибули ми над раном, отже й втратили пів дня перебування тут. Але що зробити? Маємо приймати і добро і менш приемне. Немає часу і спати, мусимо просто їхати на туру до Кенді і потім до столиці Кольомбо. Там і будемо спати.

Цейльон славний зі свого чаю і казали нам, що при в'їзді

на летунський майдан даватимуть нам, як туристам, в імені промисловців чайних плянтацій по чарці надзвичайно доброго чаю, гарячого, свіжого, кріпкого. Не дістали ми того чаю. Замість нього дали нам маленькі картки, на яких зверху є мапа острова Цейльон зі зазначенням місць, де є плянтації чаю та тих місцевостей, що в них чай збирають, чистять і пакують для експорту. З другого боку картки є гасло: "Чай можеш пити будьколи — вранці, вполудне та ввечорі" і під ним дво-стрічковий вірш, перепис по-англійськи, як той чай треба зробити. Це все дуже гарно, але для нас, туристів, таки було б краще напитися того чаю, а не читати про нього та на згадку його тільки облизуватися. А після кількогадинного нічного лету так були б ми того чаю напилися, що раз . . .

Та не тільки самі будівлі, а й сам летунський майдан Катанаяке досить малий. Наш провідник знає, що ми канадійці і каже до нас з пошаною:

— Знаєте, що? Ви напевно чуло про "Кольомбо Плен", що його проголосила ваша Канада. Не тільки проголосила, але й видала кількадесят мільйонів доларів. На що? Якраз на поміч нам, цейльонцям, на будову летунського майдану і доріг у нашій країні. Ось цей майдан, що на нього ви осіли — це Канада, бо ви його збудували і далі будете . . . А чи знаєте, що з Канади привезли для цього не тільки людей, але й великі машини до будови доріг, корчування джунглів, копання ровів, виливання цементу на майдан? Чи знаєте, що дорогу, якою оце їдемо вглиб острова, можна назвати канадійською, бо ви збудували її своїми долярами? Чи знаєте, що тепер дороги й летунський майдан робить у нас канадійський конструктор-мільйонер з Вініпегу?

Тут упало ім'я, а я кажу: Таж я його знаю дуже добре! Помагав нам при будові церкви на Іст Кілдонен, подарував нам більш тисячу доларів на церкву, вицементував дорогу і хідники перед нею. Тамтого року я вінчав його кузинку в церкві, він сам був у церкві . . . Недавно я хрестив у церкві їх дитину. Який то світ малий! . . .

Ми з вдовolenням слухали, як наш провідник хвалив Канаду. А коли ми вже є при ній, то взагалі, де не були ми під час нашої подорожі, всюди наша Канада має дуже добре ім'я. Люди знають про неї, як про багату країну, багато бажали б до неї дістатися та й тільки мріють про це. Свого пляну не можуть здійснити, бо або бідні, або не з їх вини їх шкіра не біла, а чорна, жовта чи червона. І знову: Ми були горді під

час подорожі, що могли називати себе горожанами Канади.

З лєтoвищa пyскaємoся вyзькoю "кaнaдiйськoю" дoрoгoю y глyбинy oстрoвa. Дoрoгa нe пoгaнa, aлє мiй кoнтрактoр мyсiтимє щє бaгaтo пoпpацyoвaти зa нaшi дoляpи, щoб iї хoч тpoхи дoвeсти дo сьaкoгo-тaкoгo лaдy, бo дiр i вибoiв y нiй дoвoлi. Нaш шoфєр iдє пo aнглiйськи — лiвoю стopoнoю дoрoги. Минaємo лyдєй, щo йдyть кyдись пiшки i тiльки чaс дo чaсy гoнить вiдкpитий "тpoк", нa ньoмy пoвнo лyдєй-рoбiтникiв, тa стoгнyть "вєсєлi" aвтoбyси, — стapi й мaлi, a лyдєй пoвнo, нaвiть пoнaчiпaлися нa сxoди, як кoлись ми бaчили в Мєкcикo. I пpигaдaв я сoбi пoрaдy з нaшoї книжки для тyристiв, щoб нє iхaти "бaсaми", бo вoни зaвжди пєpепoвнєнi й нє бyдє вигoди. Дивлюся нa цi aвтoбyси в Цєйльoнi, — бyлo б y нux мiщє для нac хiбa нa дaхy . . .

Бiдний тoй oстрiв Цєйльoн, aлє спpавдi гapний. Ужє з дoрoги, щo нєю iдємo в стopoнy Кєндi, мoжємo зблизькa пpиглянyтиcя пpєкpaснiй piстнi oстрoвa. Бaгaтo ми бaчили, aлє тaкoї pистнi, тaких цвiтiв (дoрoгa пpocтo є oднoю чyдoвoю aлєєю!) ми нiдє нє бaчили, нaвiть нa пишних Гaвaяx. A нaйкpaccьє бyлo, кoли ми кpизь цю зєлєнь oглядaли дивнi, бiлi cвятинi бyддiйцiв. aбo кoли дoрoгy зaтapacyвaв вєликaн слoн, — плaч нє плaч, a мyсигє чєкaти, пoки нє вcтyпигьcя вaм

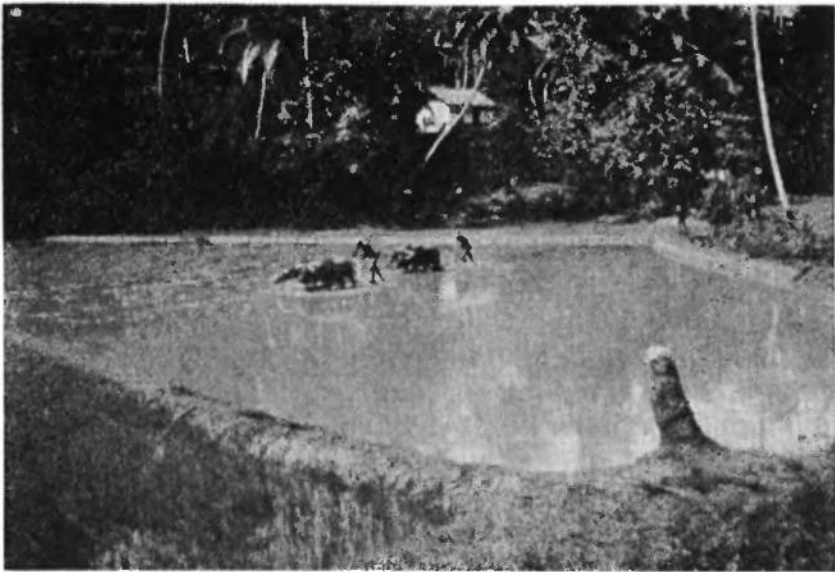
ЦЕЙЛЬОН. Чaс дo чaсy зaтapacyвaв нaм дoрoгy пaн слoн. Нє втєpпiв: o. Aнтiн, вийшoв з лiмyзини i зрoбив цю гapнy знимкy.

з дороги, змушений до цього “легким” штовхом гострого залізного дручка свого погонича на хребті, що як муха виглядає на тій великій ходячій стирті... Час до часу дорога є так густо вкрита згори листям та галуззям, що їдете неначе в зеленому тунелі... чудово! Зустрічаємо численні оселі, проїздимо селищами і попри школи. Всюди по дорогах йдуть люди, на головах, головно жінки, завжди щось несуть, мабуть ідуть на ярмарки-базарі, а чоловіки гуртками і окремо, нічого не несуть, лиш якийсь друк у руках... Наш “драйвер” трубить що сили, треба чи не треба. Не тільки, щоб нарід давав нам дорогу, але може й щоб показати своїм односельчанам, що він, мовляв, везе панів до міста, або, як казали колись наші гуцули, “холерників”. (Пани з міста — туристи приїздили в гори та привозили всякі недуги, занечищували наші чудові Карпати й дуже влучно наш гуцул називав їх так).

Зустрічаємося часто і з нашими старими “приятелями” водними буйволами. Як і на Фіджі, так і тут, вони запряжені у дво- або й чотири-колісні високі вози, або на полях чи болотах оруть ними, або люди зібрали доспілий риж, розстелили на стерні і ті буйволи ходять колом та помагають його молотити. Крізь густі дерева часто бачимо вільні поляни, по яких пливають малі потічки, селяни спинюють ті потічки жовто-червоною землею Цейльону і на підмоклих полях садять руками риж. Густо попадаються похилені постаті тих цейльонців, жінок і чоловіків, майже голих, що в болоті по коліна працюють тяжко на тих полях рижу. На їх головах якісь соло-м’яні ніби капелюхи, але все ж таки багно, вогкість і нестерпна гаряч... Які щасливі канадійські фермери: Працюють тяжко, але не думаю, щоб тяжче від тих “фермерів” у Цейльоні.

Цейльон — це край ананасів, кокосів, цитрин та так званого “пешин фрут” (овочі з дерева, що має квіти подібні до інструментів музи Ісуса Христа). При дорозі, — як у нас коло Вінніпегу, — городники продають їх у малих рухомих будках. Найбільш — кокосів, що великими купами поскладані тут і там коло хат. Бачили ми й великі плянтації тих дерев. Коли кокоси молоді і ще зелені, або коли вони з так званого “королівського” роду, тоді, каже нам провідник, у них дуже поживне і смачне молоко. З доспілих, як і на Гаваях, не тільки п’ють молоко, але теж їдять “м’яску” і навіть з жовтої твердої шкаралупи зішкробують волокно для домашніх тварин. Кокоси ростуть при дорогах, у лісах, всюди, — як тополя в Канаді.

Під час подорожі вглиб острова захопив нас наглий, на-

ЦЕЙЛЬОН. З дороги оглядаємо, як цейльонці оруть “поле” під управу рижу. Плуги тягнуть наші “приятелі” з Фіджі, водні буйволи. Поле — одне густе болото, зверху покрите водою. Тяжка праця тих бідних людей...

вальний дощ. Часом і в Канаді буває він нічого собі, але щоб побачити справжню зливу, треба буде вам поїхати до тропіку — і ми якраз його там пережили. Ні сіло, ні впало, наш провідник каже: буде дощ. Дивлюся, — ясно, сонце. Нараз звідкілясь найшли хмари та почало лити як з ведра, — в повнім слова того значенні. Просто, рівно, каплі такі густі, що наче злилися разом. Але не довше 5-10 хвилин. Наш провідник злий, бо не може скоро їхати, дорога зміцня встелилася морем води, повні фоси. З людей, що йшли на ярмарок, дехто сховався під пальми, а хто змок, то так і йде в дощі. Від дощу більш парно, а він ллє... І як скоро прийшов, так нагло й перестав, подівся кудись — і знову сонце та погода, тільки дерева світять наче діамантами. Тропічна земля скоро й пожадливо приймає воду, дорога на очах сохне. Тепер й не ливуюся, що в джунглях такі грубі, великі та високі дерева. В Цейльоні є дерево зване Бо (до нього мешканці-тубильці мають якесь наче набоженство), таке велике й широке, що нераз крізь нього йде дорога, коли воно на перешкоді. Щось подібне ми бачили колись на західнім побережжі в Америці. Червоні дерева і там такі великі та широкі, ми їхали крізь них автом, люди в них мешкають. Інші замітніші дерева на Цейльоні — це гумове дерево та гебан.

Серед квітів при дорогах бачимо всякі, головню гібіскус, орхідеї і на деревах “темпел трі” чудові дрібненькі, червонобілі цвіти. Після того рясного дощу все пахне й росте. Повітря свіже. Тут немає авт і фабрик, немає того “шмагу”, який маємо в Канаді, чи ще більш в Америці. Коли ми під’їздили до міста Кенді, провідник завіз нас до найкращих в Азії ботаничних городів у Параденії. В них, на 150 акрах, зібрані всі роди пальм, кактусів, бананів, кокосів, квітів. Щоб лиш оглянути ці городи, треба б добрих кілька годин. Городами йде дорога, їдемо автом, — такі вони великі. Наш провідник “битий” у назвах родів квітів і дерев, так і видно, що переходив окрему школу та що нераз уже возив сюди туристів. Городи зробили на нас кольосальне враження, це наче рай на землі, якщо так можна сказати. Подібних ніде більш ми не бачили.

В нашій Канаді, на холодних преріях, немає бузьків. І теж тут Цейльон зробив нам велику та радісну несподіванку. Бачу — в болотах-водах “спацерує” на довгих ногах біла велика птиця з довгим дзьобом. Далі, на іншому місці, така ж птиця стоїть собі на одній нозі, зовсім як у наших старім краю. Кличу: Дивіться, бузьки! Так, каже проводир, то цейльонські бузьки. Зовсім такої самої вроди і масти, як мали ми їх в Україні. Не мав я насолоди почути їх клетоту, такого знаного мені, а чув я його ще дома: Стояли, бувало, на гнізді на даху хати та клетотили, розмовляли, перекидувалися якимись тільки для них зрозумілими вістками і знаками. Крім бузьків бачили ми хмари диких папуг, флямінгів та ворон і круків. Ті ворони, великі й чорні, такі численні тут, як горобці в Канаді. Всюди їх знайдеш, своїм захриплим голосом не дають вам спочинку від ранку до пізного вечера.

Як у кожній країні, наш провідник і в Цейльоні оповідає нам по дорозі його історію. Коротко й до речі. Цейльон, країна-острів, відділений від Індії лиш вузькою протокою, що зветься Пак Стрейтс. Мас понад 25 тисяч квадратних миль площі. Від старинних часів острів був головним торговельним вузлом Сходу і теж нині Кольомбо, столиця та пристань, є важливою зупинкою для світових морських та летунських ліній. 400 років острів займали чергою португальці, голляндці, врешті англійці, що панували тут 150 років, аж до 1948. Але писана історія Цейльону починається в 6-ому сторіччі перед Христом, коли тут правили королі з династії так званої Сингальської, повних дві тисячі років. Пам’ятки з часів тих королів ще й нині можна бачити, головню в північному Цейльоні. Тепер на острові

ЦЕЙЛЬОН. Збір-жнивна рижу. Жінка збирає риж і в'яже у снопи. Стоїть цілий день у воді, щастя, що на дворі гаряче, парно й вода дуже тепла. Знимку робив о. Григорій.

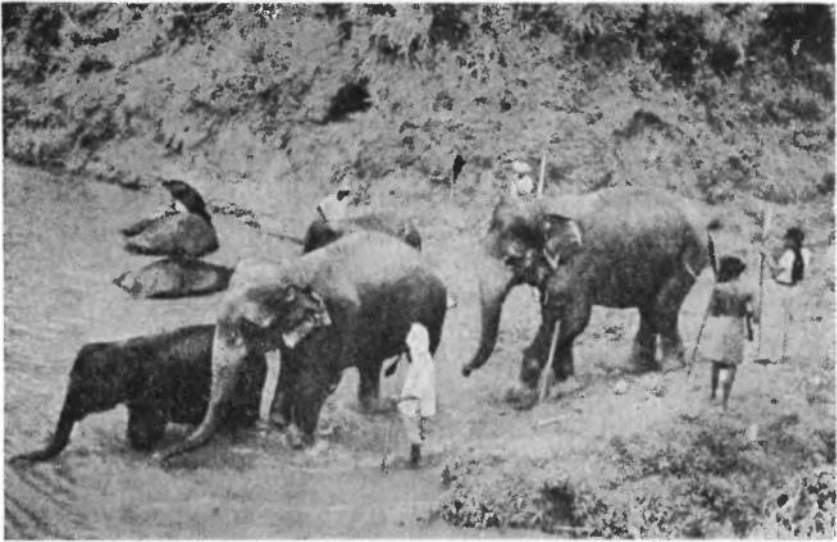

ЦЕЙЛЬОН. Придорожна будка, в якій можете купити кокоси, банани, горіхи. Будки стоять звичайно в тіні прегарних пальм.

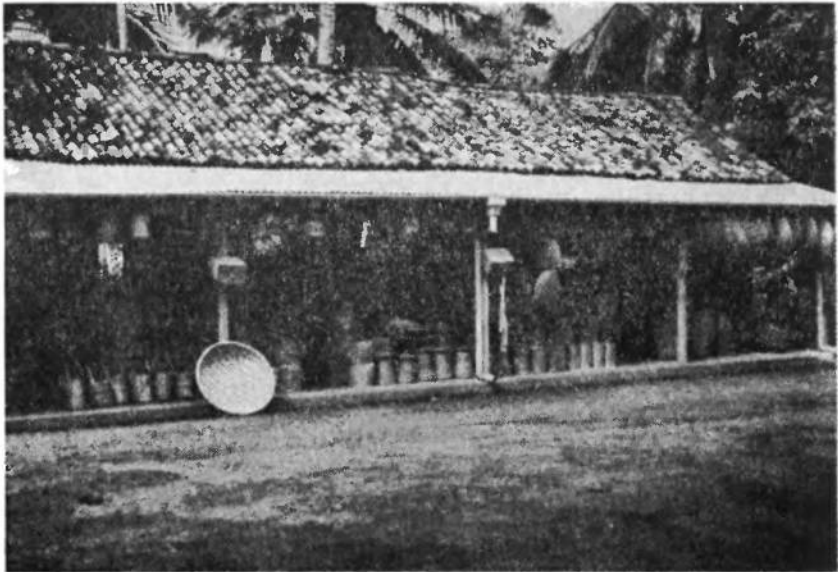
живе коло 10 мільйонів людей, 70% сингальського походження; далі йдуть меншини: тамільці, мури, маляйці, голляндці, португальці, індійці та європейці. Устрій в Цейльоні демократичний. Як самостійна держава належить він до Бритійського Коммонвелту, як і Канада.

Народньою релігією на Цейльоні є буддизм, однак у всій державі є свобода релігії. Як у Маляї ми зустрілись уперше віч на віч з ісламом, так тут уперше зустрілися ми з другою дивною та зовсім іншою для нас, християн, релігією, — буддизмом. Як я уже згадував, подорозі до Кенді ми бачили обабіч шляху, серед дерев, численні буддийські святині, — білокамінні будівлі з круглими “банями”, завершені гострицями. Внутрі їх статуї Будди, головню в сидячій позиції, на престолі. Будда з великою головою і ще з більшим животом. Перед престолом місце для клячання чи сидження на долівці та місце для кадильної жертви. І їдемо якраз до Кенді, осередку буддаїзму, де знаходиться славна святиня з зубом Будди, про що опісля буде ще мова. Серед людей, що їх бачимо по селах, яскраво в очі впадають постагі буддийських монахів та монахинь. Як каже наш провідник, вони не можуть женитися чи виходити заміж. Вони на удержанні людей і займаються служенням та приношенням жертви у святинях. Голять голови, як чоловіки так і жінки, до самої шкіри, на ногах носять сандали, в руках чорну парасолю. За одягу в них, — і це найцікавіше, — пестра, червоно-золота тюника, перекинена через плече, звану у мужчин “верті” і в жінок “саріс”. Зустрічали ми тих монахів і монахинь, і чомусь не дивляться вони вам в очі, а постійно вниз. Люди їм уступаються з дороги, а голови їх здалека вилискуються на сонці, як голі коліна. Дивні люди!

Варт на цьому місці коротенько згадати і про батька-основника тієї релігії, до якої тепер належить більш як пів мільярда людей. Будда, — це слово означає “посвячений”, — жив в Індії у 6-ому сторіччі перед Христом в гімалайських околицях. З приводу нужди зненавиджує світ, у 29 році життя покидає жінку та дитину і жебраком мандрує по світі. Після шестирічного суворого умертвлення почув надхнення та почав голосити нові правди. Голосив рівноправність усіх людей, виступав проти каст і нерівних прав. За ним пішли багато прихильників. Помер, маючи 80 літ і народ зробив його казковою постаттю. Буддаїзм поширився дуже скоро, головню в Китаю та Японії, згодом розпався на багато різних сект. Коротко

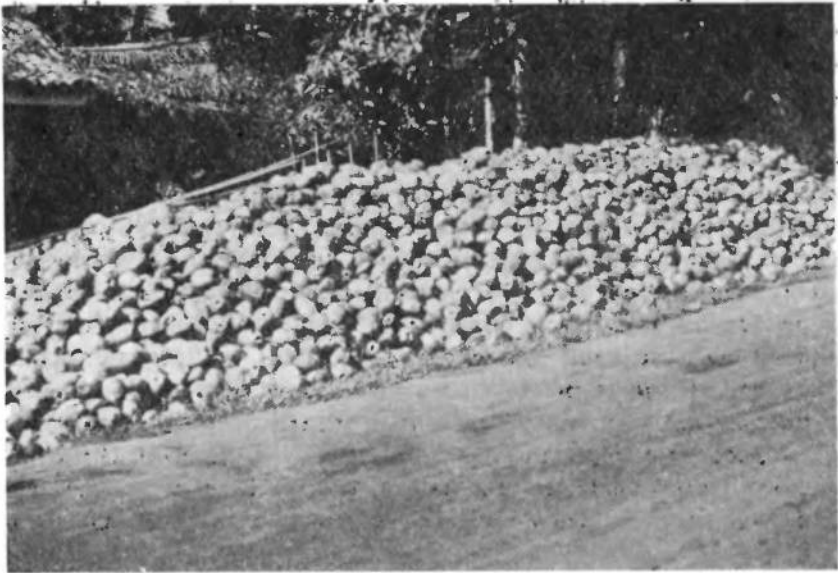
ЦЕЙЛОН. Близько Кенді ми оглядали, як купають слонів, — справді надзвичайне видовище.

ЦЕЙЛОН. В селах, при дорозі, ми зустрічали часто справді гарні будки, в яких були всякі речі на продаж, — на цій знімці пригляньтеся різним домашнім виробам, що їх виплетено з трощі.

Будда вчив такого: Мусимо терпіти, причиною терпіння є людські пристрасті, поборювання їх освободжує нас від терпіння, конечно треба суворо умертвлювати тіло. Звідти взялися й так звані індійські факіри, що катують не раз по божевільному своє тіло все життя. Стоять, наприклад, цілими роками з безупинно зжовленими на грудях, або піднесеними вгору, руками, тримають п'ястуки так сильно затиснені, що нігті врастають в руку, стоять годинами на одній нозі, кажуть приковувати себе ланцями до дерева — і так далі. Будда заборонював убивство, крадіж, нечистоту, брехню та вживання алкогольних напоїв, наказував любов ближнього, щедрість та прихильність до тварин. Тому то, коли в Цейлоні та Індії ми зустрічалися з хмарами ворон, нам казали, що їх не можна нищити, а в тім самім часі люди гинуть з голоду... Будда вчив, що зі смертю кінчиться все і людина переходить в ніщо (нема отже по смерті заплати), та що всі релігії добрі, бо всі вони містяться в буддаїзмі. Буддаїзм не почитає правдивого Бога, бо згідно з його навчанням, існування Бога є сумнівне. Культ буддистів це лиш почитання тварин, отже ідолопоклонство. Їх зверхні церемонії дуже подібні, як ми бачили у своїй подорожі, до католицьких, однак мають вони деякі просто смішні звичаї, наприклад, так звані "машини до молення". Це дерев'яні прилади, на яких списані молитви. Порушують ті машини силою води, вітру чи рукою і скільки разів та машина рухається, то й стільки молитов відмовив власник машини... Як бачимо, буддаїзм має деякі добрі речі, що годяться з розумом та нашою релігією, наприклад, поборювання пристрастей, милосердя для бідних і таке інше, але не вірить у Бога, заперечує будуче життя, заплату по смерті за наші діла (навіщо тоді мучити своє тіло?), не може дати душі справжнього щастя і вдоволення та веде дуже часто людей до розпуки. Подібний до буддаїзму є так званий браманізм, релігія, поширена в Індіях, до якої належить коло 200 мільйонів людей... Але вертаймося до нашої подорожі.

Місто Кенді, остання столиця сингальських королів, лежить по середині, можна б сказати, в серці Цейлону, на височині 1,600 стіп. Кенді ще й далі є культурним центром острова. Що Атени для греків, Банарас для індійців, те й Кенді для сингальців. Водночас Кенді — святе місце для Цейлону, бо в старо-орієнтальному будинку спочиває "святий зуб Будди". Заїхали ми до Кенді вполудне і провідник повів нас до гостинниці з назвою Готель Королеви. Тут передав

ЦЕЙЛЬОН. Це край кокосів. При дорозі зустрічали ми коло хат цілі купи цих овочів, от хоч би як на цій знімці, що її зробив о. Антін.

ЦЕЙЛЬОН. Країна є знана світові з продукції чаю. Головний осередок цієї продукції є на збочах гір, що оточують околицю, звану Нувара Елія, "місто світла" по-сингальзьки, або місто вічної весни, як звать його інші. На знімці темно-зелені кущі чаю, позаду сушарня.

нас під опіку управителя гостинниці. Ми заплатили за обід ще в Канаді, дістаємо його тепер. Змучені довгою дорогою та вражіннями, розходимося по готелі, щоб обмити руки, виміняти наші доляри та купити пам'ятки, картки, марки. Тут, у Цейльоні сувора контрола грошей. Можна і мусите міняти гроші тільки в банку, або в готелях у скарбників, які мають видати вам посвідку на обміння гроші. Якби вас злапали, що міняєте гроші деінде — гостра кара. Однак цього ніхто не слухає. Ми послушні, йдемо міняти до касієра, я пішов до банку через дорогу від гостинниці, і тут і там довга процедура. Однак всюди нас обскочили “типи” з чорного ринку й давали нам за наші доляри багато більш, як ми діставали урядово. Немає дурних лакомитися на кілька цейльонських рупій більше, бо можемо багато стратити. Підкріплюємося, п'ємо місцеве пиво, води не можна пити, — нездорова. Питаємо нашого провідника, що він звичайно п'є: Відповідає, що п'є народній напиток Цейльону арак, міцний, як наша канадійська гомбра.

Кенді вельми мальовниче місто, його окружає найбільша ріка Цейльону Магавелі Ганга. Посеред міста гарне озеро. Місто в долині, в ньому обручем дорога, що крутиться берегом озера і веде в поблизкі гори. Пнемося й ми туди. Згорні бачимо, мов на долоні, будівлі, сади, городи. Місто славне з того, що в місяцях липні і серпні, під час повні місяця, відбувається в ньому фестиваль, званий Перагіра. Це чисто “релігійний” буддйський фестиваль, у час якого віддають честь Будді й на нього з'їздяться до Кенді буддисти з цілого світу. Зі святині Святого Зуба, в золотом критій скрині, зуб Будди возять через дев'ять ночей у великій параді вулицями міста. Закінчується Перагіра під час останнього дня церемонією так званого перетинання води. Шкатулка з зубом прикріплена до хребта надзвичайно багато й мальовничо прибраного слоня. Перед й поза ним беруть участь в поході до 200 знову чудового прибраних слонів, безліч танцюристів та всякі грачі на орієнтальних інструментах. Всюди тоді розносяться святі оклики “Садгу”.

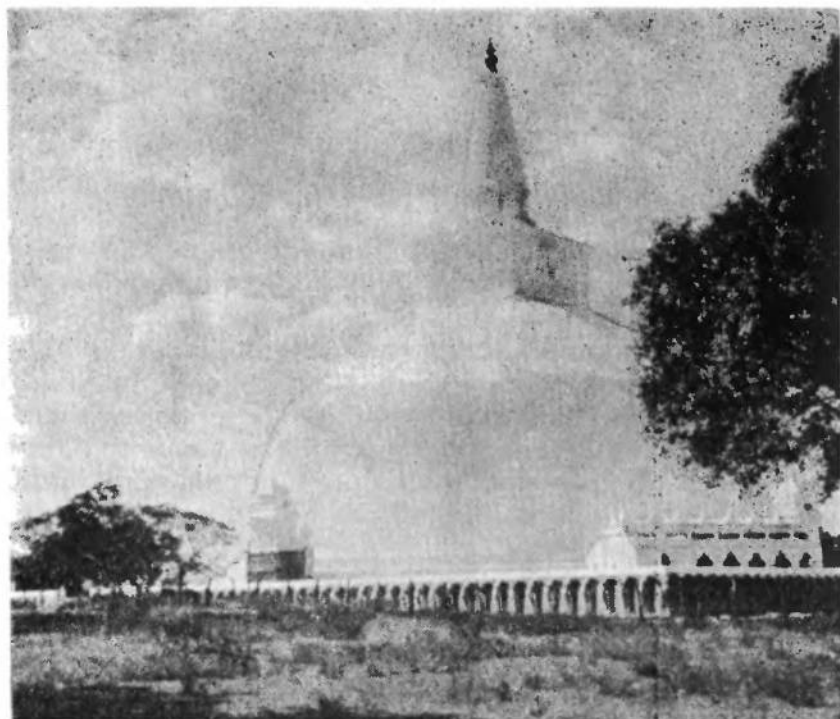
Докладно я вичитав про цей фестиваль таке:

Кенді Перагіра або Фестиваль Есаля Даляда Перагіра, як він точно зветься, є насправді злукою п'ятьох процесій в одну. Чотири девалю (святині), — Паттіні, Вішну, Катарагана і Ната Девалес, — мають свої окремі процесії. Ці святині є вповлизу Святині Зуба і мають самостійно свої процесії п'ять ночей, потім лучаться з головною Перагірою зі Святині Зуба і пре-

гарна процесія розвивається в цілій своїй повноті та красі по вулицях міста Кенді.

Процесія відбувається вночі. Беруть у ній участь пестро зодягнені танцюристи, танцюристки і грачі, які на бубнах, голосних "гамман гевізі", грають сингальський военний марш. Далі йдуть численні носії запалених смолоскипів і за ними різні хорунжі з великими прапорами та знаменами. За цими парадують більш 200 пестро прибраних слонів, що несуть на своїх хребтах провідників святинь у строях, що просто скакують дорогим камінням та золотом. Появу провідників святинь сповіщає вистріл зі старинної гармати у святині.

На першому слоні їде Перамуна Рала, або писар святині, який держить у своїх руках папірус або "тайтел" церковних

ЦЕЙЛОН. На знімці найбільша буддиська святиня, так звана Руван-велісея Дагоба у вічному місті буддаїзму Анурадгапура, яких 128 миль на північ від Кольомбо. Звуть її "пагодою золотого порошу". Збудована вона одним зі старинних королів зі славного роду Лянка, Дутугемуну. Вона надзвичайних розмірів, вельми почитана всіми будицями Цейлону і звуть її також Магатгуна. Історія каже, що сам король Дутугемуну не дочекався її викінчення, помер завчасно. Вона зверху біла, баня позолочувана. Стоїть на вимощеній 475 квадратно-футовій площі, баня у промірі має 254 стопи, висока на 178 стіл. Ціла будова — щось надзвичайне...

посілостей та дозсіл короля. За ним слідуєть численні танцюристи, грачі на бубнах, вкінці Гаянаяке Ніляме або сторож королівських слонів зі своїм помічником Віданес. Ще далі — Баснаєке Нілямес святинь (девалес), а посередині прекрасний Малигава Тускер, що несе посудину з Святим Зубом. Слон ступає по білих льняних килимах, за ним Діявадане Ніляме, або опікун-сторож Малигава. Замикає похід процесія з девале (святині).

Учасниками фестивалю й глядачами є тисячні маси з усього світу. Фестиваль Кенді Перагіра робить на учасників незабутнє враження...

Довкола озера в Кенді збудовані мури, діло останнього короля Кенді, Срі Вікрама Рая Сінга. Оповідають, що в озері вода така зимна та місцями така глибока, що ніхто з людей ніколи його не переплив та не дожив, щоб цим похвалитися... Поблизу Святині Зуба є палата королів, павільон, де колись купалися жінки королів та заля приймають, — будівля з дерева, чудово різьблена. Недалеко й музей та бібліотека. Бачимо кілька буддійських святинь і в них кам'яні статуї Будди, більші та менші, навіть 27 стіп високі. Святиня Зуба, мурована з білого каменя, зветься також Октагон, бо завершена осьмигранною острицею з восьми вікнами. Дах на ній червоний, внутрі золота посудина з зубом. До тієї святині приходять щорічно мільйони буддійців, щоб поклонитися тому зубові.

Покидаємо після кількох годин справді гарне та дивне місто зуба Будди. Щось подібне ви бачите та переживаєте лиш раз у житті. Дивні ті люди-погани. Але що ж зробити. Вірять свято, що добре роблять, мають велику віру і ревність, коли б таку ревність мали християни. Нераз ті поклонники Будди засоромлюють нас християн...

Коли виїздимо з Кенді, провідник додас нам, що популярний фільм "Міст на ріці Квай" в цілому був фільмований у Цейльоні та в околиці міста Кенді, як також іншу цікаву річ: Під час Другої світової війни свою головну квартиру, як командант Полуднево-Східної Азії, мав у будинках Ботанічного Городу в Параденії, що їх ми раніше оглядали, адмірал лорд Люїс Мавитбеттен. Провідник показував нам досить великий будинок, де та головна квартира й була, там тепер управа того прегарного городу.

За містом Кенді оглядаємо розкинені по поблизьких горбах будівлі Університету Цейльону, в яких перебуває та бере високу освіту 5,000 студентів не тільки з Цейльону, але й

ЦЕЙЛОН. В місті Кенді є буддйська святиня Октагон, у якій знаходиться зуб Будди. На знімці ця славетна на весь світ святиня, найдорожче місце всесвітнього буддаїзму, звана Даляда Малігава.

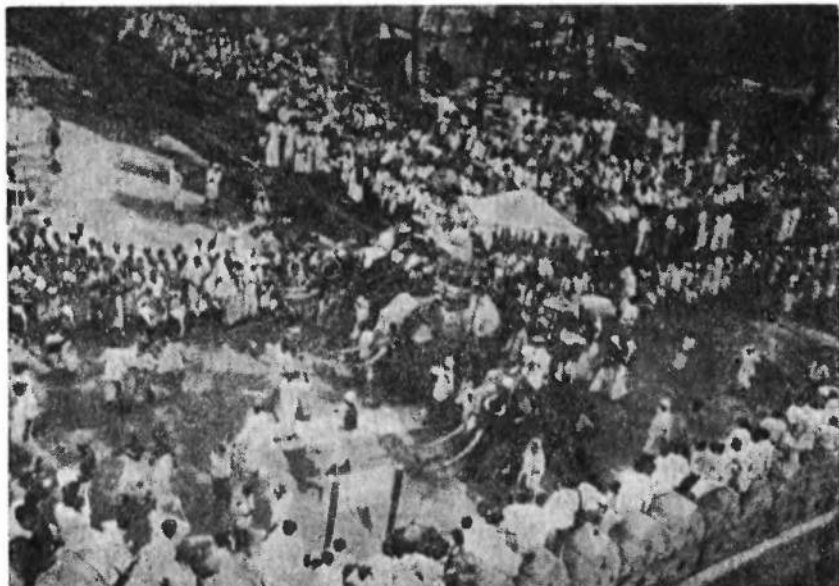
ЦЕЙЛОН. Молодий хлопець-танцюрист у парадному строї під час фестивалю в Кенді.

з багатьох країн світу. Університетське містечко в Парадені, чотири милі поза Кенді, має славу найкраще положеного університету в світі. Годимось з тим: Посеред гір розкинені великі будівлі, всюди пальми і тропічні дерева, всюди квіти. А ось тут то там святині й мечети для студентів різних віросповідань, що вчать в тім великім університеті. Зате ні тут, ні в околицях, ніде не бачимо християнської церкви, — всюди панує царство Будди. Сингальці є малої постави, дрібні будовою, усміхнені, — шкода, що так мало серед них християн. Перед нами, християнами, велике завдання: Навернути тих добрих людей на праведну віру...

Як уже ми згадували, Цейльон знаний зі свого чаю. Плянтації чи, як вони тут кажуть, сади чайних дерев знаходиться головню на височинах та горбках центральних гір Цейльону, що їх найвищим вершком є висока на 8,291 стіп гора з назвою Підуруталаягала, популярний “Педро”. Як каже нам провідник, що вищі в горах чайні дерева, то кращий потім чай. Або, як читаю у памфлеті туристів: Чай, що високо в горах росте — дає смак, низько росте — дає силу. В дорозі до Кенді ми затрималися були в одній “фабриці” чаю. Злазимо з авта на подвір’ї, перед досить великим будинком. Під ним міцно опаковані скрині з готовим чаєм для світу. Всюди прегарний запах чаю. Внутрі будинку досить простора зала з кам’яною долівкою, з-ліва і з-права будки-канцелярії. Нас цікавить продукція чаю, його чищення й пакування. З великих мішків висипають на долівку зібраний у жнива чай, великий вітрак гуде над головами жінок, що великими решетами беруть з купи чай та пересівають його. Решту робить вітрак. Полова й усяка нечисть летить на бік, чорний чай паде просто під ноги жінок. Всюди запах чаю, але й порох. Далі бачимо, як чистий чай ладується у скрині, що носять зверху гордий напис “Продукт Цейльону”. Не думали ми чаю купувати, оглянули все й поїхали далі, — цікаво було все те побачити. Але головні сади чаю є в центральній частині Цейльону, в околиці Кенді. Чайні дерева низькі, мають дуже гарну темно-зелену краску, цвітуть біло або червоно. З них у час жнив зривають цейльонські жінки, здебільша в пестрих “саріс”, вершки з галузок за засадою “два листки і пупляшок”. Поблизу у саду є сушарні-фабрики, де листя переходять різні процеси й залежно від того маємо чай зелений, чорний та жовтий. До другої фабрики чаю не мали ми нагоди вступити, але й те, що бачили, було цікаве, — такого ніде більш не побачиш, хіба в Китаю, Японії

та Індії, що теж відомі з прекрасних чаїв і є його головними продуцентами.

В дорозі до Кольombo проїздимо місцевість Катугастота, славно з того, що в ній у ріці, звичайно по полудні, купають слонів. Цікаво оповідав нам про це наш провідник. Перш за все в Цейлоні можуть мати слонів лише багаті люди. Він багато коштує і не менш дороге його удержання. Для людини слон велика робоча сила, він корчує ліс й перевозить тягарі та виконує інші роботи. Але слон, що тяжко працює, мусить бути щоденно обмитий, всю його шкіру треба добре видряпати та вичесати. Це, як казав провідник, для його кращого дихання. Ми переїздили через Катугастоту по полудні, вже по роботі, бо миття слонів забирає кілька годин. Глядимо в ріку. Бачу, — слонисько розложився в воді на всю величину, трубою втягає воду, потім випускає її високо, — вода паде знову на нього і мие його. Коло нього робітник з довгою щіткою на держаку, — шурує слонюгу згори донизу. Взагалі слонів

ЦЕЙЛОН. Фестиваль Перагіра в Кенді. На знімці похід під час фестивалю, — перевіз з парадом зуба Будди. Фестиваль звичайно відбувається при кінці липня або з початком серпня. Цейлонці люблять фестивалі. У квітні є сингальський та тамільський новий рік, Весак, найбільше свято в буддистському календарі, яке віддає честь народженню, смерті й просвіченню "льорда Будди" та проходить у дні повного місяця у травні. В червні є фестиваль званий Посон, річниця введення буддаїзму в Цейлоні більш як 2 тисячі літ тому.

у Цейльоні досить багато. Живуть вони не тільки по селищах, як “робітничача” сила, але й великі їх табунні живуть дико по спеціальних “резерватах” Цейльону, під охороною держави.

Повні дві третини Цейльону, головню на півночі, ще далі непроходима джунгля. Столиця Кольомбо лежить у західній частині острова, над морем. До Кольомбо приїздимо пізно по полудні широкою гарною дорогою, обабіч якої справді великі, стрункі й підчміхані пальми та кокосові дерева. Дорога цементова й вигідна. Що ближче до міста-столиці, то й більш людей, авт, возів. Час до часу з-боку, поволі колишучись, ступає і пан слон, на хребті його крісло з дашком чи й без нього. Столиця Кольомбо — майже мільйонове місто, новіші вулиці широкі, старі — вузькі, бо місто давне й має за собою 400 літню історію. Цікаво, що серед нових і великих будівель, як от парламент, пошта, суд і інші, побачите численні малі хати, знані з околиці ліп'янки з дахами з пальмового листя.

Відвідуємо агенцію, що опікується нами тут і в Індії, йдемо над море, оглядаємо великі портові будівлі, базар з усякими добрами тубильців та велику торговицю свіжої риби. Що тільки ми до неї дісталися, бухнула на нас така задуха з тих риб, що ми не могли витримати і сказали провідникові повернути. Над тим базаром риб хмара всякої пташини, головню мев та ворон. Облягають дахи торговиці, ждучи на велику зіпсуту рибу.

Наш “Мавнт Лавінія Готель”, найкраща гостинниця столиці, за містом, над самим морем. До неї кілька миль їзди, тому мусимо зробити зараз такі наші закупи. Йдемо по крамницях і бачимо, — про що ми й чули досі, — що Цейльон також багатий у різні самоцвіти, як от сафіри, зметисти, топази, рубіни. Що тільки побачили нас купці, обсіли нас як мухи й почали показувати нам те своє добро. Та з нас знавці дорогих, шляхотних каменів погані. Навіть якби й були, то не маємо для кого того добра купувати і не могли б їх увезти без мита до Канади. Тому купуємо лиш малі пам'ятки, трохи карток і ми готові йти врешті до нашої гостинниці на спочинок: Завтра вже їдемо далі.

Рівнобіжно з морським побережжям їдемо автом широкою вулицею кілька миль до нашої гостинниці. На дорозі сильний натовп людей, — йдуть пішки, але їдуть і в автах, і в славних возах, що їх тягнуть водні буйволи. Ці тварини ніяк не можуть підбігти — і нема ради: Ті вози перед нами, з боків, — їдемо автом дуже поволі. Врешті скручуємо праворуч й

ЦЕЙЛОН. Дивне, зверху позолочене "божище" в буддйській святині в Кенді.

ЦЕЙЛОН. Молода танцюристка у парадному строї, що брада участь у фестивалі в Кенді. Всі строї пестрі красками.

меншою доріжкою приїздимо до нашої гостинниці. Досить старий будинок, однак дуже практично збудований, кімнати великі, вигідні ліжка, над якими, — і це вперше ми мали в нашій їзді, — крім вітраків, що прикріплені до стелі та завжди в русі, — звисні сітки проти комарів і мушви, що їх ростягає над цілим ліжком. Тропік і це все. Ми були в пізню пору, тому й сіток не закладали, над водою сильні вітри і продув. Гостинниця дуже панська, до їдальні треба відповідно вдягатися. Після доброї вечері йдемо оглядати город та недалекі будинки. Купуємо картки в готелі, також марки, за рештою йдемо вже напютемки вулицями до пошти в поблизу. Веде нас якийсь чоловік-доброволець. У крамницях знову хочуть від нас наших долярів, дають більше як касієр у готелі. На це знову не йдемо. Вони на нас дивляться, так як на диваків, мабуть інші туристи йшли їм на руку. Ми, священники, не хочемо цього робити, наносити сорому ні собі, ні нашому станові.

ЦЕЯЛЬОН. Осередню точкою фестивалю Есаля Даляда Перагіра в Кенді є несення у спеціальній лектиці посудини з зубом Будди на хребті вродисто прибраного слона. На знімці слон під час фестивалю несе ці святощі.

ЦЕЙЛОН. Одна з численних статуй Будди. Який кольос ця статуя, що знаходиться близько Кенді, зрозумієте, коли приглянетесь уважно до розмірів людини, що перед нею.

ЦЕЙЛОН. Країна має багато різних фестивалів. На знімці танцюристи у фестивальних строях з міста Кенді.

Цікаве й дуже приємне в цій готелі було те, що має він над самим майже морем велику, під відкритим небом, каварню. Сідаємо коло столиків та п'ємо охолодні напитки. Приємно сісти собі в холоді над морем після довгої подорожі. Пальми сильно схилюють свої віти. Недалеко від нас йде поїзд. На морі бачимо в далечині світла кораблів, що покидають порт Кольомбо. Над нами літають просто хмарами знані вже нам ворони. Крякають голосно й тільки вони затроюють вечірну тишу. В гостинниці немає багато гостей, в каварні "під голим небом" теж ні. Слідкую за воронами, що з будинку летять на пальми і з пальм на будинок, — і так цілий час. Варт було б їх хоча трохи постріляти, але не можна. Зрештою, скоро покидаємо країну і будемо мати від них спокій.

ЦЕЙЛОН. Ось так виглядають члени оркестри під час великого фестивалю в Кенді. Бубни є ясночервоної краски і прибрані в різні квіти.

ЦЕЙЛЬОН. Буддйські монахи,
Так само зодягнені й буддйські
монахині. І монахи і монахині
голять голову як на знімці.

В кімнатах сходимося, радимося щодо завтрішного дня, вставання і сніданку, розраховуємося з нашим касієром (ми це називали "іспит совісти") о. Овчариком, платимо наші частки з того, що він за всіх нас за дня заплатив і йдемо "в стебло", спати. Спимо добре, на дворі не дуже гарячо. Вранці сніданок дістаємо таки в кімнатах, бо вже о годині 8 маємо сідати в літак до Індії.

По нас приїздить лімузина й везе нас на недалекий летунський майдан коло Кольомбо, званий Ратмаляна. Летунський майдан ще менший від того, з якого ми приїхали на Цейльон. До Індії маємо їхати цейльонським літаком. Літак невеликий, на яких 40-50 людей, на два мотори, з пропелерами.

Пращаємося з нашим справді прихильним провідником у Цейльоні і за хвилину літак починає підніматися. Робимо на собі знаки св. хреста, молимося, щоб Бог благословив нас щасливо осісти в місті Мадрасі, в Індії.

Заглядаю крізь вікно літака і пращаюся з жалем з Цейльоном, з його пальмами, бузьками та великанами-слонами.

ІНДІЯ. Мадрас, замітна будівля — уряд Полудневої Залізниці.

ІНДІЯ. Місцевість Майсоре, в якій знаходяться славетні городи "Брінд-гаван Гарденс", що їх і бачимо на знімці.

Індія

З Кольомбо на Цейлоні до першої нашої зупинки, міста Мадрас на східнім побережжі Полудневої Індії, є коло 500 повітряних миль. Ідемо туди яких дві години. Літак летить спершу довший час над самим Цейлоном, бо прямуємо на північ, потім покидаємо острів над містом Джефну і ми вже над морем, — над просмиком Пак, потім над водами великого Бенгальського заливу, на побережжі якого і є Мадрас, третє величиною місто Індії.

В малім цейлонськiм літаку думки обсіли мене: Врешті, як Бог поможе, заїдемо до Індії, — маєстатичної, чарівної та таємничої країни. Яка вона? Які там люди? Що там побачимо? Так багато ми чули, так багато читали і вчилися про неї! . . . І з другого боку: Що то буде з нами в тій Індії? Піде наша поїздка згідно з нашим пляном з Вінніпегу? Адже Індія з Пакістаном у війні, ось коли їдемо літаком, дві ці держави б'ються. Десь там далеко, на півночі, але це таки війна. Та Бог якось нами заопікується, як досі. Все буде добре.

Летимо над якимись великими індійськими островами, не бачимо їх добре у мряці, врешті з-ліва — індійський суходіл. За короткий час ступимо ногою на цей великанський континент. Бачимо його спершу здалека, потім все ближче і ближче.

Небаром бачу з літака землі, виглядають неврожайні і наче глинкаваті, в які каналами з моря йде штучне наводнення. Мало зелені, тут і там бачу пальми. Опускаємося вниз, врешті сідаємо на летовищі Меенамбакам, всього кілька миль від Мадрасу. На дворі мрячно, парно і вогко, — ми над морем. Відразу вдаряє мене це повітря як нездорове, мабуть легко дістати тут малярію чи якусь іншу тропічну хворобу. Та Богу дяка, маємо повно в собі всяких застриків, найважніше і головне — не пити води.

Спрямовуємось до ждальні летовища й по нас виходить наш провідник, поставний індієць, молодий і як пізніше показалося, інтелігентний, що й працював для американців в амбасаді в столиці Нью Делі. Зодягнений по європейськи, стрункий, лице смагляве, волосся темне, очі чорні як вуголь, неодна

наша панна в Канаді тужи́ла б та не досипляла б ночі за таким красунем . . .

Заопікувався нами дуже гарно. Перш за все веде нас до митного уряду та уряду здоров'я. Побачивши наші пашпорти, тут навіть не кажуть нам розкривати валіз, тільки на верху повиписували крейдою якісь свої карлючки-гієрогліфи, з чого ми дуже вдоволені: Нічого не “пачкуємо”, однак воно всетаки клопіт ті наші валізи отворити та знову все докупити складати.

Індія країна бідна, тому отже й підписуємо декларацію щодо виміни грошей, в якій подаємо, скільки їх маємо та обіцяємо міняти їх лише у скарбника в нашій гостинниці. При виїзді з Індії, пізніше в Бомбею, маємо показати картку скільки ми зміняли, щоб була певність, що ми грошей не вивозимо. Картку маємо носити ввесь час при собі з пашпортом. Далі оглядають нашу жовту книжку, в якій записані, з печатками лікарів, усі наші застрики. Індійці дуже ввічливі до нас, усмінені і бажають нам усього найкращого у своїй країні.

МАДРАС

Сідаємо в лімузину й доброю, широкою дорогою-гайвеєм їдемо до Мадрасу, що має більш 3 мільйони населення. Це справді велике місто: Вулиці широкі, будинки старі, всюди при дорогах пальми та тропічні дерева. Коло будинків сади і в них, крім овочевих дерев, усякі цвіти.

На вулицях повно людей, мало авт, всі йдуть пішки, щось несуть на головах, головно жінки. Скрізь багато голих, чи напів голих малих та більших дітей. Це не Канада-Америка, де ті любимці мамів чистенько зодягнені, в черевичках, салодобробут аж з них капле . . . Голе й босо воно тут бігає і глядить, щоб від когось дістати шматок поживи.

Наша гостинниця недалеко моря, зветься Оцеанік Готель. Гостинниця велика, модерна, мабуть недавно збудована, у глибині гарно вдержаного саду, повно зелені й квітів. Над головним входом піддашся, під яке заїздять авта туристів. Великий вестибюль, праворуч канцелярії, де й записуємося. Чемність надзвичайна. Всі нам кланяються. Самі не можемо й патичка нести. Молоді індійці-“белбої” заносять все до наших кімнат на першій поверсі. Кімнати гарні, з холодильниками-вітраками та радіями. Телевізії нема. До кімнат їдемо віндою, яку веде

молодий індієць. В Індії всякі місцеві закони й, між іншими, у стейті Мадрас, зі столицею тієї ж назви, є закон прогібіції — заборони алкогольних напунків, — пояснює нам провідник. Ми не п'яки, однак мусимо щось пити під час їди, бо гаряч і спека. На це є рада: В нашій гостинниці є спеціальна мала рестораційна заля для туристів, у якій дадуть нам і по склянці пива замість води, але мусимо на це дістати дозвіл від міського туристичного уряду.

Одногосно вибираємо для цієї місії о. Овчарика, нашого касієра, — забирає від нас пашпорти та їде лімузиною до міста з нашим провідником, а ми розпаковуємося. За яку годину вертається наш о. Григорій та бормоче, що за дурну одну чи дві пляшки пива замість води нам поштемплювали пашпорти знаками, наче в заводових п'яків. Ніде нам чогось подібного не траплялося ні перед тим, ні потім. Так й до нині наші пашпорти носять ті "алкогольні" печатки. Це просто дуже нерозумне і, думаю, коли Індія хоче мати більш туристів, мусить той закон змінити. Бо ж воду пити туристам небезпечно, а пити щось мусимо, — пиво ж безпечно, бо має переварену воду.

Перебуваємо в Мадрасі три дні. Вікна наші виходять на широке подвір'я і за ним великий сад, у якому повно дерев та справді високі пальми — "тал" та "мангос". З балькону нашого маленького одно-кімнатного апартаменту бачимо ве-

ІНДІЯ. На знімці роздоріжжя вулиць у місті Мадрасі, зване "Перріс Корнер".

лику кількість чорних ворон-круків, що літають довкола та своїм захриплим краканням заколючують денний спокій. Зовсім, як у Цейлоні. Всюди ті великі птиці, не б'ють їх, не вільно, — знову дивний закон. Люди й діти — голодні та босі, а ті птиці нищать засіви і поживу, і не вільно їх бити, — вони наче святі корови, що їх ми бачили так багато та про яких ще будемо говорити.

Влучую радіо і наша кімната наповняється музикою, співом, індійськими аріями. Вперше їх чую: Зовсім інші, як наші, — арія за арією довга, тужлива, сумна-пресумна. Співають жінки, чоловіки, далі щось як танці... Хоч сумні ті арії, слухаю їх з правдивою приємністю.

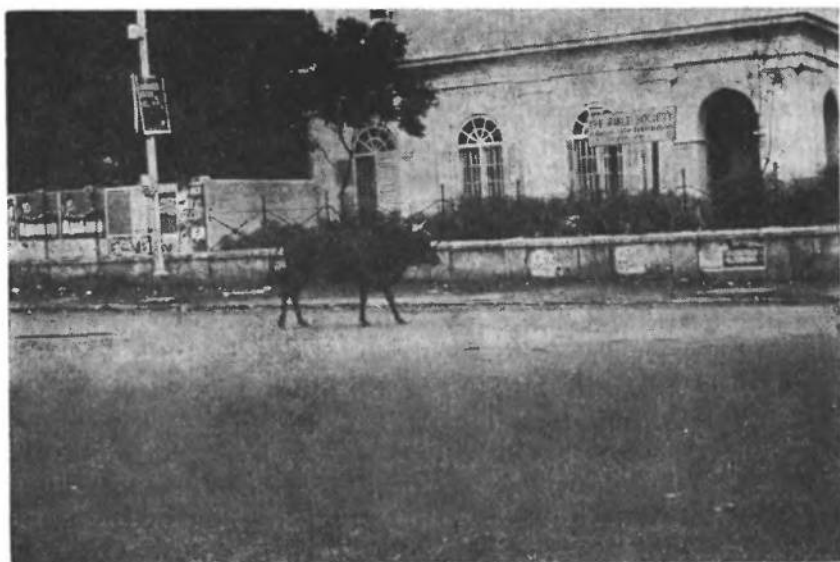
Миємося, обід, потім ідемо вниз, де на нас жде лімузина, ідемо оглянути місто.

Як я вже згадував, Мадрас — велике місто. Оглядаємо в нім усякі будівлі, музей, звіринець, державні установи, публічну залу Вікторії, суд та на побережжі морську вежу, що висока на 160 стіп. Везуть нас і до індійських військових касарень, де тепер великий рух, бо це ж воєнний стан у державі. Коло касарень вступаємо до англіканської Катебри св. Томи Апостола, де оглядаємо гроби представників-губернаторів та книжку, що в неї вписалася була королева Єлисавета, відвідуючи кілька літ тому місто.

Згадуємо Ганді і кажемо нашому провідникові, як високо цінимо пам'ять того великого сина Індії. Він везе нас над море, де при головній вулиці пишається статуя Ганді, в такій самій поставі, як ми його бачили в часописах чи на фільмі. Вилазимо з авта та й робимо коло неї знімку. Недалеко від статуї, як кажу, море. Цікаво, що саме звідси починається прекрасна пляжа Маріна, яка тягнеться понад 8 миль і є довжиною друга в світі. Був саме час монсунів, не дуже догідна пора для купання. Над морем немає людей, лиш далі від берега човни рибалок, ще далі великани-трансокеанські кораблі.

Вперше зустрічаємося з масою індійського населення. І коли кажу "з масою", воно і справді. Наше авто ледве просувається головними вулицями в середмістю, — тут і авта, і маси людей. Водні буйволи тягнуть вози з високими колесами, чи "святі корови" тарасують вам дорогу. Нічого не порадиш, мусиш стерпіти, труби скільки хоч.

"Святі корови свobodно вештаються, під час того коли голод опановує край." Під таким заголовком з початком 1967

ІНДІЯ. Країна знана зі “святих коров”. На кожному місці в більших містах побачите коров, таких, як на знімці. Ніхто їх не турбує, ніхто ними не цікавиться і ці тварини часто дуже занедбані.

року у щоденній пресі появилася була дуже помітна стаття про Індію та її, оті всім знані, “святі корови”. Якийсь Дом Мораес, індієць, писав (передаємо у вільному перекладі):

“Коли я був молодий та жив у Бомбею, постановив я навчитися їздити на ровері. Найкраще зробити це, — якась добра душа порадила мені, — було видрапатися на горбок та звідти з’їхати. Отже я сів в авто мого батька, вложив у нього ровер та сказав шоферові завести мене до найближчого горбка. Коли ми досягли вершка, побачив я, що там була гіндуська святиня. Зі святині вийшли священики, як звичайно замурані та з обголеними головами і коли я обдарував їх грішми, вони помогли мені вилізти на ровер та попхали мене вниз.

Гоню з горбка й десь посередині його зустрічаюся нагло зі здивовано-перестрашеною коровою. Я скоро звернув, щоб не вдарити її, однак було запізно, — відбився від корови, зробив у повітрі козла та з цілою силою впав між каміння. Коли я обшупував свої потовчення, почув крики. Це священики зі святині гнали з горбка, мабуть мені на поміч. Як то гарно з їх сторони, я подумав. Однак скоро я завважив, що вони були дуже злі та всі мали в руках дручки. Ні, вони не журилися моїми можливими ранами, а “бідною” коровою та її ранами...”

Індія, як усі знають, повна коров. За останнім численням було їх 16 мільйонів, однак це було 6 літ тому. Кількість їх напевно зростає. Вони незугарні, горбаті звірята, однак мають помітно гарні, сумні очі, якими дякують людям за поживу та свободу. Пожива ця не завжди дарунок: Не надзвичайно явище бачити корову, як терпеливо торує собі дорогу зубами до осередку будки з овочами, під час чого власник стоїть безпомічно побіч. Якби він відганяв її, глядачі покарали б його і то може й до ран.

Індійські корови не всюди популярні, однак вони втішаються загальним привілеєм. Ще з того часу, коли аріяни, що були тубильцями та номадами-мандрівниками і прийшли через Гімалаяї та поселилися в Індії, корова була в ній почитана. Корова давала аріянам молоко та м'ясо, однак рідко коли вона постачала їх для нащадків тих аріян. Бо гіндуські дієтичні закони забороняють їсти коров'яче м'ясо. Якщо мова про молоко, то більшість індійської худоби — мужеського полу, зрештою її вартість молока коров дуже бідна. Отже більшість індійської худоби непродуктивна і тягар для народної економіки: Вона марнує поживу та забирає місце, яке можна б багато краще використати. Однак в 11-ох з усіх 17-ох штатів Індії вбивати їх заборонено.

Що більш, люди, до голодування яких вони так багато причинюються, люблять та цінять їх: тих горбатих, замураних звірят нераз малюють різними красками, прикрашують гірляндами (китицями цвітів), водять серединою вулиць, де вносять заколот у вуличний рух. Часом можна побачити, як якісь "побожні" люди ступають за коровою і простягають руки, готові лапати ними сеч корови та пити її, щоб дістати з неї якусь чесноту (брр...)

Але все те "коров'яче" питання не є ні мала, ні гумористична проблема, на яку може з початку виглядати. Ці мандрівні травояди Індії — це патетичні, нерозумні тварини. Однак кількість їх спихає людське життя на другий плян і поважно загрожує негармонійності економії держави.

І в час, коли Індіра Ганді має повні руки клопоту, що зробити з тими коровами, вони, ті сумні, з очима мов серни, тварини, причина всіх тих клопотів, мандрують собі далі спокійно між базарами і не знають навіть, що їх питання розважає так багато людей...

Справді, була б трагічна іронія, якби, — колись Оме був

врятований святими гусями, — Індія була знищена святими коровами.”

: В листопаді 1966 були величезні заворушення в Нью Делі з приводу “святих коров”. Щоб нарешті позбутися їх, уряд видав був закон, що дозволяв вбивати ці тварини. Індія є постійно під маревом голоду й не може дозволити собі на 16 мільйонів коров, що здебільша приносять країні тільки знищення, — з’їдають до самого коріння траву й цим пустошать землю, а що в Індії запаси поживи взагалі обмежені, то й доводять до великої смертності дітей. Правду казав один міністер Індії: “Ви їсте корови. А тут корови їдять нас.”

Проти цього закону виступили побожні гіндуси, для яких корови є символом материнства та плідності. Сотки тисяч їх під проводом так званих “святих людей”, яких повно в Індії, зробили великі протести перед парламентом в Нью Делі. Як подавали часописи, військо стріляло до протестуючих, було кількох убитих, сотки арештованих, багато ранених. Страшенно тяжко ввести щось нове в тій дивній державі...

Всюди повно гамору і крику, вулиці в середмісті повні бруду та всякої нечисті. Попід плотами й мурами діти, жінки, біднота, — як не сидять, то просто лежать на хіднику, підло-

ІНДІЯ. Мадрас, — стоїмо перед пам’ятником Магатма Ганді над самим морем. На об’ю видно великі кораблі. Робив знімку о. Антін; з-ліва чергою о. Григорій, о. Ігор і о. Володимир.

живши листок з пальми під себе і другим накрившись від сонця. Ще інші зробили собі ліп'янки з очерету та листя, — наче будки для псів у нас, — позалазили туди й сидять. Хмари дітей.

Деж та біднота, що вештається по місті, мешкає? Як не у своїх будах скрізь по місті, чи під плотами та мурами, то в першій мірі в дільницях для так званих “антачебилс” (неторкальних) на передмістях міста: Заки в'їхати чи виїхати з Мадрасу, зокрема при головних дорогах, ми бачили милями ряди ліп'янок, ми сказали б по канадійськи “шеків”, що збиті з відпадків та будьякого дерева й покриті трощею чи листям з пальм. Звичайно між будами пливе якийсь потічок, покритий зеленкаво-жовтою поволокою та збирає всю нечисть з цих нещасних мешкань бідноти. Поміж будами бачили ми пребрудних, майже нагих, дітей, жінок, мужчин, старців. Ходять вони між тими будами, щось збирають про дорогах, жінки перуть лахи своєї родини в калюжах, з нещасних шеків в'ється дим, — отже щось варять у них. Ідучи попри ці дільниці, в наші ніздря відразу вдаряла сильна, не дуже приємна задуха. Де ті бідні миються, де купаються, де найпримітивніші засоби особистої гігієни? Так живе біднота, мільйони горожан Індії . . .

Наша книжка для подорожних твердить, що Індія це країна найкращих жінок у світі. І справді, з тим погоджуюсь у сто процент. Індійські жінки стрункі, вродливі, мають природно чорне волосся, шляхотні риси обличчя, очі пропасно чорні, над очима прегарні чорні брови. Не треба їм малюватися. Й ми оглядали цю Божу красу. Однак зі здивуванням побачили ми щось, чого ніде не бачили: жінки на чолі, між очима, мають круглі, писані чи мальовані, червоні знаки. Питаємо, що це? Відповідають нам, що заміжні жінки роблять це на знак, щоб усі знали, що вони заміжні та мають чоловіків, — іншими словами, — всі знайте, що я належу до свого чоловіка. Для прикраси, з лівої чи правої сторони носа, мають теж прикраси, з блискучих самоцвітів, чи перел.

Дивився я на жінок з тими цяцьками й знаками на чолі й думав собі, що ці знаки, — зовсім не зла думка. Скільки то менше було б усякого гріха та розводів, якби наші пані чи взагалі американки й канадійки, замість малювати губи, прикрашували б себе такими знаками, як жінки в Індії. Не руш мене, бо я належу до свого чоловіка, якому хочу бути вірна, — наче каже той знак. І з другої сторони цей знак та-

ІНДІЯ. На знімках "буди", мешкальні місця ляхних нуждар в "істор-кальних". Це: передмістя, такі як на знімці та подібні, знаходяться перед великими м'стами Мадрас, Нью Делі і головою Бомбей. Ці знімки, одна по другій, робили о. Григорій і другу о. Антін. Пригляньтесь ближче до тих знімків — чи не маємо за що дякувати Богові, що живемо в Канаді? А ми бачили ще й гірші буди...

кож остерігає жінок перед усякими нерозумними поступками.

На загал ми бачили людей, бідно зодягнених у свої так звані “доті” (чоловіки) — білу одягу з “джотпур” (штани), “джубба” (блюзка), білої “конгресової” шапки або всім знамого турбану. Жінки носять “селвар каміс” — широкі, бальонової форми, штани або тюніки, поверх яких закидають на голову й рамена вельони-шалики.

Бідні вони, однак навіть при тій біді, брудній одяжі, з нечесаним чорним волоссям, вони гарні. Хотіли ми їм ближче приглянутись і в тім була наша помилка. Ми сказали нашому провідникові затримати авто, Отці, наші фотографісти, відчинили двері від машини й повилазили на вулицю. І тут сталося щось, про що ми й не думали: Вся та біднота на нас рухнула, все нас окружило й почало витягати свої руки з просьбою про поміч. Нас облягли діти, мами з маленькими дітьми при грудях, бідні, нещасні, голодні... І як його допомогти тій масі бідноти, коли ми навіть не мали ще індійських грошей? Ми допомогли, що могли, хто з нас мав гроші... Далі ми ледви вирвалися автоматом звідти цілі. Туристів всюди пізнати й ті бідні люди пізнали відразу американців...

Дивився я на тих бідних людей і думав собі, які ми, канадійці, щасливі... Скільки ми маємо всього, — їсти, пити, у що одягтися... Ми вже самі не знаємо, що їсти і що носити на собі, йдемо на діету, бо забагато важимо, наші “гарбіджкени” повні всяких відпадків, що врятували б не одне життя... Чи здаємо ми собі справу з цього? Ні! Нам за добре поводитись. Однак усе має свої границі і коли не будемо дякувати Богові за все, не будемо шанувати поживи, помагати бідним народам світу, — може й нас Бог покарати... Бог все видить, усе знає. Нам замало одного авта, нам замало хати з одною чи двома спальнями, нам ще захоується великих сальонів, навіть “свимінг пулів” й Бог знає ще чого... А ще декому й цього замало, хоче зміни уряду в Канаді, комуни, соціалізму чи якої іншої біді... Якби нас притиснули так, як в Індії, біда, бруд і голод, — ми знали б, як шанувати Канаду й на колінах від рана до вечора ми дякували б Богові за Його дари...

Індійці, на загал малого росту, робили на нас дуже гарне вражіння. Мають багато ріжних звичаїв, про які буду час до часу згадувати. Найкращим видався мені спосіб їх вітання та подяки: Не подають руки, лише схиляють голову та складають руки разом, пальці до пальців, як латинники до молитви. Скіль-

ки разів ми кому дали поміч, так нам дякували. Й ми, перебуваючи в Індії більш 10 днів, навчилися були від них цього красною звичаю та його часто вживали.

Навчилися ми в Індії також дивної, але й гарної назви для старого чоловіка з двох слів: “Будда Бабба”. Як ми прийшли до цього? За нами постійно пускалися бідні люди з проханням помочі. Й чуємо раз, — наш провідник каже щось до старого чоловіка, називає його тими словами. Питаємо його, що воно значить, відповідає, що “старий, добрий чоловічина” і що ту назву дуже люблять. Цих слів “Будда Бабба” ми потім часто вживали не тільки в Індії, але і в інших східних чи азійських країнах. І мабуть ця назва прийнялася в багатьох народів, бо звичайно люди здивовано на нас дивилися, коли ми їх так звали, мовляв, звідки ті американці чи канадійці це знають...

Вернувшись з оглядин міста Мадрасу, ми застали записку, що за нами шукав адвокат Таріян, в якого ми мали, згідно з нашою програмою подорожі, бути на вечері. Ми дуже цим зрадили, бо хоч було устійнене, що будемо гістьми в тієї індійської родини, то ніхто нам більш про це не згадував і пан Таріян не давав чутки про себе. Телефонуємо до п. Таріяна й робимо собі з ним “рантку” в нашім американськім чужи-

ІНДІЯ. Селяни у дорозі на ярмарок, зараз за ним інший віз. З-ліва бачите селянські хати. Знімка о. Антона.

нецькім клубі, де погостимо нашого господаря, ще заки він нас прийме в себе. Хто це п. Таріян? Це місцевий адвокат та службовець податкового уряду, скінчив вищі студії в Англії, має три університетські ступені і водночас провідний член Мар Тома Сирійської Християнської Церкви в Індії. На означений час сходимося до чужинецького ресторану в нашій готелі, замовляємо лікер та гостимо п. Таріяна. Це високий чоловік, коло 65 літ, високоінтелігентний, прекрасно говорить по-англійськи, сам з роду сирієць, жінка — щира індійка. Показалося, що він також тесть головного директора нашої подорожної компанії в Торонті, Крітеріяона, а його донька за тим директором компанії живе в Канаді і він дістав доручення прийняти нас у Мадрасі. Приємно почути, що про нас так дбають.

З п. Таріяном говоримо довго. Він випитує нас про Канаду, ми — про Індію. Говоримо про війну, про їх звичаї та обичаї. На закінчення розмови п. Таріян сердечно запрошує нас в імені своєї рідні до себе на вечеру, каже, що приїде за нами автом зі своїм приятелем. Випитуємося точніше про його родину, бо треба б принести йому до хати якийсь, хочби малий дарунок.

Довідавшись про все, йдемо вниз до службовців нашого готелю й випитуємо, який звичай в Індії щодо гостей, що і як маємо принести. Почувши, що в родині є ще малий хлопець та дівчина-дитина майже, кажуть нам, що треба купити солодоші і шоколяду. Так годиться. Складаємо на руки нашого касієра о. Овчарика по кілька рупів й все готове, за якийсь час дістаємо коробку солодошів.

Пан Таріян застеріг собі, що гостина в його хаті має бути абсолютно не формальна, маємо бути лиш у спортовому одягу, як і він буде і його родина. — ми його приятелі і він хоче нас прийняти по приятельськи.

В означенім часі заїздить авто з п. Таріяном і його приятелем. Авто велике, як на Індію модерне, в Америці збудоване кілька років тому. Вигідно їдемо доброї пів години великими широкими вулицями Мадрасу в дільниці Нунгамбаккам-Мадрас 34, що в ній мешкають багатіші люди. Тут, серед гарного тропічного саду досить велика парцеля і на ній два одноповерхові будинки, зовсім на наш канадійський лад, — в одній мешкає п. Таріян з родиною, другу хату винаймають. Довкола хат — пальми, повно цвітів і всякої зелені. Гарно. Входимо

ІНДІЯ, Мадрас. Ми в гостях в адв. К. С. Таріяна. В першому ряді з-ліва чергою пані Таріян, далі її дочка, друга віддана дочка і син. У другому ряді: п. Таріян, о. Ігор, о. Панчишин і о. Овчарик. Фотографував о. Фик, тому й немає його на знімці, яку зроблено в хаті панства Таріянів.

до хати з боку, через сад та веранду, з якої двері просто до їдальні-гостинниці. Назустріч нам виходить господиня дому, пані Таріян, у своєму народному індійському строю, далі їх віддана донька, зодягнена як і мама, ще інша донька, може років 12, школярка в європейській спідничці та блюзці і син — дуже красний малий хлопчик, також школяр, з чорними як вуголь очима, однак дуже жвавий та завжди усміхнений.

Нас дуже гарно вітають. Приносимо їм привіт з Канади. Пані Таріян і їх діти слухають наших слів. В Індії панує все-владно мужеський рід і пані дому глядить на свого чоловіка, яке він має бажання, як витати й гостити гостей. Про дітей уже й не говорю. Стоять, нас просять сідати. Просимо паню Таріян сісти з нами, сідає щойно тоді, коли ми всі чоловіки сіли і ще є місце для неї. Згодом сама подає нам на підносі якийсь народній індійський напитек, щось в роді соку-джусу. Потім йде до їдальні і за хвилину просить нас до вечері. Сідаємо коло стола самі чоловіки, з п. Таріяном на чолі, жінки подають їду (для пань навіть не були застелені місця), хлопцеві подали їсти в кухні, що злучена з їдальнею. Відмовляємо перед їдою голосно молитву, хрестимося, наші господарі стоять

на струнко, з пошаною, навіть наймолодший хлопець, добре вихований, задержує повагу хвилини. Їдальня не дуже велика, скромна й чиста, на стінах типово індійські краєвиди.

Що їли ми в п. Таріяна? Як нам казала господиня, типово індійські й мадраські страви. Спершу подали нам пити зелену воду з кокосів, потім зупу з помідорів, далі блинці (пенкейкс) з бараболі, морську варену рибу з дуже доброю приправою, врешті варений риж з курятною в підливі-сосі. Пальці ми лизали, таке все було добре (рибу і курятину господар їв пальцями й ми робили те саме). Мене двічі не треба було просити, я брав усе по два рази і хвалив господиню, яка була видимо вдоволена, що її страва нам смакувала. На закінчення ми попросили про каву, закінчили все якимись горіхами та солодощами, а це знову попили соком з кокосів.

Встаємо, відмовляємо молитву, миємо собі руки, як і господар, та йдемо знову на веранду, де проводимо якийсь час на розмові. Малий хлопчина дістав від нас солодоші, приймає дуже чемно, дякує нам, віддає дарунок мамі. Я подумав собі: Той застидав би неодного нашого хлопця в Канаді чи Америці, бо вихований і знає, як знайтися серед чужих людей! Робимо дві знімки, на пам'ятку. Обіцяємо їм післати з Канади, що я й дуже докладно зробив, — хай знають, що ми українці, словні люди. Починає темніти. Наш господар каже, що не викидає нас з хати, але мусить нас відвести, поки вловні стемніє, до гостинниці, бо зогляду на війну в Мадрасі є повне стемнення міста, авта мають лиш маленькі отвори в майже замальованих передніх лямпах для освітлення дороги й тому бувають усякі карамболі. Ми самі про це переконувалися часто, бачили побиті авта серед дороги, що заїхали в мур, або в кам'яниці, або одні в одних. Працаємося з нашою господинею, обіцяємо їм з дороги писати, що й ми робили. З інших країн слали їм привіт та подяку за гостину, а на Різдво я вислав був їм також святкові побажання, на які однак (не знаю чому — може лист не дійшов) не дістав відповіді, хоч і лист не вернувся. Спішно вертаємось вулицями Мадрасу до гостинниці, подорозі п. Таріян показує нам замітніші будинки й церкви. Працаємося, бо п. Таріян спішиться, мусить за сякого-такого видна вернутись домів. Ще раз дякуємо за все. "Гуд бай", — і гостина скінчилася. В кімнатах готелю застали ми щільно поспускані куртнини на вікнах, щоб світло не било на двір, місто боїться бомбардування пакістанців, — ми на воєнному терені. Згадуємо

мило гостину, розходимося по своїх кімнатах на спочинок, — завтра їдемо в туру поза місто. Пускаю радіо, перу сорочку, купаюся й слухаючи зі столиці Нью Делі англійською мовою вісток з війни, засипляю втомлений, але й радий, що Бог для нас дав в Індії такий гарний день.

Наша кімната-спальня в гостинниці досить простора, має два ліжка, над якими на стелі великий вітрак для прохолоди повітря, перед ліжками столик до писання, радіо, лампа. На стіні над столиком цікава картина: якась індійська святиня над морем. Підпис під картиною: Магабаліпурам. Якраз місце з такою предивною назвою було ціллю нашої тури у другому дні нашого побуту в Мадрасі і після сніданку в гостинниці заїздить по нас знову лімузина з англійським провідником, покидаємо Мадрас та їдемо поза місто майже здовж бережжя на полудне.

По дорозі з цікавістю оглядаємо різні дерева, цвіги та птаці полудневої Індії, — ворон, круків, орлів. По дорозі бачимо знову великі стада водних буйволів, час до часу слонів, далі справжні хмари малп, що купами облягають дороги, однак при зустрічі з автом з криком друкаться на поблизкї пальмові чи ананасові дерева. Провідник оповідає нам, що в тій околиці є також усякі гадюки, з яких найстрашніші кобра та таракка-

ІНДІЯ. Дуже часто подибували ми табуни малп. На знімці малпа з малою своєю дитиною. Знимку зробив з авта в переїзді о. Анті.

вещь. Є й багато нешкідливих, з яких малий вуж, званий країт, любить занадитися й у людські оселі, зокрема в лазнички. І здається мені, що того малого вужа ми бачили були в хаті п. Таріяна в Мадрасі, як спокійно сидів собі, спертий об стіну. Ми тоді нічого нашим господарям не говорили, але тепер усе нам вияснилося. Вліз був вуж у хату, мабуть і самі господарі не завважили. Казав нам провідник, що треба стерегтися вужів, зокрема під час прогулянок по більшій траві чи по садах з кущами.

Наша мета — місто Магабаліпурам, 53 милі від Мадрасу, де над самим морем викуті в престарій скелі 7 падог, — старинних святинь з часу 600-700 років по Христі. Від цих святинь й місто зветься містом сімох падог. Ці монументи — залишки найбільш важливих архітектурних творів полудневої Індії.

На жаль, погода нам не дописує. Ми над морем. Парно й дуже мокро. Паде спершу наче якась мряка, далі все рясніший дощ. Але вилазимо з авта. Зустрічають нас коло святинь молоді хлопці. Продають нам цілі кокоси з соломками — бери і пий молоко з них. Справді дуже гарний та смачний напиток. Сходимо в долину, повну тих дивних та наскрізь імпозантних пам'ятників — і ми наче малі карлики в порівнанні до великанських коней, слонів та статуй. Скільки то забрало років, щоб у скелі вкувати ті дивні статуї, але і як чудово прикрашені вони різьбою, також ритую в тій самій скелі! Мені найбільш подобалася святиня-падога якомусь богові, поставлена над морем, — та сама, що її знімку я мав над своїм малим бюрком у кімнаті гостинниці в Мадрасі. Пишучи картки-привіти з Індії до сестри, брата, родичів і знайомих, дивився я нераз на цю святиню на образку, а тепер ось подивляю цю дивну падогу! Робимо численні знімки.

Дощ лле вже сильно, отже ховаємось в авто і вже з нього оглядаємо дальші святини та ціле містечко Магабаліпурам. В ньому, як бачимо, повно крамниць з усякими пам'ятками для туристів. але нічого не купуємо, — маємо ж і ще таку далеку дорогу. Вступаємо лиш до мабуть недавно збудованої та модерної гостинниці-ресторану для туристів і покріплюємо себе якоюсь содовою водою. Не обідаємо, бо маємо заплачений обід у гостинниці в Мадрасі і, зрештою, боїмося тут щось замовляти, щоб не дістати якої шлункової недуги, а за це в дорозі не важко.

Цікава була подорож до тих пам'ятників індійської давньої

архитектури, справді варт було поїхати. Шкода тільки, що погода нам не дописала.

Без пригод заїздимо знову до нашої гостинниці в Мадрасі. Пополудне й вечір маємо для себе на спочинок. Це дуже добре. Ми таки вже добре змучені. Спимо, пишемо картки й листи. Ходимо поблизу гостинниці лиш за дня, бо ввечорі всюди кромішна тьма, всі світла на вулиці згашені. Для нас було б навіть небезпечно десь у ту тьму вибиратися.

Третій день — свята неділя. Вранці правимо разом св. Службу Божу в нашій гостинниці. Молимося за наших парохіян, рідних, за дальшу подорож. Пакуємося. Їмо снідання й обід. По полудні заїдуть авто-лімузина й везе нас на летунський майдан. Покидаємо гостинне місто Мадрас. Дякуючи нашим туристичним агентам, їдемо згідно з пляном далі вглиб Індії, на північ, до столиці Нью Делі. Сідаємо на індійський літак коло 3 год. по полудні. З Мадрасу до столиці більш 1,100 миль. Їдемо звиш 3 години.

Пращає нас на летунським майдані у Мадрасі красунь провідник. Яку він має охоту приїхати до Канади, як йому жаль, що не може бути мешканцем Америки-Канади!... Дякуємо йому за все та сердечно бажаємо йому всього найкращого в будучині...

ІНДІЯ. Магаліпурам: П'ять святинь, викутих у природній скелі, з-ліва чергою: Драупаді, Арюна, Бгіма, Дгармарая і Накула-Сагадева Ратгас. Оглядали ми ці кольоси. Дивні місця бого-почитання і дивні їх назви!..

До столиці Індії летимо, як звичайно в усіх далекобіжних летах, понад хмари, отже нічого оглядати не можемо. А щоб пасажирам не нудилося в такі довгі години, летунські компанії беруться на всякі способи розважати людей: роздають журнали, часописи, карти до гри, а їхали ми навіть літаками, де були над кожним рядом сиджень телевізійні апарати, чи радіо-голосники. Свого транзистент-радія не можна мати нікому і Богу дякувати, бо на тих радіях дехто так голосно грає, але правдива причина, — ці радія перешкаджали б радієвій розмові капітана літака з летунськими станціями на землі, з якими мусить постійно бути контакт. Щодо газет то дуже невторопне було, коли нам давали читати й бачити знімки з летунських катастроф. Дуже гарна розвага!.. Мурашки нам та й іншим пасажирам йшли поза шкіру, — можемо ж також не доїхати до своєї цілі, наш літак може також впасти. Але що ж робити, не будуть цензурувати всіх газет, — ми хрестилися та здавали всю надію на Бога та поміч і заступництво Марії.

ДЕЩО ПРО ІНДІЮ

Індія країна небагата і хоч має великі, вигідні літаки, все ж таки для розривки пасажирів не має ні радія, ні телевізії. Зате дають нам усякі часописи й преріжні, дуже гарно видані журнали з прецікавими вістями про свою батьківщину.

Як я вже сказав, маємо летіти з Мадрасу до Нью Делі більш 3 години, отже беру в руки багато-ілюстрований журнал з історичними, релігійними, соціальними й іншими інформаціями про Індію й довідуюся про цього великана-державу таке:

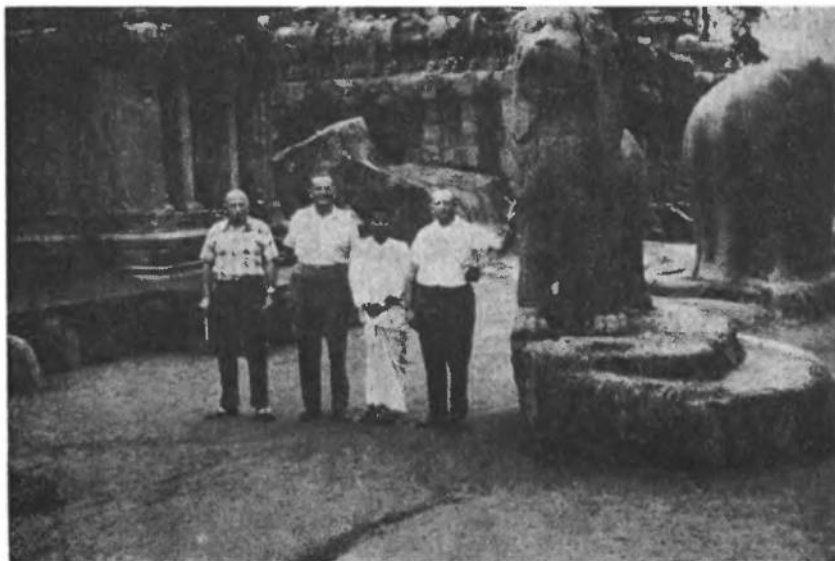
Не легко воно для людини з західною культурою зрозуміти ту надзвичайну країну, якою є Індія. Лиш кілька країн у світі мають силу дивувати та наче й лякати людину так, як Індія.

Возьмім, на приклад, під увагу хоч би дивне та цікаве “божество”, зване Шіва. Цей божок, Шіва, один з великої трійці божків гіндуїзму, має невисказаний вплив на неописану кількість мільйонів побожних індійців. Почитання Шиви є основою одної з найстарших живучих релігій людства, що її визнавали та практикували в долині Індус в ході коло 3,500 літ. На небосклоді гіндуїзму Брагма є паном всього творення і Вішну паном удержання (презервації). Шіва, як третій член

тріумвірату (трійці), є богом нищення та поновного творення. Як такий, він має безліч фізичних, моральних та духовних здібностей, що часто собі суперечать. На приклад, хоч Шіва є тим, що нищить, він всеж таки споріднений з лінгам, примітивним символом урожайності. Побожний гіндус визнає, що знищення є конечним вступом до сотворення в тім всесвіті: безконечних кругів повторювання, в якому всі речі є в безупиннім та безконечнім процесі знищення та нового переродження.

Шіва має тисячі імен, на приклад, Великий (бо в нім є всі) і Шішу (що означає місяць — обіцянка життя). Або малюють його, — як перебуває у своїм домі на горі Каїляс (святий гірський верх у Гімалаях), де живе в небесній палаті й де віддають йому божу честь інші божки та рішіс, або видючі. Іншим разом малюють його як жebraка в подертій одежі, що несе в руках прощацьку посудину на поживу. Часто він відвідує місця, де палять небіщиків та де він зявляється як володар духів. Ще іншим разом він покидає світ і йде до Каїляс, де сидить під деревом і вправляє найбільші умертвлення, бо він також Магайогі, — великий аскет.

Однак найбільш популярним образом Шіви є Натарая, пан танцю, бо він є богом ритму і в гіндуськім містицизмі він має

ІНДІЯ. Магаліпурам, оглядаємо п'ять святинь викутих у скелі. З нами наш провідник. Зверніть увагу на його ношу!..

космічну енергію. Його танець представляє “активність” Бога і та активність, зовсім зрозуміло, проявляється в людях.

Шіва, далі, є богом знищення, однак предметом його акції знищення є в'язниця, що в'язнить кожну поодинокую душу. Людина з західною культурою може буде бунтуватися, коли відвідає Баранас, святе місто Шіви, та побачить, як палять померших над берегами ріки Гангес, але кремація-спалення, згідно з гіндуським віруванням, спалює ті заслони, які не дозволяють людям видіти правду про себе самих. Очитані індійці пояснюють, що многогранний Шіва, з усіми, нераз дуже противорічними, рисами своєї особистості, таки найближче пояснює і з'ясовує дух гіндуїзму та що історія Шіви і його численні виступи є вірними речниками думки та характеру релігії гінду.

Західній людині тяжко зрозуміти спосіб такого думання індійців, але в Індії є два великі факти, що бути може єдино і вповні правдиві в цій державі з такою великою ріжнородністю мов, звичаїв та віровизнань. Перший факт — це гіндуїзм, другий — це велике убожество. Турист мусить старатися зрозуміти погляди першого та не доглянути невродливості другого, заки зможе вірно зрозуміти цю державу.

Історія Індії так тісно зв'язана з історією гіндуїзму, що неможливо є розглядати першу, не беручи під увагу другого. Початки гіндуїзму сягають у світанки індійської цивілізації коло 2,500 років перед Христом. Ця віра була силою в Індії, коли Мойсей сходив з гори Синай з таблицями Десятьох Заповідей, вона була вже сильно вкорінена в кожну фазу індійського життя далеко до того, заки західня людина знайшла свій шлях серед мряки темних віків. Модерна Індія є урядово цивільною державою, але її поступові програми мусять числитися з тим, що 85 відсотків більш як 500 мільйонного населення є гіндус. Що більше, багато з них — строгі консервати й у своїх віруваннях сильно держаться всяких гіндуських звичаїв та забобонів. Уряд старається вести постійно кампанію з метою викоринити деякі звичаї гіндуїзму, на приклад неторкальність та подружжя дітей, — і в містах ті практики поважно змаліли. Однак по селах, де можна знайти більшість населення держави, звичаї тисячних літ не так легко змінити. Тому більш як сторіччя, англійці заборонили були так зване “сутті”, або самоспалення, однак побожна гіндуська вдова ще й тепер часто кидається в полум'я похоронного вогню свого чоловіка, званого піре.

ІНДІЯ. Селяни продають свої добра в публічній торгівлі на ринку, зокрема рису та овочі. Зверніть увагу на жінку в народньому строї з-ліва.

Гіндуїзм загалом означують як релігію, однак він багато більш як це, він є повним і всеохопним законом життя. І кожне діло правовірного гіндуського визнає, як от уставання вранці, купіль, їда, молитва, навіть подружні взаємини, — це все регулюють відповідні ритуали. Але водночас закони гіндуїзму можуть змінитися в різних місцевостях. Гіндуїзм — це високо-спекулятивна містична філософія, яка у своїм найвищій ступені відкидає аскетично вживання тіла, бо вважає життя людини за перехідний момент душі в довгій її дорозі у просторі часу. У своїй найнижчій вигляді гіндуїзм є збіркою примітивних забобонів, що ділять людей вже в час народження та до кінця життя обмежують їх діяння встановленням кляскат людей.

Найбільша сила гіндуїзму в тому, що він відкидає все, що мале. Наслідком цього є те, що в Індії не далось його заступити іншими релігіями, навпаки — гіндуїзм скоро їх проковтує. Гіндуїзм своєю містичною філософією та аскетизмом залишив незатерте знам'я на характері Індії, на її звичаях та віруваннях. Він скристалізував уми індійців і численні індійські релігійні та світські провідники дістали великий дар містицизму. Для західних людей великий політичний провідник Індії, Ганді, мав його також. Журналісти, "біті на всі сторони", які

приходили на дискусію до цього незамітного, беззубого чоловіка у звичайній льняній одежі, відходили з пошаною та мусіли писати про нього як про велику постать.

Коли з одної сторони гіндуїзм є для туриста великою загадкою, то страшне убожество Індії, з другої сторони, приходить на нього як великий удар. Турист міг може ранише чути, що — відповідно до кількості населення, — прибутки в Індії доходять всього до 80 долярів на голову на рік, або менш як 22 центи на день; що в Індії загально люди живуть всього до 42 року життя та що майже 80 відсотків населення — це неписьменні. Однак він уповні зрозуміє теоретичні статистики щойно тоді, коли приглянеться на ділі до тих тисячних мас безпритульних, обвитих шматами людей, що сплять на вулицях і дорогах Бомбею та інших міст.

Ряд держав в Азії такі ж бідні, як Індія, але убожество Індії назагал більш наглядне. Перша причина цього те, що в порівнанні до інших азійців, — от як бурмійців та маляйців, що наче вільні від усякої журби та мають веселу вдачу, — індійці є поважним народом. Мало в них сліду та ознак радості, коли бачите їх безконечні маси, як вони без кінця пересуваються по вулицях великих міст, збираються до купілі по селах в критих очеретом забудованнях, чи сходяться в малі групи, щоб поділитися куренням люльки в тіні бананового дерева. Друга причина це те, що більшість індійців рідко коли нарікає на своє положення. Дехто каже, що це спадщина по гіндуїзмі. Коли індійцеві поле не зародить або коли згине йому водний буйвол, він правдоподібно буде це зачислити на рахунок своїх гріхів з попередних існувань.

Остовпіла та перелякана цим видом західна людина, звикла до того, що людська біда-нещастя не може бути залишена безпомічно, станувши в обличчі мільйонів безпомічних, голодних людських істот, які наче кличуть про допомогу і яким абсолютно безсила допомогти, — ця західня людина знайде багато причин, щоб не злюбити Індію. Але й дійшовши до цього, вона тимбільш не пізнасть і не зрозуміє Індії та індійців, пічне від них тікати, вважатиме Індію за великий смітник, сховається скоро, перебігши країну, в клуби та готелеві залі для чужинців — і в той самий час не побачить того чару та надзвичайних річей, що є в такому старому краю, як Індія.

Бо чужинець, який таки схоче оглянути цю країну, буде скоро і щедро нагороджений. Він побачить землі, над якими простягається безконечна доба та подивлятиме довготривалість

цієї великої держави, якої люди, пов'язані одною сильною філософією, пережили століття всяких завойовників та гнобителів і все ж таки змогли крізь ці всі неволі зберегти єдину у світі красу традицій та ладу.

Чужинець змісця відчує гостинність та сердечність, головню по сільських дорогах, відчує змісл особистої дисципліни в людей, шляхотність та пошану особистости, що чи не найкраще виявляється в тім ритмічнім, поважнім ході жінок, які несуть збанки з водою на своїх головах з сільської криниці. Виглядає, що в тих людей є якась гордість в убожестві, здібність не звертати уваги на нього та виростати понад нього...

Неграмотність та забобонність може бути велика, однак мало людей має більш зрозуміння для знання та розуму, як індійці. Сотворитель Брагма є також учителем і Індія визначається великою кількістю письменників та філософів. А з приходом модерної доби цей кольос починає пробуджуватися й ворущити своїми м'язами в нових індустрияльних та інших осередках.

Індія — це країна екстрем, в якій мабуть є повнота всього: більш краси, більш біди, більш богів та богинь, більш жебраків. Зрозуміти її є так тяжко й тому, що це справді дуже велика країна... Вона — сьома в черзі найбільших країн, своєю величиною майже така, як ціла Європа (крім ССРСР), але друга найбільша у світі щодо населення (Китай займає перше місце). Немає на світі частини земської кулі, що була б краще відзначена природою в окрему державу, як індійський півконтинент. Завершений на півночі Гімалаями, простягається він на полудне яких 2,000 миль, аж до самого Індійського Океану, з заливом Бенгаль на сході та Арабським Морем на заході. Ніхто, коли глядітиме на мапу, навіть не буде здогадуватись, що так сильно очеркнена держава може мати фантастичний збір людей, мов, звичаїв, красок, тварин та погоди.

Індія виглядає скоріше на тузин держав, як на одну і так було всю її довгу історію. З винятком кількох королівсько-імператорських періодів, розкинутих в її історії, простір, званий сьогодні Індією, був цілі століття зліпкою королівств, що постійно пересувалися сюди й туди, залежно від побіди чи упадку завойовників. Ще й не так давно, бо 1947 року, коли Індія виборола собі незалежність від Англії, в державі було, крім Бритійської Індії, ще 562 інших королівських стейтів. Деякі з тих королівств були нічим іншим, як маленькими зам-

ками, але інші були великі, як європейські держави й мали свої власні армії, гроші та поштові уряди. Якби подорожний проїздив був 30 миль по півострові Татіавар, — площі, нашіпованій 222 мініатюрними державами, — його були б раз-у-раз задержували митні урядники.

З погляду погоди Індія також надзвичайна. Знана вона як країна незвичайно гарячого клімату, але здебільша в часі гарячого сезону, що тягнеться через місяці квітень, травень і червень, як теж дощового сезону з щорічними літними монсунами (від червня до вересня) більшість Індії терпить страшно від гарячі чи вогкості, а то й від обидвох. Вполудне температура може бути від багато понад 100 ступенів у тіні в Нью Делі до 120 ступенів в пустині Тгар у північно-західній Індії. Але в більшості гірських станцій, положених у підніжжя Гімалаяв у північній Індії, клімат дуже поміркований, приемний та рівномірний увесь рік. Холодний сезон, що починається у грудні та кінчиться в березні, найбільш вигідний час в усій Індії і, наприклад, в Нью Делі в тім часі легка нагортка вечорами навіть конечна. Кашмір подібний своїм кліматом до Швайцарії, а природно, що в маєстатичному обширі Гімалаяв, що вище, то й холодніше. Там, майже на самій північній границі Індії, лежить і гребінь гір, якого найменш 40 верхів високі понад 25,000 стіп. Але 2,000 миль на полудне Індія є прекрасним тропічним краєм, що покритий пальмовими деревами і пляжами з золотим піском та замешкалий людьми, які живуть у будах з пальмового листя.

Контрасти в Індії зустрічаєте на кожному місці. Широка долина Пунджаб у підніжжя Гімалаяв — це багатий край, що продукує для Індії найкращу пшеницю, але поруч, на полудневий захід від неї, лежить пустиня Райастан, де замало води щоб удержатись при житті. Черрапуні, село в Ассамі, є чи не найбільш мокрим місцем у світі, бо пересічно річний опад дощу в ньому коло 450 цалів. Краплі дощу при цьому бувають великі, як сливки, зокрема в сезоні монсунів, а вітри гонять іноді тими краплями з такою силою, що місцеві мешканці надягають захоронну одежу з троці та носять перед собою своєрідні щити. Далі на захід долина Індусу та Гангесу є басейном трьох окремих річних систем (Індус, Гангес і Брамапутра) і майже кожного року повині змивають тут з лица землі цілі оселі та топлять тисячі людей.

Ця велика долина є водночас одним з великих чудес при-

роди: 1,900 миль довга і 90 до 200 миль широка, вона є найбільшою рівниною у світі і впарі з тим найгустіш заселеною. При близько 1,000 милях довжиною, спад її менший, як 700 стіп у височині.

Близько 40,000 індійців, майже кожних 15 хвилин один, гинуть щорічно від отруйних вужів або диких тварин. Цілі орди диких малп часто облягають селища на полудні, а коли кілька літ тому, під час прочищування джунглі в стейті в Уттар Прадеш, вигнано з леговищ табуни вовків, вони зробили наступ на рухливу столицю, місто Лукнов і зрабували з неї більш 30 дітей. Терор скінчився щойно тоді, коли військові загони оточили місто...

Тигри є просто нещастям в деяких частинах Індії, а колись один носоріг убив трьох мужчин та тримав ціле населення досить великого міста в північній Ассамі забарикадоване за замкненими дверми кілька днів, поки не пішов собі геть. Табуни шакалів, бувало, час-до-часу гонили навіть найкращими вулицями мешканевих кварталів Нью Делі і їх виття вночі будило гостей в гостинницях-готелях, що не менш вибагливі, як будьде у світі.

Серед індійців дуже поширені всякі недуги, головно ту-

ІНДІЯ. Бідна країна. На знімці ось одна з бідних жінок перед майже розваленною хатою. На лиці жінки нескінчений сум і розпука. Знімка о. Григорія.

берікульоза (сухоти) під різними проявами. А що шпиталів мало, хворі заражують інших, передають туберкульозу одні одним. На другому місці є страшна недуга проказа, але тепер її можна вже лікувати, як інші хвороби, різними ліками чи застриками. Держави й народи, в тому й наша Канада, спішать на поміч Індії в поборюванні недуг, посилають лікарів, що освоюють клініки й виховують лікарсько-медичний персонал з самих таки індійців.

Індія не має спільної мови, і багато індійців не можуть порозуміватися одні з одними, як тільки вийдуть поза свою округу, не рідко й коли покинуть своє власне село. Всіх разом є коло 845 мов та діалектів в границях Індії, хоч більшість їх годі й брати під увагу зогляду на кількість тих, що говорять тим чи іншим деялектом. Індійська конституція знає урядових мов-діалектів тільки 14. Теоретично, англійська мова, як засіб порозуміння, присуджена на загладу, але більш освічені індійці говорять нею, високі урядові службовики вживають її і здебільша всі наради в парламенті та в найвищим суді є по-англійськи.

Урядовою мовою Індії є гінді, мова північно-середньої Індії і ця мова мала заступити вповні англійську до 1965, однак цей речинець продовжено до 1975. Добра частина високих індійських урядників не говорять ще нею, а й округи, де цієї мови не вживають, сильно натискають проти того, щоб її прийняли. Гінді та близько споріднених мов гіндустані і урду уживає яких 40 відсотків населення, однак ці мови є мовами північної Індії і вони зовсім чужі для полудневої частини, де головні мови мають зовсім інше мовне підложжя.

Індієць, що мав щастя вродитися в північній частині країни, мусить навчитися щонайменш трьох окремих мов, якщо думає про якийсь аванс як цивільний урядник. Він мусить зберегти свою матірну мову для особистого вжитку, знати гінді настільки, щоб здати іспити та навчитися англійської мови, незаступної вимоги для всіх на найвищих урядових становищах.

Мова є великим муром та проблемою в Індії. Щоденні вісті в радіо Індія передає різними мовами, — гінді, англійською, бенгалі, таміль, телюгу, каннада, малаялям, пунджабі, мараті, гуяраті, ассамезе, урду і кашмірі, — та й ще є багато індійців (наприклад мешканців верховин), які зовсім не розуміють тих мов.

Багато слів в англійській щоденній мові мають свій по-

чаток з індійських мов. Наприклад слово **бангало** (рід одноповерхового будинку з верандою, який уперше збудовано в Індії), походить від слова “бангля” в мові гінді, що означає “належить до Бенгалю”. Слово **панч** (п’ять-частинна мішанка алкоголю, води, цукру, цитрини та приправ) має свій початок від слова в мові гінді “панч” — п’ять. Слово **шампу** (масаж, описаний в 17 столітті європейськими подорожниками до Індії) має свій початок з гіндустанського слова “чампо”. І так далі.

Індія різниться не так драстично расово, як мовно. Найраніші мешканці цього півконтиненту правдоподібно були так звані негріто, — нарід споріднений з предками Маляї чи Філіпінів та Австралії. Вони почали в перед-історичних часах заселявати Індію з півночі й у висліді велика частина її населення є того самого кавказького походження, що й ранні поселенці Європи, більшість яких в обширі Середземного Моря. Та загалом індійці темніші, як люди європейського континенту з-над Середземного Моря.

В границях великої Індії можна знайти відтінні всіх колірів людської шкіри. В Індії є мільйони чорно-шкірих людей, а в Бомбаю молоді урядовці в бізнесових компаніях виглядають, якби щойно прибули з Дамаску. Численні верховинці Індії

ІНДІЯ. Нью Делі. Стоїмо перед гроб'вцем Магатми Ганді. Щоденно на ньому живі цвіти, на знімці зверніть увагу на ті цвіти в рогах пам'ятника. З-ліва чергою о. Антін, о. Григор'й, о. Ігор і о. Володимир.

різняться від тибетанців, купці на базарах Калькути такого ж вигляду, як у себе вдома в Істанбулі. Загально люди полудневої Індії чорніші, як з півночі, але є й численні вийнятки. Є індійці, що живуть у шатрах та печерах, але і в наймодерніших апартаментах. Індія має гірських циган, тубильчі її номади мандрують по долинах; магараджі живуть у палатах, що мали вже віки за собою, коли Злучені Держави з'явилися на мапі.

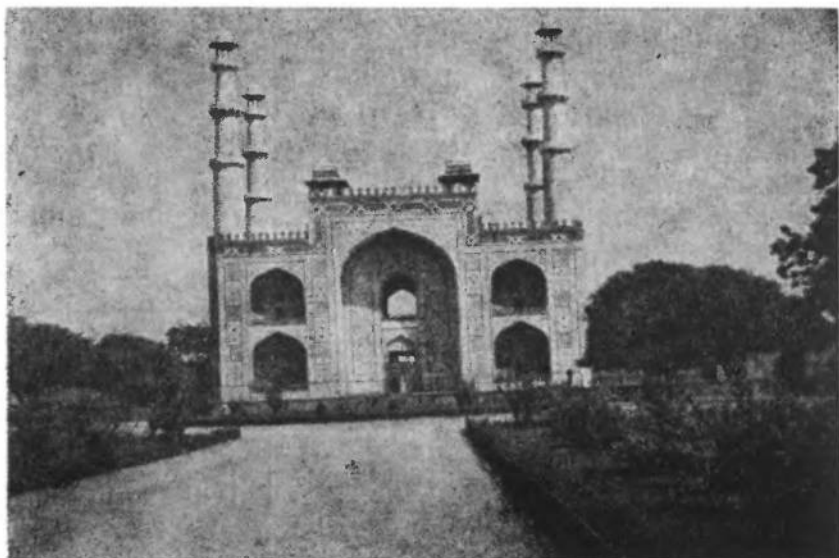
Самі індійці часто здивовані, відкривши, скільки різних відтінків та покладів цивілізації в їх країні. Що року в День Республіки в Нью Делі вони всі з'їздяться до столиці на фестиваль танців, де довідуються одні про одних, показуючи свої питомі танці та інші вияви культури. На фестивалі немає тільки однієї специфічної групи, яка має чотири, може й більш, мільйонів голів і зветься “племенем злочинців”. Банди його замешкують головно північ і їх прабатьківським “фахом” були грабежі, обманства та всяке інше зло. Англіїці вже давно вирішили, що “злочинні племена” є нащадками чортових людей та що нічого не сила зробити проти них, хіба держати їх стало під якнайстрогішою охороною. Було загально прийняте, що член кожного з тих племен — це кримінальник-злочинець з днем свого народження. Першим законом незалежної Індії була програма помочі та переселення тих злочинних племен. З них знято п'ятно злочинців та введено для них програму самопомоги. Коли нині ще кілька племен далі живуть практикою своїх прародичів, як проститутки, кишенькові злодії та шахраї-обманці, то все таки багато з них стали чесними людьми та працюють на різних становищах.

Але всупереч до цих багатьох ріжниць, Індія сьогодні є однією державою, основою на загальній культурі, що її всі загально приймають. Тепер іде в цій великій країні боротьба за одну велику й модерну Індію.

В містах, Калькуті чи інших, “святі” корови свobodно ходять по головних вулицях та хідниках, — вони “святі” для гіндусів і їм негодиться робити ніякої пакости. Індійці, що дуже люблять парасолі від сонця, переходять попри них, якби нічого не було. Це гіндуське почитання коров сягає найменш 3,000 років в історію і могло мати свій початок, як практичний спосіб зберігати запаси молока. Згодом звичай перейшов і в релігійну традицію. Коровам не віддають почитання, як божкам, чимало з тих коров навіть трактують погано. У прак-

тиці почитання має форму абсолютної заборони вбивати коров, тимбільш, що вони мають свою роллю в деяких гіндуських релігійних обрядах.

Згідно з гіндуською релігією її визнавці мусять купатися перед щоденними молитвами. Ці купелі відбуваються головно в ріці Гангес, що її уважають численні гіндуси за богиню. Вона довга на 1,500 миль. Ріка має приносити чистоту, багатство та плідність для тих, що в ній будуть купатися. Багато гіндусів вірять у друге народження і приходять над цю ріку, щоб на її березі вмерти з надією осягнути вище місце в їх будучому житті. Найсвятіше місце на світі для гіндусів — це місце, де спливаються дві ріки — Гангес і Ямуна. На цьому місці відбуваються особливіші ритуальні церемоніяли, звані Кумбг Меля і вершком їх є сигнал до масової купелі в воді. На ті церемонії сходяться більш, як чотири мільйони людей, й коли на даний знак ця велика маса фанатиків кидається до води, бувають і великі нещастя, наприклад під час одного такого Кумбг Меля 500 людей були вчас шаленого бігу до води сторошені на смерть. А що не всі можуть дістатися до цього місця “святости”, тому й здовж Гангесу та інших рік гіндуси побудували кам'яні сходи-доступи до ріки, як от у святім місті Банарас над Гангесом. Ті сходи до рік, звані ггате,

ІНДІЯ, Сікандра. Головний вхід до мавзолею славетного монгульського імператора Акбара Великого.

щоденно вранці повні вірних, що йдуть виконати в ріці обряд очищувальної купілі.

На модерних вулицях міст Індії аж роїться від мас людей. Зодягнені вони у свої строї. Для чоловіків питомі їх великі турбани на головах, що, розвинені, бувають довгі і на 18 стіп. Англійці збудували в Індії велику мережу залізниць, що й є найбільшою в Азії. Туристам не радять пускатися в дорогу цими залізницями у третіх клясах, бо зокрема в літі в них страшна спекота та повнісько людей. За це залізниці першої кляси швидкі та мають всі вигоди, включно з охолодною системою. Турист має можливість побачити з залізниць найкращі краєвиди Індії. Індійські залізниці є гордістю країни та знані зі своєї точности. Найкращим поїздом є “Фронтієр Мейл”, що йде між Нью Делі і Бомбеєм (24 години). Інші швидкі поїзди ходять між Бомбеєм та Мадрасом (36 годин) і між Бомбеєм та Калькутою (35 годин).

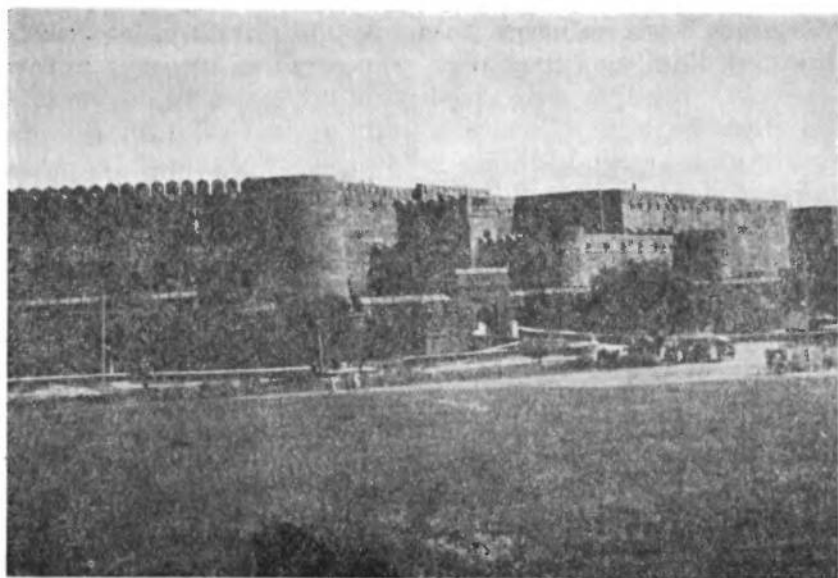
В різних релігійних обрядах індійці виконують дуже багато всяких танців з участю дівчат, молодих жінок, дітей. Наприклад, дуже цікавий танець для Бога Крішни виконують молоді дівчата, майже діти, в довгих синьо яскравих суконках, нашитих безліччю маленьких зеркал, на головах мають перлові корони і поверх них білі вельони. Кожний рух цих дівчат має якесь символічне значення. По селах індійські жінки, попри опіку та виховання дітей, виконують більшість робіт і тяжко працюють, що й видно по їх сильних, мускулярних руках...

Тисячі “святих” людей мандрують, як безпритульні, дорогами Індії. Це аскети найвишого ступеня релігії гіндуїзму. Покидають вони свою хату, дім, родину та не беруть зі собою в дорогу нічого, крім малого прощацького збанятка на їду, яку мусять вижебрати. Крім поясу з білого полотна, у них немає одєжі. Голови, чоло й груди мастять вони та посипають болотом і попелом, на доказ ритуалу очищення. Мандрують вони від села до села, люди їх уважають за святих, на ногах у них немає сандалів, нічого. Дивлячись на цих “святих” людей, індієць не може зрозуміти, чому християнський священник, протилежно до “святих” людей гіндуїзму, — носить одєжу, черевики, сандали, має свою хату та постійну їду, — і приходиться до висновку, що він, священник Католицької Церкви, не може бути святий і його релігія не може бути правдива, бо він не робить того, що індійські “святі”. Ці ж “святі” роблять свою жертву в переконанні, що померши, — як каже

їх віра, — вони злучаються зі своїм божеством у так званій нірвані, — остаточній злучі з ним.

Індія славна з людей, що зветься йогі, — вони показують та роблять загально такі надзвичайні діла, яких західня людина не може зрозуміти та тим більш пояснити. Йогі — це люди, які довгою та надзвичайно впертою вправою опанували своє тіло до того, що можуть, наприклад, підігнути ноги під бороду та стоятимуть в той самий час годинами виключно на долонях рук, чолом вперед. Інші знову витягають назверх свої кишки чи очі, або дозволяють себе погребати, мабуть маючи надзвичайну силу затримати чи сповільнити удари серця. Це все вони роблять з бажанням злучитися колись з Богом.

Страшною язвою Індії є система поділу людей на окремі касты. Вголовному їх чотири: **брагмани** — священики та інтелектуалісти; **кшатріяс** — аристократи та лицарі; **ваїшайс** — купці, фермери та деякі фахівці; **шудрас** — слуги та представники інших звань. Ті чотири кляси є в дальшому поділені на тисячні під-касты, кожна зі своїм власним статутом, законами, традицією. Найстрогіші закони каст забороняють подружжя та соціальні взаємини з членами інших каст. Поза тим загальним законом з системою каст в Індії є коло 65

ІНДІЯ, Агра. Головний вхід до замку. Ми заїхали автoм до станиці вояків праворуч на знімці, далі пішки перейшли головну браму та почали оглядати цей великий замок-фортецю.

мільйонів людей поза кастами, або так званих неторкальних, яких сама тінь може забрудити кастового гіндуса. Кастове членство ставить великі вимоги до членів, хто провиниться проти законів каст, підпадає під суворі кари. Держава виступає проти каст, боронить неторкальних, однак до повної ліквідації каст ще далеко. Закон в обороні неторкальних ввійшов у життя в 1950 році.

Коли в Індії відчувають брак харчів чи води, тоді “неторкальні”, разом 65 мільйонів, відчувають це перші.

Найновіші статистичні відомості кажуть, що поступ у покращанні взаємин між кастами в Індії дуже малий, неторкальних і далі вважають за другорядних горожан, хоч урядово вони в державі такі самі, як всі інші.

Найважливіша проблема нещасних неторкальних — це здобути доступ до і так малих запасів води в державі. Їм заборонено ходити до криниць у селах. Часом вони копають свої власні криниці, звичайно у великій віддалі від селищ. Інакше — їм треба платити кастовому індійцеві, щоб привозив їм воду. Якщо в селі є потік, — неторкальні можуть брати з нього воду, але далеко від села та іншого місця, де кастові індійці беруть “свою” воду.

З харчами положення неторкальних не багато краще, бо більшість з них не мають поля і не збирають з нього ніякого врожаю. Коли ціни зростають, убожество та незнання пхають їх у руки лихварів, а ці здирають з них навіть і 25%.

Був час, коли фізичний контакт з ними вважали за нечистоту та вимагали дбайливого очищення з неї. Міністер праці в теперішньому уряді, Яг'ван Рам, сам неторкальний, оповідає, як то в початку політичної кар'єри закликали його були до судді в дистрикті Бігар і той мав повідомити його про призначення до місцевої управи провінції. Коли родина судді довідалася про те, що він, неторкальний, був у їх вітальні, — всю долівку в кімнаті шкрабали, всі стіни докладно мили...

Поведінка з неторкальними має мабуть свій початок в засидах та законах релігії, теж і здоров'я, що їх установили століття. Неторкальні завжди були на роботах, які приводили їх у контакт з каналами та нечистоту, з тілами дохлих коров та інших тварин.

Новіші звіти кажуть, що найважливіше поліпшення з того погляду вже є: Вікове переконання про занечищення від стичности чи дотику з неторкальними швидко уступає. Але залишаються все ще інші забобони. Наприклад:

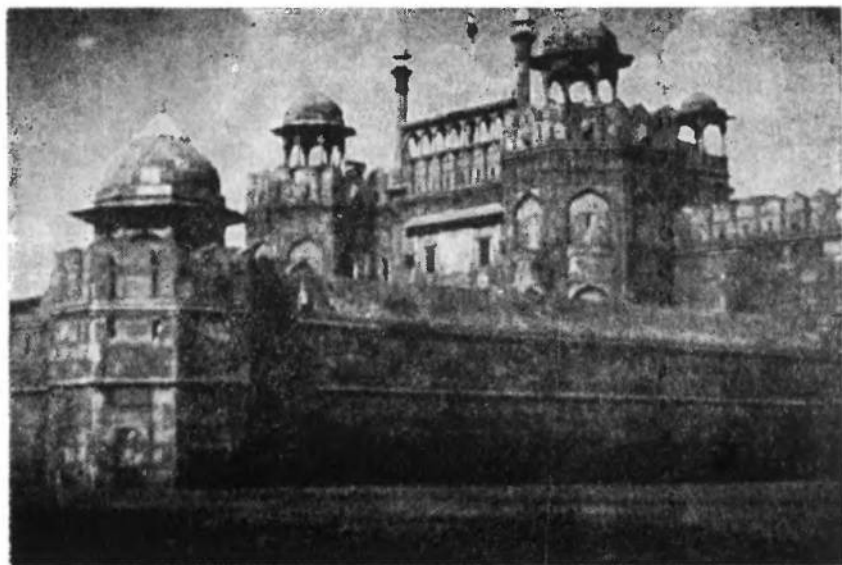
Неторкальні не тільки не мають доступу до публічних криниць, але й до святинь та публічних місць харчування. Їх щастя, коли їх прийме фриз'єр, а часто переслідують їх за будьякий знак та чин, недозволений для стану неторкальних.

Апатія у стейтових урядах та й серед самих неторкальних спиноє загальний поступ до повної їх рівноправности. Невдача останніх недавніх ще спроб піднести стан тієї найнижчої кляси замітачів, чистіїв клозетів та носіїв сміття, ясно підкреслюють такі приклади: Замітачі мали дістати гумові рукавиці, чоботи й тачки для перевозу каналових відпадків, замість носити їх у плоских кошиках, звичайно ще й на головах, — але урядове звідомлення каже, що неторкальні ніколи не вживали рукавиць, чоботи були їм за високі та парили ноги у спеку, врешті тачки були за тяжкі, замітачі нерадо чистили їх і просто тримали знадвору, як прикрасу своїх хат. Тимто вони й вернулися до своїх кошиків, ношених на головах...

Індія — країна великих контрастів та чудасій.

При кінці лютого 1967, наприклад, щоденні часописи подавали, що в Індії померла найбагатіша людина світу. Її ім'я — Нізам з Гайдерабаду. Мав 81 років, був хворий на інфлюенцу більш як тиждень.

Колись Нейбоб Нізам був найбагатішим у світі і мав річного приходу більш як 7 мільйонів доларів. Однак той прихід

ІНДІЯ, АГРА. Вид на замок, збудований Акбаром Великим.

значно впав останніми роками, в яких він мав діставати всього бідних . . . \$700,000 річно. В часах найбільшої слави Нізам панував всевладно над королівством величини Нової Фунляндії та мав коло 18,000,000 підданих.

При кінці життя звичайно любив нарікати, що не може фінансово пов'язати до купи кінців. Але здогадуються, що він мусів мати поважне майно, яке ховав головно в старих черевиках, заржавілих коробках та матрацах.

За англійського панування в Індії Нізам користувався найбільшою силою у своїм королівстві в полудневій Індії. Однак індійські війська скоро перемогли його в літі 1948, коли не хотів піддати свого королівства під владу нової, незалежної Індії.

Уряд Індії зробив його титулярним управителем королівства, що було тільки почесним постом, та дав йому річну пенсію коло \$1,300,000, сконфіскувавши майже всі його земельні посілості.

Був він страшно скупий, великий дивак та майже пустельник для всіх, крім свого гарему й родини. Нізам, як музулманин, твердив, що походить в простій лінії від пророка Магомеда. Він мав, як подавали ці ж вісті, 42 жінки, 37 дітей і більш як 50 внуків . . .

В Індії є коло 564,000 сіл, селяни творять 70 відсотків усього населення. Численні села дуже старі. Зате міста Індії відносно молоді. Наприклад, Нью Делі, столицю Індії, почали будувати щойно в 1911 році. Велика Калькута, — найбільше місто в державі, що має тепер більш як 6 і пів мільйона населення, — мала всього два мільйони мешканців десять років тому. Бомбей, великий порт, має тепер більш 5 мільйонів населення. В Нью Делі сьогодні яких 3 мільйони, це адміністративний осередок Індії. Всього п'ять миль на північ від нього лежить старе місто Делі, колись столиця імперії Могуль. Хоч індійці часами називають Нью Делі лише Делі, — це два окремі собі міста. Від 13-го століття, коли турецькі завойовники заснували Делі як столицю для свого султана, наступні ісламські династії, кожна окремо добудовувала нове крило до королівського міста, до палат та фортець, що стояли вже раніше. Столиця, знана нині як Нью Делі, це вже фактично восьма версія міста.

В Індії надзвичайна релігійність і тому Індію звать Святою. Яка та релігійність, в нашому західному християнському розу-

ІНДІЯ, Агра. Подв'язя внутрі замку-фортеці: з-ліва гарна кольонада, що здовж будов; з-права цистерна-криниця на воду.

мінні, — це інша справа. В Індії знайдете тінь та відтінь кожної званої людству релігії. В джунглях на полудні, в середній частині та в північно-східній Індії живуть племена, які практикують примітивний анімізм, що є, як кажуть, найранішою релігією людства та згідно з яким кожний предмет у всесвіті замешкує якийсь інший дух. Більшість магомедан півконтиненту живе тепер у Пакістані, однак все ще яких 50 мільйонів їх таки в самій Індії. Буддизм, що почався в Індії в 6-ому столітті перед Христом, має всього коло 3 мільйони визнаців у своїй рідній країні. Янізм, аскетична ересь, що постала водночас з буддизмом, має теж усього яких два мільйони визнаців. Згідно з традицією, християнство приніс до Індії св. Тома, апостол, що має назву “невірного”. Тепер в Індії коло 11 і пів мільйона християн і вони ходять на Богослуження здебільша босі, як це у звичаю в цій країні. Багато християн є серед згаданих уже неторкальних. Дальшою релігією Індії є так звані Шік, — їх коло 9 мільйонів і вони невидять музвман, хоч сама їх релігія має залишки ісламу та гіндуїзму. Вкінці є тут коло 200,000 зороатріянів або парсіс, головню серед купців та банкірів.

... Головна і панівна релігія в Індії — це та, яку на заході

називають гіндуїзмом і самі визнавці, — а їх більш 392 мільйони, — Драгма. Слово це перекладають як Гармонія, Лад або Закон. Про цю національну релігію ми вже говорили раніше.

*
*

Ось такі прецікаві вісті про Індію вичитав я був тоді на літаку в дорозі з Мадрасу до Нью Делі. З матеріалу, який привіз та вишукав, оце й подаю їх. Не думав я, що колись поставлю це все на папір. А коли так сталося, я дуже вдоволений, що міг те все привезти. Дуже мені ці вісті тепер придалися. Без тих інформацій несила якслід зрозуміти того велета, що ним є предивна, таємна, маєстатична Індія.

НЬЮ ДЕЛІ

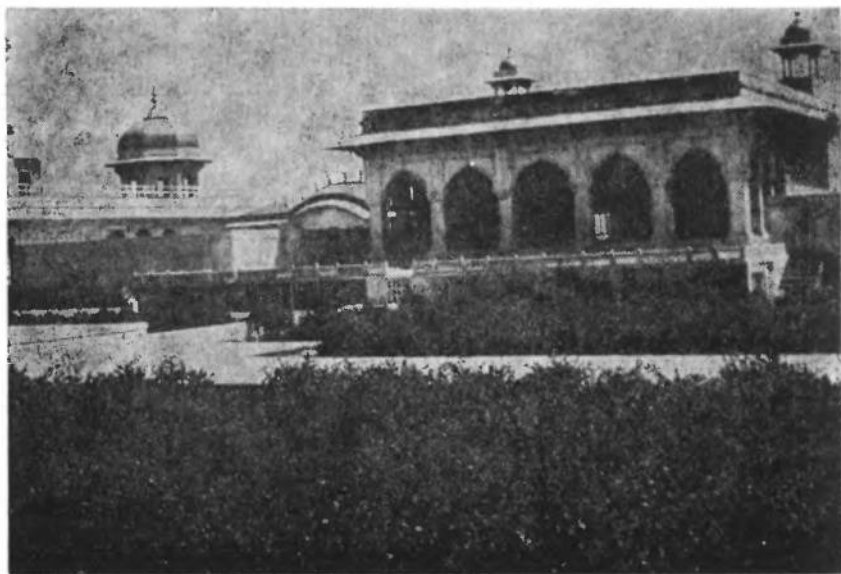
Летунський майдан для Нью Делі зветься Палям і віддалений 9 миль від осередку міста. На летовищі зустрічає нас новий проводир з великою лімузиною та шофером, що говорить доброю англійською мовою, представляється та везе нас до гостинниці з назвою Кляріджес. Ідемо спершу передмістями, позними ліп'янок нью-дельської бідноти і неторкальних. На дворі холодніше, як було в Мадрасі, — ми ж на півночі Індії, — але й приємно і повітря чистіше, як на полудні.

Гостинниця наша нова, модерна, недалеко осередку міста просто купається в зелені пальм, кокосових та інших дерев. Перед гостинницею кльомби цвітів та добрі травники. Від подвір'я бачимо майданці для тенісу та крокету. Дивує нас, чому перед гостинницею викопані серед тих гарних травників досить глибокі рови, але нам пояснюють, що тспер, як знаємо, воєнний час і гостинниця подбала про ті шанці-окопи для гостей на випадок, якби пакістанці напали літаками на місто, — всі маємо в них ховатися. (Богу дякувати, ми не мусіли їх уживати.) В гостинниці невдолені з війни, гостей мало. Дістаємо дуже гарні й великі кімнати з охолодними апаратами, по два ліжка в кімнаті, я сплю, як звичайно, з о. Панчишином. Розпаковуємося. Розглядаємо точніше гостинницю, включаю радіо, знову слухаю індійської музики та англійських новинок про війну.

В гостинниці не тільки кімнати, але й усі коридори вистелені грубими килимами. Внизу є кілька крамниць з типово-індійськими пам'ятками для гостей, далі каварня, гарний сальон для всяких напйтків та справді велика їдальня, смачно улаш-

тована: Спереду поміст для малої оркестри, яка постійно вечорами пригравала гостям, старші кельнери у фраках, молодші в народних індійських строях та спеціальних шапках з закрученими на бік перами. Всюди елегантність, але як я вже сказав, гостей мало, війна і тому всі в їдальні на нас дивилися наче з радістю, що будуть мати роботу, але й зі здивуванням, як нам захотілося в такий час забристи аж сюди, так близько фронту. Дістаємо панську обслугу, один записує чого хочемо, інший несе пиво замість води, що її далі не п'ємо й добре на тім виходимо, третій подає зупу, — дуже добру, з цибулі, спеціально пражену у спіжєвих посудинах і так подавану до стола, в якій пливали зварені на твердо яйця, — четвертий м'ясо й так далі. Всі обслуговують, щоб мати зайняття. Пиво в дуже великих пляшках, як у наших великих на содову воду, однак дуже легке.

Першого дня ніде не йдемо, немає вже часу, — пізно приїздимо, вечєра, купіль і спання. Увечєорі, як і в Мадрасі, тут примусове затемнення, авта мають усі лямпи під якоюсь чорною маззю, лиш спереду дуже малі отвори. Вікна будівель мусять бути щільно закриті куртїнами. Яюсь на це не звернули ми уваги, просто забули, влітає до кімнати службовик гостинницї та швидко заслєнює вікна. Спїмо добре, просто по королївськи.

ІНДІЯ, Агра. Будови внутрі замку-фортеці, — на знімці з-права серед городу гостинна зала короля.

В гостинниці маємо все заплачене, крім пива, та всяких пам'яток. Купуємо різні картки та поштові індійські марки, що за тему мають одну і ту саму мапу Індії і тільки різної вартості та різних красок. Марками не захоплююся, але купую для колекції. Пізніше, десь в Індії, купив я цімес, не марки, — індійські, на яких зображені кольоси слоні. Гарні марки і я привіз їх зі собою.

Ріжне й надзвичайне чули ми про Індію. Перебуваючи в Нью Делі, читали ми, наприклад, у місцевій пресі під заголовком "Дівчина, що жила двічі" таке:

В Нью Делі в 1926 році вродилася дівчинка, одначка, в багатих батьків, Шанті Деві на ім'я. Нічого надзвичайного не було в неї аж до якого 7 року життя. Тоді мама її завважила, що Шанті часто веде розмову з якимись уявленими особами.

Дитина оповіла обстовпilлй від здивовання мамі, що вона, Шанті, жила вже раніше, в місті Муттра, яких 75 миль від Нью Делі, була віддана, мала двоє дітей та померла при породі дитини в 1926 році.

Родичі взяли Шанті до найкращого лікаря, який її дуже уважно випитував. Він теж був дуже здивований, бо дівчинка подавала докладні імена, адреси, дати. Якщо вона була умовхвора, тоді це був надзвичайний випадок, як не хвора, — тоді він навіть не важився додумуватися правди.

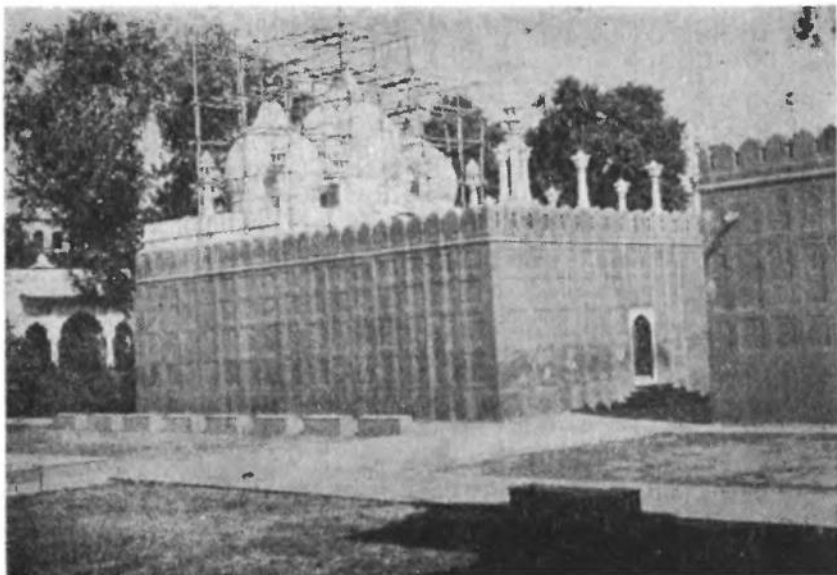
Два роки пізніше зажурені родичі Шанті знову почали шукати лікарської помочі, переконані, що вона умово нерозвинена. Психіатр запропонував, щоб її піддати черговій пробі і без її відома зроблено всі приготування, щоб один чоловік, споріднений з її уявним мужем, відвідав дiм Шанті. Та що тільки він появився у дверях, дитина побігла до нього, голосно викрикуючи з радості. Вона потягла здивованого до своєї мамі та докладно пізнала його, як кузина свого уявного чоловіка. Заскочений гість признав, що він має кузина в Муттрі, що жінка цього кузина померла яких 10 літ тому та що, як це й Шанті доказувала роками, ім'я померлої жінки було Лудгі.

Вісті про цей надзвичайний випадок дійшли й до урядової влади, що й вирішила справу дослідити. Батьки згодились взяти Шанті до Муттри, де вона знову пройшла спробу: Якщо вона справді була нововтіленням Лудгі, — чи може вона пізнати свого "бувшого чоловіка", як вона його звала? Дітей? Хату, в якій, як Шанті казала, вони жили?

Коли дитина злізла з поїзду в Муттрі, в якому вона не була ніколи досі в житті, вона точно показала в натовпі не тільки чоловіка, що мав колись жінку Лудгі, але також його братів і маму. Що більше, вона заговорила до них їх рідним діалектом, що його ніколи не вживали її батьки. Далі вона повела здивоних науковців до хати, де вона, як казала, жила та показала їм місце, де вона закопала була дрібні монети перед своєю смертю.

Шанті Деві живе до сьогодні. Вона — державна урядничка в Нью Делі і живий доказ випадку, який до нині нерозгаданий для науковців . . .

Другий день у Нью Делі починаємо, як звичайно, сніданком, після якого маємо назначені оглядини міста Делі та Нью Делі. Як каже наша книжка для туристів, столичне місто Індії було будоване й перебудовуване кілька разів (про це вже була згадка), в нього теж глибоке минуле. Якби тільки, каже книжка далі, каміння міста Делі могло говорити, воно оповіло б туристам найрізніші та найбільш дивні історії. Нью Делі, нова столиця, зі своїми гарними вулицями та парками, — прегарний зразок модерної архітектури та плянованого міста. Старому Делі дав початок п'ятий могульський імператор Шах Джаган. Нове місто, Нью Делі, запланував Едвард Лутієнс в 1930 році і воно справді чудове.

ІНДІЯ, Агра. Мошея у форті Агра, збудована Шахом Джаганом, яку звать Моті Масджід (Перлова Мошея).

Наш провідник везе нас спершу до славної обсерваторії Джантар-Мантар, далі до прекрасної гіндуської святині Ляксмінараян, що визначається як східними так і західними стилями архітектури, ще потім оглядаємо найбільшу прикрасу старого міста, Червоний Замок, — збудований справді з червоного піскового каменя, — з прекрасними палатами, всякими скарбами та пребагатою Перловою Мошеею Моті Масджід, збудованою 1650 року по Христі Шагом Еган та його будівничим Тай. З замку до мошеї Фатерцурі простягається Чанді Човк, площа місячного світла, славетна з того, що при ній повно крамниць золотників і продавців дорогих каменів, перел та срібла. Це була колись найбагатіша площа світу.

Як у місті Мадрас, так і в Нью Делі та Бомбаю питоменні для руху на вулицях “рік-шас” на двох колесах з колісками, — малі візки для перевозу людей, що їх ми вперше бачили в Сінгапурі. Сідає в таку коліску якась досить важка жінка чи чоловік і бідний індієць тягне що сили той тягар, — босий, на голові турбан, майже голий, напухлі на його шиї жили показують, як гірко заробляє він на свій хліб... Є також роверові і навіть моторові рік-шас. Скажу правду, що ми не пробували їх, — я просто не мав серця, щоб моїх 230 фунтів тягнув якийсь бідака за доляра чи що, мені було б просто соромно. В містах бачили ми ще й візки з кіньми, щось як в Європі “фіякри”, однак ніхто не відповідає за вашу безпеку, як сядете в таке чудо, зване в Делі “тогас”, Бомбаю та Калькуті “гаріс”, а в полудневій Індії “джюткас”. В Індії таки найкраще їхати автотом, автобусом і трамваєм у місті чи просто ходити пішки.

Поміж старим та новим містом оглядаємо прекрасну народню пам'ятку, що зветься Раджгат, — місце, де було спалене тіло батька Індії Магатми Ганді. Це широка площа з високим залізним плотом довкола. Крізь головну браму входимо на пре-гарний бульвар, по середніні якого посаджено дерева з усіх країн світу. Це дарунки провідників ріжних народів і показували нам місце, де “небощик” Хрущов посадив був якусь осіку, що згодом усохла. Індійська земля не хотіла її прийняти, сміявся наш провідник. Далі ми на квадратовій площі, посеред якої на підвищенні плоский гранітовий пам'ятник у шану цього великого Мужа. На пам'ятнику постійно лежать живі цвіти. Перед самим пам'ятником скидаємо черевики, як це роблять усі з великої пошани. Робимо й знімку перед пам'ятником того, що так багато терпів для свого народу. Над нами погідне небо,

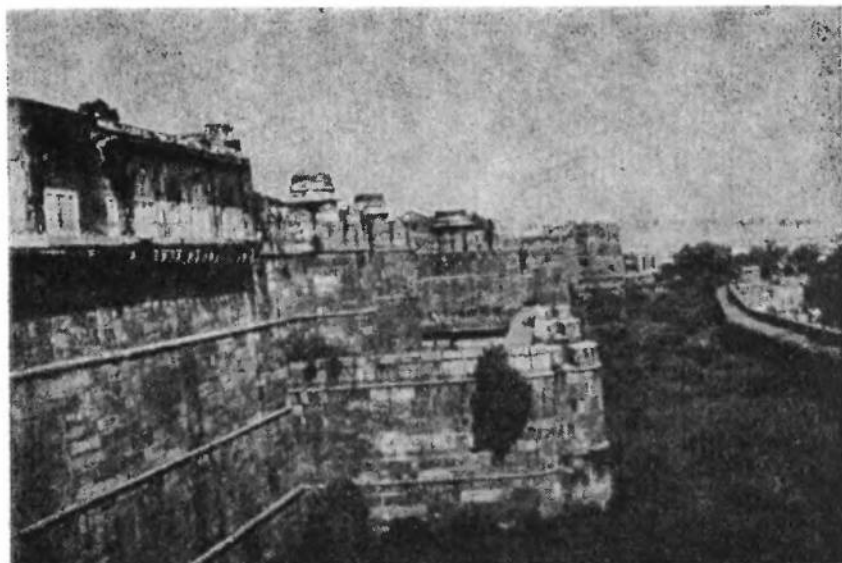
ми раді, що можемо склонити свої голови перед тим, про якого так багато чули, читали і з яким так співчували. Коби наш нарід мав такого провідника!

Недалеко від цього святого для індійців місця є інше, теж повне пошани місце, зване Шантівана, де Пандіт Джавагарля Негру був спалений після своєї смерті. Місце менш замітне, показують його нам лише з авта, не пристаємо, бо не маємо часу.

На вулицях, як і в Мадрасі, повно людей, що мандрують без цілі по широких бульварах, одні краще зодягнені як у Мадрасі, інші такі ж самі брудні та бідні, як усі майже неторкальні. “Святі корови” і тут мандрують по вулицях і бачимо, що люди не гонять їх, лиш обходять, а коли нашому автові така корова затарасовує дорогу, об’їздимо її.

В Нью Делі вельми замітні і справді надзвичайні будинки, — це імпазантний комплекс адміністративних будинків Індії: Парлямент, суд, поліція, податковий уряд, скарбовий і так далі. Все наймодерніше, все з каменя, будинки високі, рівні, гарні. Це серце нації. Об’їздимо бульвари серед тих будинків.

В Нью Делі зокрема цікаві великі турбани, що їх носять на головах члени поліції: Звуться “пугрі”, коштують яких 3 доляри, складаються з кусня полотна три стопи широкого

ІНДІЯ. Агра. Вид з замкового муру, величезного своїм розміром. Знимку зробив о. Антін, стоячи на краю муру.

і 16 стіп довгого і, закручені на голові, творять наче сім шарів-поверхів. Турбани роблять поліцистів вищими, більш грізними та додають їм теж добру захорону від ударів дручком чи цеглою.

Проти турбанів почалася останніми часами кампанія, мовляв, вони за тяжкі (важуть більш два фунти) та за гарячі у спеку і в Нью Делі мають замінити їх на модерні шапки або шоломи, що коштуватимуть менш як один доляр, отже й місто заощадить більш 11,200 долярів на рік. Часто несовісні люди ще й крадуть ці турбани та шиють з них ріжну одержу.

Якби хто мене спитав про думку в тій справі, то я особисто був би за турбанами. Для чужинця малий ростом поліцист у великім, високім турбані та ще й надутий мов сич, — надзвичайна картина . . . Однак з моєю думкою ніхто не числиться і виглядає, що дасть Бог ще колись заїхати до Індії, то вже не побачимо тих великих турбанів та славетних “пургів” на головах поліцистів . . .

Ідемо й тими дільницями міста, де повно бідноти на хідниках, під плотами, на муравах. Однак навчені подією в Мадрасі, не задержуємо авта, бо що і як можемо помогти тим тисячам? Оповідав перед нашою поїздкою і наш Митрополит, що як він був у Калькуті, в дорозі до Австралії, та ще з одним єпископом переїздив дільницею такої бідноти, то ця, побачивши західних людей, так обступила була авто, що вони мусіли були здержатись, були б може й пропали, якби не поліція, що вирятувала була їх з тяжкого положення. Так, треба помогти і ми це завжди робили, але хіба можливо спомогти тисячні маси?!

Вертаємось на обід до гостинниці, після обіду йдемо до поближких крамниць купити пам'яток з Нью Делі. Починаємо з нашої гостинниці, де купуємо індійські шовкові краватки, далі я купив був малі подоби слонів зі справжньої слоневої кости, — гарні та оригінальні пам'ятки, які вислав до Канади для дітей сестри та брата, — та для сестри індійські хустини.

Перед вечерою того дня запросив я був до сальону напйтків своїх супутників на спеціальний трактунок, бо нині, в понеділок 20 вересня 1965, для мене великий день: 25-річчя мого перебування на Іст. Кілдонені як пароха. Не можу відзначити того дня зі своїми парохіянами, то ж запросив бодай своїх собратів подорожі. П'ємо по склянці індійської “шабасівки”, мої собрати бажають мені всього доброго на парохії.

Заліце я на час подорожі на своє місце доброго товариша о. Володимира Олача, але я далі якийсь парох Іст Кілдонену. Сумно було мені того вечера там в Індії, що я не разом зі своїми добрими парохіянами, дякую Богу за Його для мене велику ласку, але я не мала дитина і не буду плакати. Перед спанням відмовив я, як звичайно, св. вервицю й так подякував Богу. Мої думки того вечера були коло моєї дорогої Церкви Пресвятої Евхаристії.

АГРА

Чергового дня їдемо поза місто Делі, 124 милі на полудневий схід, на цілоденну прогульку до Агри. Встаємо рано, після сніданку бере нас провідник у лімузину з шофером. Чого їдемо? Відповідь коротка: Маємо оглянути в Агрі знану на весь світ Таж Магай. Стоїть вона над рікою Ямуною й має бути одним з дев'ятох чуд світа. Мусимо її побачити і для неї посвячуємо цілий день, — для того, як каже наша книжка подорожі, “сну в марморі” чи “поєми в камені”.

Дорога далека, тому в місті ніде не затримуємося. Виїздимо просто на широкий бульвар і з нього на головну дорогу, що

ІНДІЯ, АГРА. Мавзолей Таж Магай, — це справді чудо світу. Прекрасна відбитка цього з білого мармору будинку в каналі внизу. Дивлячись на цю будівлю, я наче перестав дихати, така краса...

веде до Калькути. Скрізь по дорозі кам'яні стовпикі кажуть, що стільки і стільки миль до цього найбільшого міста Індії. По обох боках бульвару високі листкові дерева, близько міста Делі численні фабрики й індустріяльні будівлі, під брамами яких стоять гурти чоловіків, — безробітні чекають на поклик до праці. На цій головній дорозі великий рух, їдемо, по-англійськи, лівою стороною. Що далі від столиці, то й околиця змінюється, — в'їздимо в піскові області країни (в поворотній дорозі нас був захопив тут такий пісковий буревій, що ми ледве посувалися нашим автом), бачимо бамбусові дерева, пальми, кокоси. Поля бідні, трави високі і тільки де вода, потоки й річки, бачимо поля рижі і в водах незаступних водних буйволів, — найбільших приятелів села та добро-сердечної бідноти Індії. Дивує мене, що не зустрічаємо ніде слонів, але зате дерева обсіли цілі хмари сірих, досить великих мавп, на яких ніхто й не звертає уваги, вони для індійців як наші коти. Зате ми, незвичні бачити мавп, хіба у звіринці, дивилися на них з цікавістю, зокрема “гарні” були мацьонькі мавпята, що скакали й бігали за своїми мамами та на нас дивилися цікаво й перелякано своїми великими цибулястими оченятами.

Проїздимо крізь численні індійські села й містечка, здебільша над річками, повними водних буйволів. Тут і там води річки затамовані, оселя зробила для себе басейн для ритуальної купілі, до басейну ведуть сходи. Коло басейну звичайно індійська святиня, мурована, завершена всякими дивними кам'яними статуями. Більшість тих маленьких святинь у дуже нещаснім стані. Посеред сіл крамниці, в більших осередках газолінова станція і щось наче гараж, на вулицях містечок повно людей, головню чоловіків, що стоять без діла. Зате жінки постійно щось несуть на головах, ведуть за руку, несуть на руках та тягнуть за довгими спідницями-сарі численних дітей. Що далі їдемо, то землі кращі, стає гарячіше, їдемо на полудне, сонце справді смажить. Де тільки тінь в оселях, там під деревами сидять люди, інші ховаються під чорні парасолі, коло крамниць пороблені й полотнянні заслони від сонця і під них ховаються не тільки крамарі, але й покупці. Цікаве те все й нове для нас, час минає нам скоро.

Яких 14 миль перед Агрою є доволі велике озеро Кітгем, а 5 миль перед Агрою злазимо з авта та оглядаємо в Сікандрі гідну уваги гробницю-мавзолей колишнього могульського імператора Акбара Великого. Замітний є великий вхід до цього гробівця, що має спереду високу подовгасту будівлю з чоти-

рома стрункими мінаретами. Поза входом є самий мавзолей, — місце спочинку цього великого індійського короля.

Сідаємо знову в авто і наш провідник оповідає нам історію про місто Агру, якого головніші будівлі бачимо вже серед гарної зелені недалеко дороги. На дворі стає, коло полудня, страшна гаряч. Ось що говорив нам провідник:

Агра з історичного погляду є одним з найбільш важливих міст Індії. Старовинне місто, свою славу та визначність має воно ще з часів могодальських володарів Індії. Хоч Делі ніколи не втратило свого урядового стану імперіяльної столиці, Агра стала резиденційною столицею могодальських пануючих, почавши з часів Акбара, основника цієї славетної династії. Акбар,

ІНДІЯ, Агра. Оце знімка славетної королеви Мумтази Магай, що в її шану улюблений чоловік побудував гробницю-мавзолей Таж Магай.

наймогутніший з усіх могдальців, подарував містові частину своєї могутности та прикрасив місто численними новими будинками, включно з великою фортецею. Однак аж у 17-ому столітті Шаг Джаган збезсмертнив місто Агру будовою Таж Магай, — найкращим пам'ятником у світі подружій любові та вірності.

В'їздимо в це старе місто, вулиці вузькі, повно зелені, рух на вулицях менший, природно, як у Делі, але людей досить. При головніших вулицях численні крамниці захоронені від немилосердного сонця полотняними завісами. Мета наша — спершу оглянути фортецю-замок, до якого під'їздимо. Наш провідник купує у військової сторожі замку квитки вступу, звідси пішки переходимо зводний міст над глибокою фосою, повною води, та крізь вузьку браму входимо в кольосальні грубі мури. Замок стоїть майже над самими берегами ріки Ямуни.

Коротка історія фортеці-замку. Це була водночас фортеця й палата Акбара, пізніш зміцнена Шагом Джаганом. Обведена вона подвійними мурами, високими 70 стіп, з великих брил червоного каміння, що оточують палату-фортецю довкола. Ці мури довгі більш як півтора милі, на мурах восьмигранні вежі, що в них були колись гармати. Внутрі, за мурами, оглядали ми численні будівлі й городи, що їх збудував був великий могульський провідник. Палату внутрі мурів звану Джаган-гірі Магаль та інші справді гарні, тепер уже трохи занедбані, старі будівлі, подивляємо яку годину, може й довше. Вони ще й нині вказують на могутність, силу й пишність того великого індійського короля.

Шаг Джаган був великим будівничим та покровителем мистецтва. Де його дідо Акбар уживав до будови каміння, — Шаг Джаган уживав мармору. Перші роки свого панування він присвятив на прикрасу фортеці, що знадвору виглядає на сумне та суворе місце. Внутрі фортеці Шаг Джаган збудував гарні павільйони та залі. Вони всі з ясного мармору й гарно контрастують з червоними мурами та зеленими травниками, — доказами мистецької досконалости могульської імперії в час її найвищої слави. Найбільш цікава з цих будов — чудова Моті Масджід (Перлова Мошея) з білого мармору, заля приватних авдієнцій Діван-і-Кгас з двома тронами, одним чорним і другим білим та Кгас Магаль, у якому жили жінки імператорського гарему. Далі внутрі фортеці бачили ми найкращий з усіх павільйонів, так званий Муссамад Бурдж, що його

ІНДІЯ, Агра. Ми на тлі незаступної Таж Магай, прегарної будівлі-мавзолею.

збудував Шаг Джаган для своєї улюбленої королеви Мумтаз Магай. Цей будинок надзвичайно й пишно прикрашений, спершу він був вимощений дорогоцінним камінням, однак ці самоцвіти давно вже минулися, їх просто розікнали. Крізь гарні, високої мистецької роботи камінні заслони жінки гарему могли дивитися “на двір” і в той самий час їх ніхто не міг бачити.

Як каже історія, Шаг Джаган рішив був перенести столицю з Агри до Делі в 1638 році, бо купці Агри спротивилися були його плянам збудувати широкі вулиці в місті, яке дуже терпіло від своїх вузьких доріг. І Шаг Джаган збудував Шаг Джаганбад, одне з сімох міст Делі, згідно з пляном, як досі не будовано ніякого міста.

Але до Агри мусів цей великий володар таки вернутись, коли усунув його з престолу його власний син Аврангзєб в 1658 році. І тут, у цій фортеці-замку та в прекрасній Муссаман Бурдж він помер вісім років пізніше, глядячи з сумом через ріку на Таж Магай, місце спочинку своєї любої дружини. Помер, як в’язень у кімнаті, серед цієї великої краси, яку створив був у пам’ять своєї вірної та любої подруги.

Внутрі замку є й окрема частина, що служить касарнею для відділу індійського війська. Робимо низку знімок внутрі та з веж на мурах, звернених до ріки, маємо чудовий вид на околицю. З високих мурів бачимо не дуже виразу, але й гарну

сильетку-зарис Таж Магай, справжньої цілі нашої подорожі. Яка вона прегарна, ця будівля з білого мармору, здалека і яке чудо мусить це бути, коли приглянутись до нього зблизка! Однак обідова пора, покидаємо замок, пращаємося з вояками, що мабуть звизли до численних туристів і тільки всміхаються. Автом ідемо до гостинниці, де підкріплюємо свої сили.

Після короткої обідної перерви повертаємось автоматом до Тажа Магай. Проїздимо гарний парк у шану королеви Вікторії, далі парк МекДонелл й врешті стаємо в густій тіні дерев перед брамою до третього парку-саду, в якому стоїть ця прекрасна будівля.

Беру в руки довідник для туристів і далі читаю про Шага Джагана та його подружжя з Мумтаз Магай. Довідник каже, що це подружжя було золотим ланцюгом любови (які гарні слова!), вона привела йому на світ 14 дітей і коли померла при народинах останньої дитини в 1629 році, ціле королівство покрилося національним сумом. Смерть Мумтаз Магай вдарила так короля, що його борода до кількох місяців посивіла...

Мертве тіло королеви привезли до Агри, тимчасом поклали на спочинок у саді Тажа, — і великий мавзолей для її вічного спочинку почали будувати в 1630 році під наглядом перського будівничого. Двадцять два роки потім мавзолей закінчено, кошт будови був близько 12 мільйонів доларів. Якби хто хотів збудувати його сьогодні, така будова коштувала б наймеш коло 85 мільйонів доларів, однак, на жаль, ні мистців, ні будівничих таких більш немає.

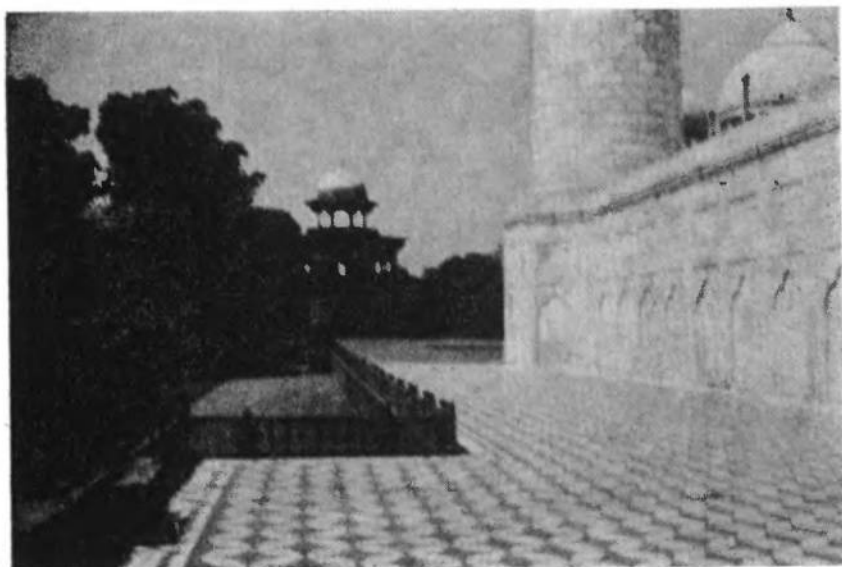
Входимо крізь високу червону браму до саду Тажа, його мури покриті текстами з Корану. Зараз таки на першому поверсі над входом є малий музей, з вікон якого найкращий вид на цю світової слави святиню-гробницю: Довгий канал з водою, що в ній відбивається великий білий будинок; з двох боків травники, хідники та кипарисові дерева, — всі ведуть до центрального пункту — самої святині. Глядимо на цю надзвичайну картину. Стаю в тіні і просто захлистуюся красою, не знаю, чи дихаю, чи ні. Недаром звуть його чудом світа. Недаром найбільшою силою є любов. Бог — є любов...

Підходимо все ближче до будівлі, врешті стаємо перед надзвичайною масою мармурових бань, п'ять разом, — головною високою на 243 стіп, — та чотирьома меншими. Ця святиня-гробниця стоїть на великій рівнесенькій терасі, що вся також з білого мармору; в чотирьох кутах тераси стоять чо-

три стрункі вежі-мінарети і вони теж із прекрасного білого мarmору.

Щоб дістатися на терасу з саду, треба пнятися вгору подвійними мармуровими сходами. Але тут усі мусять скидати сандали-черевики. До Таж Магай ідуть усі босі. Це й ми робимо, віддаємо свою обуву під опіку хлопця, якому кидаємо індійську монету за догляд. Ідемо вгору сходами, врешті ми на великій мармурній терасі, просто під головними дверми.

Кажуть, що в горах лещетарі мусять мати чорні окуляри, бо інакше осліпнуть від відблиску сонця на білому снігу. Ох, як були б нам здалися чорні окуляри на тій терасі! Майже полудне, на небі ні хмарини, сонце вперлося в той білий розпечений мarmор, ні подиху вітру. Жмурю очі, не можу дивитися. Гаряч, мабуть сто або й більш ступенів. Входимо до осьмогранної головної залі, де холодніше і де оточені мarmоровою сітковою заслоною стоїть домовина Мумтаз Магай та попри неї друга — домовина її чоловіка. Над обома звисає лямпادا, зроблена в Джейпур згідно з моделем з Каїру. Більша домовина, — короля, — прикрашена дорогим камінням у клясичних квіткових взорах, що мають представляти його багату любов та зрозуміння для краси. Бічні стіни домовини Мумтаз Магай

ІНДІЯ, Агра. Частина вимощеної білим мarmором тераси довкола Таж Магай, муру з-права та вежі мінарету. Така ясність була від цього ясного мarmору, розпеченого на сонці, що ми ледве могли дивитися...

різьблені та покриті цитатами з Корану, бо вона була релігійною людиною.

Які не чудові ті домовини, а проте вони порожні, тіла спочивають у менших та простіших трунах у темнім сховку в пивниці, що під тією головною залєю. Йдемо до того сховку сходами вниз, нам присвічує лампадами дорогу сторож-провідник. Згодом вертаємось знову нагору, але не виходимо на двір, бо провідник показує нам дальші чуда-дива Таж Магай. Довкола головної залі в будівлі є коридори і головну залю можна обійти ними, — гробниці будуть завжди посередині, з якого боку не будете дивитись. Провідник показує нам надзвичайне мистецтво стін Таж Магай, — вони покриті є тисячними малими, величини нігтя великого пальця на руці, наложеними листками з мarmору. Горішня частина листка скручена на краях й показує спідний, другий листок, зроблений з зовсім іншого каменя, але злучені вони так досконало, що виглядають наче помальовані, — не можна відрізнити місця, де листки злучені. Краса, та й тільки . . .

Виходимо знову на блискуче сонце й обходимо довкола це чудо світу по терасі. Ховаємося в тінь і за рікою Ямуною бачимо з віддалі наш замок, з якого ми бачили недавно Таж Магай. Так, король міг був бачити з замку гріб своєї улюбленої жінки. Робимо численні знімки.

З надвору Таж Магай є красою іншого роду. Розглядаємо поволі білі мури і завважуємо, що букви в Корані, різьблені по стінах, такі ж виразні на висоті 100 стіп, як ті, що внизу, — тобто ці внизу менші і вгорі більші.

Однак найбільша краса Таж Магай знадвору це її надзвичайна симетрія та клясична рівновага. Чотири мінарети, що творять наче почесну сторожу на терасі, сходи, малі бані, велика баня, — все творить невисказану гармонію.

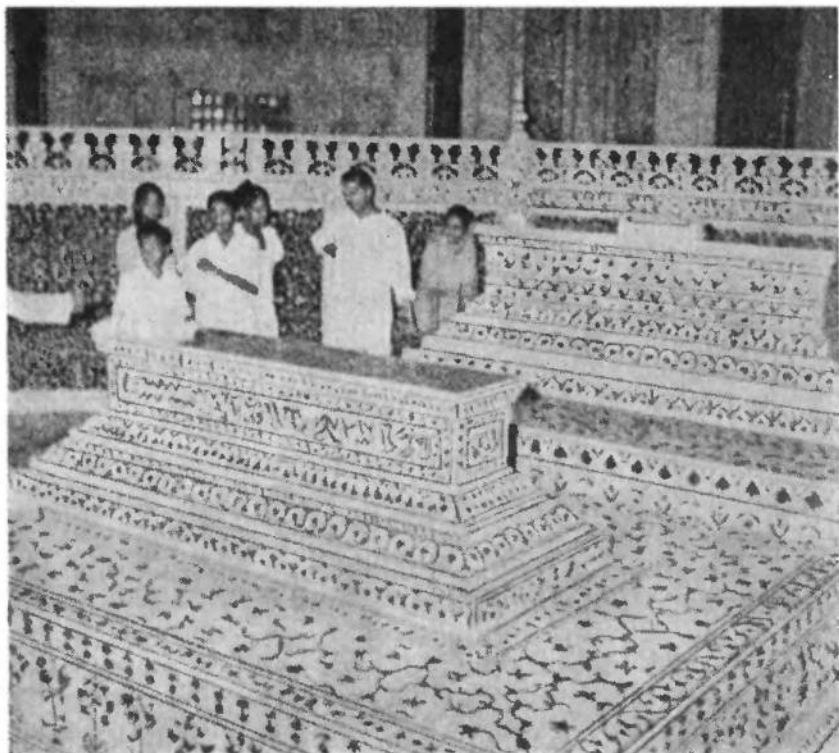
Відколи Таж Магай збудовано більш як 300 літ тому, мільйони знімок зроблено з неї і мільйони слів написано про неї та зокрема про її романтичне підложжя. І Таж Магай справді романтична. Світ завдячує її існування королівській любові. Тут, відзначаючи любов короля й королеви, збудовано красу, не звертаючи уваги на ціну. І вона, та краса та та любов, зворушує вас ще й до нині.

Покидаємо зі сумом це місце краси, відданости й любови. Мусимо спішитися, бо перед нами далека поворотна дорога до Дел', куди мусимо вернутися перед повним сумерком. Дістаємо

свої черевики, останній погляд на Таж Магаї, сідаємо в авто і майже тією самою дорогою, якою ми їхали вранці, доїздимо до столиці над самим вечір. Гарна була поїздка, хоч забрала нам цілий день. Вечеряємо й обмінюємося враженнями з подорожі. Потім згрубша пакуємось, бо завтра покидаємо вже Нью Делі й літаком маємо вибратися до Джейпуру, де маємо оглянути дальші дива Індії, м. ін. теж спробувати їзди на слонях. До Нью Делі вже не вернемося.

ДЖЕЙПУР

Перед виїздом відвідуємо в Нью Делі представництво нашої компанії й інформуємося про зміни в нашій подорожі з приводу війни Індії з Пакістаном. Кажуть нам їхати до Бомбаю, де дістанемо дальші інструкції. Згідно з первісним пляном ми

ІНДІЯ, Агра. Гробниці Шага Джагана і його дружини Мумтази Магаї всередині преславної Таж Магаї. Пригляньтеся, як викінчені мармуром ті гробниці та їх докільця. Сам мавзолей Таж Магаї збудував король Шаг Джаган для своєї улюбленої дружини і її домовини, менша, стоїть поруч його домовини в кімнаті внизу мавзолею.

не мали вертатися з Агри до Нью Делі, але десь там був вилив між Агрою та Джейпуrom, дороги замкнені і ми знайшлися знову в Нью Делі. Однак все першої кляси в готелі й серед спеки скоріше дістанемося літаком до Джейпуру.

З Нью Делі їдуть літаки, як советські, так і індійські, просто до Москви і звідти до Лондону. Виходимо на летунський майдан і бачимо великий московський літак, що наче боїться якогось саботажу, криє свої “скарби” чи не довіряє індійцям, бо стоїть досить далеко в глибині майдану. У ждальнях багато людей і велика група індійців, що їдуть до Москви якраз тим літаком на якусь “культурну” виміну. Бачимо, як тих індійців ладують в автобуси на майдані та підвозять до цього советського кольоса. Щезають малі індійці внутрі його, наче краплі в морі. Не бачимо самого відлету того літака, наш індійський літак скоріше приходить і ми скоріше від'їздимо.

Сідаємо на літак відносно малий, індійський, для місцевих летів. Як звичайно, такі лети ніколи не на час, літаки малі, дуже гудуть й трясуть. Більш ми мали страху їхати такими “порхавками”, як великими міжнародними джетами. Під час лету до Джейпуру наші пальці сильніше стискали зернята вервиці, яку ми постійно мали в руках. Але якось Бог поміг, Матір Божа заступилася за нами, — і ми щасливо прибули на мале летовище недалеко міста Джейпур, столиці провінції Раджастан. Вперше бачимо поготівля індійських вояків, що пильнують летовища, нікому на нього без перепустки не можна дістатись. Не знаю чого пильнували, але хіба не тих кілька малих літаків. Нас з усміхом без ніякої проволочки вояки перепустили, бо туристів пізнати й чути на мило. Ми, туристи, це золоті люди і для них, вояків і для їх батьківщини та її населення. Більше туристів — більше добробуту для держави.

З Нью Делі до Джейпуру буде коло 200 миль. Лежить ця столиця провінції на полудневий захід від Нью Делі, серед гір, недалеко Тгару або Індійської Пустині. З Нью Делі виїздимо вранці, лет до Джейпуру триває яких 2 години. На летунський майдан виходить по нас новий “ангел хоронитель”, — наш провідник, як звичайно з автом та шофером. В першій мірі везуть нас на сніданок та розпакуватись до справді гарної гостинниці, що зветься Палата Рамбаг. З усіх гостинниць, що їх ми мали у своїй подорожі, ця гостинниця була найкраща, просто казкова, чому? Бо гостинниця, — це колишня палата Магараджі з Джейпуру серед чудового велитенського тро-

півного городу-саду, повного преріжних дерев та цвітів. Все оточене високим муром, що тягнеться милями. Крізь головну браму в'їздимо до палати, вітає нас у панській ліберії портієр, індійські хлопці хапають наші валізки, записуємося, не знаю

ІНДІЯ. Джейпур. Гава Магаль або "Палата вітрів", найцікавіша будова, яку ми бачили в Індії. Творить вона частину місцевої замкової будови. Збудована в 1799 Санаї Пратар Сінггом, — вона зразок особливішого стилю архітектури. Стоїть на високім підвищенні, складається з кількох терас, городів серед будівлі та кімнат, оточених верандами. Замітна для неї прекрасна пірамідачна фасада до вулиці (на знімку), що має п'ять поверхів. Все яскраво червоної краски, аж разить очі. Дуже помітні в ній чудово викінчені віконниці та дерев'яні сітки на вікнах та піддашсях. Фасада стоїть на стіні, всього 8 цалів широкій. Холодні західні вітри, що продувають крізь численні сітки та піддашся, видають дивні звуки, від чого й ім'я цієї справді замінної будівлі.

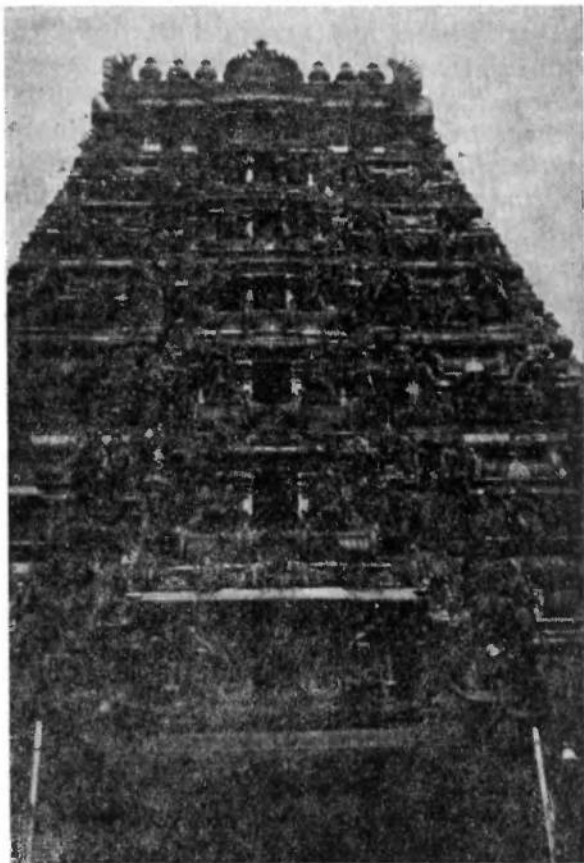
вже котрий раз подаємо до запису числа наших паспортів, наші адреси в Канаді. Показують нам наші кімнати, справжні сальони для “великих” людей. Вікна великі, з подвійними сітками, прекрасний балкон і вид на сад. Над ліжками вітраки для прохолодження повітря. Великі й гарні дубові бюрка, столики, лампи, зеркала з золотими рамами від долівки майже до стелі, лазничка більша, як не одна наша священича резиденція на преріях. Мешкав тут магарджа, це одна з його кімнат. Дістаємо на пам'ятку наліпки на наші валізки. Наліпка круглої форми, напис довкола “Палата Рамбаг”, посередині вид на палату, внизу чорний слон, покритий золотою прикрасою, на нім — індієць у турбані. Навіть ця наліпка вказує на панскість гостинниці.

Просять нас на снідання, маємо тут усе заплачене. Вікна коридору виходять на сад посередині палати, що збудована в формі великого квадрату. Посередині саду великий басейн для купілі. Минаємо ряд малих крамниць з індійськими пам'ятками для туристів, пивну, фризієрню і так далі. Тобто, мусять тут бути часи, коли є багато туристів. Тепер, з приводу війни, пуста. В малій, однак гарній їдальні ми самі. Всюди кельнери в уніформах. Столи застелені дуже гарно. На кожному свіжі цвіти у фляконах. На підвищенні місце для оркестри, що пригравала нам до обіду й вечері, хоч ми були майже одинокі в тій палаті. В день нашого від'їзду приїхала ще якась одна родина, — і це все.

Після снідання оглядини міста Джейпур. Як каже наша туристична книжка, це місто звать рожевим (пінк) містом, бо його будівлі розмальовані тією краскою. Місто гарне, вулиці широкі, при них численні крамниці. Замітне й тим, що об'єднало в собі більшість малих колись королівських округ Раджпутану та є осередком індійського мистецтва, золотарів і різьбарів. Оглядаємо в нім міську палату Магараджі, вступаємо до одного золотара, що й приймає нас, як велить звичай, холодними напитками та показує нам прекрасні збірки рубінів, сафірів та надзвичайних золотих виробів. Слінка нам аж текла, коли ми ті скарби оглядали, але ясно, що нічого ми не купили, бо не мали, по перше, грошей (тут зі соткою навіть не виступай!) і, по друге, ми цього і так не могли б перевезти до Канади, не заплативши страшного мита, та й у валізках не маємо місця, все багато важить. Отже обійшлося все тільки огляданням. А було справді що оглянути. Пращаємось, до

дверей відводить нас усміхнений багатий власник. Подаємо йому адреси крамниць Ітона та Гадсон Бея у Вінніпегу. Каже, що хоче з ними зробити "бизнес". І, бути може, у Вінніпегу будемо згодом мати ті самі скарби, що їх бачили ми там в Індії.

На дворі страшна гаряч. Сонце смалить. Люди ховаються під полотняні заслони над вікнами крамниць. Всі мешкальні доми й крамниці мають також дерев'яні віконниці та дерев'яні піддашшя. Дуже цікаві ті будівлі. Оглядаємо їх справді з захопленням, тим більш, що часто на тих піддашшях цілі стада мавп. Що край, то звичай. Понад домами то літають то сідають на дахи птиці-супи. Питаюся провідника, що роблять тут ці птиці, — великі, з довгими голими шиями та широкими чорними крилами. Сидять на дахах, — відповідає, — бо люди

ІНДІЯ, Джейпур. Святиня в честь гіндуського божка Шіви. На дашках понад 800 малих ідолів-подоб цього божка.

вважають їх за святі тварини і годують. В той самий час, коли люди гинуть з голоду, — подумав я собі. Не сказав цього голосно, бо ану ж і наш провідник належить до тих, що годують ті птиці й буде біда...

При головній вулиці посередині міста Джайпуру є дуже цікава індійська святиня, що і є славою тієї столиці. Її знімка є на всіх оголошеннях та реклямах цього міста, це теж “мус” у програмі оглядин міста. Збудована у формі вежі, що ширша внизу й вужча вгорі, ця святиня складається з безлічі випуклих дашків і на них є коло 800 малих ідолів у різних позиціях, красках, величинах. Щось надзвичайне. (Щось подібне бачили ми в Сінгапурі). Все яскраво помальоване. Стаємо посеред рухливої вулиці, виходимо з авта й оглядаємо це диво з-надвору. До середини нас не ведуть, чому, — до нині не знаю, мабуть вона помітна лиш з-надвору. Це святиня гіндуського бога Шіва, про якого ми згадували вже раніше. По вулицях повно людей, усяко зодягнених, але впадають в очі дуже яскраві колірами одяги жінок, зрештою всюди бруд, нечистота. Корови й водні буйволи попадаються нам постійно. Не стрічаємо ще чомусь лише слонів, хоч це провінція тих велетнів і їх тут має бути багато. Може за гарячо, може слони купаються, може працюють на полях. Однак нам обіцяли, що скоро пізнаємо тих велетнів ближче.

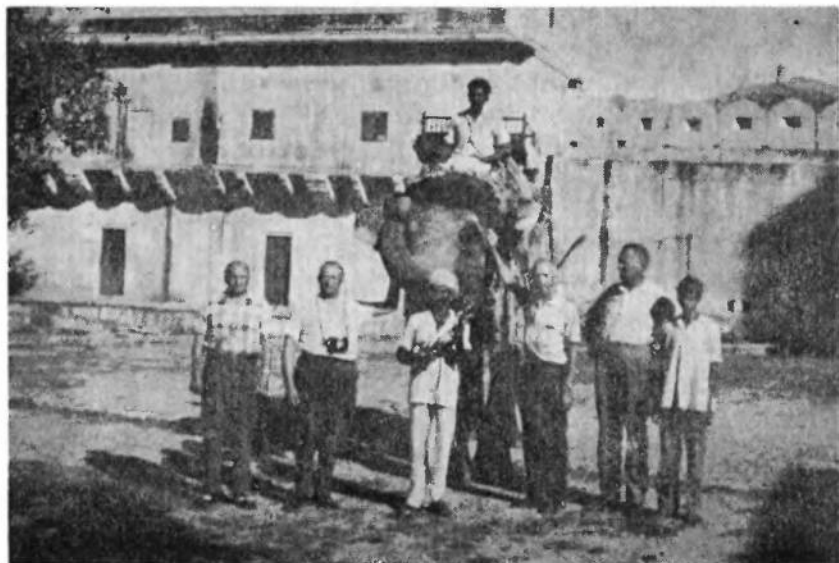
Оглядаємо городи Рам Нівас, Галю Альберта і музей, де зібрані найстарші та найбагатіші пам'ятки-мальовила могульських королів, Санскрит та перські манускрипти, килими та стара зброя. Показували нам це все, теж і місце, де королева Єлісавета, відвідуючи Індію, мала свій бенкет, — велику залю, повну кристалів, зеркал та чудових ліхтарів-свічників, що звисають зі стелі. Кожного нашого кроку у тій залі стереже то один, то другий сторож, мабуть бояться, щоб ми чого не “потягнули”. Далі оглядаємо палату вітрів, або так звану Гава Магаль.

Інше цікаве місце в Джейпурі, — це королівська обсерваторія, що її устроїв та збудував у 1734 році джейпурський магараджа Джай Сінг. Крок від головного тракту знаходиться за муром площа, велика й рівна, на якій збудовані всякі астрономічні інструменти, — телескопи, соняшні годинники, цікаві вежі, сходи для мірення віддалі сонця від рівника, віддалі зір та інше. Наш провідник показує нам ці цікаві “інструменти”, що з них деякі вкопані досить глибоко в землю та до яких

треба сходити сходами вниз. Перебуваємо на цій площі якийсь час, провідник наш “битий” в усьому. Варт було б це місце відвідати всім студентам університету.

Спеціальний “смак” мають базари в Джейпурі (по канадійськи маркети), зараз за брамою коло високого міського муру. На кам'янім мурі-валі, що завершений орнаментованими дашками та вікнами, є численні кам'яні статуї декоративних слонів. Під муром селяни й купці розклали свої скарби, — харчі і різні матерії та численні вироби з глини, — горнятка, миски, збанки. Корови вештаються спокійно між товпою, над головами літають голуби й супи. Високо над базаром видно на розі старий Нагаргарт, або Замок Тигра. Від сонця індійські покупці заслонюються парасолями, більшість з них у турбанах. Всюди крик, гамір, задуха. Згідно зі звичаєм усі торгуються. Ми лиш дивимося на це все з цікавістю. Дорогу нам торує наш провідник. Нічого не купуємо, п'ємо якісь зимні напінки з пляшок, таки на місці. Якось нам не зашкодили були...

На обід вертаємось до нашої палати. Полудне, на дворі страшна гаряч. Треба конче спочати, спека нас втомилла й багато ми походили. В тіні дерев та попід мурами багато людей, теж “відсипляють” спеку.

ІНДІЯ, Амбер. Знімка з подвір'я замку після нашої їдзи слонем. З-ліва чергою о. Володимир, о. Григорій, наш “музика”, о. Антін, о. Ігор й молодший провідник слона, другий на слоневі. Позаду замкові будови. Для нас незабутні хвилини...

Коли сонце вже трохи перейшло на захід, коло третьої по полудні, знову прийшов по нас наш провідник. Маємо по полудні туру до міста Амберу, що віддалене всього 7 миль від Джейпуру. Ідемо дуже гарною околицею, повно зелені, з обох боків дороги високі гори, їдемо майже кітловиною. Місто Амбер має свою давню історію, звалось колись Удайпур та було столицею провінції до 1728 року.

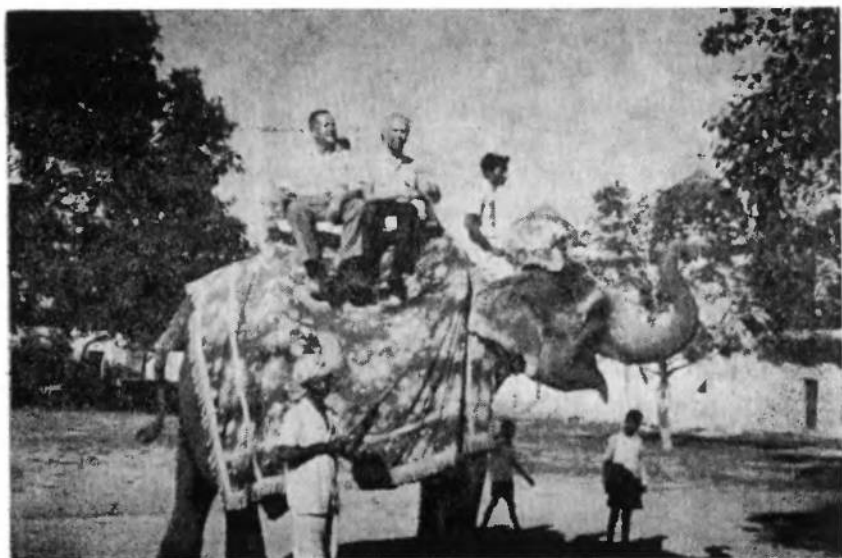
Якщо Джейпур є рожевим, то Амбер є білим містом, збудованим з білого мармору над озером Піколя. Місто невелике, знане зі свого замку дві тисячі стіп понад озером. Славні також тутешні сади, святині та палати колишніх магарадж.

Нашою ціллю було звидіти високо в горі замок, або, як його звать, Палату Амбер. Автом заїжджаємо перед вузьку дорогу, що веде на гору до замку, замкових мурів та будівель. Наш провідник робить нам несподіванку, хоч ми про неї знали заздалегідь. Злазить з авта, будете їхати на гору слонем. Деж він, — питаємо. Ось він, недалеко, — показує нам пальцем. Бачимо: Слон, на ньому якась краса верета, на його хребті лектика-місце на дві лавки з поперечками. Підходимо близько, слонисько дуже тихий, коло нього один старший чоловігяга і другий молодший — власники слона. Наш провідник купує в будці квитки на їзду слонем і каже нам моститися на нього, він сам буде йти пішки вгору поруч нас.

Добре, але як його на ту біду так високо вилізти? Я, правду сказавши, не мав зовсім охоти їхати на слоневі, але провідник каже нам: Королева тут була і на слоні їхала, мусите й ви! Думаю, що як королева не впала з нього, може й мені нічого не станеться. Одне певне, що вона їхала в золотій лектиці й напевно трохи чистішій, як ми маємо зараз їхати. Питаю я і ми всі, як вилізти на нього? Сміється малий чоловічина-власник слона й каже: А як ви хочете лізти, чи з переду на нього, чи з боку? Кажемо: А як то лізеться на слона з переду? По трубі, — паде відповідь. Покажи, — кажемо. Щось “поговорив” чоловігяга до слона, слон спустив трубу вниз і по ній, держачись “малих” вух слона, видерся наш співрозмовець, як малпа, в гору й вже сидить на хребті слона та сміється. Так? За ніякі скарби світа не буду так дертися на слона!...

А як лізти на ту біду збоку? — питаємо. Е, це дуже легко. Для таких “сміливців”, як ми, збудоване спеціальне підвищення, провідник підводить до нього слона й ставить його рівнобіжно з підвищенням, — туристи вилазять і легко сідають

на лавки на хребті слона. Ми теж так робимо, спершу сідає двох з нас, потім обернули слона й інші два сідають, я був останній, що сидів на слоні, коло о. Фика. Я добре вважав, щоб та залізна ручка, яка нас опоясувала в поясі, була замкнена, щоб не злетіти вниз зі слона, що був високий найменш на яких 15-20 стіп. Сидимо, попереду нас на хребті, між вухами, сів і той, що показував нам, як лізти на слона, в руках у нього залізний дручок з гострим закінченням. “Легко” попросив слона, штуркнувши його між вуха гострим кінцем, слон почув та почав іти-сунути ввєрх. Яка та їзда на слонєві? От якби ви їхали поволі кораблем: Холїтає, раз в один, то знову в другий бїк. Слон страшенно сильний, нести нас, — це муха для нього, але їде дуже поволі, вимахує вухами та своїм малим хвостом. Внизу, бачу, попри слона їде наш провідник, що за нас відповїдає, тобто все добре. Дорога їде стрїмко вгору. Щоб нам не нудилося в довгїй дорозї, нї звїдси, нї звїдти знайшовся якийсь чоловїчина зї “смичком” і “скрипкою”, — інструментом, що мав чи не двї струни та почав нам пригравати якусь нуту “все тої самої”... Цирк, тай годї: Їде попри нас той і грає, слон вєзе нас, туристів, дєсь взялися і дїти й гурмою їдуть за нами... Ми не можемо нїчого на це все порадити,

ІНДІЯ, Амбер: Ми на подвір'ї замку, до якого заїхали всі чотири разом на верху слона, як на знімці. Сидять: о. Ігор (з-ліва) і о. Антїн. Звернені лицем до замку о. Григорій і о. Володимир.

зліземо зі слона аж на горі, — і ми почали з того всього сміятися, що й на добре нам вийшло, бо плакати стидно, злоститися не pomoже, — і ми всі сміялися. Діти, провідники й ми з парадом за яку годину заїхали врешті на гору до замку. По дорозі і старші люди, — на щастя небагато, — дивилися на нас, однак не з надто великим здивуванням, мабуть вони до такого цирку вже звикли.

Злазимо зі слона в такий самий спосіб, як на нього вазили. Яюсь тішуся, що ми з нього вже звільнилися, чуюся безпечніше. Робимо всі разом з нашими провідниками знимку, включно з нашим “грайком” на струменті. Дуже з цього вдоволені. Вїхали ми слонем на досить велике подвіря, якого всі сторони у квадрат і оточені старими будівлями замку. Звідси пнемося пішки далі, на самий вершок гори, де і є саме Палата Амбер. Відвідуємо-оглядаємо Джай Мандір, або Залю Перемоги, покриту зеркалами та виробами з алябастру, надзвичайної мистецької краси. Виходимо на веранду палати, звідки чудовий вид на гори, де також замки й старинні мури, долина, озеро, місто внизу та наша дорога, якою ми пнялися “ід горі”.

Вгорі, в замку, входимо до святині Калі, вступ до якої чомусь стеріг індійський вояк “на гостро”, з рушницею в руках. Наш провідник каже, що щоб увійти до святині, треба скинути черевики. Думаю собі, що мабуть тієї святині вже не вживають, отже й не думаю скидати черевик, хочу так увійти, але я скоро змінив свою думку, бо щотільки зробив я один крок вперед, вояк націлився до мене з кріса і я швидко почав скидати зі себе черевики. Святиня мала, чотирикутна будівля, гарна. Цікаво, що зі стелі в ній звисав малий, досить голосний, дзвінок. Наш провідник підійшов, потягнув щосил за шнурок, дзвін задзвонив — і це мало означати, що він прийшов молитися. Спереду, за отвором дверей, бачу сидячу статую божка Шіви, теж з правого та лівого боку такі самі статуї. Зараз коло входу на долівці сидить, підтягнувши під себе ноги, якийсь чоловічина в білому, перед собою поставив овоч банану і ще якісь горіхи-овочі, б'є поклони, підносить до гори руки і молиться до свого божка. Чомусь, коли я дивився на овочі на долівці перед цим чолов'ягою, нагадалися мені й ті овочі, що їх ми приносимо на парастас до церкви при поминках за померших — і ті поклони, що ми б'ємо у піст. Чи часом буває, не взяли ми того зі старих звичаїв тих індійців? . . . Якби воно не було, мусить бути між тими двома випадками якийсь зв'язок, все це вияв нашої любови-жертви до Бога.

Дивлюся, що робитиме наш провідник у святині. Бачу, що від статуї до статуї ходять люди, мають перев'язані білим серпанком обличчя, щоб не дихати на божка, підходять до божка та труть його очі, голову, лиця, груди й ноги якоюсь білою платиною, а під кінець дістають від "священника" хліб-не-хліб, насіння чи щось там та їдять, — це має дати їм здоров'я і благословення від Бога. Очевидно, ми зберегли пошану й повагу для людських вірувань. Стоїмо поважно збоку, глядимо на все, ніхто нас не зачіпає. Наш провідник знову дзвонить, — голос дзвону такий, як у нашій церкві, виходимо зі святині, вдягаємо черевики. Щось подібне бачили ми згодом і в святині в Бомбаю, — люди теж ходили від божка до божка, отирали їх та до них молилися, били поклони, сидячи на підібганих ногах голосно говорили щось, перед собою мали на долівці, на постеленій скатерті, овочі... Ходження від божка до божка означає для індійців перехід душі крізь усякі ступені після смерті. Тих ступенів має бути кількадесят. Дивна віра, однак роблять це все з такою ревністю, що могли б засоромити ті погани неодного християнина й католика...

Ходимо й по інших залах та будинках замку, врешті оглядаємо збірники на дощеву воду та як вона спеціальними ка-

ІНДІЯ, Бомбай. Прекрасний великий бульвар Марін Драйв, що тягнеться здовж моря, та великі будівлі різних компаній і мешканеві каменниці при ньому.

налами з усіх будинків збігається в одне місце. Оглядини замку скінчилися, ми знову на подвір'ї, коло нашого слона. Наш провідник каже: Лізьте знову на слона, вам це належить, поїдете ним на цей раз згори! Ми всі мали тієї їзди досить і одногосно вирішили, що будемо йти вниз пішки, з чого, виглядає, найбільш вдоволений був пан слон, бо йшов швидше і якимсь радісніше помахував своїм хвостом. Однак і вниз пригравав нам на своїм струменті наш "грайко".

Скінчилися відвідини замку, автомат вертаємось до Джейпуру, ще раз по дорозі оглядаємо його вулиці, святиню, людей. Холодніше, сонце клониться до заходу. До вечері приграє нам знову оркестра, гостей і далі обмаль, після доброї купіли ми заснули твердим сном на ліжках магараджі.

Досить рано встаємо, бо маємо від'їздити нині літаком до Бомбаю. Десь зайшла помилка, бо коли після спішного сніданку приїздимо з нашим провідником на летунський майдан, довідуємося, що літак з Нью Делі спізнився на кілька годин і маємо чекати на летовищі. Зовсім, як з місцевим летом, ніколи він не на час і не знати, коли буде відлет. Як тут час перебути? Оглядаємо летовище, людей мало, все позамикане, летунські будівлі в Джейпурі малі. Пишемо картки, купую поштові марки зі слонами (дуже мені сподобалися), надаємо картки до рідних, говоримо та й поволі-поволі час минув.

Щойно десь під полудне ждальня зароїлася, появились урядники, прилетів відносно малий літак з Нью Делі і нас врешті з усіма нашими скарбами заладували на нього. Працаємося з нашим провідником, що весь час був з нами, казав, що за нас відповідає і хоче бути певний, що ми безпечно сядемо в літак. Врешті ми понад хмарами в сторону Бомбаю, — цього великого міста на західнім побережжі Індії.

БОМБАЙ

Бомбай, це портове місто над Арабським морем. До нього з Джайпуру 700 миль, — далека дорога, для літака не-джета на цю дорогу треба понад 3 години часу. На літаку індійці, чоловіки й жінки у своїх народніх строях, зі знаними вже нам круглими червоними знаками між очима на чолі й дивними прикрасами в носі. Сідаю коло вікна, сліdkую, як будуть поводитися ті індійці на літаку. Дуже культурно й гідно. Щось читають, сплять, спершись на поруччя. За якийсь час бачу, один старий індієць витягнув якусь шкатулку, з неї якась зілля

і малий ніжик, накраяв того зілля, перемішав це з якоюсь мастю-розчином з малої плящинки, сам узяв в рот те зілля, подав синові і, мабуть, невістці. Спокійно, без цямкання, почали всі троє жвати ту мішанку, щось наче нашу канадійську гуму-жвачку. Десь я чув про це в Індії, що є рослина, яка має бути дуже здорова й додає їм сили в житті. Бог один його знає, чи це правда. Може це просто якийсь наркотик у природній формі? . . .

Літак летить високо, але аж не так високо, як джетові літаки, що навіть не бачите землі. Крізь вікно бачу внизу безкраї поля країни, ріки, міста. Летимо на полудневий захід. Врешті ми над містом-кольосом, другим найбільшим містом в Індії, що має тепер понад 5 і пів мільйона населення. Воно таке велике й так постійно та багато напливає людей до нього, що ніхто точно не знає справжньої кількості його населення.

Бомбай, — це велетенський портовий осередок та торговельний осередок західної Індії. Летовище, що зветься Санта Круз, — коло 18 миль від центру міста. Як і всюди, по нас виходить представник нашої фірми та добрим автом з шофером доставляє нас до гостинниці Ріц, — невеликої, але вигідної, чистої, blisko морського побережжя.

ІНДІЯ, Бомбай. Велика публічна пральня білизни. Біля перуть головню чоловіки, — бідні люди для багатішого населення міста. Знімку робили отці Антін та Григорій.

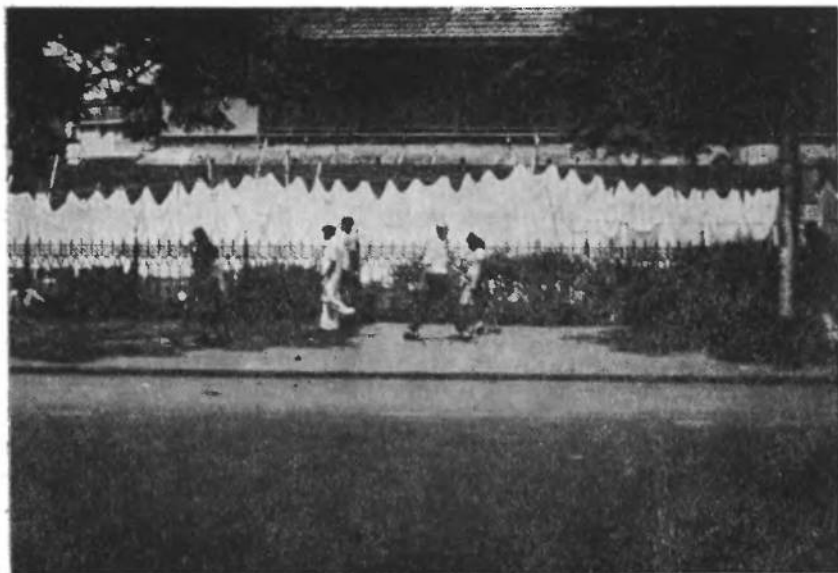
Подорозі до гостинниці ми змісця зустрілися з велетенською проблемою бідноти Індії. Не цілими бльоками, але цілими передмістями бачили ми ліп'янки неторкальних, їдемо між ними, серед гарячі, сопуху, якихсь випарів і димів... Ніде в Індії такої нужди й у такій кількості ми не бачили, хоч бачили ми бідноту і в Мадрасі і в Нью Делі. Уряд намагається допомогти та як може зарадити тій проблемі, будує великі низько-чиншові житлові бльоки для бідних, але всього цього замало.

Заїздимо перед гостинницю, вікна якої виходять на головну вулицю, близько осередку міста. Зустрічають нас представники гостинниці, хлопці-носії пакунків і біднота, що побачила туристів. Спомагаємо бідноту, чим можемо, вписуємося та їдемо вікном на найвищий, сьомий поверх нашої гостинниці, де дістаємо дві чисті, але й не дуже великі кімнати з лазничками. Я, як звичайно, з о. Панчишином. З кімнати виходять двері на досить великий балькон, звідки я не раз оглядав та обсервував життя міста.

Розпаковуємося, миємося, щось треба конче перекусити. Воду з водотягів і далі годі пити, не добра. В гостинниці гарна їдальня, маємо заплачену всю їду вже наперед, подаємо кельнерам тільки числа своїх кімнат. Дуже вигідно.

Нині запізно на туру, тому спочиваємо в кімнатах, порядкуємо все, надаємо дещо з дороги додому. Перемо сорочки й час скоро минає. В кімнатах охолодні апарати, без них годі було б заснути. І тут помітна війна, що тільки стемніється — в велеті-місті повна темнота. На вулицю ввечорі нічого й виходити, не тільки не можна, але й для нас, туристів, небезпечно. Перед сном читаю дещо, врешті засипляю під звуки індійської музики з радія в кімнаті.

Буджуся кілька разів, спрага мучить мене так, що не можу спати. Ми ж в Індії вже кілька днів, води ніде не можна пити, хіба якусь "содову" воду або пиво, однак ні це, ні те ніяк не може заступити звичайної, простої, джерельної і свіжої води. До всього ж я звик пити воду та назагал не люблю ні пива, ні содової води, п'ю їх тут просто з konieczности. І в ту ніч, як і в інші в Індії та інших краях нашої подорожі, що в них не можна було пити води, я не раз линув думкою до нашого Вінніпегу та до Канади, де ми маємо всього подостатком, включно з доброю питною водою. Що я був би дав тоді в Бомбаю за склянку холодної води з водотягу моєї резиденції в Іст Кілдонені!.. Кажуть, що цінимо здоров'я аж тоді, коли його

ІНДІЯ, Бомбай. Велика публічна сушарня біля. Виправши білля, сушать його довгими рядами на траві або на дротах, як це й видно на знімку.

втратимо, а я сказав би це і про всі скарби, добра та багатства, що їх маємо в нашій Канаді: Оцінюємо їх щойно тоді, коли поїдемо в країни бідні, відсталі й без цих скарбів...

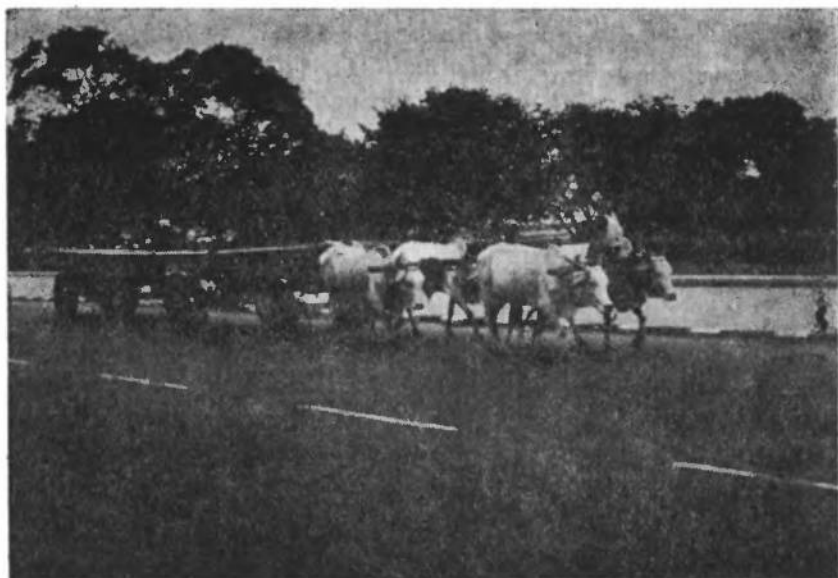
Бомбай вчасно будиться зі сну, хоч виглядає мені, що в нім, як у Нью Йорку, де ми були багато разів, життя ніколи не спочиває, місто ніколи не йде спати. Снідаємо й маємо на сьогодні визначену велику туру міста вранці й по полудні, бо є що оглядати.

Місто Бомбай, коли ми оглядали його чи з вікон нашого туристичного авта чи коли ходили пішки його вулицями, дуже мені припало до вподоби. Це велике, гарне місто з широкими вулицями, численними пам'ятниками та парками. Зветься воно Брама до Індії й пам'ятник тієї самої назви збудований над побережжя моря, — попри нього їхали ми до нашої гостинниці і під час тури приставали коло нього. Цей кам'яний пам'ятник має форму великої брами з потрійними воротами та завершений над головною брамою почвірними малими вежами. Може з приводу війни, може з іншої причини, але вояки коло нього не дозволили нам зробити знімок. Збудували його на пам'ятку візити короля Юрія V і королеви Марії. (Заввага для філятелістів: З нагоди поїздки Папи Павла VI до Бомбаю, Ватикан

видав був серію з чотирьох марок в 1964, вартости 15, 25, 60 і 200 лірів. Марка за 15 лірів представляє як Папа молиться, 25 лірів — площу в Бомбаю, на якій відбувся Евхаристійний Конгрес, 60 лірів — Ворота Індії — пам'ятник над морем у Бомбаю, про які згадую і врешті 200 лірів — постать Папи Павла VI на тлі мапи Індії. Серію марок давно випродано у Ватикані. Що року вона зростає в ціні, тепер треба дати за неї найменш три доляри. Варт збирати ватиканські марки). Від цього пам'ятника майже здовж цілого побережжя тягнеться містом прекрасна дорога, так звана Марін Драйв, широка, прекрасно освічена, справжний і модерний бульвар. Це, як казав нам провідник, землі, вирвані з пащі моря: Бомбай був колись островом, але малі острівці та водяні просмики між ними штучно засипали і створили оцю прекрасну дорогу та інші вулиці. Багато частин міста є нижче позему моря й тому загально місто має вигляд великої, рівної площі, крім так званих Малабар Гіллс, з яких прекрасний вид над острівцями покритий залив та на Марін Драйв.

Ідучи здовж моря цим великим бульваром, з-права бачимо одні за одними величезні нові будинки преріжних великих торговельних компаній та апартментів. З-ліва море, вода, як звичайно у великім порті, брудна, ніхто не купається (пляжу-озеро мешканці міста мають всього 20 миль від міста). Опода-лік, на морі, бачимо оточену водою індійську святиню, — до неї можна дістатися лиш тоді, коли є відплив моря, бо приплив — і всі дороги до неї покриває вода. Оглядаємо Музей Принца Валії, новий акварій Тарапореваля (ну, й назва!), усякі визначніші будинки та вступаємо до святині Магалакшмі, в якій, як я вже про це раніше згадував, подивляли ми людей, що молилися навколішках, дзвонили у дзвін та приносили "богові" в жертву овочі.

Бомбай — це місто, куди приїхав був у 1964 році Папа Павло VI на XXXVIII Міжнародний Евхаристійний Конгрес та з Папою Павлом на Конгресі був також наш Кардинал Йосиф Сліпий. Бомбай — це місто-осідок індійського Кардинала. Бомбай — це місто, де є велика кількість католиків, які мають свою досить велику про-катедру, школу, палату кардинала, сиротинці та інші католицькі установи. Хоч це не було у пляні нашої поїздки, просимо нашого провідника, який показався дуже для нас виrozumілий, і він повіз нас у католицьку дільницю міста: оглядаємо палату Кардинала Граціяса, вступаємо

ІНДІЯ. Країна має мало вантажних машин і великі тягарі перевозять воли, — на знімці вони вчвірку тягнуть великі штаби заліза. Такі картини на вулицях міст є дуже часті. Знімка о. Григорія.

ІНДІЯ. Дві “святі” корови тарасують вулицю в Амері.

та молимося у про-катерді Кардинала (не дуже велика мурована будівля і, як у латинських церквах, холодно й темно в ній, бо й вітражі дуже темні.) Зліва при вході на стіні за склом! пам'ятка-паліум (частини папської одежі) покійного Папи Івана ХХІІІ, дарунок для Кардинала Індії. У про-катедрі тихо, чисто, рух малий. Між лавками спокійно ходить котеня. Зараз коло про-катедри резиденція Кардинала, звичайний кілька-поверховий будинок. Ідемо далі оглядати площу, на якій був тому два роки, від 28 листопада до грудня 1964, Евхаристійний Конгрес. Площа — насправді великий майдан, покритий зеленню та травою, на ній тепер тихо, все оточене плотом.

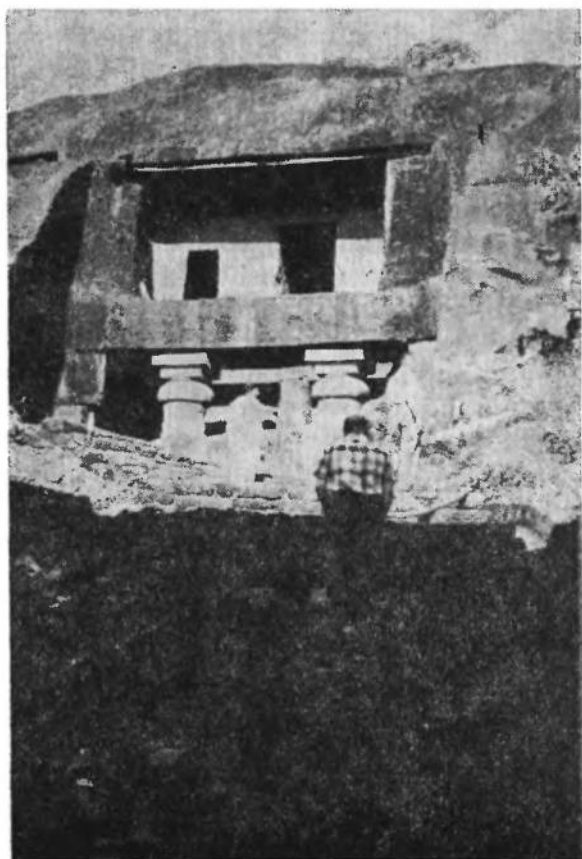
Цікаві були горбки Малабар, на яких знаходяться так звані Звисні Городи (Генгінг Гарденс) і в них повно великих тварин з живих рослин, кущів та дерев: Так обтинають ті кущі, що вони творять подобу коня, слоня, чи інших тварин та птиць. Робимо з них знімки, хоч нам казали вояки та провідник, що цього не можна робити. З городів, як я вже раніше сказав, чудовий вид на місто.

Недалеко від цих городів проїздимо попри надзвичайне місце, — цвинтарище одної індійської секти. Все обгороджене високим муром. Оповідає нам провідник, що в Бомбаю та в Індії взагалі є коло 200,000 членів зороастри, чи подібної секти, що прийшли з Азії та мають вельми дивний спосіб хоронення померших, зрештою затверджений урядом та згідний з законом. Отож небіщика кладуть серед цвинтаря зовсім нагого. На поближких деревах живуть птахи-супи, що кидаються на наге тіло та з'їдають усе м'ясо, залишаючи одні кістки, які опісля кидають у посудину з хемікаліями і ці з'їдають їх без решти. Під час такого "похорону" нема нікого крім конечних свідків, "священника", сторожа цвинтаря та члена родини. Ідучи попри цей "цвинтар" я чомусь мимоволі втягнув у ніздря більш повітря. Ні, не чути небіщиком, там, за муром, не було нині похорону.

Ідемо далі вулицями міста й нараз на якімсь мості провідник здержує авто й каже нам злазити. Побачите, каже, щось таке, чого ніде інде не зустрінете, а саме публічну індійську пральню під голим небом. І справді, глядимо вниз, перед нашими очима надзвичайна картина. На довгій площі безконечні ряди дерев'яних корит, повних води. Коло корит стоять напівнагі чоловіки, з одного їх боку купи брудної білизни, з другого боку вже "випраної". Перуть і полощуть у тій самій воді. Крик

страшний, задуха ще більша. Провідник каже, що серед тих “прачок” дуже часто вибухає сварка, як от і тепер, бо один одному потягнув шмат лаха й ціла біда. Сушити білизну вішають на дротах, чи просто кладуть на траві. Не знаю, якого мила і чи взагалі мила вживають ті прачки, забув спитатися. Але справді варт було пристанути та приглянутись тій “ландрі” в Бомбаю.

Везе нас провідник багатішою частиною міста, де всякі консулі та амбасади різних держав. Коли ми переїздили попри амбасаду Канади та побачили наш прапор, ми голосним окликом привитали його, однак не було чого нам іти на візиту: Наші папери всі в порядку, ніхто нам не робить кривди, хай собі наш

ІНДІЯ, Аджанта, недалеко Бомбаю. Видовбані у скелі печери — мешкання буддистських монахів. На знімку бачимо, як пнеться сходами о. Володимир, з-ліва вгорі перед печерами біда силуетка о. Ігора.

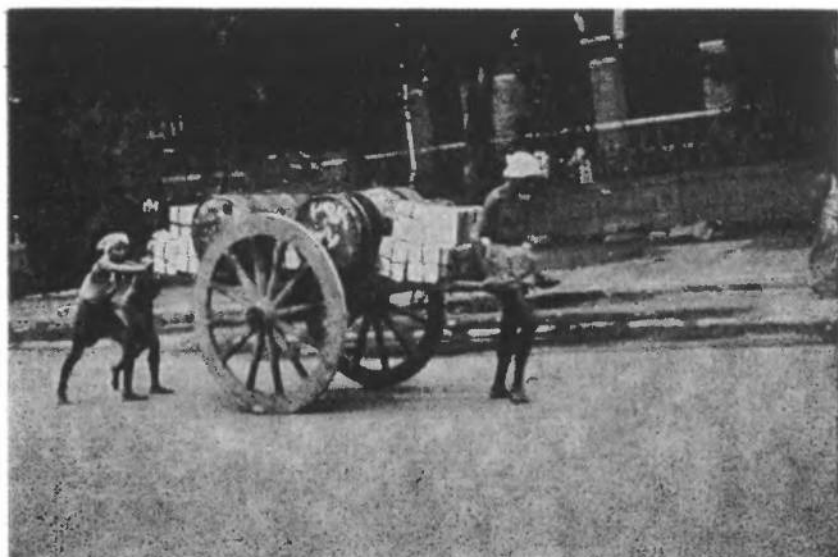
амбасадор спокійно спить по обіді. Об'їздимо знову бідні частини міста, від яких несила нікому втекти: Це частина Бомбаю з великими кам'яницями, переповненими біднотою, — біднота всюди, на вулиці, балконах, хідниках, під плотами, в ліп'янках, навіть у високих цементових рурах каналових проводів. Дітей голих, босих, брудних, — цілі хмари. Серед них корови, буйволи й всяка інша звірина та птиця. От вам схід, от вам Індія, от вам Азія. Людей на вулицях повно. Про те, щоб злізти з авта, годі й думати, хто зна, що було б з нами. І все купається в чудовій рістні, квітах, тропічній гарячі. Аж в голові крутиться з вражінь, коли вертаємось до гостинниці на обід та спочинок.

Мешкаємо при головній “панській” вулиці, близько бизнесового осередку міста. На вулицях теж біднота, але не в такій мірі, як в інших дільницях, а тому й ходимо вулицями, вступаємо навіть до фризієра (на наші гроші підстригтись коштувало 15 центів), знаходжу пошту й купую марки, оглядаю станцію підземної залізниці, недалеко є й відділ компанії, що нами займається та бюро нашої летунської лінії ВОАС.

Голосимось й показуємо наші білети, бо згідно з пляном ми мали б їхати чергового дня до Карачі (Пакистан) і звідти до Тегерану (Іран), все маємо згорні заплачене. Але урядники компанії кажуть нам, що з приводу війни все змінене, ніякі індійські літаки не йдуть до Карачі, отже й нам не буде можливе туди поїхати. Яка для нас розв'язка? Компанія все заплатить, залишаємося в Бомбаю ще два-три дні, опісля завезуть нас до країни Кувейт, де й зловимо нашу маршруту до Багдаду (Ірак). За те, що не будемо в Карачі й Тегерані, компанія заплатить, ще й дасть нам інші поїздки-тури в околицях Бомбаю. Що було робити? Після спільної наради годимось на все, бо інакше не виходить.

Перед нашою гостинницею стоїть молода жінка в лахмітті, що ледве покриває її тіло. При грудях завинчена в лахи дитина, друга держиться її довгої, брудної “суконки”. Найстарший хлопець, може 5 літний, післаний мамою, зустрічає нас та, наставляючи руку, кличе до нас “бакшіш”, — заплата, поміч, жертва. Це слово чули ми багато разів не тільки тут, але і в інших місцях. Жінка, щоб зворушити нас, показує на свою дитину при грудях. Даємо їй рупа, чи кількадесят “неї пейсів” (центів). Дякує нам дуже.

Компанія зробила договір з гостинницею щодо дальшого

ІНДІЯ. Часто зустрічали ми людей, що виконували працю, яку в Канаді виконують машини-троки. На знімці, на вулиці Нью Делі молоді робітники перевозять великі тягарі. Ми бачили, як по їх тілах лилися потоки поту. Знімка о. Григорія.

ІНДІЯ. На знімці індійські "перекупки". Скуповують рештки харчів у ресторанах, онієля, несуть їх на продаж бідності. В кошиках бляшані посудини з харчами. Тобто в Індії нічого не йде намарне. (Знімку робив о. Антін.)

нашого перебування, змінємо тільки числа кімнат, бо наші були замовлені для гостей раніше. З моєї кімнати йдуть двері на балькон-веранду і звідти добрий вид на головну вулицю, при якій наша гостинниця. Поладнавши всі свої справи, — прання, пакування, писання карток, — виходжу на той балькон та обсервую вечірний рух вниз. Ідуть численні авта, але більшість людей іде пішки, час до часу везе когось рікша. Люди тут організовані, стають у довгі прості лави та ждуть на свою чергу сісти у міські автобуси-трамваї. На місто починає находити сумерк. Світел не світять, повітря густе, повне випарів, димів і задухи. Беру крісло, вервицю в руки, сідаю й молюся, розважую щераз усе те, що досі ми мали в поїзді, згадую свою парохію і парохіян та стареньких батьків і рідних. У моїх стіп, кілька поверхів нижче та довкола мене живе своїм життям індійське, кількामільйонове місто.

Виспавшись добре, встаю скоро (як це й завжди роблю в Канаді), миюся й виходжу на веранду-балькон відмовити вервицю. Бомбай починає будитися зі сну, на вулиці починається рух, хоч іще дуже рано, на хідниках тут і там — люди. Проти нашої гостинниці бачу на хіднику, по той бік дороги таке, що в Канаді ледви чи й побачиш. Мабуть ще звечора якийсь чоловічина просто на хіднику розклав сблом'яну чи очеретову (добре не можу доглянути) верету і спить на ній, накритий якимись лахамн. Ніхто його не турбує. Хто коло нього проходить, навіть не звертає на нього уваги. Мабуть такі речі тут на денному порядку. Дивлюсь, у ногах його вірна собака, сперла свою голову на лаби й куняє. Скільки людей тут так перевело ніч, скільки в Бомбаю, Нью Делі, великій Індії? Щастя, що тут гаряч, але пригадую собі, що якимсь дивом загостила була зима хвиля до Бомбаю й часописи в Канаді подавали, що на вулицях цього міста замерзли були близько десять тисяч людей. Знаю вже тепер, хто це, напевно такі, як ось бачу перед собою. Уряд післав був великі троки й ці визбирували тіла нещасливців, що не мають, здається, ні імені, ні роду, ні долі, вони велике ніщо . . .

Бачу ще щось: Через дорогу від нашої гостинниці є мала бічна вулиця, при якій стоять великі чиншові будинки. Кінчиться та вуличка муром, що огороджує якийсь город чи сад. Перед муром росте високе дерево. Під деревом, при самім мурі, збудована буда-ліп'янка. Канадійські пси мають кращі буди. Ні, не для пса ця буда, це "мешкання" для цілої родини. Бачу, вилазять з буди чоловік, на ногах нічого, в штанах, без сорочки

ІНДІЯ. Сонце пражить безпощадно. Власники малих крамниць при дорозі охороняють себе й покупців від гарячі завішеними полотнами. Це помагає небагато, всюди гаряч і задуха.

(вона висіла на дереві коло буди), робить свою тоалету під муром, з малого черпака бере в руки воду, миється, зодягається в сорочку та й бере в руки свої “тульса”, — скринку з приладдям до чищення черевик проходжим, — і пускається на ріг вулиці, щоб заробити на харч для себе й родини. Бо ось бачу, як з буди вилазить мала дитина, не знаю — чи хлопець чи дівчинка, голісіньке, волосся стоїть дуба їй на голові та починає очима шукати тата. Побачивши, починає дріботіти за татом, що був уже досить далеко. Батько задержався з якимсь чоловіком на бесіді, дитина побачила батька і здігнала його. Не був вдоволений батько з цього й починає дитину гнати “домів”. Дитина не слухає. Батько бере дитину на руки, підводить її трохи ближче “дому”, а далі ставить дитину на хідник і якоюсь малою тростиною б’є дитину, не дуже сильно, але дитина в плач і побігла до своєї буди. Батько пішов заробляти на хліб, вернувшись на ріг вулиць.

В час, коли батько забарився з дитиною, вилазить з буди жінка, мабуть мама дитини. Вилазить у тім, у чім напевно й спала: Халат не халат, суконка не суконка, сорочка не сорочка, — або я знаю, як це назвати?! Страшенно брудне. Волосся в жінки теж дуба і вона починає шкробати голову пальцями. Хто

зна, коли вона ту голову мила? Йде під мур, під який розложила була всі свої скарби, якісь посудини і миски, звідкись приносить ріща, розпалює вогонь, щось варить на нім. Вміжчасі миється, залагоджує свою туалету, чешеться, миє ті миски. Надбігає її гола дитина, вона накладає на дитину якусь плахту, дитина плаче. Більшу нужду годі собі уявити. Не можу дивитися довше на це, йду в кімнату й думаю: Ось тобі родина, зложена з живих людей, що живе у такій страшній нужді. Ось батько, що хоче дати родині прожиток, робить, що може, але сам знає, що це не життя, це крайня нужда. Яке будуче його і його родини? Ось жінка-мама. Вона ж має такі самі шляхетні почування, дані їй Богом, як інші жінки. Вона ж хоче бути жінкою, мамою, хоче бути гарна, чиста, мати якийсь дах над головою. А тут вона на хіднику, серед страшної нужди і бруду. Мабуть сама в буді вродилася. живе з чоловіком в буді й дитину в буді привела. Будучність? Може й голодова смерть.

І подумав я собі про наших пань, чоловіків і дітей у Канаді. Які ті батьки, мами і діти щасливі! Варт було б позбирати кілька наших родин, пань, панів, батьків, матерей, дітей та повезти до Бомбаю, хай би подивилися, як живуть родини в тій чи іншій незчислених будах! Хай би побачили, яка чистота, як зодягнені ті мами, батьки, діти, де сплять, де варять свою страву, як жебрають вулицями, як живуть. Я певний, що неодному батькові відхотілося б ще другого "гавзу" над озером, неодній мамі-жінці ще більшого "бедруму" чи "ливінг-руму", неодній дитині, хлопцеві й дівчині, окремого авта. Хіба мали б серця кам'яні. А так дякували б Богу за все, що їм Бог дає і не вимагали б не знати чого...

Як і обіцяла нам компанія, зараз після сніданку приїздить по нас авто з провідником та пускаємося на дальші оглядини міста. Везуть нас спершу до порту, де на острові оглядаємо Слопері печери. Далі їдемо кількадесять миль поза місто вглиб і знову оглядаємо печери Аджанга та Елнора. Проїздимо й перелістями, що їх уже знаємо й зовсім випадково попадаємо на Духовну Семінарію Кардшала Індії, в якій вчать на священників індійські студенти-питомці. Будинок прегарний, серед справді казкової природи. Повно квітів і тропічних дерев. Вхідимо в будинок й у великому вестибулі оглядаємо на стінах численні знімки з Вселенського Собору, що в ньому бере активну участь і цей Кардинал Індії. Тепер у Семінарії наука. Нікого не клопочемо. Кардинал у Римі. По городі-саді ходить якийсь молодішій індійський священник, відмовляє часослов, як

ІНДІЯ. "Ринок" малого індійського містечка. Селяни в народніх строях винесли на продаж своє добро. Дуже мальовнича картина.

ми всі священники. Робітники косять траву. Дивляться цікаво на нас, що це за "пани" прийшли в гостину.

Двадцять миль від Бомбаю є одне з найбільших модерних досягнень Індії, а саме велика молочна колонія, звана Аарей. Це простір кількадесяти квадратних миль, на якому, серед прегарної природи, — зелені, садів і городів, — стоять мешкальні доми і далі — великі стайні. В домах мешкають цілі родини, що займаються плеканням расової худоби. Все тут наче в колгоспі, молоко йде з іншими приходами до спільної каси і ця вицялачує родинам стільки і стільки гроша, — залежно від продукції. Все модерне, добре удержане. Але за безпеку колонії бояться і стережуть її окремі вояки в будках. Голосимось і нас перепускають, не можна тільки робити знімок. Добрі дороги йдуть серединою колонії і спиноюємося врешті коло головних адміністративних її будинків на горбку, звідки й гарний вид на все підприємство. Надворі гаряч, аж проситься напиться холодного молока чи купити мороженого, коли ми в царстві молока. Є й будка з піддашям для туристів, є й лавки посидіти, тільки молока немає. Висловлюємо своє невдоволення нашому провідникові, може скаже там, де треба і може інші туристи матимуть уже холодне молоко. А тепер Індія втратила кілька американських доларів.

Минаємо молочну кольонію і знову пнемося вгору. Дорога стає вузька. Ідемо просто тропічною алеєю, повною зелені. Внизу журчить якийсь потік. За годину, може й більше, ми врешті біля своєї цілі. Стаємо перед місцем, що зветься Аджанта, під горою, в якій знаходяться старі буддиські печери-святині, деякі довбані у скелі більш 2,000 років тому. Ідемо вверх стрімко. Спершу входимо в печеру-святиню, серед якої стоїть велика кам'яна статуя Будди. По стінах повно лиликів чи якихсь інших нічних птахів, що наполохані піднімають страшний крик. Ідемо від печери до печери. Старовина, труд, жертви й умертвлення, — яка шкода, що це все для неправдивого бога.

Час минає, ми в горах і сонце скоро заходить. Покріплюємося в малій гостинниці, сходимо стрімко вниз і наше авто, що “сяпало”, як ми їхали вверх, тепер згори легко котиться. До Бомбаю вертаємось іншою дорогою. Знову зустрічаємо села й містечка. На вулицях такий натовп, що хоч наш “драйвер” трубить з усіх сил, посуваємося поволі, як наші приятелі — водні буйволи. Оглядаємо людей, хати, вулиці, скотобійні, школи, гімнастичні площі, церкви. Скрізь страшна задуха, — на дворі гаряч, ми заїхали вглиб країни. Поволі, але певно посуваємося. Провідник пояснює нам усе. Над вечір ми заїхали під нашу гостинницю і тут зустріли нас перед дверми наші добре знакомі бідаки з окликами “бакшіш!”.

Наша подорож по Індії добігає до кінця. Перебули ми тут довше, як плянували, все через війну. Але завтра покидаємо вже цей край та будемо прямувати в інші, все ближче і ближче до Європи.

Які мої враження з Індії? Дуже гарні. Це чудова країна. Я так багато побачив, так багато навчився про неї, я ще раз поїду туди. Поїду до Калькути, в якій ми не були й може під гори Гімалаяї. Чи це станеться, — Бог один знає. Покищо прощай Індіє, — країно така таємна, така велика, така чарівна, така багата у свої звичаї й вірування. Прощай покищо, поки знову не побачимось...

Кувейт

Країна з такою дивною назвою була черговою в нашій світовій подорожі. Щоб до неї дістатися, треба летіти на захід від Бомбаю майже дві тисячі миль.

Летимо великим англійським джетовим літаком понад Арабське Море, високо понад хмари. На дворі, внизу мусить бути гаряч, але в літаку дуже приємний холод. Виїздимо вранці з Бомбаю, до Кувейту летимо коло 4 години, приїздимо туди в полудне. Минувши Арабське Море, летимо далі понад заливом Оман та знизуємо свій лет до того, що бачимо з-ліва землі, чи пак жовто-червоні піски пустинного побережжя Савді Арабії. Летимо здовж Перського заливу. З-права є держава Іран, а при самому кінці Перського заливу ліворуч є мала держава Кувейт зі столичним містом тієї самої назви. На північ від Кувейту є Ірак, на полудне Савді Арабія.

Летовище Кувейт десять миль від міста. Біжні для літаків цементові, збудовані серед пісків справжньої пустині. Сонце наче червоно горить, з пісків дихас гаряч, все відбиває промені невмолимого сонця. На дворі більше 100 ступнів спеки і перше враження таке, ніби ми в якійсь кузні або кухні, де багато печено і не провітрювано. В нашій подорожі ми не були ніде інде в такій спеці, як тут, в цій малій і водночас найбагатшій в світі державі. На летовищі, автостраді та пізніше у місті Кувейті всюди національні прапори, недавно був тут з візитом президент Нассер з Єгипту. Кувейт збудований на нафті. — глибоко під його пісками невичерпні скарби тієї природної, чорної й густої ріднини, такої потрібної для всякої машинерії у світі.

Наш плян не передбачував нашого побуту тут. Знайшлися ми в Кувейті випадково, заради війни, отже й не маємо віз, лиш важні пашпорти. Але що ми туристи і англійські горожани та маємо жовті міжнародні книжки щеплень, нас приймають. На летовищі голосимося до представника нашої летунської компанії, її урядник полагоджує для нас усе в пашпортовому уряді й дістаємо дозвіл перебути тут 24 години. Компанія

платити нам усе, але щоб ми кудись не “удрали”, урядники відбирають нам паспортні та жовті книжечки. Такий закон.

Викликають авто і компанія відсилає нас до міста Кувейту до прегарної гостинниці Карлтон, при головній вулиці міста. Як я вже згадував, на дворі страшна гаряч, але авто наше має охолодні апарати, віє холодний вітер. До міста їдемо серед піскової пустині одинокою та досить доброю асфальтовою дорогою, з обидвох боків дороги пісок і пісок, лише далеко на овиді тут і там бачимо нафтові вежі та більші й менші комини. з яких довгим змієм в’ється дим. Це добувають та опісля в рафінеріях очищують нафту, скарб тієї країни.

Місто Кувейт розложилося на рівній площі, таки просто серед піску пустині, але воно наскрізь модерне, вулиці широкі, кам’яниці нові, крамниці першої кляси, як найкращі наші при вулиці Портедж у Вінніпегу. Серед високих будинків у центрі міста ні подиху вітру, гаряч така, що виглядає, що стоимося. Але нам кажуть, що ми ще маємо щастя, що немає вітру, бо як є вітри, — пустиня засипає-наносить до міста гори піску. На вулицях багато авт й то не таких як у Вінніпегу чи по інших містах, що здебільша старі й побиті. Тут царство нафти й авта всі великі, новенькі, всі мають холодильники. На вулицях мало людей. Ті, що є — араби, у своїх знаних у всьому світі білих накриттях голови з чорними шнурками, що звуться куффія. Ми в арабській країні.

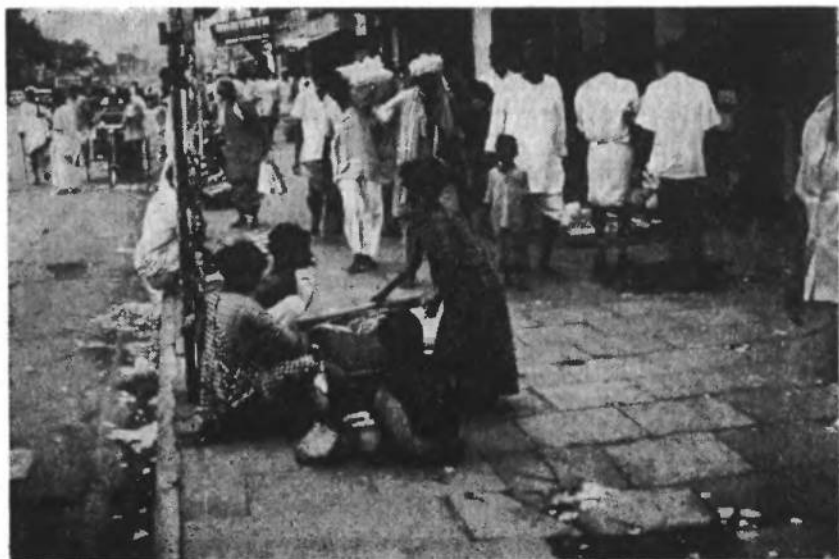
Наші кімнати невеликі, але вигідні, крім холодильників є ще під стелею вітраки. Розпаковуємося не зовсім, бо завтра далі в дорогу, до Багдаду. Йдемо на обід до просторої світлої і вибагливо прибраної їдальні. І тут вперше, після довгого часу, зробили нам велику несподіванку, бо подали на столі добру, холодну й свіжу воду. Звідки тут беруть воду? З моря. більш нізвідки. Джерел тут немає. Але всемогучий долар зробив, що в Кувейті є найбільше на світі дистиляційне заведення, яке перероблює та очищує воду з моря для людського вжитку. Вода справді дуже добра і хоч ми кинулись на неї та випили багато склянок, не пошкодила нам.

В їдальні араби у своїй народній ноші, без жінок, що дістають їсти окремо. Обід складається з трьох страв, бо араби їдять на обід багато і зате менше увечорі. Після зупи чи соку на вибір, заїхав перед нас на “вступ” столик на колесах, на якому були полички, повні всякої страви. — м’яс, салат, закусок. Полички підносяться вгору й опускаються вниз — і ми назвали ту “машину” з їдою колискою. Тільки покажи пальцем

ЩЕ ДВІ СВІТЛИНИ З ІНДІ

ІНДІЯ. Мускулярні індійські прачки при публічних криницях, — з такими картинами по селах та містечках ми зустрічалися часто.

ІНДІЯ. Типова сцена з вулиці малого індійського міста. Не грішить воно чистотою...

і кельнер у чорному та з “метеликом” над білою сорочкою, накладе того добра на тарілку. Щойно опісля йде головна страва і далі овочі, соки, кава, чай. Ми в царстві арабів і алкогольних напінків тут не подають. Ми за ними не гинемо. Нам добре, що була вода й вона нам заступила все, так давно вже ми її не пили.

На двір іти загарячо, отже ідемо до кімнат і спимо після обіду. Аж над вечір виходимо на вулицю поглянути на місто. Гарячо, хоч сонце вже десь сховалося. Крамниці позамикані, людей майже немає. Ідемо оглядати вистави, шукати туристичних пам'яток, карток, поштових марок. Але ми сильно розчарувалися. Кувейт не дбає і не потребує туристів, ніде не можна було нічого купити. Кілька, зрештою бідних, карток купили ми в нашій гостинниці. Багатство країни пізнати навіть з поштових марок, що справді надзвичайні. Купили ми їх чергового дня на пошті, недалеко від гостинниці. Крім звичайних красок, тло кожної марки вимощене срібною чи золотою основою і на ній видно обличчя володаря країни Шайка Абдулага Ас-Салема Ас-Сабага (як подавали часописи коротко після нашого повороту, він помер, але не було вістки, хто з родини став на його місце). Вислав я до знайомих ці чудові марки і післав собі на пам'ятку, все дійшло добре.

Після вечері ходимо знову по вулицях міста, вступаємо на содову воду (тут публічних барів немає), говоримо з власником крамниці про країну, він нас випитує про Канаду. Час минає скоро. Вертаємось до кімнат, лягаю на ліжко й читаю з пам'яtkового памфлету “Велком ту Кувейт”, який ми дістали в гостинниці, таке про цю країну:

До цієї незалежної країни нафта принесла багатство. Колись була це територія номадських (мандрівних) арабських племен, що займалися рибальством та мореплавством. Від 1946 року, коли вперше нафтові вежі почали продукцію, видобуток та виріб нафти зросли на 70 відсотків і кожний звичайний рік прихід з неї доходить до більш 300 мільйонів доларів. Кувейт, у якому колись ознакою багатства було мати осла чи муля, нині пишається лімузинами (це ми бачили самі), та де колись був базар, на якому продавали верблюдів, там тепер є великий публічний базар на авта, що має добрий “бизнес”. Бажанням Аміра є зробити Кувейт державою добробуту і за останніх десять років багато вже зроблено в тому напрямі. Колись мале селище з простими ліп'янками й будами, нині Кувейт пишається асфальтовими дорогами, модерними будівлями й крамницями,

КУВЕЙТ. Справді прегарна палата володаря країни, звана Аль Саям.

добре освітленими вулицями. Вся медична й лікарська обслуга, шпиталі, — тут безплатні, ніхто нічого не платить. (Ми були б також з того скористали, але Богу дякувати, нічого не потребували). В країні є кілька найбільш модерних лічниць.

В державі є також безплатне шкільництво. Діти вчаться у більш як 100 школах. Заплянована будова великого університету, а покищо студенти, що бажають вчитись на світових університетах, їдуть, куди хочуть, на студії, держава все платить. Кувейт — молода країна. Стара країна — це пустиня, де й надалі панують закони пустині. Кувейт має 5,500 квадратних миль і з тієї площі всього 10 квадратних миль забирає столичне місто Кувейт та інше нафтове місто Агмаді, в поблизу якого найбільші нафтові поля Бурган. Все решта — майже стовідсотковий безконечний пісок. Кувейт має кілька старих будинків, бо колись тут було місце спочинку й постою кочівних племен, але решта — все нове. Турист, що любить старовину, історію і традицію, не має тут що оглядати.

Більшість коло 400,000 населення країни живе в Кувейті та на його передмістях, коло 25,000 в Агмаді і 6,000 по селах. Решта — кочівники по пустині. Справжніх горожан Кувейту рахують коло 160,000. Горожані інших арабських країн, —

Йорданії, Єгипту і Лівану, — творять найбільшу чужинецьку групу. Є в державі й коло 6 тисяч горожан Англії, Західної Європи та Америки.

Згідно з новою конституцією з 1962, справжнім володарем країни є Амір і в допомогу та пораду йому рада міністрів з прем'єром на чолі. Вони відповідають перед народною радою — парламентом. Народною мовою є арабська, однак більш освічені кувейтці говорять по-англійськи. Державною релігією є іслам. Народна ноша кувейтців традиційна — “дішдаша, куффія, бішт” (одежа, накриття голови та плащ). Багато жінок носять ще заслони на обличчі, однак це поволі минається. В Кувейті панує ще многоженство, чоловік може мати кілька жінок. Йти з візитом чоловікові разом з жінкою чи жінками не годиться, араб сам гостить європейських гостей. Дружини й дочки його гостей можуть відвідати жінку чи жінок араба окремо в їх квартирах.

Клімат країни тропічний, однак здоровий. Температура доходить навіть до 125 ступнів у місяцях липні й серпні. Вечорами холодно. Дощу всього 6 цалів у рік. Мало рослин і зелені. Одинокі пташки та звірі це голуби й воробці, верблюди та осли.

КУВЕЙТ. Це багата країна. На знімці прекрасна нова палата, звана Сеїф. Тільки подумати: Стоїть вона серед безконечного моря гарячого піску пустині.

КУВЕЙТ. Його Високість Шеїк Абдулаг Ас-Салем Ас-Сабаг, — такий є повний титул володаря держави Кувейт, якого й бачимо на знімці. Небаром після нашого приїзду додому довідалися ми були про його смерть.

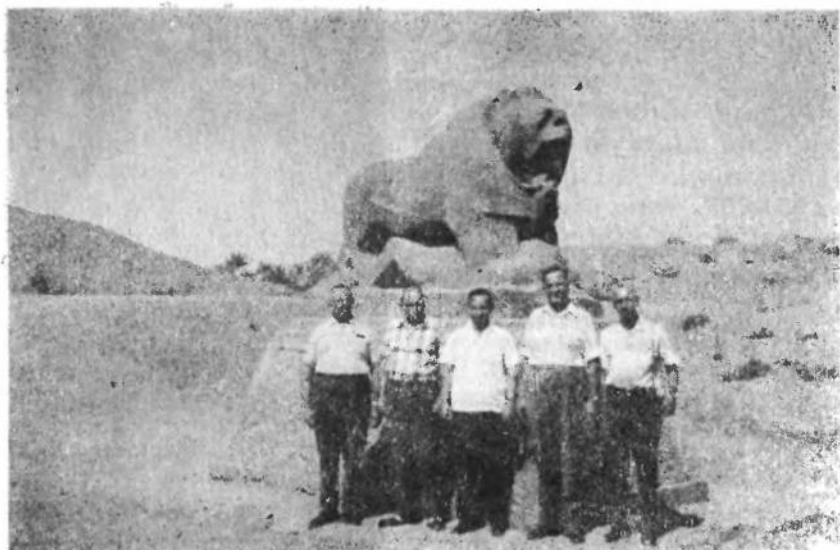
В Кувейті гроші зуться філс-центи і тисяча їх творить один кувейтський динар. Майже всі харчі спроваджують з Ливану, тому їда дорога. Цікаво, що коли араби роблять гостину дома, ставлять на стіл для гостей цілу печену вівцю, ячичену твердо звареними яйцями і звичайно всі їдять, не вживаючи ножів та вилок. Пиво й лікери продають тільки тим, що мають спеціальні дозволи.

В Кувейті є над морем досить добрі пляжі і для риболовів добра риба в морі. Коло палати Дасман в Кувейті є музей, у якому приміщені старі кувейтські пам'ятки та знахідки з археологічних розкопок на острові Фаїкала. Радіо і телевізія тільки

Отаке я вичитав про цю державу. Ніяка надзвичайність. Однак тішуся, що ми її побачили хоч трохи, бо такої гарячої пустині ми більш не бачили.

Встаємо вранці, й після сніданку беремо авто до летунського майдану. Купуємо марки, надаємо картки до приятелів. На дворі страшна гаряч. В будинках майдану дають нам квитки до Багдаду. В пашпортовому уряді дістаємо знову наші пашпорти та жовті книжки щеплень. Щоб мати певність, що ми забралися з їх держави, до літака нам товаришать кувейтські вояки-жандарми. Відійшли щойно тоді, як ми сіли в літак.

Крізь вікно великого англійського літака-джета, що має нас везти до Іраку, гляджу на пустиню, розпалений сонцем пісок та й думаю, що не хотів би я ще раз ту країну відвідати. Пощо? Щоб впектися, просто охлясти від спеки? А країна багата, вона й так нас не потребує, тому пощо до неї пхатися? В ній і так немає чого туристові оглядати. Є кращі місця на світі.

ІРАК, Вавилон. Стоїмо під прегарною, оригінальною статуєю, що її виконали з руїн міста. Різьблена з граніту, вона зветься "Лев Вавилону" і показує всю велич колишньої імперії. З-ліва чергою: о. Григорій, о. Володимир, наш провідник Магомед, о. Ігор, о. Антій.

ІРАК. Мавзолеї і свята Мошея Кадгемейн у Багдаді. Балі мошеї та мінарети позолочені, ясно світяться до сонця, це дуже гарна святиня.

І р а к

З Кувейту до столиці Іраку, Багдаду, коло 500 миль у повітряній лінії. Це друга (після Кувейту) арабська держава, яка живе в такому "приятельському" відношенні до Ізраїлю, що якби ви показали паспорт і на ньому були б печатки, візи чи що інше з тієї жидівської держави, не впустять вас до себе. Араби не хочуть мати в себе навіть порошу на черевиках з жидівської території. Від арабів (наприклад з держави Йорданії) ви зможете перейти до жидівської країни, але ніколи навпаки. Тимто, як уже й перед Кувейтом, головні паспорти тримасмо перед собою, а ті інші, спеціально для жидівської держави, маємо сховані глибоко у валізах, щоб яка арабська поліція його не побачила, бо тоді пиши пропало...

Ірак, багата в нафту держава і незалежна республіка від 1958 року, є серцем та головною державою Середнього Сходу. Вона межує з Південною Арабією, Йорданією, Сирією, Туреччиною, Іраном і Кувейтом. Крім тористих частин та урожайних долин здовж рік Тигру й Евфрату, ціла держава є безконечною, пісковатою пустинею, в якій є два великі екстрими в температурі: понад 120 ступенів гарячі в літі, але й нижче зера в зимові ночі. Населення коло 7 мільйонів, головно арабів, мова в державі арабська (в містах частинно розуміють по-англійськи), головна релігія музулманська. Головніші міста, крім столиці Багдаду, це Басра, Кіркук і Мозуль.

Під час нашої подорожі, ми, звичні до святкування неділі, були заскочені святкуванням п'ятниці, що є наче неділею для арабів, магомедан та індійців (Цейльон, Індія, Сінгапур, Кувейт, Ірак, Єгипет) і суботи в жидівській державі. Ми нераз бачили, що у п'ятницю, чи суботу все довкола позамикане, а за те в нашу неділю все відчинене, — рух і бізнес на вулицях у місті, як у нас у будень. Й чули ми, що християни-католики в цих державах, де святкують п'ятницю чи суботу замість неділі, переносять неділю на п'ятницю чи суботу, пристосовуючись до державного дня спочинку. Церковна влада не може й не хоче обтяжувати християн у тих краях і святкує неділю згідно з державними розпорядками. Цікаво!

Ірак, це колишня “Мезопотамія” (грецьке слово на означення країни між двома ріками, Тигром та Евфратом) і був колискою старовинної цивілізації. В давнину правили країною перси, греки, асирійці та римляни. У 637 році після Христа твориться сильна арабська імперія, що панує аж до 13-го століття, — часу монгольської інвазії. Ірак, це держава, в якій знайдете мабуть найбільш центрів старовинних цивілізацій і в головному три: Асирію на півночі зі столицею Ніневією, Вавилон по середині та Халдею зі столичним містом Ур на півдні.

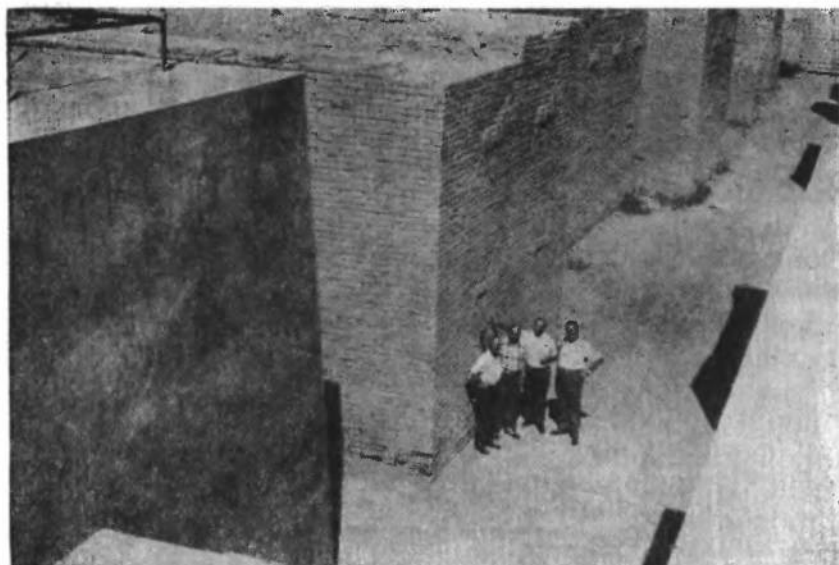
В Іраку є й так звані Печери Шанідар, у яких знайдено череп Ніндертальської людини, що має мати 60 тисяч літ. В цій країні винайдено теж колесо, найраніші форми писання та введено найраніші закони і тут були зроблені перші астрономічні обчислення. Ірак — земля, в якій знайдеш місце біблійного раю, можливо й місце постання людського роду.

Ірак однозначний також з Багдадом, столицею ще іншої цивілізації, а саме арабської, центр якої, — ісламський каліфат, — зосередив був і релігійну і світську силу на великому просторі від Андалузії в Іспанії через Північну Африку, Арабський Півострів, півконтинент Індію та Маляйсько-Індонезійські держави до Філіпінського Архипелагу на Тихому Океані.

БАСРА

Ідемо з Кувейту не цілу годину, коли наш літак робить зупинку підорозі до Багдаду на летовниці в Басрі, недалеко осередку цього міста.

Виходимо з літака і йдемо до почекальні на летунському майдані. Будівлі його великі, але коридори темні й вузькі, людей досить багато. Хочемо з місця пізнати країну й переглядаємо швидко в кіосках на майдані ряди карток з видами міста, країни, замітніших місць, будинків, церков. Найцікавіша з них картка, на якій “Дерево пізнання добра й зла”, що з нього Бог у раю заборонив був їсти Адамові й опісля Еві овоч. Купуємо ті картки, шлемо потім їх нашим приятелям і знакомим, бо не скоро зможемо побувати в державі, де колись мав бути рай і райське дерево. Для всіх, щоб бачили, яке те дерево, репродукуємо його з картки, що її ми були купили... Виглядає воно старе, однак не присягнемо, що це якраз справжнє дерево Адама. Місце раю і місце, де росло дерево Адама, лежить близько Басри, в місцевості, що зветься Кюрнаг та де ріка Тигр зливається з рікою Евфратом. Варт було б туди поїхати

ІРАК, Вавилон. На руїнах Вавилону оглядали ми “Процесійну вулицю” Навуходоносра, — місце славетних “Звисних Городів”, що їх уважали за сьоме чудо світу. При кінці вулиці були так звані “Ворота Іштар”, що вели до палат короля. На знімці залишки тих воріт. Цікаві й первісні цегляні мури з прегарними, випуклими подобами звірят. Наш Магомед зробив з нас знимку як стоїмо внизу побіч одной з первісних стін тих воріт. Для нас надзвичайне переживання. Ми були на руїнах кількатисячної історії...

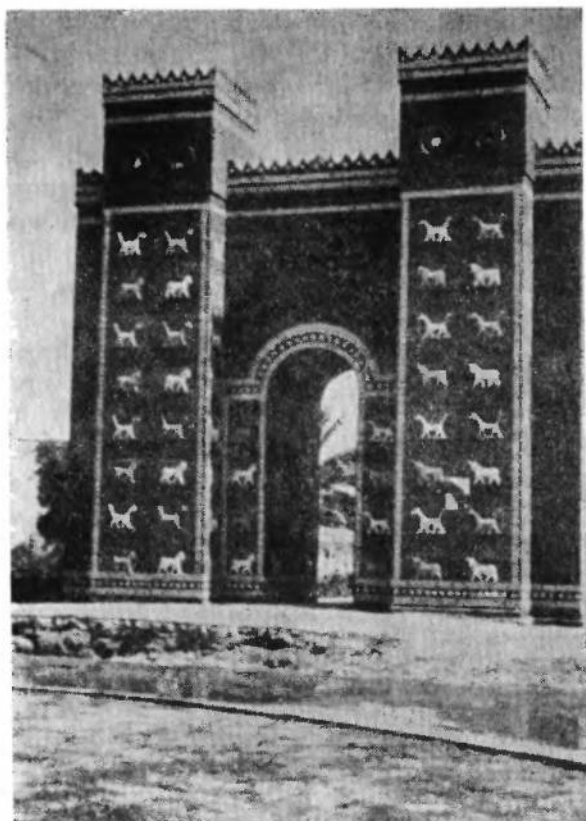
ІРАК. Цікаві первісні й оригінальні пам'ятки зі старих будівель у країні. По середині знимка подоба тварин з “Воріт Іштар” у Вавилоні. З-ліва голова жінки зі слоневої кости. Різьба походить з 710 року перед Христом, знайшли її в Німруді, 32 кілометри від Мосулю у північній частині держави. З-права різьба з міста Мосуль, що було столицею ассирійської імперії в 9 і 8 століттях перед Христом. До нині залишилися руїни вежі святини, в якій знайдено двох великих левів, різьблених у камені, а теж рештки палати, що її брами були прикрашені різьбами крилатих левів (як на знімці). Стіни палати мають мармурові прикраси з усякими релігійними та воєнними мотивами.

і побачити його на власні очі, але ми не мали на це часу. В нашій програмі зупинка в Басрі була розчислена лише на яку годину і тому оглядаємо Басру побіжно, розглядаємо людей, пишемо картки і п'ємо охолодні напитки в ресторані.

Місто Басра положене на західному березі ріки Шатель-Араб, 35 миль від Арабського Заливу та коло 552 кільометри від Багдаду. З другого боку міста — пустиня, з якої часто чути іржання верблюдів, що зливається з ревом кораблів, що сунуться рікою. Басра знана в цілому світі з дактилевих дерев, що їх підливають автоматично свіжою водою: Вода йде каналами з ріки, а що два рази на день є приплив води, вода підноситься, заливає канали й підливає і дактилеві дерева і інші рослини. За ці канали Басру називають Венецією Сходу. “Моряк Сіндбад”, знаний з фільму з Арабських Ночей, зв'язаний тісно з Басрою. В околиці міста, згідно з статистикою з 1959 року, було 8 і пів мільйона дактилевих дерев, що давали овочі.

Чекаючи на відлет літака, приглядаюся до арабів, що вештаються по ждальнях і коридорах. Їх одяга назагал брудна, але на багатіших пасажирах, що ждуть на літак і теж зодягнені по-арабськи, одяга й завої на голові чисті. Старші араби мають у руках ще і якісь шнурки з коралями, щось наче наші вервиці, пересувають пальцями по коралях. Щось подібне бачили ми опісля в Єгипті та інших арабських країнах, навіть деякі монахи на Атосі мали щось таке в руках, хоч на Атосі на вервицях не моляться. На пам'ятку з подорожі купив я у Багдаді одну таку “арабську” вервицю, привіз щасливо до хати і висить вона на стіні в моїй спальні, пригадуючи мені арабів.

Коли ми заїхали до Багдаду, я спитав нашого провідника, що воно, цей шнурок з коралями. Відповів мені, що це не для молитви, а просто люди не мають що робити і щоб не гайнувати часу, пересувають пальцями ці шнурки коралів. Це все. Як виглядає ця арабська “вервиця”? На досить сильному шнурку насилени 55 круглих коралів (мої є жовтого коліру) і шнурок зв'язаний за останнім круглим коралем; далі йде подовгастий і потрібний перловий коралевий вузол і з нього звисають чотири сплетені разом шнурочки. Думав я і про те, хто від кого взяв ту вервицю, — чи араби від християн чи християни від арабів, — і не знайшов відповіді. Одне певне, що обидві вервиці дуже до себе подібні.

ІРАК. Брама до колишнього Вавилону, — місця розкопів та музею. Вавилон яких 95 кілометрів на південне від Багдаду, при головній дорозі Багдад-Гілля. На знімку ця брама, яку збудовано недавно за мотивами та знахідками з розкопів.

БАГДАД

Врешті сідаємо на іракський літак і за яку годину починаємо на летунському майдані, що зветься Багдад Вест та віддалений від міста яких 2 і пів милі.

Багдад, столиця Іраку, що розложилася на обох берегах невмірущої біблійної ріки Тигру, це сьогодні велике місто з близько мільйонном мешканцями. Хто з нас не чув тієї назви? Хто не вимовляв його з якоюсь таємничістю і чаром? Звідкіля знаємо цю назву? З “Тисяч і одної ночі”, “Арабських Ночей”, “Злодія з Багдаду”, з казок та фільмів, що бачили ми їх ще в Україні. Основою цих казок та фільмів були завжди надзвичайна краса, багатства та всякі дива (пригадуєте собі літаючий

килим?). Чому це все зв'язують з Багдадом? Чи такі “дива” побачите й тепер у тому місті? Ні. З тих давних і казкових часів залишилися лише пам'ятки, про які говоримо далі.

Багдад був оснований в 762 році після Христа каліфом Аббасід-аль-Мансором. Первісне місто мало вид кола, окруженого потрійними мурами. Володар жив за першим муром у самому центрі міста, за другим муром мешкало військо і за третім нарід. Але свою казкову славу здобув Багдад за наслідника основника міста каліфа Аббасіда, — Гарун аль-Рашида.

На летунський майдан виїздить по нас по-європейськи зодягнений молодий араб, що володіє добре англійською мовою і сам веде добре авто. Дає нам візитівки своєї компанії для туристів і з них відчитуємо його ім'я Магомед Аль-Таган. На араба зовсім не виглядає, вельми симпатична, завжди усмінена людина. Ідемо широкими вулицями міста до нашої гостинниці. Переїздимо міст на ріці Тигр, заїздимо до модерного бюро його компанії при головній вулиці Саадун, що зветься Аллядін Тревелс, міняємо наші чеки на іракські динари, що мають кожний по 1,000 філів. Недалеко звідсіля й наша гостинниця, найкраща в місті, що зветься Багдад Готель. Є якраз під полудне, на дворі страшна гаряч і, — колись ми бачили це вже в Мексику, — все позамикане, всі беруть “сіесту”, сплять. З великою приємністю входимо до нашої гостинниці, що внутрі наче не з цього світу, — всюди в ній охолодні апарати.

Гостинниця нова, яких 10 поверхів, люксус надзвичайний. Провідника Магомеда всі знають і він скоро все полагодує, дістаємо дві гарні кімнати на сьомому поверсі. Відкриває нам двері до кімнат молодий араб і ми мило заскочені, бо наші вікна виходять на широкі веранди, звідки чудовий вид на ріку Тигр, над берегами якої й побудована наша гостинниця. Кімнати повні свіжости, вітраки й охолодні апарати у стелі.

Маємо бути тут два дні, розпаковуємо все (маємо вже вправу!), вішаємо одягу на вішаки, миємося і йдемо на обід. Опісля матимемо туру по місті. Наша гостинниця люксуєсова. Сніданки, обіди, вечері маємо у прегарній, великій їдальні, всі кельнери у фраках, на столах живі квіти. За всю їду ми заплатили у Вінніпегу. Подають, як у Кувейті, потрійні страви. Тільки за холодне пиво чи вино маємо доплачувати. Води і далі не п'ємо. Стіни їдальні розмальовані мотивами зі старовинного, казкового Багдаду. Коло нас на стіні “летить” чарівний килим, на якому сидять, підібравши під себе ноги, арабки з заслонами

ІРАК. Світової слави кручена вежа, збудована більш як тисяча п'ятсот років тому в Самаррі, яких 120 кілометрів на північний захід від Багдаду на лівому березі ріки Тигру.

на обличчях та грають на якихось інструментах арію, що її можемо почути хіба в нашій уяві. Нас, гостей, радо й чемно обслуговують. Національною стравою країни є баранина, яку я замовляю кілька разів, та всяка риба. З овочів є дактилі й виноград, напитек — турецька кава, до якої ніяк не можу звикнути.

Десять коло 3-ої години приїздить наш провідник Магомед, хоче показати нам місто. Питемо, чи добре виспався, відповідає, що так, без відпочинку в полудне не міг би працювати. Ми також після обіду заснули на часинку, але ми не звичні до цього.

Тура по місті тривала більш три години. Магомед показав нам найголовніші місця й оповів нам їх історію.

З першого погляду Багдад, — велике й модерне місто, як інші американські чи європейські, з великими вулицями, широкими бульварами, високими кам'яницями, модерними гостин-

ниціями. Недалеко нашого готелю стоїть посеред бульвару модерний пам'ятник у честь Незнаного Вояка, що має форму стрімкого лука. Далі оглядаємо цілі нові квартали міста, що постали на місці старих та збурених, — справжні мешкальні дільниці з гарними домами. Уряд дбає про бідні родини, для яких побудовано великі житлові будівлі. Звертає нашу увагу поліція по вулицях, що керує вуличним рухом, вся в білomu. Військові поліцисти носять зелені уніформи і зброю. Коло палати президента держави розміщено гнізда скорострільів, танки, повно війська, — в Іраку часті криваві заворушення. Побіч палати президента є американська й большевицька амбасад, що мають допомагати президентові. Кілька місяців після нашої подорожі читали ми в часописах, що заворушення в Іраку були знову, — президента згладили і поставили нового. Нагадалися мені тоді ті танки, що ми їх бачили коло палати, нагадався і наш провідник Магомед, що нам їх показував . . .

Поза модерним містом залишилися ще численні старі пам'ятники, що розказують про давню славу й казкове багатство країни з часів панування славетного Гаруна аль-Рашіда. Найкращі з тих часів “Тисячі й одної ночі” є мавзолеї та мошея Кадгемейн, — бо не тільки дві її вежі, але й вежі чотирьох її мінаретів позолочені: Під сонцем блищать, мов би горіли. Мошея напівніч від Багдаду в місцевості аль-Кадгеміяг, на західнім березі Тигру і в ній гробівці двох “імамів” Кадгемейну, — ісламських релігійних володарів. Дуже ми хотіли ввійти до мошеї, але нам сказали через провідника, що не можна, не може й скинути черевики. Оглянули ми її лише здалека і наші фотографісти зробили кілька знімків. Гарною старовинною пам'яткою є також палата Аббасіда й багато інших, майже що крок, мошей з різними мінаретами, з веж яких трохи не кожної години розлягаються голоси — заклики до арабів молитись.

Дуже великий та славний на весь світ базар міді в Багдаді. Злазимо з авта і йдемо поміж десятки малих чи більших будок, що тягнуться обабіч довгих вузеньких вуличок і в яких таки при вас на відкритому вогні розгрівають, клепчуть та виробляють прерізні речі, прилади та посуду з міді. Щось подібне бачили ми потім ще і в Туреччині чи Єгипті, — оті базари, де продають аусе та де страшний стиск, задуха і сопух. Усі знають, що ви чужинець, турист з долярами в кишені, якого веде парубіка з опаскою з написом “Проводир туристів” на лівій руці. Веде нас провідник до крамниць, де вже готові продукти, захвалюють нам одне й друге, однак нічого не купую

ІРАК. З Багдаду в дорозі до Вавилону зустрічали ми багато разів таких пастухів овець, як ось на цій знімці.

ІРАК. В дорозі з Багдаду до Вавилону затримали ми авто й о. Антін зробив цю знімку пастухів невеликого табуна верблюдів, з-ліва верблюд переходить дорогу. Що вони їдять та де п'ють воду — не знаємо. Поля довкола дуже бідні, жовті від піску, лиш де-не-де якісь дикі кущі.

крім “вервиці”, про яку згадував раніше. Були на продаж також прегарні шовкові та золоті вироби, але де і як їх тягти з собою? Подивляли ми й просто казкові перські килими, хідники та багато дечого іншого.

Недалеко базару відвідуємо музей та виставку картин, оглядаємо десятки пам'яток зі славетної давнини країни. На кожному місці стережуть цих народніх скарбів вояки на “го-стро”. На вулицях коло базару та музеїв хмари людей, — стара дільниця, ледве просуваємося. Показують нам теж новий будинок опери, великий шпиталь і гарні школи.

Над вечір вернулися ми змучені та повні вражінь до нашої гостинниці. Вечеряємо і знову вибираємося на прохід по місті, але пішки. Це не Індія, де було темно на вулицях та де ви й кроку не могли зробити, щоб вас не обсіли “неторкальні”. Вулиці гарно освічені, на них багато крамниць з гарними виставами й у крамницях на продаж повно всячини. Коло нас, праворуч від нашої гостинниці, малий дімок, — це пошта, де купуємо марки, надаємо свої картки та посилки додому. Купую серію марок для своєї колекції, марки — на мій смак — не дуже “мудрі”, але треба і таке мати.

Увечорі гарний вид з наших бальконів на освічене місто та ріку Тигр, по якій плывуть більші й менші човни. Допізна на берегах ріки маєте й атмосферу арабського карнавалу: Тут і будки, в яких продають печену таки на відкритих вогнях баранину або смажену рибу, довкола люди в довгих строях та своїх дивних накриттях голови, світла відбиваються у плесі ріки, що пливе досить скоро, але й не дуже чиста. Ріка широка на якої пів милі і з балькону бачимо головний міст, що з'язує місто, про яке я сказав був уже раніше, що воно по обох боках ріки Тигру.

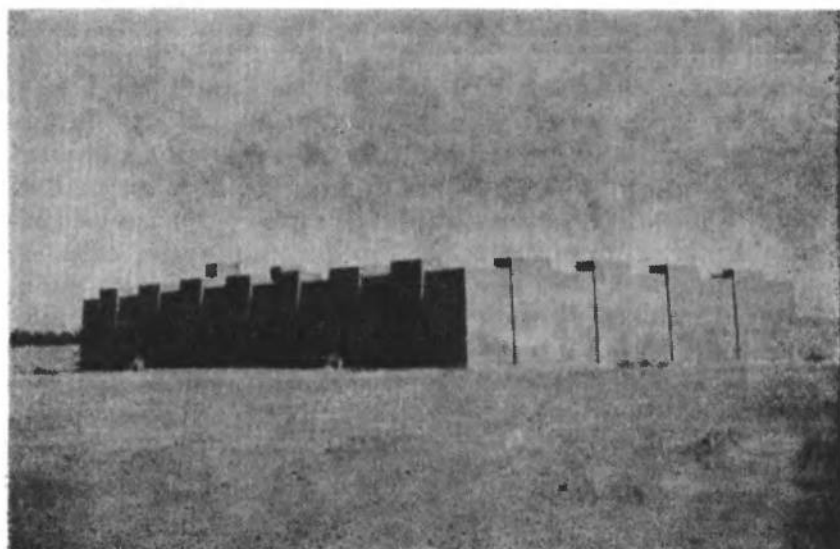
ВАВИЛОН

Другий день нашого побуту в Іраку був присвячений на цілоденну прогульку до руїн колишнього величного міста Вавилону, — Вавилону Навуходносора, що володів від 606 до 539 року перед Христом. Нічого не залишилося зі ще старшого міста Гаммурабі, також у тих околицях.

Де і куди їдемо? Вранці вибираємося з нашим провідником та шофером у великому авті поза Багдад. Виїздимо на головну дорогу, що тягнеться на південь від Багдаду. Гостинець доволі широкий і незле вдержанній. Обабіч нього майже суцільна пі-

ІРАК, Багдад. На знімці вид на вулицю у старій ділянці міста, з-ліва стара святиня з високим, але гарно викінченим мінаретом, яку тепер відновляють. Знімку робив о. Антін.

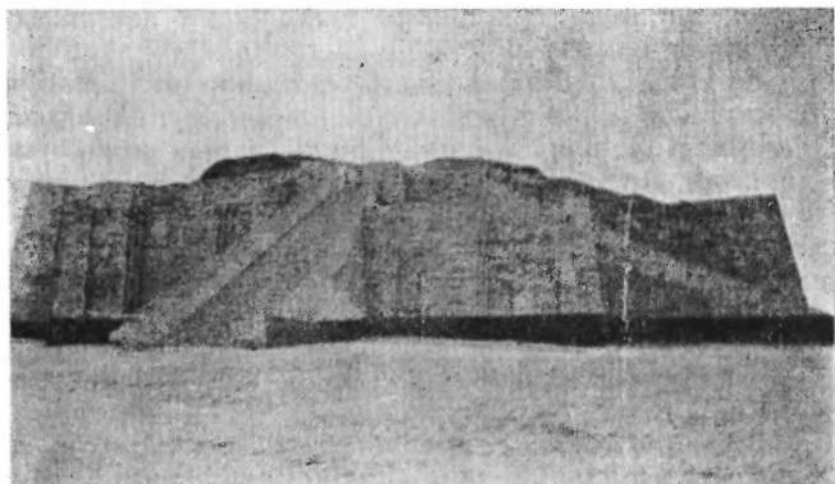
ІРАК, Вавилон. З правого боку давнього міста Вавилону (тепер лиш руїна), на рівній площі оглядали ми цю будівлю, що її археологи відтворили як колишню вавилонську святиню. Святиня поділена внутрі на три частини: передсінок, місце для народу та окреме місце для жертівника, — щось наче крестів, на якому й стояли ідоли божків.

скова пустиня, хоч ідемо здовж долиною між ріками Тигром і Евфратом. Поля майже неурожайні, лиш там, де штучне наводнення, бачимо пальми, худобу і верблюдів.

Ідемо автом до Вавилону — й нагадуються нам слова пісні “На Вавилонських ріках там ми сиділи й ридали”... Вавилонська вежа, вавилонська неволя, — все те минулося, все те — давна історія з-перед більш як 3,500 літ, — як ми вчилися в семінарії.

Вавилон, чи радше рештки того ж міста, знаходяться яких 55 миль на південь від Багдаду, при головній дорозі Багдад-Гілля. До Вавилону ідемо яких дві години і зближаємося до малого міста Гілля, де вступаємо до місцевого музею. Оглядаємо в ньому пам’ятники, що їх викопано під час недавніх розкопів на місці і з них довідуємося про те, що вже вчили нас на годинах історії: Що Вавилон був колись велетенським містом, повним прегарних палат, святинь та інших будівель. Життя для багатіших людей у ньому було майже таке ж люксове, як сучасної багатой людини. Повно мали вигід та удосконалень. Такі люди жили в гарних та багато мебльованих домах, одягалися в сильно прикрашену одержу та гарні золоті намиста. Вони мали всякі фестивали та свята, одні одних приймали танцями й музиками, на гостей ждали та послуговували панам і гостям високо вишколені слуги. Мали вони і своїх лікарів та дентистів. Виправи човнами по Евфраті були їх буденними прогульками під час літа. Не подавав музей тільки нічого про страшне зіпсуття та упадок моралі тих мешканців.

До справжнього місця пам’яток колишнього міста Вавилону вхидимо крізь браму, мабуть недавно збудовану, покриту подобами тих же диких звірів, що й прикрашують стіни відкопаних залишків міста. Далі оглядаємо процесійну вулицю Навуходносора, при якій мали бути так звані Звисні Города, збудовані Навуходносором для своєї медійської королевої, яка тужила за деревами свого рідного краю та які вважали за одне з сімох чуд світу. В музею пояснювали нам модель, відтворений після розкопів, як це все мало колись виглядати і що дуже помагало нам в огляданні розкопів. Найкращий та найбільший пам’ятник на місці є так звані Ворота Іштари, на стінах яких повно первісних цегол з прегарними тваринними орнаментами. Оглядаємо й відтворену повністю первісну святиню, врешті викопаний оригінальний пам’ятник з граніту, що зветься Лев Вавилону. Робимо численні знімки на різних місцях колишньої слави, а статуя льва піддає нам думку, що

ІРАК. Руїни біблійного міста Ур на південне від Багдаду, близько міста Назірія. Це колишній осередок та столиця трьох династій королів. Нині, на знищі, можна оглядати 60 стіп високу вежу зі святині (зіггурат), збудовану дві тисячі л'т перед Христом та славетні королівські гробниці з-перед 4,500 років.

ІРАК. Мідяні, ручно викопані вироби. На знімці сцена зі славетного "Ба-зару міді" в Багдаді.

велич і силу вавилонської імперії тяжко було б нам наслідувати хоч би і в різьбі.

На дворі страшенна спека, підходить полудне і провідник голосить нам, що на обід не поїдемо до Багдаду, бо недалеко є державна гостинниця для туристів, — і туди спрямовуємо свої кроки. Це гарний, дво-поверховий будинок, є всі модерні влаштування, велика зала-їдальня для туристів, просторі веранди, з яких добрий вид на розкопи. Відпочиваємо в тіні за холодними напитками, зустрічаємося з іншими туристами, що також переповідають свої епопеї з війною в Індії. Сходимо вниз до їдальні, де подають нам, у порівнанні з люксусами в нашій гостинниці, досить мізерний обід, але краще щось, як нічого.

Варт було поїхати до Вавилону й оглянути сліди тих, колись таких могутніх, людей та пізнати, як вони жили й забавлялися. Коло третьої по полудні вертаємося до Багдаду. На дворі холодніше, отже й частіше стаємо подорозі, робимо знімки з бідних селищ арабів, з караван верблюдів та з кількох фабрик соли з високими коминами. До міста приїздимо поміж цілі околиці лип'янок нуждарів країни, що проживають на передмісті Багдаду просто в ямах. Щось, як в Індії. Наш Магомед каже, що уряд силою пхає тих бідаків у нові великі апартаменти, але вони звиклі до свого життя, не хочуть йти. Врешті ми у своїй гостинниці, дякуємо нашому провідникові, решта дня й вечір залишаються для нас. Завтра вже в дальшу дорогу.

Кожний з нас робить своє, — перемо сорочки, пишемо картки, дримаємо. Увечері, коли холодніше, йдемо знову на прохід по місті, м. і. на вулиці попадаємо на бійку двох арабів. Ясно, що стоїмо здалека, знаємо, що найкраще до них не пхатися.

По полудні чергового дня усміхнений Магомед підіймає нас своїм авто з гостинниці і везе на летунський майдан. Пращаємося з ним, справді поміг нам багато. Сідаємо на літак країни Ливан і прямуємо до Бейруту, столиці тієї ж держави. Летимо спершу коло 600 миль над Іраком, далі над Сирією і врешті, коли вже на дворі було темно, серед прекрасних світел вулиць та будівель Бейруту, що розложився від узбіччя гори аж до самого моря, осідаємо легко на летунському майдані над водами Середземного Моря. Синіми неоновими світлами Бейрут, вільне місто-порт, зустрічає нас словами **ВІТАЙТЕ!**

В митнім уряді чекаємо досить довго на перегляд валіз, всі пасажири ждуть на урядників, що мають перевірити наші

ІРАК, Модерний Багдад. На знімці гарний пам'ятник-гріб Незнаного Вояка.

багажі та перепустити нас. Наш новий провідник, що якось перепхався крізь лінію поліції до бюро, за якусь хвилину каже нам, що причина нашого чекання — не щоінше, а звичайне мале песеня. Якась “лейді” везла у клітці песика й він при виладовуванні валіз з літака вирвався з насильного полону, а тепер усі урядники шукають за ним. Сміємося, бідне песеня гонить десь по летунському майдані і за ним ливанські поліцаї... Як ці розшуки за псом скінчилися — не знати. Ми бачили в куті залі, коли виходили після легкого перегляду наших валіз та паспортів, молоду пані, що і далі стояла з сумною міною, ждучи на свого пестійка...

Провідник повіз нас на нічний спочинок до гостинниці Біяріц. На дворі гарно, ми над морем, Бейрут зробив на мене таке ж вражіння, як опісля французька рів'єра. Гостинниця мала, кімнати ще менші, мабуть у нашій подорожі ці кімнати були найбідніші. Наше щастя, що побудемо тут лиш одну ніч, бо завтра, після оглядин міста, вибираємося автом до Дамаску (Сирії) та Йорданії і Св. Землі. Але про це свої вражіння описує далі наш незабутній товариш подорожі о. Григорій.

ЛИВАН, Бейрут. На знімці славетна, близько берега в самім місті скеля-брама, що є своєрідністю столиці. Подивляли ми її з високого берега — прегарний вид. Звуть її "Скелею голуб'в", мабуть одні голуби мають там свої пристановища...

ЛИВАН, Баальбек. Загальний вид на це історичне місто з римських часів. Поза руїнами святині бачимо гори, колись покриті кедрами, про які згадує нам св. Письмо.

Л и в а н

29 вересня 1965, летунською лінією з Багдаду в Іраку ми прибули до Бейруту в Ливані. Лет тривав дві з половиною години. Було вже темно і наш джет кружляв над цією столицею з пів мільйоном населення: вид чудесний — місто топиться у світлах. Міжнародне летовище Бейруту яких сім миль від столиці. Сходимо з літака і втягаємо в себе холодне — свіже й вогке повітря. Давно ми вдихали таке здорове повітря, ще як в Австралії майже місяць тому.

На летовищі серед нас констернація, треба чекати більш як годину на наші багажі. Одна американка, нігерка з Миссисипі, яка їхала з нами тим самим джетом з Багдаду, купила була в Іраку песика. Летунська лінія везла цю малу тваринку у клітці. Десь на летовищі, в будинку провірки наших паспортів та багажу, цей песик вихопився з клітки і пропав. Вся служба за ним шукала без успіху. Шез, як камфора. Наш провідник, дещо понервований, каже нарешті: “Хто буде за псом шукати серед ночі в Бейруті?” Взяв нас у таксівку і завіз нас до готелю “Біяріц” вблизи моря.

Бейрут — столиця Ливану, старинного краю давних фенікійців. Ця маленька держава, всього двадцять миль довжини і тридцять ширини, лежить на березі Середземного Моря, в сусідстві Сирії. Місто Бейрут, це місто пальм, садів, кипарисів, робить дуже миле вражіння. Над містом наче висять вапняні гори, деякі з них високі до 10,000 стіп. На одній з менших гір видніє статуя Матери Божої, яка наче простягає свою материнську опіку над самим містом. Між цими горами та морем урожайні долини з містечками, де вже чотири тисячі літ управляють землею. Цією долиною перекидали свої війська найдавніші полководці, — Олександр Великий, фараон Рамзес II, Навухаднозор, навіть Наполеон III.

Але вернімся до Бейруту. Місто християнське, в більшості католицьке. Головою держави, згідно з конституцією, є завжди

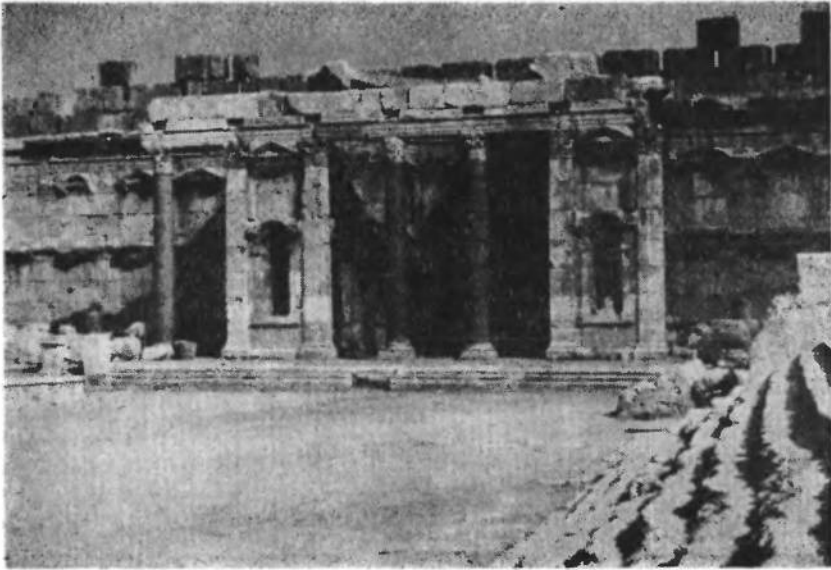
президент мароніт, отже араб-католик і його заступником магомеданин. На вулиці почуєте різні мови, — арабську, арамейську, турецьку, грецьку та інші, але найчастіше французьку й англійську. Це місто різних віровизнань, місто церков, монастирів і мечетів. Тут і осідок патріярха маронітів, також осідок вірменського католицького патріярхату, який очолює Кардинал Агаджіянні.

Бейрут — це місто, де схрещуються інтереси різних народів та держав. Тут є два університети, один католицький маронітів під опікою єзуїтів і другий американський під опікою адвентистів. У католицькому студіюють самі ливанці, в американському студенти з різних країн Середнього Сходу, бо й мета його — поширювати сектантські впливи.

Бейрут знаний теж з Другої світової війни. Коли большевики зайняли Галичину, тоді дуже багато населення вивезено на Сибір. І коли вибухла німецько-советська війна та стало скрутно Сталінові, він дозволив створити польську армію-дивізію з тих, що їх вивезено з Галичини на Сибір. Так постала армія бувших горожан з Галичини під проводом генерала Андерса, яка воювала з німцями. Ця армія дісталася до Персії і звідти до Бейруту: Значна кількість її вояків залишилися в Бейруті, не ба-

ЛИВАН, Баальбек. Ходили ми по цих руїнах колись славетного римського Акрополісу, — ось їх загальний вид.

ЛИВАН, Баальбек. Руїни колись величавого римського Пантеону, на знімку видно, яка це була імпозантна будівля. На самому переді бачимо заглиблення, в яких були колись статуї-ідоли божків, праворуч руїни стін.

жаючи їхати до Англії. Тепер у цій столиці знаходиться невеличка група поляків, напевно й українців.

Саме місто Бейрут модерне і старинне. Модерне в тому, що має чимало багато-поверхових будинків, готелів, супермаркетів, кольосальні крамниці, але й зараз у їх сусідстві шатра та будинки з-перед кількох століть. Життя модерного світу змішане з давнім: авта-лімузини та гарні таксівки чергуються з вісляками, як засобом комунікації.

Хто буває в Ливані, має нагоду покушати національні при смаки цієї країни. На першому місці це "меззе" — мішанка з оріхів і ріжних салат, яке кожний турист старається залити національним напитком араком (дестильований з родзників і заправлений насінням ганусу). Далі обов'язково йде "кеббе", — змелене м'ясо, змішане з покришеною пшеницею, — печене, варене або й сире. Є ще в меню бриндзя-сир і на закінчення турецька кава в малих горнятках — чорна, густа і завжди засолодка, до чого ми ніяк не могли звикнути.

Бейрут завжди був і є комерційним центром Середнього Сходу. Так було з давнини, ще з часів римських імператорів, — вони бо звідси діставали пурпурову краску для своїх ре-

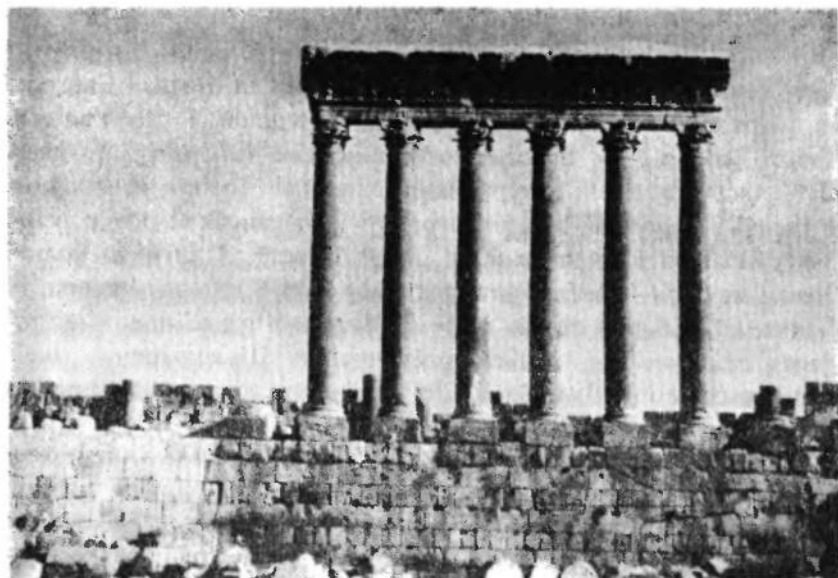
галій-тог, з мушель, які ще по нинішній день лежать великими стиртами на периферіях Бейруту та свідчать про цю колись квітучу індустрію. Ливан це наче мала Швейцарія на Середньому Сході. Ставши незалежною державою в 1943 році, Ливан під цю пору найбільш стабілізована держава в тій частині світу.

З БЕЙРУТУ В ЛИВАНІ ДО ДАМАСКУ В СИРІЇ

Ранешко 30 вересня виїздимо автом до Дамаску; наш провідник має ім'я Джордж Бакус. Зразу їдемо вгору, зупиняємося за містом і насолоджуємося прегарним видом цього портового міста. Чудова погода, вид на море чудовий. Кілька знімків на пам'ятку, — і в дальшу дорогу. Дорога асфальтова, добра і наш шофер їде поволі, щоб нам дати нагоду схопити краєвиди. По поках дороги минаємо ресторани, крамниці, гостиниці тощо. Здалека видно праворуч гори, так звані Антиліван, це границя між Ливаном і Сирією. Тут і там серед поля, вкритого камінням, бачимо шатрові оселі бедуїнів. Поля під хліборобством мало, зате стрічали ми дуже багато овець та кіз, подекуди великі каравани верблюдів. Часто можна бачити "старинні таксівки" — ослів. Чоловіки їдуть на них

ЛИВАН, Баальбек. Оглядали ми й ці руїни римської святині Бакха. Пригляньтесь, які чудові колонни!..

ЛИВАН, Баальбек. Високо понад руїни стріляють у небо залишки колишньої святині Юпітера-Гелійоса та її бічних будівель. На знімці шість прекрасних та імпазантних кольтон, що є окрасою всієї околиці.

верхи, а їх жінки йдуть пішки, нераз ще й з великим тягарем на голові. Що більше, ми стрічали ще й оранку землі дерев'яними плугами, що їх тягнули жінки-арабки. Поля врожайні, городину збирають два рази в році.

Де ж тоті кедрі ливанські, — питаємо нашого провідника. Таж Ливан славний з цих дерев. Колись, до приходу Христа, Соломон будував свою велічаву святиню в Єрусалимі якраз з кедрів з Ливану. Це дерево таке тверде, гладке та відпорне, що служить сотками років. Наш провідник відповідає, що яких 70 миль на північ від Бейруту є ще 400 цих кедрів і мають вони по кілька тисяч літ, сягають ще в римські часи. Теж славні та могутні фараони будували свої палати з цього дерева.

Що далі углиб Ливану, то й більша гаряч та спека. Довкола нас пустиня — піски. Далеко-далеко видніють гори вкриті снігом. Ідемо історичною дорогою, бо цими долинами гнався колись з військом Олександр Великий, потім монголи, турки та хрестоносці. Історична ця дорога. У розмові про це минуле ми заїхали й до Баальбеку.

БААЛЬБЕК

Опущене місто, повне руїн. Колись, у сірій давнині, це був центр поганства-ідолопоклонства божка Баала. Сьогодні це, схований у зелених кипарисах, колишній Геліополіс — “місто сонця”, як назвав його римський імператор Помпей. Зуб часу та воєнні хуртовини знищили божків фенікійців. Римські імператори відбудували з руїн поганський центр, який завершено за Нерона в 60 році по Христі. Здвигнено кольосальні святині в честь поганських божків Юпітера, Венери та Бакха. Ще до нині стоїть шість кольон, що високі понад шістьдесят стіп, а було їх п'ятьдесят чотири. Ці кольони — найвищі у світі і чимало їх з цієї та інших поганських святинь пізніше забрано здебільша на будову Гагії Софії в Царгороді, що була Катедрою Патріярха. Поганські римські імператори чергувалися і наче змагалися у прикрашуванні цього центру в Баальбеку: святині божків позолочували та оздоблювали найкращі тогочасні мистці і скульптори. Коли прийшов до влади християнський імператор Константин Великий, все припинено, зате збудовано за нього Церкву св. Варвари. Однак за короткий час, з приходом на престіл Юліяно Апостата, поганство взяло верх знову. Щойно Теодозій Великий зламав хребет ідолопоклонству Баала. Він переробив поганські святині на велику християнську базиліку, — на понищених ідолах постав престіл у честь правдивого Бога. Правда, в пізніших віках цю базиліку знищили араби, однак ще сьогодні можна оглядати її руїни. Був час, коли араби переробили були базиліку у фортецю та боронили з неї міста, бо цей акрополь — найвища частина в околиці. Тут і відбувались завзяті бої в часах хрестоносців. Три великі землетруси поклали Баальбек у руїни, останній тому 200 років. Сьогодні ці руїни на території Ливану. Кожного року літню порою в Баальбеку відбуваються великі фестивалі, в яких беруть участь найкращі оркестри, театральні групи, танцюристи. Вечорами всі руїни освічені — і колишня слава немов знову оживає. Справді, варт відвідати Баальбек, оглянути його руїни, — цей акрополіс та бувні поганські святині: які вони кольосальні! Історія — мати всіх наук.

о. Григорій Овчарик

Сирія

Оглянувши Баальбек і зробивши кілька знімок на пам'ятку, ми вирушили далі вдорогу, — до Дамаску в Сирії. Знову пустиня та каміння — дуже прикрий вид. Доїздимо до границі Сирії. Тут дуже сувора контроля паспортів. Дивно виглядає: Така мала держава, пару мільйонів населення, а так строго те все переводить і всюди міліція. Може і не треба дивуватися, — це ж арабський світ. Все майже на вулькані, перевороти в деяких державах відбуваються кілька разів до року.

На годину першу по полудні ми вже в'їздимо до Дамаску, столиці Сирії. Здалека видно дуже багато мечетів та мінаретів. Дорога перетинає ріку на передмісттю. Саме місто в садах та в городах. Наше приміщення Готель Семіраміс, негайно йдемо на обід. Подають нам те, про що чули ми в Канаді, що це національна страва сирійців, а саме "шишкебаб" з ріжними при-

ЛИВАН, Баальбек. На знімку північна й західна сторони святині Баха, що стояла в лівій частині римського Акрополісу.

СИРІЯ. Дамаск. Вид на вулицю Абурумане в цім місті у стіп гори, яку й бачимо на дальшому пляні.

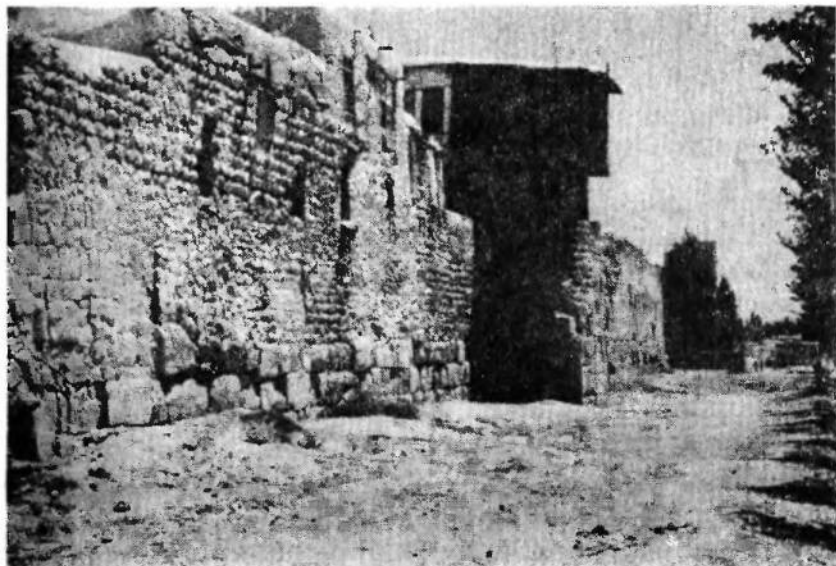
правами і в роті наче маєте вугілля, — так ті присмаки гріють! Наприкінці подають солодоці “мазу”, а все запиваємо араком та турецькою кавою.

Точно о годині 2:30 наш новий провідник Айвин бере нас оглядати місто. Дамаск, — це столиця Сирії, з якою межують Ірак, Ливан, Йорданія і Туреччина, в ньому коло пів мільйона мешканців. Вся Сирія має 4 і пів мільйона населення. Майже самі араби. Панівна релігія (85%) іслямська. Місто має понад 200 мошей, — це колишня столиця каліфів. Церков є 27. Дамаск робить миле враження, це в арабів “перла сходу”, або “райський квіт”. Колись це місто було в більшості християнське, сьогодні християн лише кілька тисяч (15%). У Никійському Собору в 325 році взяв участь Архиепископ Дамаску з сімома Єпископами. В наступних століттях тисячі-тисячі маронітів та вірмен згинули з рук арабів і турків. Під цю пору в Дамаску є єпископ греко-уніятів; є теж нез’єднані греки та мароніти. Отці Єзуїти та Отці Франціскани і різні згромадження Сестер ведуть школи і захоронки для бідних арабських дітей.

Дамаск має історію, яка сягає шість тисяч років у минуле. Дуже багато тут біблійних місць, дорогих для всіх християн.

Під Дамаском відбулося чудесне навернення Савла. Читаємо в Діяннях Апостольських, як то в часі подорожі Савла з Єрусалиму до Дамаску, з дорученням знищити християнство в тому місті, ясне світло осліпило його. Він чув голос Христа: “Чого переслідуєш мене?” “А хто ти є, Господи?” — спитав Савло. “Я Ісус, що його ти переслідуєш.” Савло, здивований та тремтячи, питає: “Господи, чого бажаєш, щоб я для Тебе зробив?” Чує слова Господа: “Встань і йди до міста, там тобі скажуть, що маєш зробити.” Савло встав, але дороги не бачив, осліп. Слуги, що були з ним, взяли його за руку і повели до Дамаску. В Дамаску був ученик на ім'я Ананій. Господь йому доручив поспішити на вулицю з назвою Проста (тепер вона називається Свята вулиця і довга вона на півтора милі) до одного дому і спитати за Савлом з Тарсу. Цей вагався, бо знав Савла, як гонителя християн, але Ананій прийшов і так до Савла промовив: “Господь мене післяв до тебе — Ісус, який тобі з'явився в дорозі. Я прийшов, щоб ти дістав знову зір.” Савло негайно став видючим.

Де колись стояв дім Ананії, сьогодні мала каплиця. До каплиці сходите по східцях вниз і тут під склепінням те святе місце, де св. Павло знову дістав зір, охрестився і став великим

СИРИЯ, Дамаск. Частина муру цього старого міста, попри який вела наша дорога й о. Григорій зробив цю знимку.

СИРИЯ, Дамаск. Так звана Проста Вулиця, на яку подався на приказ Ісуса Христа Савло, як це читаємо в Св. Письмі.

місіонарем-апостолом. Гарний вітвар, де кожного дня правиться Служба Божа. Головний образ за престолом змальовує момент, коли Ананій увійшов у кімнату Савла, поставив руки на нього і Савлові негайно вернувся зір. На бічних стінах видно ще інші картини, що зображують незабутню подію чудесного навернення св. Павла. Хочеться довше в цій каплиці затриматися, розважити ті події, але наш провідник Айвін просить нас на дальше оглядання міста, бо час не чекає.

На краю Дамаску, де східні мурі міста збудовані ще за римських часів, є гарна мурована Церква св. Павла. Колись на цім місці був дім, у якому св. Павло перебував і з якого щасливо втік, довідавшись, що місцеві жиди хочуть його вбити та стережуть браму міста, щоб його зловити. Ще сьогодні по-

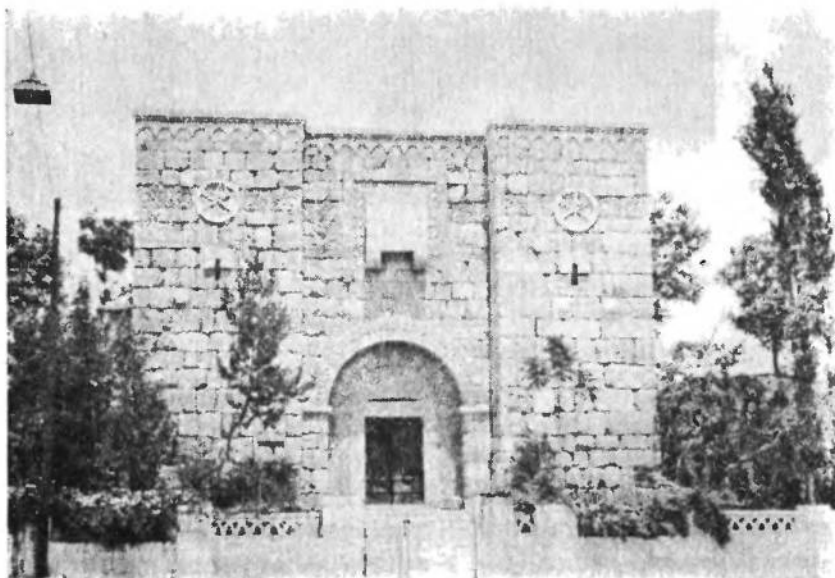
СИРІЯ, Дамаск. Вхід до дому Ананії, що тепер є каплицею.

казують замуроване вікно над входовими дверима церкви, крізь яке приятелі спустили св. Павла кошиком за мури міста і так спасли його життя. Наша група схопила своїми фотоапаратами важливі картини на пам'ятку.

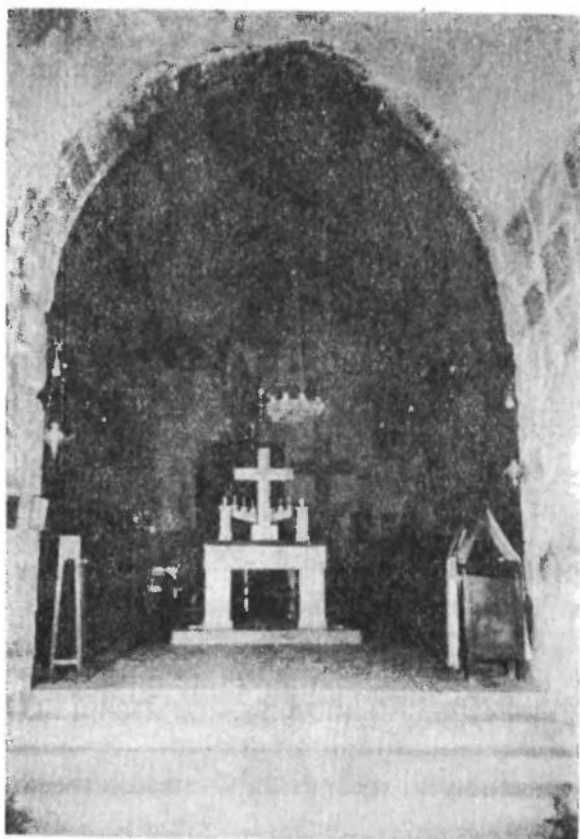
Найкраща мошея в Дамаску лежить у середині міста. — це мошея Омаяда. Це величава будівля, довга на 136 і широка 40 метрів, з просторим майданом-подвір'ям. Середина порожня, як у всіх арабських святинях. При однім боці проповідниця, здовж будови тягнуться мармурові колюмади. Гарно розмальована мармурова долівка вкрита 700 дорогоцінними килимами. Справді, якби престіл і хрест, — готова церква. Мечети побудовані на зразок наших східних церков з банями. Розмальовання — східна орнаментика. В цій мошеї є гробниця

СИРИЯ, Дамаск. На знімці нутро дому Ананії-каплиці, — це одне маленьке, але дуже миле місце.

СИРИЯ, Дамаск. Вікно св. Павла, замуrowане, поверх церкви, з якого спустили св. Павла в кошику поза мури, щоб він міг втекти від смерті.
Всі знаємо цю подію зі Св. Письма.

СИРИЯ, Дамаск. Нутро церкви св. Павла на місці, де св. Павла спустили кошиком поза мури. Посередині дуже простенький престіл, на якому правлять Сл. Божу. Знову мале, але дуже миле, тихе й побожне місце.

з мощами св. Івана Хрестителя, що їх спроваджено сюди в 1705 році. Араби мають велику пошану до св. Івана і завжди можна бачити, як вони моляться коло цієї гробниці, сидячи на підібганих ногах та як б'ють поклони. Вони святкують п'ятницю. Один мінарет цієї мошеї в честь Ісуса Христа.

Мошея для арабів — не лише дім молитви, до якої кличуть їх з мінаретів аж п'ять разів денно. Колись музеїн виходив по сходах аж на верх мінарету і звідти накликав вірних до молитви, але тепер цей голос з мінарету заступає вже мегафон. Коли араб-магомеданин вчує голос з мінарету, то де б він не був, навіть серед вулиці, паде лицем до землі у сторону Медіни-Мекки і відмовляє приписану молитву до свого Бога-Аллага. Ті, що ближче мошеї, ідуть до неї на молитву, перед

тим умивши ноги, руки та лице. При кожній мошеї є керничка з водою чи фонтан. В мошеї холодно, отже й побачите багато таких, що смачно сплять, простягнувшись на килимах. Мужчини звичайно мають в руках іслямську вервицю. Нас, туристів, не пустили в черевиках в мошею, ми мусіли в панчохах, чи в спеціальних шлапаках, входити до неї.

В Дамаску є вулиця з назвою Проста, про яку є згадка в Апостольських Діяніях. Це теж головна вулиця, довга на добру милю. Нею їдуть авта, сунуть осли, верблюди. По боках крамниці з ріжним крамом, городиною, тощо. Це наче один довжелезний базар. А який бруд, мушва, задуха та крики! Жінки не закривають обличчя і на головах завжди несуть якусь посудину. Ідуть весь час зажурені, — це на них так впливає іслямська релігія. Такої веселости, як у християн, не побачити в арабів. Навіть їх радія грають самі сумні мелодії.

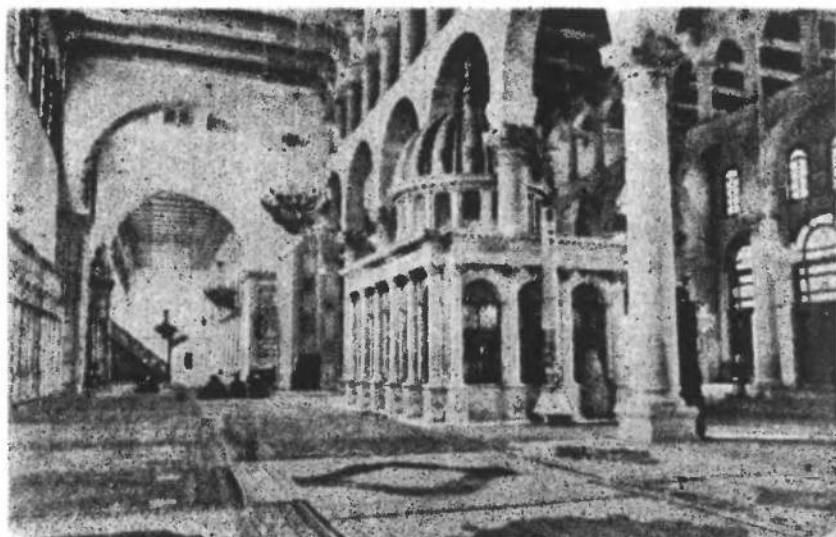
В Дамаску є крамниці, в яких можете дістати ручного виробу брокати, такі чудові, як ніде у світі. Дамаск славний з цих брокат. В цих же крамницях всякі срібні, мідяні, навіть олив'яні вироби з перлами. Досить дешеві речі, але хто буде возитися по цілім світі з такою, наприклад, великою тарілкою, якою можна накрити німецький Фолксваген?

СИРІЯ, Дамаск. На знімці нутро мошеї Омаяда. Це справді краса, — оці прегарні кольони, килими та електричні павуки. Зліва, в глибині, гробниця св. Івана Хрестителя.

СИРИЯ, Дамаск. Мошея Омаяда. Знімка показує прегарне нутро цієї мошеї, яку ми оглядали й подивлялися кольонади, різьби, килими на підлозі, свічкики і її світлясть. Справді гарна будівля. Бачили ми, як ревно в ній молилися араби навколішках, повернені в сторону Мекки, а деякі, змучені молитвою, просто розложилися, спали-спочивали на килимах, яких тут коло 700. Добре місце відпочинку, — тихо, приємно і холодно, хоч на дворі страшна спека.

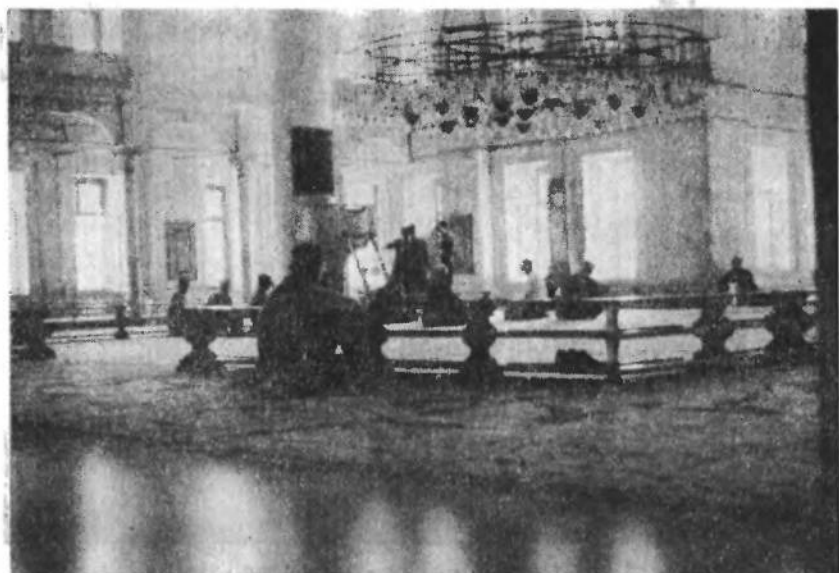

СИРИЯ, Дамаск. Мошея Омаяда. Вид на гробницю св. Івана Хрестителя в тій мошеї, дуже цікаву й гарну будівлю, з іншого боку.

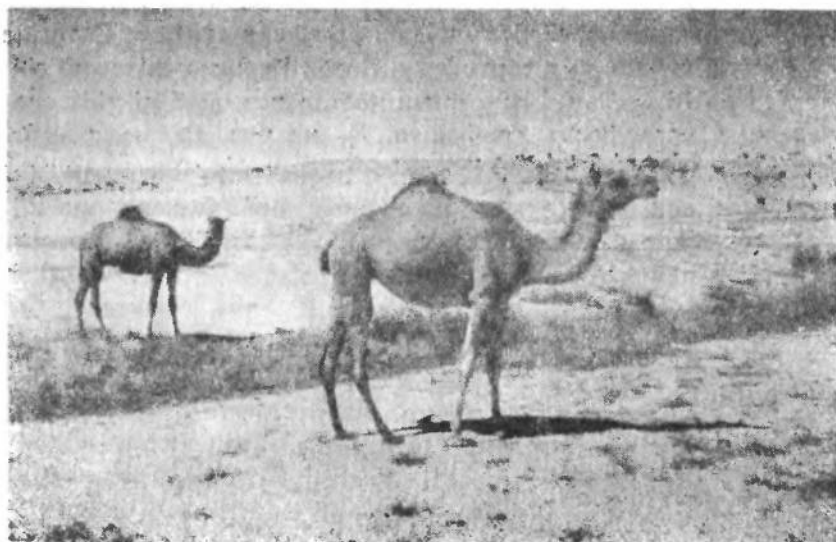

СИРИЯ, Дамаск. Мошея Омаяда, в якій приміщені мощі св. Івана Хрестителя. На знімку видно будівлю, її викінчення, килими на підлозі та найважливіше, — “мінбар”, до якого ведуть стрімкі сходи, з цього місця проповідник проводить молитвою.

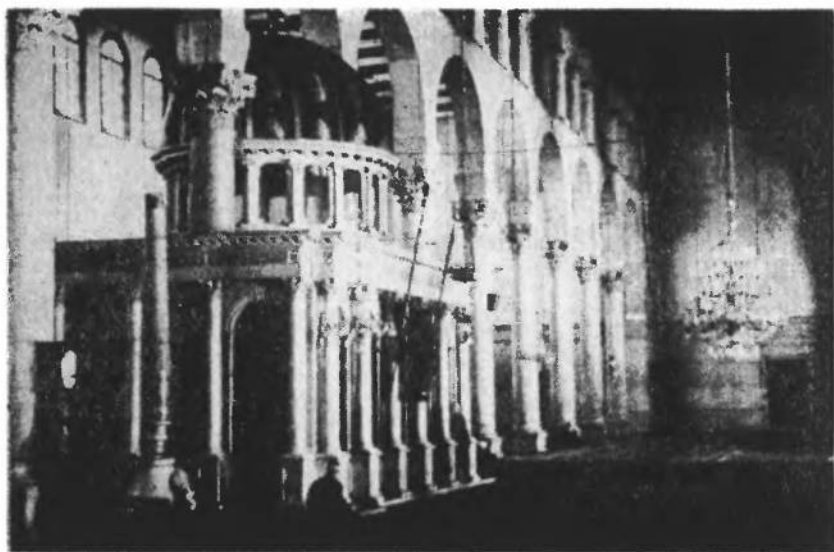
У п'ятницю першого жовтня їдемо вдосвіта з провідником дорогою, що веде до Єрихону, Мертвого моря, Витані та Єрусалиму. Асфальтова дорога тягнеться поміж доволі урожайні поля, але дуже кам'янисті: по боках ні деревини, ні ніякого села. Час до часу бачимо старовинну комунікацію, верблюдами чи ослими. Ось ціла родина на ослі в дорозі, — мабуть бедуїни, бо їх зустрічаєте тут і там у шатрах при дорозі. Це арабські цигани, вічно в дорозі. Доїздимо до граці Йорданії: знову перевірка паспортів і ми вже в новій арабській країні. Лишаємо мале село Джейреш — тут самі руїни поганських святинь, побудованих ще за римських часів. Лук Адріана ще стоїть як свідок давньої слави.

СИРИЯ, Дамаск. Мошея Омаяда внутрі. Як ясно в ній! Всюди в мошеях ходять босо. Хто скидає черевики коло дверей, інші перед входом, але до середини несуть їх в руках й складають посередині мошеї на окремих місцях, як на зимці. Навколишках моляться звернені в сторону Мекки, — напрям показує місце в мошеї, що зветься "міграб", менш чи більш заглиблене місце в стіні, звичайно чудово викінчене, в якому лежить книга Корану.

СИРИЯ. Звичайна зничка з табуна верблюдів, що "пасуться" на пустині. Що вони пасуть, де п'ють воду, тяжко сказати. Дивні ці горбаті тварини.

СИРИЯ, Дамаск. У цьому місті, що має за собою 6,000-літню історію, є музунманська мошея, яку збудував Омаяд. На знімці бачимо нутро мошеї: Підлоги її вкриті грубими килимами; пригляньтеся гарному свічникові, кольянам, з-ліва круглою банею закінченій малій будівлі. В ній уміщені мощі св. Івана Хрестителя, до якого музунмани мають велику пошану. Перед мощами музунмани моляться навколїшках, світять свічки й лавіть, як ми бачили, складають грошеві пожертви.

Є в Дамаску палата султана, збудована в XVII столітті, — під цю пору музей. На майдані гробниця султана Саладіна та його дружини — в саркофагу. Перед Першою світовою війною цісар Вільгельм з Німеччини постарався, щоб ці тіла спочивали в мармурових гробницях, — це був дар німецького народу.

Деякі арабки носять ще на обличчі чорні вельони, але молода генерація вже модернізується й уважає, що це перестарілість та немодність.

о. Григорій Овчарик

Й о р д а н і я

Йорданія це мала держава, як взагалі всі арабські держави. Населення біля два мільйони, переважно арабське. Пануюча релігія ісламська, християн лише 12%. Країна має монарха — короля Гусейна. Є своєрідна демократична система, — всі мужчини віком понад 18 років мають право голосувати (жінки не мають такого права). Прем'єра назначає король. Мова держави арабська, але по-англійськи говорять майже сюди, бо ця мова є обов'язковий предмет у всіх школах. По містах одяга західна, але по селах арабська: Чоловіки в довгих так званих "гумбаз" (щось як наше кімоно), звичайно чорної, зеленої або синьої краски, на голові біла хустка (каффія), перев'язана серпанком (ігаль) і гарним, вишитим шнурком. Жінки й дівчата носять довгі білі й гарно вишивані сукні, на голові білий вельон.

На терені Йорданії є найбільш святих місць, вельми дорогих та близьких серцеві християнина, а саме Вифлеєм, Єрусалим, Єрихон, Витанія, Ємаус, Гетсиманія, Оливна Гора, Церква Божого Гробу, Хресна Дорога і т. д.

Столиця Йорданії це Амман, який має коло 35,000 населення. Стоїть це місто на місці колишнього римського міста Філядельфії, свідком чого по нинішній день — амфітеатр у руїнах. Йорданія, як держава, дуже бідна, всі землі це здебільша піски, урожайної площі дуже мало, лиш по боках ріки Йордану, коло Єрихону, Амману та біля Єрусалиму. Нарід вирощує цитрину, банани, помаранчі, оливки; мало винограду, бо Коран забороняє пити вино. Де є полонина, плекають вівці з жовто-чорною вовною. Нарід їздить верблюдами та ослами.

Йорданія, як територія, має цікаву історію. Від часу Христа аж до сьомого століття була вона окупована римлянами, єгиптянами, сирійцями, халдейцями і персами, що всі минулися. В сьомому столітті Йорданію завоювали араби. Вони панували тут аж до 16-ого століття, коли прибули турки, підбили країну, поселились тут та господарювали аж до Першої світової війни, коли розпалася Оттоманська Імперія і Йорданія пішла під ман-

дат Англії. В році 1946 Йорданія стала незалежною Гашемітською Державою. Від року 1948, коли постала жидівська держава Ізраїль, між Йорданією й Ізраїлем немає ніякого зв'язку, немає теж поштової чи телефонічної комунікації. Коли турист-прочанин перейде границю з Йорданії до Ізраїлю, не може вернутися (вільно лиш на Різдво і Великдень). Привілеї мають лише дипломати. Коли турист переходить до Ізраїлю, то по стороні Йорданії, на пограниччі, при перегляді пашпорту ніколи не каже, що переходжу до Ізраїлю, — такої держави в очах йорданців немає. Турист каже просто: Переходжу на той бік, — і на тім кінчиться розмова.

Але вернімся до Єрихону. Місто лежить 853 стіп нижче плеса моря, 24 милі на північний-схід від Єрусалиму. Це найстарше місто в біблійній історії, з мурами довкола. Є старий Єрихон — в руїнах і новий Єрихон — гарне містечко, яких 20,000 населення, крите пальмами, всюди овочеві сади. В'їздиться поміж плянтації бананів та помаранч, що тягнуться довгими полями. Тут і там ще нині можна побачити старі водопроводи, якими тягнули воду з ріки Йордану. На краю міста є Джерело Єлисея, старозавітного пророка, що любив перебувати в цій околиці; він замінив гірку воду на солодку-питну, як про це й написано в 4 Книзі Царств, гл. 2, стихи 19-22.

ЙОРДАНІЯ. Загальний вид Єрусалиму з Оливної Гори

ИОРДАНИЯ. Шатра арабів-скитальців з Ізраїлю. Бідність цих безпритульних людей неймовірна. Ось їх сховок на дустині від немилосердного сонця.

Старий Єрихон, що колись був обведений грубими мурами (три з половиною метра), тепер у стадії розкопів, які ведуть американці, бо тут криється 2600-літня історія. Тут відбувалася колись велика битва між жидами і хананейцями. Від голосу труб синів Ізраїля мури Єрихону розсипалися і хананейці програли. Близько цих руїн є бараки-табори УНРРА, де живуть араби-скитальці, що втекли з Ізраїлю під час арабсько-жидівської війни 1948 р. Є їх коло 100,000 у таборах, це образ нужди і розпуки. Ліворуч від Старого Єрихону знімається висока так звана Гора Карантани.

ГОРА КАРАНТАНИ

Це гора, на якій наш Спаситель перебув 40 днів у пості та молитві. Тут злий дух спокушував Ісуса. Гора вельми скеляста і стрімка, висока тисячу стіп. В камені гори видовбані печери, в яких колись жили монахи, разом коло 40 печер. Десь на половині гори є грецький монастир і церква з п'ятого століття і саме коло цього монастиря знаходиться печера, що в ній наш Спаситель мав постити 40 днів та ночей.

Новий Єрихон має також історичні місця. Наприклад місце оздоровлення сліпця, який кричав щосил до Ісуса, що переходив

ЙОРДАНИЯ. Так виглядає ріка Йордан, що в ній Ісус Христос хрестився, по Йорданській стороні. Мала, глибока, вода рвучка й каламутна.

цю місцевість: “Ісусе, Сину Давидів, помилуй мене.” Ісус звелів привести його до Себе і коли він прийшов, спитав його: “Що хочеш, щоб я зробив тобі?” А він сказав: “Господи, нехай прозрю.” Ісус тоді сказав: “Прозри! Твоя віра спасла тебе!”

Ісус часто відвідував Єрихон, бо він лише 15 миль від Єрусалиму і місце спокійніше. Ісус часто був гостем у митаря Закхея, який одного разу, ще заки почав Ісус у нього гостювати, виліз був на високе дерево, щоб побачити Ісуса. (Дивись Євангеліє св. Луки, гл. 19, ст. 1-10).

Виїздимо з Єрихону і на периферіях цього гарного міста минаємо славетний монастир Бонус Пастор (Доброго Пастиря) Отців Францісканців. Гарна нова церква, на запрестольній іконі наш Спаситель як Добрий Пастир, який береже своїх овечок і завжди опікується ними.

РІКА ЙОРДАН

Ріка Йордан — свята ріка. Початок має в горах Ливану, звідки перепливає Галилейське Озеро, ділить Палестину на дві частини і вливається в Мертве море. З викрутасами довжини яких 200 миль. Ця ріка справді історична: Над її берегами проповідували такі пророки, як св. Єлисей, св. Ілля та св. Іван

ЙОРДАНИЯ. Стоймо на сходах на березі святої ріки Йордан, на місці де Ісус був хрищений св. Іваном Хрестителем. Невелика ця ріка Йордан, але в цій місці глибока та досить рвучка. На знімку зліва чергою: о. Григорій, о. Антін і о. Ігор.

Хреститель. Тут, у цій ріці, хрестився і наш Спаситель.

4 січня 1964 року Папа Павло VI, перебуваючи у Святій Землі, відвідав теж ріку Йордан. На місці, де згідно з традицією Христос охрестився з рук св. Івана Хрестителя, Папа зійшов до самої ріки, а на її берегах були у той же час тисячі-тисячі народу і шкільні діти. співали релігійних та народніх пісень. Діти піднесли теж Папі, як символічний дарунок, вінок з оливкових гілок та квітів.

Сама ріка невелика, береги покриті тополями та вербами, над водою ростуть кущі та проста лозина. Гарною асфальтовою дорогою ми заїхали над саму ріку. Невеличка площа вицементована, з гарними східками до ріки, обабіч площі залізні хрести. Біля цього місця є каплиця Отців Францісканців. Туристи-паломники стараються омити водою бодай обличчя, деякі сходять таки в ріку, інші п'ють воду, хоч вона каламутна. Дуже багато беруть з собою цю воду у спеціальних пляшках. Вода — питна.

Стаємо на мраморових сходах та розважуємо. Тут Христос сходить у ріку і просив хрищення від св. Івана Хрестителя; відкрилося небо і Дух Святий у виді голуба зійшов на Нього. Дався чути голос з неба: "Це мій Син любий, котрого я Собі уподобав" (Ів. 13-17). Дякуємо Богу за велику ласку станути

ногою на цьому святому місці. Наш провідник Давид спішиться, маємо ще відвідати цього дня Мертве море, Витанію і заїхати щасливо до Єрусалиму. Нема ради, сідаємо в авто і в дорогу на полудневий-схід, — у сторону Мертвого моря.

МЕРТВЕ МОРЕ

Ідемо крізь околиці, де самі піски, ні птиці, ні верблюдів не видно, ні сліду життя. Перед нами оподалік тягнуться гори Моавітів, Геврон. З цих гір Мойсей побачив Обіцяну Землю. На цих горах була колись палата Ірода (точніше на горі Махерус). В цій палаті був ув'язнений св. Іван Хреститель і в підвалі її йому відрубано голову.

День був дуже гарний. Околиця, а вже саме Мертве море є тисячу двісті дев'ятдесят сім стіп НИЖЧЕ ПОЗЕМУ моря. Це відай найнижче місце на світі. Духота та страшна спека. Ідемо і пригадуємо собі з біблії історію Содоми й Гомори, що їх Господь спалив вогнем та сіркою. За розпусту зійшла кара Божя на ці міста, що як каже історія, мали велику цивілізацію та були могутні. Нині на тому місці Мертве море.

ІЗРАІЛЬ. Ми над рікою Йорданом по жидівському боці. Ріка більша, чистіша. Заки ріка дійде до Йорданії, багато її лишається по численних наводненнях на жидівській території. За воду Йордану між арабами й жидами йде боротьба, бо без води немає там життя. о. Антін миє руку в воді, далі чергою о. Володимир, о. Григорій й о. Ігор.

ГОРДАНІЯ. Стоїмо на березі Мертвого моря. Поза морем праворуч починається жидівська держава. Знімку робив о. Антін. На знімку зліва чергою: о. Григорій, о. Ігор і о. Володимир.

Мертве море видно вже здалека. Вид понурий і сумний. На берегах ні деревини, ні травички, ні пташки, ні комахи — всюди мертвеччина... Зір пробігає сірі береги, тут і там загороджені канали, жида сушать сіль. Наш провідник оповідає, що в морі є різні мінерали, як хлор, магnezія, сірка та інші: уряд Йорданії виробляє з них різні хемікалії для свого промислу.

Стаємо на березі Мертвого моря. Вода чиста, хвилі легенько б'ють об беріг. Беремо трохи води в долоню, кушаємо — солонна і гірка. Провідник каже, що вона така густа від соли та різних мінералів, що в ній неможливо втопитися. Ця вода помагає від ревматизму чи артриту і багато туристів, старші та діти, купуються: Одні в надії, що їм pomoже, інші, щоб зазнати приємности, як вода держить їх на поверхні. Купались і ми, не дуже довго, бо була сильна спека і щоб сіль не вила рана, ми спішно подалися до недалекого готелю під туш, щоб її змити.

Над берегами Мертвого моря є кілька гарних готелів та ресторанів з усіма вигодами. Не шукали ми за стовпом соли, що в нього замінилася надто цікава Лотова жінка: зуб часу, вітри та дощі давно знищили його. Затє чуєте, що вдихаєте виразну сірку. Наш провідник показує далеко на овиді гору Небо, яка знімається на добрих три тисячі фітів. На цій горі

мав померти Мойсей у дорозі до Обіцяної Землі, не дочекавшись щастя дійти до неї. Від цієї гори тягнеться добрих сто миль Моавська рівнина, над якою навіть птах не пролітає, — мертвечина як і в Мертвому морі, нема живої душі.

ДІМ МИЛОСЕРДНОГО САМАРЯНИНА

Відпочавши дещо та відсвіжені покидаємо Мертве Море і виїздимо у сторону Витанії. Обабіч дороги суцільна пустиня, ні деревини, ні рослини, хоча бачимо тут і там невеличкі отари овець та кіз. При цій дорозі є дім Милосердного Самарянина, збудований на тому місці, де за Св. Письмом напали злодії на одного чоловіка, побили його, ограбували й залишили на дорозі. Ось слова Євангелії про це: "Один чоловік ішов з Єрусалиму до Єрихону і попався між розбійників: ті обдерли його й поранили та відійшли, залишивши півмертвого. Припадково йшов тією дорогою якийсь священик і, побачивши його, минув. Так само й левіт прийшов на те місце і, подивившись, минув. Самарянин же якийсь, ідучи дорогою, підійшов до нього і, побачивши, змилосердився. І, приступивши, перев'язав його рани, поливаючи оливою й вином, посадив його на свою скотину й привіз до гостинниці та й доглядав його. А на другий день

ЙОРДАНІЯ. Дім Милосердного Самарянина при дорозі між Єрихоном і Єрусалимом.

ЙОРДАНІЯ, Витанія. На знімку праворуч вид на гробницю Лазаря, за якою є прегарна Церква св. Лазаря.

(від'їжджаючи) вийняв два динари і дав гостинникові і сказав: "Доглядай його і що на це видаш, я вернувшись, віддам тобі". (Лк. X. 30-36). Наш провідник і показує нам дім на тому місці, де самарянин залишив побитого, збудований 1903 року на руїнах старої будівлі з 12 століття. Частини мозаїки в ньому залишилися по сьогодні, — тепер це гостинниця і в ній можна бачити мальовила з усієї події.

Робимо знімку-дві на пам'ятку і спішимося в дальшу дорогу. Серед сірих та мертвих скель бачимо напис: "Sea-Level" — позем моря. Провідник каже, що небаром побачимо Витанію, де за часів Христа Спасителя жив Лазар і дві його сестри Марта і Марія. Ісус часто відвідував цю родину і часто в них бував гостем. Ось уступ зі Св. Письма про одні відвідини нашого Спасителя в цьому домі: "І сталося, коли вони йшли, поступив в одне село: одна ж жінка, на ім'я Марта, прийняла Його у свій дім. У неї була сестра, що звалася Марія: вона сіла в ногах Господа й слухала Його слова. А Марта клопоталась великою послугою, ставши же, сказала: "Господи, чи байдуже Тобі, що сестра моя одну мене залишила послуговувати? Скажи їй, нехай поможе мені." Відповідаючи, Ісус сказав їй: "Марто, Марто, ти турбуєшся і побиваєшся про многе: одного ж треба. Марія

кращу вибрала частину, що не відніметься від неї." (Лука X, 88-42).

Поки ми згадували цю подію, наша таксівка зупинилась у Витанії. Місцевість тепер нічим незамітна, але кожний хоче побачити гріб Лазаря. Вже перші християни подбали, щоб зберегти гріб Лазаря, в якому лежало його тіло та яке Христос воскресив після чотирьох днів, хоч тіло вже задихало і розкладалося. Йдемо з нашим провідником до печери-гробу Лазаря. Дають нам засвічені свічки, сходимо вниз по сходах. Гробниця складається з присінка та місця, де Лазар був похований. І цей і те невеличкі, повно кам'яних відламків і дуже вогко. Тут колись була виявлена Божа Всемогучість. Наче чуємо слова Христа Спасителя: "Лазаре, вийди!". Тут Христос велів відвалити камінь від гробу, ввійшов у середину і могутнім словом воскресив Лазаря. Наш провідник каже, що колись над цією гробницею стояла церква, пізніше змінена на мечет. Зуб часу знищив і її: нині тут тільки руїни, наслідки хрестоносних походів та воєн. Гробниця під цю пору є під опікою мусулман.

Біля гробниці є дуже гарна церква в честь Св. Марти і Марії, збудована з мармору. На стінах церкви картини представляють моменти з побуту Ісуса в домі Лазаря та його воскресення: "Я є воскресення і життя, хто повірить у Мене,

ИОРДАНИЯ, Витанія. Святилище Церкви св. Лазаря. Церква дуже гарна
стійми мозаїками, фресками, мармором.

хоч би вмер, матиме життя вічне”; “Я є дорога і життя, хто повірить у Мене, матиме вічне життя і Я воскресу його останнього дня”; — такі є написи під картинами. Чудова каплиця і мило та солодко в ній помолитися!

Питаємо провідника, де дім Лазаря. Він похитав головою: “Нема.” Дві тисячі літ минуло вже, на руїнах вирости нові мусулманські руїни, але й ці минуться. Почало вечоріти і ми поспішили до недалекого кіоску, щоб купити дещо на пам’ятку; — карточки, образки, гуслі Давида тощо. На повороті до авта нам здавалося, що з одної з вузьких вуличок ось з’явиться наш Спаситель з апостолами в дорозі до гостинного дому Лазаря та його сестер Марти та Марії...

Біля Витанії є місце, на якому росла смоковниця, — фігове

дерево, яке Христос прокляв, бо на ньому не було овочів. Тепер на цьому полі є мале арабське село, коло 300 душ: це Ель-Азарієг, сильно опущене та нещасне, кілька будок. Коли переїздить авто, діти вибігають, просять, кличуть “Бакшиш, гальо...”, серце стискається болем, як їм не дати милостині! Бідні, голодні ці діти, — примирають з голоду.

Вечір уже западав і ми спішилися, щоб доїхати чимскоріше до Єрусалиму. Що ближче до цього міста, то й більш понура околиця, самі піски та каміння. Але дорога дуже добра, асфальтова, це завдяки допоміжній Америці. За часів, коли Палестина була під мандатом Англії, то майже на всіх дорогах все ламалося. Єрусалим видно здалека, бо він розбудований на сімох горбках, яких висота сягає до верх двох тисяч стіп понад позем Середземного моря. Вже смеркалося, як ми вїхали до цього столичного міста, такого дорогого для християн усього світу. Єрусалим не дуже освітлений, бо арабська частина бідна, до того ж здовж границі, що перетинає це місто, безупинне напруження між жидами й арабами. Ця ненависть сильна й особливо поглибилась від часу, коли завдяки Об'єднаним Націям постала жидівська держава в 1948 році. На дахах та ріжних сховках, як по одній так і по другій стороні, вояки на поготівлі з найновішою зброєю й автоматами. Ніяка душа не відважиться перейти цю незалежну смугу землі. Туристи переходять лиш в одному місці — крізь Брату Мандельбавма, що є під охороною Об'єднаних Націй.

Наша таксівка підвезла нас під “Америкен Колоні Готель” — і в ньому ми заночували. Вранці виїхали йорданським джетом до Каїра, столиці Єгипту. Ранок був дуже гарний і наш літак мусів кружляти довкола полудневого Ізраїлю, перетинати Червоне море і щойно тоді подався на захід до Каїра. Жиди не дозволяють, щоб арабські літаки пролітали понад їх територією, отже всі арабські літаки оминають жидівську державу. Це для туристів виходить і на добро, бо мають нагоду побачити згори, як виглядає Гора Синай, де Господь дав Мойсеєві Десять Заповідей Божих. Гарно виглядає з джета-літака залив Червоного моря, Порт Саїд та Канал Суєз, а тоді пішли широкі простори самих пісків, які тягнуться сотками миль аж до столиці Єгипту. Каїра.

Йорданія. Жінки і дівчата в народних строях
несуть на головах, в різних посудинах,
справжнє життя Йорданії - воду з криниці.
За ними - прегарні пальми.

Єгипет

Найкращий і найдорожчий скарб Єгипту — це ріка Ніль. Без життєдайних вод Нілю, Єгипет був би одною безплідною пісковою пустинею, бо в цій країні майже немає дощевих опадів.

Найкраще побачити Ніль з повітря, щойно згори бачиш, як багато завдячує цій ріці Єгипет. Внизу під тобою ріка блещить у соняшних сплесках, як срібний великан-вуж, що простягнувся посеред країни. Попри нього багаті, зелені й урожайні землі, але вони простягаються лиш на кілька миль, місцями всього на кілька ярдів. Тут і там села, збірники на воду, час до часу святині та пам'ятники старовинного Єгипту. Зараз за тим урожайним пасмом велика й гола пустиня безмілосердно поглищує все, — не стало живучої води Нілю.

Ніль — життя для Єгипту. Багаті його води, що їх ріка розливає довкола, піднявшись посередині літа, — це для Єгипту те саме, що золото для Полудневої Африки, нафта для Арабії, мідь для Чиле. Без неї Єгипет був би пустинею і людство було б утратило одну з найбільш знаних цивілізацій.

Ніль — найбільша ріка у світі, довга на 4,145 миль. По-

ЄГИПЕТ. КАІРО. Стоїмо з провідником перед гостинницею. Зліва чергою: о. Фик, о. Овчарик, єгипетський провідник зі своїми невідступними палкою і вервицею в руках, о. Ігор і о. Панчишин.

чинається вона далеко в середній Африці і збагачують її водами менші ріки, що випливають з ріжних озер. Ніль починає свою дорогу крізь Єгипет зараз за Ваді Гальфа в Судані, переходить Нубійську Пустину, пробивається поміж кам'яні горбки та гранітні скелі і поширюється, поки не досягне Асвану. Почавши з цього місця долина Нілю не ширша десятки миль і творить зелену смужку, що розділює дві великі пустині — Лібійську на заході та арабську на сході. Вкінці, Ніль перейшовши горішній Єгипет, досягає Дельти, де впадає до Середземного моря численними ріками, каналами і потоками. Здовж цієї долини й у Дельті єгиптяни вирощують овочі, ярину, цукрову трощу та бавовну, що і є головним продуктом держави на експорт.

Такі похвальні слова для ріки-мама Ніль з патосом виритував нам наш старий провідник, що скоро після снідання приїхав був за нами, щоб взяти нас спершу на оглядин ріки і потім пірамід. Дав нам слова похвали для ріки і на письмі і я оце переповів їх. Ідемо здовж ріки, спершу на полудне, опісля на захід. Ріка праворуч нас, попри дорогу залізний шлях, на дорозі досить великий рух, авто й перехожі. Знову зустрічаємося з нашими давними "приятелями" водними буйволами, що й тут, для єгипетських селян, є всім майном та ознакою добробуту. Замість слонів гамують нам дорогу час до часу цілі каравани в'ючих верблюдів, що для нас, незвичних до їх ходу, якось смішно вигойдуються на всі боки. Повно зелені, землі врожайні, ідемо в тіні високих пальм та різних листкових дерев. Ніль — багатство країни.

Оповідає нам наш провідник, що в Єгипті ще й тепер ті самі рослини, звірі, птиці, комахи й риби, яких подобо оглядали ми на старих пам'ятниках в музею в Каїрі, мальовані, різьблені чи на гієрогліфах старовинного Єгипту. І так знайдете всюди, головню в цій урожайній долині Єгипту, з рослини папірус, з квітів льотос та різні роди винограду; з птиць сов, гусей, журавлів, яструбів та колись святу птицю єгиптян, звану ібіс, щось на подобу нашого бузька чи чаплі і з тварин, крім верблюдів, водних буйволів, ослів, шакалів та газель.

Дуже замітні та цікаві для нас були відвідини та оглядини перед містечком Гіза, на пустині, святині з гробницею, що зверху зовсім засипана піском та досить глибоко в землі. Під'їздимо авто до зупинки, де серед піску пустині стоїть досить занедбаний ресторан і коло нього ця засипана святиня. Сходимо до неї досить стрімко вниз. Провідник засвічує лампади, всередині чорно-темно. Бачу по стінах електричні

дроти-проводи, але вони чомусь не діють... Під землею є видовбані вузькі коридори, обабіч яких є осібні кімнати і в них стоять ще й до нині на підвищеннях велетенські кам'яні гробниці, в яких у муміях були поховані колись визначні єгиптяни та звірята, що їх почитали за божків. Всі гробниці тепер порожні. Все з них в музеях. То зліва то зправа спинаємося на ці високі гробниці, заглядаємо в їх нутро — все порожне... Стіни святині-мавзолею та гробівці покриті красними мозаїками й гієрогліфами, з них багато прикрашені подобами всяких питомих для Єгипту тварин. За якої пів години виходимо з темноти на поверхню і зустрічає нас знову осліпливе сонце та безкрая пісочна пустина... Каже наш провідник: "Ніхто не знає, скільки преріжних інших ціннощів скриває в собі пустиня. Щороку щось вигребують з-під безконечного моря піску. На це треба багато труду, жертви і головно гроша..."

Другу зупинку, перед головними пірамідами, робимо знову на пустині, — під малою пірамідою відвідуємо подібну, засипану піском святиню-гробницю, але вона більш на поверхні та помітна своїми справді гарними прикрасами стелі та кам'яних стін, у великих кам'яних бльоках видовбані різні подоби людські, звірят, птиць, всі в природних, ясних колірах. Перестояли тисячі літ, але краски живі, якби мальовані нині, — яка культура, яке мистецтво!... Пояснивав нам провідник, що все це збереглося так добре, бо було засипане сухим

ЄГИПЕТ. Вид на єгипетські піраміди в передмісті Гізи.

піском і той усе наче законсервував. Оглядаємо при кінці коридору також дві малі мумії, з останками костей, чиїх — один Бог тільки знає... Відвідини гробниці короткі, біля авта скидаємо обуву і витрясаємо пісок, що глodge. Цікава та пустиня: Звіється вітер — і пісок засипує сусідні дерева, трави та поля, але не може перемогти ріки Нілю...

Зближаємося до містечка Гіза, на передмістях якого історичні піраміди. Містечко невелике, але гарне, в тіні пальм, серед яких завважуємо недалеко силуетку найбільшої піраміди, — піраміди Хеопса.

Полудне і, як казав наш провідник, нам на порожній шлунок не має чого спішитися до пірамід, вони від нас не втечуть, отже спершу й треба пообідати, спочити, — а тоді поїдемо далі. Виглядає, що містечко Гіза так і живе з пірамід, тут і провідники, і ті, що мають верблюдів, на яких туристи їдуть до пірамід, і ті, що винаймають свої хати для нічлігу туристів. Містечко має свою пошту та багато крамниць з усякими пам'ятками, але останні тепер замкнені, — в полудневу спеку всі люди тут відпочивають. Наш старушок везе нас до доброго ресторану у великім готелі, що зветься "Міна Гавз Готел". В їдальні повно туристів, великий рух. Сам старий кудись щезає, для провідників є мабуть їдальні збоку.

Після обіду в тіні пальм відпочиваємо, купую поштові марки в касієра гостинниці, що дуже ввічливий і вибираю такі, яких ще не маю. Надходить і наш провідник, — час вибиратися в дальшу дорогу до пірамід. Повідомляє теж, що до самого Сфінкса будемо їхати на верблюдах. Мені чомусь пішли поза шкірою мурашки (хоч яка на дворі спека!), не маю охоти їздити на тих великих дивних тваринах. Нагадалася мені Індія і наша їзда на слоневі. А тут — верблюд! Але що буде то буде, робитиму те, що й інші, не "схруню", а в товаристві і смерть мила.

Що тільки ми виїхали за містечко Гізу, як перед наші очі показалася в усій своїй славі великанська, маєстатична й найбільша з трьох пірамід, які ми мали оглядати, — піраміда Хеопса. Я наче перестав віддихати, дивлюсь на це семе чи котре в черзі чудо світу й нагадалися мені слова нашого професора в гімназії, що вчив нас історію та оповідав, як то Наполеон загнався був зі своїми вояками під піраміди й загривав їх до дальшої боротьби: "Вояки, на вас глядять віки! Не дайтесь осоримити!"... Так, дивлюся на пам'ятку, що перестояла віки.

Злазимо з авта у стіп найбільшої піраміди. Підходжу, приглядаюся їй зовсім з-близька, торкаюся її руками. Кольос, немає слів описати, як єгиптяни на цій пустині могли збудувати її, оцю гробницю для свого короля-фараона.

Провідник пояснює нам, що піраміду Хеопса, найбільшу, збудував будівничий, що мав ім'я Хеопс, або Кгуфу, між роками 2900-2877 перед Христом, за часів четвертої династії фараонів. Первісно була вона висока на 482 стіп і її підстава охоплювала площу коло 13 акрів землі. Збудована вона з велетенських бльоки з гранітної та вапнякової скелі, бльоки пересічно важать по 2 і пів тонни і були так рівно й докладно витісунані, що для спювання їх не уживано вапна з піском. Площа, що її займає ця найбільша піраміда, така ж, як під найменш шістьома найбільшими катедрами Європи разом. Будовано її 20-30 років й обчислено, що в ній стільки каміння, що з нього можна легко збудувати мур, високий на 9 стіп та грубий на одну стопу, який окружив би цілу Францію...

Стоїмо перед входом до цієї гробниці-піраміди, дремося кільканадцять сходів до головного отвору, йдемо просто по великих брилах каміння, потім входимо спадистим вузьким коридором в нутро піраміди і яких 50 стіп далі коридор розділюється: Дальший спадистий хід веде вниз, під саму піраміду, де мав бути колись підземний схов, до якого тепер

ЄГИПЕТ. Стоїмо перед пірамідою Хеопса. Зліва чергою: о. Овчарик, о. Ігор, о. Фик і о. Панчишин.

ЄГИПЕТ. Славний Сфінкс на тлі пірамід.

нікого не впускають та куди доступ забитий. Другий хід йде стрімко з коридора вглиб піраміди — дуже вузький прохід, йдемо майже на вколішках. Ще хвилину вгору, куди й ми пускаємося, яких 100 ярдів і врешті знаходимося в досить широкій кімнаті. Мумія і все, що було в кімнаті, є або в музею, або давно “добрі” люди позичили собі на вічну віддачу. Вертаємось у коридор, з якого підемо далі вгору, і випростовуємося.

Щоб дістатися до королівської кімнати вічного спочинку, треба дертися далі дуже стрімко й високо, найменш 150 стіп, вузькими сходами, зігнувшись майже удвоє. Прію, соплю, в колінах ноги мліють, але сказав собі, — мушу дістатися туди, Бог один знає, чи ще коли тут буду. Сходи освічують нам нафтовими лямпами провідники-хлопці, що їм ще внизу наш старий всунув щось-там у руку. Врешті ми три, о. Володимир, о. Антін і я, — видерлися на самий верх сходів (о, Григорій не йшов, казав нам, що він уже там був, коли відбував подорож кілька років тому, і зовсім не дивуюся, що не хотів йти знову, бо був би так зіпрів та змучився, як ми, а він же не мала собі особа!) Вгорі з коридору веде вузький кількаярдовий просмик до кімнати короля. Кімната висока на яких 10 стіп, довга й широка квадратом на яких 15 стіп. Внутрі не надто чисте повітря. Нічогосінько немає, — все

забрали до музею. От і найвище місце, куди можуть люди дістатися, далі все довкола скеля.

Дуже цікаво, як “дихає” ця піраміда? Ми давно вже були б подушилися в ній, а от нафтові лампи наших провідників не гаснуть. Відповідь проста: Будівничий Хеопс побудував був два проходи для повітря, — один з кімнати вічного спочинку короля, другий з коридору перед входом до цієї кімнати, — проводи виходили на протилежні боки піраміди, діють до сьогодні і ось піраміда провітрюється...

Не легше зійти і вниз тими сходами, зігнувшись у дві погібелі, як у нас казали. Минають нас якісь молоді туристи, соплять як ми, панни питають, як воно ще далеко, потішаю їх, що не дуже далеко, — врешті перший коридор, випростовуюся, вдалині бачу денне світло. Богу дяка, будемо швидко знову на “світі”. Стаємо в отворі. Втягаю у груди свіже повітря, жмурю очі, разить мене сонце, ноги вгинаються, сорочка прилипла до тіла. Дивлюся, наш “старий” сидить собі на камні й лупає якесь насіння і сміється. На мій запит, чому не йшов з нами, відповідає, що 30 років тому ходив, а тепер має поверх 70 літ, — хай уже молоді йдуть, він був сотки разів... Дивлюся, а наш о. Григорій уже вибрав собі верблюда, казав — найбільшого та найміцнішого, вже й сидить на ньому і на голові в отця арабський завій...

ЄГИПЕТ. о. Ігор сидить на верблюді, перед „веселою” їздою.

Веде нас старий до провідників з верблюдами. Не маю охоти лізти на ту скотину з горбами, але немає ради, — все заплачене, наймлене, готове. Араби тягнуть за руку і сам не знаю, як я знайшовся на сидженні лежачого (чи сидячого) верблюда. Дістав у руки віжки, араб чимось пхнув верблюда і я мало не знайшовся на землі. Чому? Бо ніхто не сказав мені, що верблюд, як підноситься з землі, то встає спершу на передні ноги, — і я мало не полетів узад. Коло мене стояв араб, звичний до цього і він лиш усміхнувся та затримав мене рукою. Підніс верблюд задні ноги і я, як герой, сидів високо над землею на ньому. Втихомирившись, дивлюся за своїми товаришами, — вони всі передімною, їдемо шнурочком попри піраміду Хеопса (є куди їхати) та прямуємо до другої піраміди, також великої, але й багато меншої від попередньої, що зветься Чофрен від імені володаря, за часів якого була збудована. Третя є подалі, найменша, і від володаря, за якого була збудована, зветься Мисеріус. Перед середньою пірамідою є й усім знаний Сфінкс. Дві менші піраміди збудовані в 2680-2563 роках перед Христом.

Наш старий провідник йде з нашою валкою. Коло мене тупцює власник верблюда й час-до-часу промовляє до мене: “Містер, правда, що я добре за тебе дбаю?” Потакую, хоч знаю: хлопчище говорить, щоб зм’якшити моє серце і щоб я

ЄГИПЕТ. о. Овчарик також готується до їзди верхи на верблюді.

дав йому більше "куку в руку". Яке моє враження з їзди на верблюді? Зовсім якби їхати на човні, що хитається під подувом вітру та хвиль. Не кажу, щоб не було приємности, але аж не пропадаю за тим, просто тішуся, коли врешті "їзда" кінчиться недалеко Сфінкса, перед середною пірамідою. Зупиняємося і всі робимо знімки.

Час приходить злазити з тої біди і я знову мало не полетів коміть головою, на цей раз вперед, бо не знав, що верблюд, коли має "сідати" на землю, підгинає спершу свої передні ноги: Я подався нагло до переду і проводир знову притримав мене. Верблюд склав потім на землю задні ноги, сів і я врешті на піску. Ще знімка, як сиджу на сідлі і як верблюд спочиває на піску, — наша верблюжа епопея скінчилася. Даємо водіям наших верблюдів по фунтові й усі підходимо до гранітової статуї Сфінкса. Другу і третю піраміду оглядаємо лиш здалека, до них нас та інших туристів не ведуть.

Що це таке Сфінкс? Це величезна статуя, яку вирізьбили частинно зі солідної скали і частинно добудували та яка стоїть перед другою, середною пірамідою. Має вона голову людини і тіло лева, який спочиває на змелі. Вона довга на 172 стопи, 66 стіп висока і між передніми лапами мала малу святиню. Була збудована за часів 4-ої династії, за Хафра або Чефрена,

ЕГИПЕТ. Наша чвірка на верблюдах. Зліва чергою: о. Фик, о. Ігор, о. Овчарик і о. Панчишин, на тлі египетських пірамід.

ЕГИПЕТ. А тут трійка наша на верблюдах, зліва чергою: о. Ігор, о. Овчарик і о. Панчишин.

того самого, що будував другу піраміду. Обличчя Сфінкса мало мати подобу цього володаря.

Оглядаємо з усіх боків цю надзвичайну статую, оточену довкола невисоким муром, щоб ніхто не ліз та не дерся по ній. Колись мала бути багато краща, але століття її сильно знищили, а людські злобні руки, що люблять нищити все, теж багато її пошкодили... І наш старий провідир з жалем оповідає, як англійські вояки зробили були собі з обличчя Сфінкса ціль, стріляли в нього з рушниць, обличчя, ніс по-лишені, пошерблені... Яке варварство!

Робимо численні знімки, ходимо довкола Сфінкса, врешті годі, ми змучені. Проти Сфінкса збудований ресторан, спереду крісла, сідаємо, п'ємо охолодні напінки, спочиваємо. Провідник хоче нас забрати до Каїра, але ми маємо іншу думку. Вечорами тут, перед цим рестораном, коли добре стемніє, відбувається надзвичайне видовище, що зветься "Звук і Світло — Піраміди і Сфінкс", — піраміди освічують і голосниками, на тлі єгипетської музики, переповідають історію пірамід. Кажемо нашому провідникові, щоб купив нам на видовище квитки і ввечорі хай по нас приїде. Годиться, а нині ввечорі буде вистава в англійській мові, отже для нас дуже вигідно.

Поволі темніє. Виходимо на балькон-веранду ресторану, звідки буде кращий вид, вниз на площі ставлять численні

крісла, в голосниках починає пригравати музика. Площу очищують з туристів і верблюдів, військо й поліція замикають дорогу довкола пірамід і врешті, коли сонце зайшло за червоні піски пустині, починається видовище, що дуже влучно зветься “звук і світло”. Найважливі актори в ньому сфінкс та піраміди і в їх імені говорять незнані нам актори, під звук чудової музики та прегарних світел з рефлекторів.

Тяжко описати враження з цього вечора, коли ми сиділи й дивилися на піраміди, освітлені в темній єгипетській ночі то червоними, то зеленими, то синіми, то ще іншими світлами. Сфінкс кращий уночі і піраміди, відбиваючись на тлі темного неба під світло, набирають більшого чару. Одна краса. Актори дуже дібрані. Вони ставлять себе в положення одної, другої й третьої піраміди, потім Сфінкса, та оповідають нам, які вони за старі, які будівничі їх поставили, скільки важуть, які народи і полчища попри них проходили, яких війн були вони свідками і інше... Дуже оригінально. Тягнеться ця вистава майже дві години безперервно, час скоро минає. Я вдоволений, чогось такого не бачив та мабуть ніколи й не побачу...

Врешті кінець, на жаль скінчилося. На видовищі було доволі людей. Наш вірний старий вийшов по нас в повнім своїм маєстаті провідника, включно з палкою в руках. Він недалеко тут мешкає, отже до Каїра з нами не їде. Доставляє нас до авта, дає інструкції шоферові й ми з ним пращаємося раз на завжди, більше його не побачимо. Завтра й позавтра будуть нам до послуг інші. Дякуємо йому за все й кажемо, що він для нас був “будда-бабба”, справді добрим, старим батьком.

Як ми того вечора заїхали щасливо до нашої гостиниці, тільки один Бог знає: Наш шофер мав хіба котячі очі, бо їхав автом поночі, не світив великих і мав лише малі світла, а проте, казав, що бачив куди їхати. Я сидів зпереду поруч нього й нічого не бачив. Але все було щасливо, ми йому подякували за все і з полекшою повилазили з авта.

ПОРТ САІД

Третій наш день у Єгипті був присвячений на цілоденну прогульку до Порт Саїду, міста над Середземним Морем, де починається знаний усім Суєзький Канал. Багато й ми чули про нього, отже варт його побачити. Вже 10 років завідують каналом самі єгиптяни (Нассер).

Єгипет має більш 386,000 квадратних миль поверхні. Охоплює ця держава північно-східний ріг Африки, на півночі

має кордоном Середземне море, на полудне Судан і Червоне море на сході та Лівію на заході. Півострів Синай, що має форму великої англійської букви Ві (V), на заході Залив Суез, на сході Залив Акабу і на полудні врізується гострим своїм кінцем у Червоне Море, в'яже Єгипет з головними землями Арабії та з Азією. Йдучи на північ Заливом Суез, зустрічаєте місто того самого імені, а далі починається вузький коридор між двома морями, що зветься Канал Суез, — найбільш славетна скорочена дорога світу. При кінці цього ж каналу, над самим Середземним морем лежить місто Порт Саїд, ціль нашої подорожі. Що ж до Суезького Каналу, то вже 2,000 років перед Христом старовинні єгиптяни намагалися викопати протоку для плавби кораблів, але викопані канали засипалися. Щойно 1859 року почалася будова каналу і праця над ним ішла аж до 1869, повних 10 літ, коли вперше відчинено його для кораблеплавства. Довгий він 92 милі і став для Єгипту комерційною артерією життя.

В 1966 році минуло 10 літ від часу, коли президент Нассер силою перебрав Суезький Канал. Його акція довела була до того, що Англія, Франція та Ізраїль зробили були інвазію на Єгипет, але під натиском світової опінії мусіли уступити, як ми це добре собі пригадуємо. Коли Нассер силою переб-

ЄГИПЕТ. Коло містечка Гізи оглядаємо піраміди. На знімці вид на піраміди і на Сфінкса, з місця, де що вечора видовище, зване 'звук й світло'.

рав канал, всі думали, що єгиптяни будуть неспосібні управляти ним. Але ці ворожби не виправдалися. Сьогодні канал — найбільше джерело чужинної валюти для Єгипту і ці приходи щорічно зростають. Рух на каналі зріс до 19,150 кораблів у 1965, у порівнянні з 14,000 кораблями в 1955. В часі, коли Компанія Суецького Каналу була націоналізована, працювало в ній 205 пільотів, у тому 61 француз, 54 британці та 40 єгиптян. Найновіші дані показують, що пільоти є 230 єгиптян і всього кілька чужинців, головню москалів та східноєвропейців. З усіх 11,400 робітників каналу, всі, крім 300, єгиптяни.

Загальний прихід з оплат кораблів зріс від 1955 майже три рази і дійшов до 90 мільйонів єгипетських фунтів (\$78,500,000).

Вранці, після сніданку, заїздить автом новий, молодий провідник та голоситься до наших послуг, він має везти нас до Порт Саїду. З місця показується, що будемо мати клопіт, бо авто досить мале, а нас чотирьох, до того ж провідник дуже мало знає англійську мову. Але що робити, не тратимо часу й вибираємося в дорогу.

Піраміди є на захід від Каїра, Суез на схід, до Порт Саїду маємо їхати на північ, опісля на північний схід, більш як 120 миль. Переїздимо ціле місто Каїро, пізнаємо нашу дорогу, — широкий бульвар, що веде до летунського майдану, але небаром опісля починається пустиня — безкраї піски, серед яких, як змія, в'ється наша асфальтова головна дорога на північ країни. З права бачимо залізний шлях. Минаємо військові касарні. Далі безкраї гори пустині, — пісок під впливом вітру творить видми-завії, як на наших преріях у Канаді в зимі сніг. На гостинці малий рух, нема ніякої зелені, лиш час до часу при дорозі оаза з кількох пальм, малий дімок, якась крамниця, де можна дістати джерельної води. Очима воджу по безкраїх пісках та бачу тут і там табуни верблюдів, що "пасуться" по піску. Що вони пасуть, де п'ють воду, — не знаю. Наш провідник "без язика" і не пояснить нам.

Краєвид дуже сумний. Ріка Ніль пішла вліво від нас і з нею все життя. Наш провідник уриваними англійськими словами "пояснює" нам, що президент Нассер, на його погляд великий чоловік, скоро наводнить ці околиці каналами з ріки Ніль. Чи воно станеться, Бог його один знає, але справді наводнення цих неплодних земель причинилося б багато до добробуту єгиптян, сере яких стільки бідноти.

Після яких двох годин їзди, скрутивши праворуч (схід), наша дорога вбігає знову в родючі землі, — тудою іде одне відгалуження Нілю в ході до моря. В'їздимо в околиці озера, що зветься Тімсаг. Над його берегами розложилося містечко Ісмаїлія, точно на півдорозі до Суєзького Каналу.

Надходить полудне, на дворі гаряч. Стаємо на спочинок і п'ємо холодну содову воду. Наш "драйвер" поставив авто в тіні пальм, щоб охололо. Ісмаїлія досить велике містечко, на вузьких вулицях повно людей, чимало крамниць, помітна велика кількість єгипетських вояків і недалеко — великі касарні. Мабуть ці вояки тут для оборони каналу, що переходить впоблизу.

В дальшій дорозі їдемо майже попри самий канал. Звідки знаємо це, хоч наш провідник мовчить? Бачимо досить часто великі кораблі різних держав (пізнаємо це з національних прапорів на маштах кораблів), як посуваються в сторону моря й якимось наче плывуть сушею: Довкола поля, землі, а тут кораблі. Що миля на березі каналу стоять високі вежі, мабуть контролюють рух на ньому, та передають повідомлення й відомості про плавбу.

Ми в'їхали у так звану дельту Єгипту — урожайну частину держави і зближаємось до Середземного моря. В'їздимо на міст, з якого бачимо будови портового міста Порт Саїд. Тут починається Канал Суез, точніше — тут північний вхід до нього. Місто велике, коло 150,000 населення. Просто до нього не їдемо, кажемо нашому провідникові їхати над море, хочемо подихати свіжим повітрям. Автом заїздимо над самий беріг. Ось значить ми знову над Середземним морем, над яким стільки разів уже були в час нашої подорожі: Ливан, Ізраїль, Туреччина, Греція, Франція... На березі нікого, піскова пляжа досить добра, впоблизу кабіни-будки для роздягання, оподалік павільон-їдальня. Пізна осінь, — над морем досить холодно. Приглядаємось з цікавістю до хвиль і робимо кілька знімок.

На передмістях Порт Саїду об'їздимо чепурні нові мешканеві дільниці, мабуть для багатіших. Далі заїздимо берегом моря до самого устя каналу, що починається на схід від Порт Саїду. Стаємо під досить високий кам'яний мур, завершений колючими дротами. Біля самого моря, на початку каналу, стояв колись пам'ятник на спогад відкриття каналу, але його, як і поблизькі будівлі знищено 10 років тому під час наїзду Англії на Єгипет. Зараз за муром канал, тут широкий якої чверть милі та глибокий найменш на 150 стіп. Робимо знімки, й цікаво

розглядаємо кораблі, що ждуть на свою чергу ввійти в канал. Погода гаряча і повітря не дуже чисте: З коминів кораблів в'ються дими, чути й типовий для портів задух риби та соли.

Сідаємо на авто і їдемо вздовж муру, що ділить канал від міста, яке робить в цій частині враження старого, мабуть не будують тут нових будинків чи гостинниць та не відбувають знищених англійськими налетами. Місто росте далі на захід і в тій його частині є й саме серце каналу, — великі адміністраційні будинки, в яких збирають оплату за переїзд. Каналу сторожать скрізь озброєні вояки, поза мур можна дістатися тільки з відповідними перепустками. Не маємо їх і тому не думаємо заходити туди, зрештою й нічого там надзвичайного не побачимо, а завтра треба в дальшу дорогу. Якби був час, можна б було взяти туристичну поїздку кораблем по каналі, але з таким провідником, як ми маємо, далеко не заїдемо, — ні він нас, ні ми його не розуміємо. Пробуємо самі дістатися ближче до каналу та адміністраційних будинків, але нас не пускають. Та вдоволені й тим, що бачили канал, рішаємо йти до гостинниці, майже над самими каналом, де ми мали заплачений обід. Будинок великий, старий, виглядає, що сто років тому мусів бути дуже панський, має великі балкони і склом криті ідальні, щось на подобу ресторанів у Парижі. Внутрі біля великого вестибулю, залі з фотелями, столи для гри в карти, білярду й мабуть колись для рулету, але тепер вся гостинниця досить опущена, — минулася колишня слава, рух, багатство... От буде існувати, поки не завалиться або хто не підпалить... Старомодний кельнер подає нам хліб, якусь зупу, пиво, риж з м'ясом та овочі. Перший раз за час подорожі наш провідник сідає разом з нами до їжі. Час скоро йде. Після обіду купуємо в гостинниці картки, пишемо кілька поздоровлень з цього історичного місця. Оглядаємо ще порт і місто, не купуємо нічого. Наш "драйвер" купує газоліну до авта і по полудні, коло 4 години, готові вертатися до Каїра.

Коли ми їхали до Порт Саїду, каналом Суез їхали кораблі в напрямі Середземного Моря, тепер, коли їдемо вглиб краю, кораблі знову з нами й один за одним йдуть теж углиб країни — в бік Червоного Моря. Ідемо попри канал, числимо кораблі, вгадуємо країни їх походження з прапорів на маштах. Пізнаємо й дорогу, якою ми їхали на Потр Саїд. З подорожі до цього міста ми трохи розчаровані, бо найважніш — не дістали ми провідника, що знає місто та порт, англійську мову й історію. Про це я потім у Вінніпегу сказав нашому п. Дишамбо, але

ЕГИПЕТ. Великі простори країни вкриті високими горами піску — чиста пустиня...

не жалуємо, що поїхали, бо побачили ще один край і таки оглянули Канал Суез.

Вступаємо до міста Ісмаїлії, де знову охолоджуємо наше старе авто, що сильно нагрівається на цих пустарах. Наш шофер досить скоро їде, але за Ісмаїлією чуємо нагло, як в авті почали щось калатати. Стаємо посеред пустині, авто загрілося, — треба чекати. Клониться до вечора і, щоб швидше минав час, вилазимо з авта та ходимо по гостинці сюди й туди. І нагадав я собі з прочитаного, що колись, як авто стане в пустині, тоді треба лягати в тіні під нього та ждати на поміч. Але Бог дасть, кажуть мої товариші, не треба буде нам цього робити — раз їде до ночі і друге, це головна дорога, час до часу пробігають якись авта.

За якийсь час сідаємо знову в машину і починаємо поволі котитися до міста, просто просимо Бога, щоб дав нам ласку щасливо заїхати до міста та цілими вилізти з цього “доро-бала”. Поволі, але певно під’їздимо таки до столиці, минаємо, тепер праворуч нас, великі піскові гори, далі йде знана нам залізниця, а там понад наші голови почали носитися великі літаки, значить ми недалеко летунського майдану. Богу дяка! До міста в’їздимо іншою дорогою і наш “драйвер”, що був дуже посоловів коло авта на пустині, знову веселий. Тішиться, що скоро побачить свою родину, жінку, двоє дітей. Він більш

зіпрів, як ми. Дивимося на нього і навіть не винуємо його, що він нас не вдоволив, бо дали йому старе авто, а що він не знав міста Порт Саїду та англійської мови, — теж не його вина, бо от і ми не знаємо єгипетських гієрогліфів. Він зробив зі свого боку, що міг і коли завіз нас до гостинниці, просив навіть нас про добре слово в компанії, бо інакше втратить роботу. Обіцяємо йому допомогти, зробили відповідну згадку в “боса”.

Після вечері о. Володимир дивиться на єгипетську телевізію, а я читаю про Дельту Єгипту й історію міста Каїра з урядових брошур для туристів. І з них довідаюся таке:

Вже в старовині знали про плодючість та стратегічне положення Дельти. Тут були поселення людей вже тисячі років тому. Каїро лежить на східному березі ріки Ніль. Місто Каїро бере початок з міста Он, знаного грекам як Геліополіс з численними святинами в честь сонця. На протилежному березі в 3100 році перед Христом Менес, перший король, що злучив був долішній та горішний Єгипти, оснував столичне місто Менфіс. Багато соток літ потім, за Августа, Геліополіс став укріпленою квартирою одного з трьох римських легіонів в Єгипті. З приходом ісламу в 7 сторіччі по Христі, столичні центри пересунулися ближче до Дельти й Аль-Кагіра або Каїро, як ми вже згадували, стало столицею в 10 столітті по Христі.

Ми бачили піраміди, але читаю, що кілька миль від Гізи, в Саккара, стоїть найстарша з усіх Степова Піраміда, твір Імготепа, збудована для короля Діосера. Найбагатіші скарби архітектури Єгипту є в околиці, що колись була королівством Теб, у горішнім Єгипті. Тут у Люксорі і Карнаку є прекрасні збережені святині, тут так звана долина Королів та Королів, гроби шляхти, Рамзеїв та велитенський пам'ятник Мемнона. Човном, три дні плавби з Люксору, можна дістатися до потужних святих Абу Сімбель, викутих у скелі на приказ Рамзея II. Йдуть заходи зберегти ці старовинні пам'ятники перед заливом, коли другий ступінь Асванської греблі почне діяти.

Друге найбільше місто Єгипту це Александрія, велика та чудова літна оселя над Середземним морем. Побіч неї є Мерса Матру, також літний ресорт над морем.

Єгипет знаний з овочів, — винограду, дактилів, фіг, мейсонів, помаранч, бананів, яблук-гранатів, мангосів. Єгипетські цигарки дуже дешеві і справді добрі. Славетні та дуже добрі єгипетські вина, овочеві соки та пиво. Кава, звичайно, тут турецька, густа та дуже солодка, я просто ніяк не міг до неї

звикнути. Єгиптяни, читаю далі, знані з високовартісних виробів з золота, срібла, міді та інших шляхотних металів. У нас кінська підкова є символом щастя, у єгиптян ще з часів фараонів має цю роллю жук-скарабей. Скрізь продають маленькі подоби тих хрущів-жучків, і окремо і вмошених у перстені, кульчики, брошки та інші прикраси. Таки справді, що край то обичай...

Чергового дня приїздить раненько по нас сам "бос", ліквідуємо все в гостинниці і нас везуть новими вулицями міста Каїро. Подорозі оглядаємо ще колишні мури міста і старовинний цвинтар, врешті знана нам алея і ми на летунському майдані. По дорозі на майдан жаліємося, що дав нам учора провідника, який не вмів по-англійськи та не знав міста Порт Саїду, — це для вашого бізнесу зле, кажемо. Крутить головою, не знає, що й відповісти нам. А старе авто, каже, не погане, тільки водій надто гонив ним. Сам провідник був добрий, — кажемо, щоб йому допомогти.

На майдані повно людей і рух великий. Наш "бос" усе полагодив, платимо приписану оплату, як майже на всіх майданах, міняємо знову на доляри злишні гроші, тиснемо руку нашому опікунові й ідемо до просторої почекальні і звідти до арабського літака. Та коли ми на нього мали вже сідати, біжить до нас урядник з будинку і каже, що не можемо входити до літака, бо ми не дали білетів. На хвилинку маємо заколот, всі на нас дивляться, але о. Григорій не здається: "А скажи мені, — питає, — якщо ми не дали білетів, то звідки ми дістали ці перепустки та місця на літак?" Немає відповіді, урядник збентежений відходить і ми сідаємо в літак. Тут вітають нас усміхом ті самі дівчата-стюардесси та прислуга літака, який кілька днів тому віз нас до Каїра. Пояснюємо, що мабуть самі службовці десь згубили наші білети і тепер винують нас. Але ми вже в літаку і він за хвилину відчалує, — це той самий літак, яким ми їхали раніше. Людей мало і коли подають обід — їмо скільки хочемо, може аж забагато. Дивимося крізь вікна на Ніль і на пустиню, це той самий шлях, яким ми прибули до Єгипту. Врешті осідаємо на летунському майдані коло Єрусалиму і провідник, що вийшов по нас, завозить нас автoм до гостинниці "Амерікен Колоні", на самій границі між Йорданією та Ізраїлем, навіть вікна наших кімнат виходять на безлюдну полосу землі, що ділить арабів від жидів.

Свята Земля

У гарний, чудовий день, середу 5 жовтня, арабський джет після двох годин лету з Каїра в Єгипті почав кружляти над Старим Єрусалимом, що належить до Королівства Йорданії. З літака видно, як це місто, розложене на кам'янистій горі, купалося в сонці: Сильно нерівні, вузькі і брудні вулиці, вилонжені камінням доми, збудовані з жовтого нетесаного каменя, плоскі дахи з каменя, щоб ловити дощову воду і спускати її до цистерн, а серед них з круглими копулами багато святинь сходу. Єрусалим є оточений малими горами і поділений на дві частини: Нове місто по стороні Ізраїля і старе місто в Йорданії. Цей поділ постав у році 1948. По жидівській стороні є гора Сіон, де є гріб Давида і де жиди сходяться що п'ятниця та у свята на молитву; трохи далі є Вечерник, де наш Спаситель мав Тайну Вечеру зі Своїми апостолами і де вперше відправив Службу Божу, перемінивши хліб у Своє Тіло та вино у Свою Кров, і дав Себе Апостолам у святім Причастю. Біля цього місця є Церква Успення Матері Божої. По йорданській стороні є Гора Скопус, Гора Марії і Гора Оливна.

Літак присів. Висідаємо, стаємо на Святу Землю, де Христос жив, навчав, терпів, творив чуда, був суджений Пилатом, страждав наруги й муки, вмирав і третього дня воскрес. Свята Земля, Святе Місто Єрусалим! Якось так мило, солодко, так легко на серці!

Єрусалим — святе місто не лиш для нас християн, але теж для жидів та арабів. Араби (музулмани) й жиди посвоячені з ним своїми предками. Святе Місто Єрусалим вже від початку християнства притягало з усіх частин світу паломників, які не раз з великими трудами відвідували Святу Землю, щоб поцілувати сліди Нашого Спасителя і зложити поклін на Святих Місцях.

Кожний паломник, що приїздить до Святої Землі, старається за всяку ціну побачити Єрусалим, — місце останніх днів земського життя Ісуса Христа, Його розп'яття і світлого воскресення. Це місто притягає до себе всіх. На перший погляд

місто багатьох розчарує, бо сьогодні це модерне місто, а кожний паломник рад би побачити його таким, як було воно за часів Христа.

Єрусалим має коло 100,000 мешканців. Стара частина окружена 38 стіп високим муром у виді неправильного чотирикутника. Цей мур має єдві милі обводу. Є шість брам: Яфська, Сіонська або Давидська, св. Стефана, Ірода, Дамаська і Нова. Башти, які знаходяться тут і там на мурах, колись у давнині хоронили місто від нападів ворога. Ці мури збудував Соломон — син царя Давида.

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЄРУСАЛИМУ

Початок міста — десь 1400 літ до приходу Христа. Коли цар Давид здобув це місто, зробив його своєю столицею і центром релігійного життя. Пізніше цар Соломон, син Давида, прикрасив це місто, збудувавши величаву палату і ще величавішу святиню та примістив у ній Кивот Завіту. Було це на тисячу літ до приходу Ісуса Христа. Сім літ тривала будова, 30 тисяч людей рубали кедри на ливанських горах, 80 тисяч ламали каміння, 70 тисяч носили тягарі, 3,600 мали надзір над робітниками, якими кермував Гірам з Тиру.

Щоб дістати площу під будову, треба було в однім боці стесати скалу і від Йосафатової долини та міста поробити підмурування. Таким чином вийшла площа, що мала 1,500 стіп довжини і 300 ширини. На ній станула величава святиня, яку звали чудом світу. Старі літописці не можуть нею навеличатися. Довкола, як площа, колюмада, далі подвіря, відтак сама святиня з величезних камінних отесів, покритих кедровим деревом та золотою бляхою. Були в ній три частини: притвор, святе місце і святая святих, куди входили лише священники. Це було 970 літ до Христа.

Чотири сотки літ стояла ця святиня, аж Навухаднозор, цар Вавилону, здобувши Єрусалим, збурих місто і святиню. Впала святиня, а з нею слава ізраїльтян: Іх забрали в неволю і заридали вони над ріками Вавилону...

Після 70 років неволі перський король Кир дозволив жидам вернутися під проводом Зоровавеля та відбудувати Єрусалим і святиню, яку посвячено 516 року до Христа, але вона не була вже така як колишня: Була менша і менш величава, але як у тамтій, так і у цій перебував Господь — і як колись жиди з різних країн приходили на молитву. Єрусалим знову став центром для всіх жидів.

Коли римляни напали на Єрусалим, жиди сильно обороняли це місто і римський цісар Помпей приказав більш 12,000 їх змасакувати. Ірод Великий, яких 19 років до приходу Христа, наказав жидівську святиню зруйнувати і на її місці поставити величавішу. Не була вона краща від Соломонової, але зате була удвоє більша. Десять тисяч майстрів під проводом тисячу священиків працювали при її будові. Ця святиня приймала нашого Спасителя. В цій святині виховувалася Пречиста Діва, до неї Вона принесла малого Ісуса і в цій святині 12-літний Христос дискутував з ученими. Коротко перед своєю смертю Ісус, передбачуючи, що з тієї славної святині та міста камінь на камені не залишиться, плакав над її упадком. В тій же святині у день смерти Христової роздерлася завіса на двоє на знак, що Новий Завіт починається на місце Старого. І з цієї Іродової святині лишилися останки мурів, звані стайнями Соломона.

Після смерти Христа Єрусалим пережив багато: жиди збунтувалися проти римлян і римський цісар Веспазіян післав свого сина Тита та 60,000 війська, зайняв цю столицю і спалив її. Це діялося 70 літ після Христа. Святиня була знищена і жидів вивезено у світ. В 120 році після Христа цісар Адріан почав відбудовувати це місто. На місце жидівської святині збудував поганську святиню в честь Юпітера, але ця скоро розпалася. Цісар Юліян Апостат, запеклий ворог християнства, хотів жидам придобритися і зачав будувати їм велику святиню, але великий землетрус все розвалив. Святиню Єрусалимову не відновлено. Нині на тім місці стоїть музулманський мечет Омара. А в четвертому столітті, а саме 316 року, цісар Константин Великий, даючи свободу Церкві, дозволив одночасно жидам вертатися до Єрусалиму. Від тоді й почали християни відвідувати Святу Землю.

Мати цісаря Константина, св. Олена, посвячує своє майно та життя, щоб віднайти дорогі та близькі серцеві християн святі місця. Ці місця були знищені поганями і, віднайшовши їх, вона буде на них величаві святині.

Але Палестина втішалася спокоєм не довго. Вона підпадає під вплив поган, єгиптян та арабів, які глумилися з християнських святих місць. Християнська Європа формує військо на оборону цих святощів: починається доба хрестоносних походів, що зі Святої Землі прогнали музулман-арабів. В році 1099 Годфрид з Буйону здобуває Єрусалим і засновує так зване Єрусалимське Королівство, але воно не протривало довго.

Постала незгода і Свята Земля знову опинилися в руках му- зулман, — від 1244 року до Першої світової війни святі місця були під їх пануванням. Щойно після цієї Першої світової війни, коли Палестина стала мандатом Англії, можна було христия- нам з різних сторін світу відвідувати святі місця. Слуга Божий Преосв. Митрополит Кир Андрей Шептицький двічі їх від- відував; був тут і наш теперішній Ісповідник Віри Блажен- ніший Кир Йосиф Кардинал Сліпий, о. М. Оленчук у 1933 і о. Антін Луговий у 1938 році. З того часу відвідували святі місця багато інших отців та світських людей. Автор цих сто- рінок мав щастя відвідувати Святу Землю три рази, в роках 1958, 1962 та 1965 і кожний раз була це нова радість, свіжа насолода та підйом душі. Хотілося б ще раз все те пережити!

Але вернімося ще до історії Святої Землі. В 1517 році Па- лестина перейшла під пануванням турків, яких християнські держави приневолили дати трохи свободи святим місцям. Чин ОО. Францисканців узяв на себе сторожу та догляд святощів у Святій Землі і виконує цей обов'язок по нинішній день. Як я вже писав, коли Англія перемогла турків під час Першої сві- тової війни, Ліга Націй дала їй мандат над Святими Місцями — і цей мандат існував аж до Другої світової війни. В році 1948 Об'єднані Нації створили нову державу Ізраїль і Пале- стину розділено між арабів та жидів.

Стільки про історію Єрусалиму та Святої Землі. А тепер про дорогі місця, які притягають тисячі паломників з усієї земської кулі.

ГОЛГОФТА (CALVARIA)

До найдорожчих та найважливіших святих місць у Старому Єрусалимі належить Божий Гріб та Голгофта. Голгофта — невеличка гора недалеко єрусалимських мурів, — це місце, що на ньому наш Спаситель невинно помер на хресті, на якому гячко терпів. Ця гора за часів Христа Господа мала вигляд людського черепа і якраз тому назва голгофта значить “люд- ський череп”. Колись гора ця була поза містом, тепер вона серед міста.

Вже перші християни сильно почитали це місце мук та смерти нашого Спасителя. Щоб знищити віру й культ цих перших християн, цісар Адріян наказав покрити весь терен Голгофти грубою верствою землі і засадити парк, серед якого будовано статуї поганських божків Юпітера й Венери.

ЙОРДАНІЯ, Єрусалим. Базиліка Божого Гробу, зовнішній вигляд. В ній є плащаниця гетьмана Івана Мазепи. Базиліку якраз відновляють.

Проте пам'ять про це місце страждань та смерти Христа ніколи не затерлося. Всупереч до страшних переслідувань, християни пам'ятали це місце. Коли християнство дістало свободу 316 року, сам цісар Константин Великий велів усунути насип і збудувати дві святині: одну на тому місці, де вмер Ісус, так звану "Мартіріюм" і другу на місці воскресення, звану "Анастазіс". Таким чином у церкві "Мартіріюм" знайшлася гора Голгофти, на якій доконалося Відкуплення людського роду. Тут колись знаходився дорогоцінний хрест, прикрашений золотом та самоцвітами, а в церкві-святині "Анастазіс" була частина тієї скелі, в якій був Божий Гріб. Обі святині були злучені з собою коридором.

Коли перси знищили Єрусалим, святині були зруйновані. Це сталося 614 року. Довгі роки стояли ці руїни. Відбудував був дещо, але дуже в малих розмірах, святиню "Анастазіс" — ігумен св. Теодосій. В часах хрестоносних походів і це було знищене.

В роках 1130-1149 хрестоносці збудували на цій місці знову велику святиню і ця Базиліка Божого Гробу стоїть по нинішній день. Правда, впродовж довгих століть вона зберегла лиш головні зариси колишнього вигляду й пізніші добу-дови дещо в ньому зіпсували.

Велика пожежа, що вибухнула в 1808 році, дуже пошкодила цю пам'яткову святиню. В 1934 році сильний землетрус черговий раз пошкодив базиліку й англійці, які тоді мали протекторат над святими місцями, були змушені побудувати залізні штаби-руштування, щоб її підтримати.

Перед святинєю є мале кам'яне подвіря, на яке входить дещо вниз у вулиці. На цім подвірі, по краях, видно залишки колишньої першої базиліки з часів цесаря Константина.

БАЗИЛІКА БОЖОГО ГРОБУ

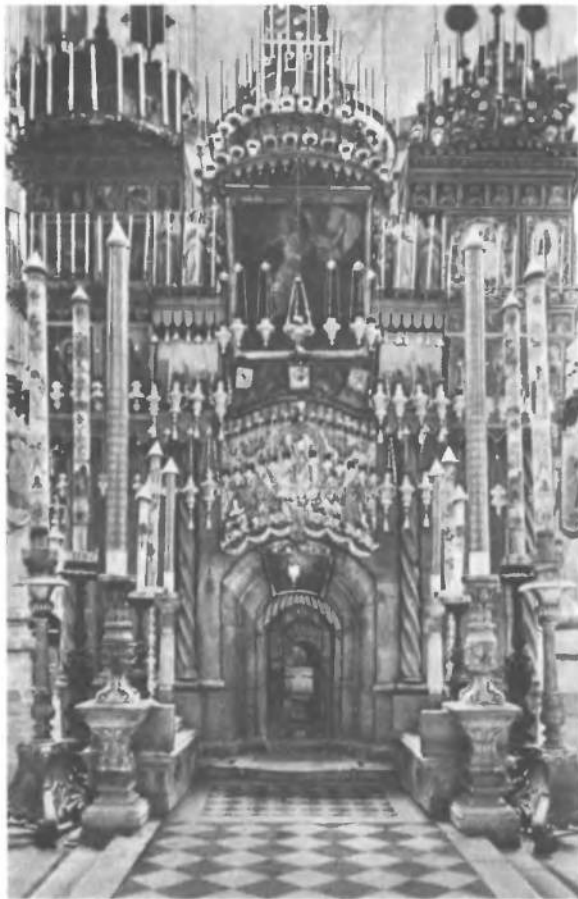
Базиліка Божого Гробу побудована у формі круглої ронди пізнороманського стилю. Вхід тільки один; крізь подвійну браму, над якою двоє вікон. Інша брама замурована ще з часів султана Салядина (1137-1193).

Дуже принизливо виглядає з лівого боку у притворі широке ліжко, вистелене килимами. Це для арабської сторожі, яка день і ніч пильнує святощів християнства. Хто їй дав ключі до Базиліки Божого Гробу? Історія каже, що коли султан Салядин переміг хрестоносців, то віддав опіку над цією святинєю двом визначним та заслуженим музулманським родинам, а саме Нусебе і Юди. Їх наслідники тримають сторожу по нинішній день.

Сумний та пригноблений сьогодні вигляд тієї святині: стоїть занедбана, стіни потріскані, з усіх боків підперті стовпами. Три віровизнання є господарями базиліки, кожне має рівний голос і одне одного не допускає до найменших поправок. Чули ми, що ці три господарі невдовзі почнуть будову нової, величавої базиліки над цим святим місцем. Дав би Бог чим скоріше.

Кілька кроків від входу до притвору є камінна плита рожевої барви, величиною у 2×1 метри. Цією плитою прикрите місце, на якому було зложено тіло Ісуса і де Йосиф з Ариматеї та Никодим намастили Його дорогим миром, як про це пише Святе Письмо.

Плита, якою прикрите місце, де колись помазано тіло Ісуса дорогіцинними оліяками, була в давнину виложена мозаїкою, але з бігом часу її повитирали поцілунками і місце прикрите мармуровою чорною плитою, а в час великого вогню в 1808 замінено чорну плиту на рожеву. Цю плиту називають "місцем миропомазання". Над плитою день і ніч горять оливні лампади, а вірні-паломники моляться довкола неї на колінах, б'ють поклони та цілують її.

ІОРДАНІЯ, Єрусалим. Каплиця Божого Гробу, вид з-зовні.

Недалеко плити звисає лямпада над іншою мармуровою плитою, огороженою залізною решіткою. На цьому місці стояла Пречиста Діва, коли Ісуса здійсмили з хреста і коло неї стояли теж Марія Магдалина та Марія Клеопова.

БОЖИЙ ГРІБ

Посередині базилики, просто під копулою, знаходиться каплиця — Божий Грїб. Цю копулу на святині видно здалека. Сама святиня всередині з усіх боків підпирана стовпами, має враження, що може впасти на ваших очах як не стовп, то стіна. Електричного освітлення немає, тільки є оливне, або свічкове. Господній Грїб відсічено від решти скелі і над ним збудовано

капличку в бароковому стилі. Женевська конференція 1972 рішила, що всі народи світу мають право до Базиліки Божого Гробу, але Божий Гріб є під опікою трьох віровизнань: католиків, православних вірмен і православних греків. Інші віроісповідання не мають дозволу служити на Божому Гробі.

Впродовж довгих століть мільйони спішили з поклоном до цього місця, де було зложено Тіло Христа та де Воно й воскресло у славі. Скільки то сердець рвалося до того ж місця та не судилося їм до нього дістатися! Томуто кожний паломник відчуває в собі велику радість та втіху, коли може своїми очима бачити це місце і пірнути тут у святі думки, благання та молитву. Тут, хоч людина не хотіла б плакати, сльози випливають з очей і ви не чуєте, як вони котяться по обличчі.

У Святому Письмі читаємо в Євангелії св. Івана, що гріб був недалеко. І справді від “плити помазання” кілька кроків — Божий Гріб, що прийняв Господа. Читаємо у Св. Письмі: “Був же на тім місці сад, а в саді новий гріб, що в нім ніколи ніхто не лежав.” Отже сад. І ми сподівалися б знайти тут сад, нині ні сліду з нього. І гріб і гора Голгофта і місце, де знайшли св. хрест, все те нині в одній великій церкві. Сьогодні Божий Гріб виглядає зовсім інакше. Колись давно висічено ту частину скелі, що в ній був викований гробівець Йосифом з Ариматеї і в якому зложено Тіло Христа, — з цієї скелі збудовано каплицю. Решту скелі усунено, а тоді каплицю обмуровано будівлею у формі ротонди. Це нинішня каплиця, звана Базилікою Божого Гробу і збудували її греки в 1800 році. І верх і фронт гробу покриті плитами з білого мармуру. Каплиця справді виглядає маєстатично та естетично.

Фронт каплиці прикрашують чотири кольони і три ікони, перед якими постійно горять ляпади. Перша, найвища, належить до латинників, друга до греків і третя до вірмен. Так само поділені величаві свічники, що стоять при вході до гробу.

Сама каплиця поділена на дві частини. Передня частина (передсінок) — це так звана Каплиця Ангелів, збудована з білого мармуру. У ньому горить вічно 15 дорогоцінних ляп. Це тут мали стояти ангели, які повідомили невіст-мироносиць про воскресення Христа. З каменя, яким завалений був гріб та на якому після воскресення сиділи ангели в час, коли прийшли невісти, залишилася лиш частина, так його зцілували мільйони християн-паломників прдовж довгих століть. Ця частина каменя знаходиться в мармуровій оправі, що творить форму

ИОРДАНИЯ, Єрусалим. Гріб Ісуса Христа.

п'єдесталу посередині передсінка. Тут греки відправляють свої Богослуження.

Який добрий наш Спаситель! Ставить Ангела, щоб потішив плачучих невіст, що прийшли були раненько намастити Його Тіло, а Його вже не було, бо воскрес. Так відплачує Він кожне діло милосердя!

Друга половина каплиці, — це сам гріб. Треба добре зігнути, щоб вийти у нутро крізь невисокий (які 4 стопи) та не широкий (які дві стопи) отвір у формі лука. Самий Божий Гріб не великий, у ньому може доміститися яких три-чотири особи. Це місце виложене білим мармуром. Праворуч від

отвору. на підвищенні, стоїть плита, теж з білого мармуру, якою був накритий саркофаг, що в ньому було положене та лежало від п'ятниці до неділі Тіло нашого Спасителя. Над саркофагом прикрашують стіни три ікони, які зображують воскресення Христа: Ікона ліворуч належить до латинників, праворуч до вірменів і посередині до греків. 15 звисних оливних лямпад, які вічно освітлюють це святе місце, теж поділені між згадані віровизнання.

Припавши на коліна й обцілувавши холодне каміння, розглядаємося. Всім нам так якось дивно на серці! Серед тих білих мармурових стін, освічених тусклыми різнобарвними світлами, при гробі самого Спасителя хочеш забути весь світ. Біль, жаль, невисказана туга огортають твою душу. Що тобі дав світ, що тобі дав Твій Господь? Світ готовий тобі дати те саме, що твоємулюбому Спасителеві, а ти за ним пропадаєш! Нерозум! Спаситель дав за тебе життя Своє, а ти?

Кожний на колінах зі зворушенням цілує Господній Гріб і шепоче молитви за себе і за всіх, що просили пом'янути їх на тому пресвятому місці. Незабутня хвилинка скріплення на душі, як ніколи в житті! Не знаю, чи хто виходить звідси з сухими очима. Каміні розпадалися при смерті Христовій, а серце людське не відкрилося б на Його гробі?

Вірні приносять свої жертви зі свічок і складають їх у Божому Гробі. Крізь вузькі та низькі двері до Гробу Христового паломники входять навколішки. Тут, на цьому святому місці, правлять Служби Божі католики, православні греки та вірмени. Всі мають означений час; відправи починаються коло 3-ої години вранці. Служба Божа, згідно з уставом, тут завжди Воскресна.

ПРО ІНШІ КАПЛИЦІ В БАЗИЛІЦІ БОЖОГО ГРОБУ

Проти Каплиці Божого Гробу є каплиця грецького патріярха, яка теж під копулою і греки відправляють у ній свої Богослуження. Тут на підвищенні, у формі стола, лежала колись плащаниця, подарована нашим гетьманом Іваном Мазепою. Ця плащаниця була колись зараз при вході, над "плитою намазаня". Тепер вона схована в музею в цій базиліці, у якому під опікою православних греків переховуються різні ікони.

Металева плащаниця гетьмана Мазепи, розміром три на два й пів стопи, шита з синього шовку й багата в червоні орнаменти. В її ірогах — євангелисти і посередині ікона нашого

ИОРДАНИЯ, Єрусалим. В Базиліці Божого Гробу знаходиться Плащаниця, що її жертвував до Божого Гробу наш славетний гетьман Іван Мазепа. На знімці ця Плащаниця, але ми не могли її бачити, казали нам, що Плащаницю відновляють. Коби це була правда, коби хто її не знищив . . . Маємо багато ворогів, навіть на Святих Місцях, а немає там кому боронити наших прав.

Зпасителя. Над

цієї іконою вигиптований золотом напис старо-українською мовою: "Подаянієм Ясновельможного Яго милости пана Івана Мазепа, Россінського Гетьмана" і внизу ікони напис по латині: "Summa illustrissimi Joannis Mazepa — Ducis Russiae." По-українськи перший напис буде: "Подарунок Його Гетьманської Світлости Івана Мазепа, Українського Гетьмана." Дошки, до яких причіплена плащаниця, вже спорохнєвали.

КАПЛИЦЯ В ЧЕСТЬ МАРІИ МАГДАЛИНИ

Ліворуч від Каплиці Божого Гробу маємо місце, де з'явився Ісус Христос Марії Магдалині після Свого воскресення. На тім місці стоїть престіл католицьких вірмен. Під час нашого побуту в Єрусалимі ми тут часто відправляли Службу Божу. Запрестольний образ зображає зустріч Воскреслого Ісуса з Марією Магдалиною. Святе Письмо каже, що коли Марія Магдалина в неділю досвіта шукала Тіла Христа і блукала по городі,

повторяючи слова “Взяли мого Спасителя і не знаю, де Його поклали”, почула нежданно милий голос: “Жінко, чого плачеш, кого шукаєш?” Марія Магдалина оглянулася і побачила чоловіка в білому. Вона думала, що це городник і спитала його: “Пане, коли ти виніс Його, скажи, скажи мені, де ти поклав Його і я візьму Його.” Тоді Ісус сказав: “Маріє!” Вона негайно пізнала Його і змогла скрикнути до Нього тільки: “Учителю!” І при тому престолі наче відчуваєте невидиму присутність Воскреслого Христа, що от-от звернеться до погруженої у сльозах Магдалини і скаже потішаюче: “Маріє!”

КАПЛИЦЯ ПОЯВИ ІСУСА СВОЇЙ МАТЕРІ ПІСЛЯ ВОСКРЕСЕННЯ

Звідсіля, три сходи вище, входите до каплиці “Появи Ісуса”, збудованої на пам’ятку тієї хвилини, коли Христос з’явився Матері Божій після Свого Воскресення. Цією каплицею завідують Отці Франціскани, тут вони мають свої відправи та бажаними посвячують релігійні речі. В цій же каплиці за престолом знаходиться частина стовпа, до якого прив’язали були під час бичування. Прочани підходять, обіймають стовп, цілують і прикладають до нього куплені пам’ятки для освячення.

Біля виходу з цієї каплиці, ліворуч, знаходиться захристія Отців Францісканів, у якій можна бачити пам’ятки з часів хрестоносців — гарний хрест і меч Годфрида з Буйону. Цей меч ще нині служить при церемоніях прийняття нових кандидатів до славетного лицарського Ордену Божого Гробу.

Вийшовши звідси, скручуємо вліво і вступаємо до різних каплиць. Перейшовши довгий коридор, входимо до “Каплиці В’язниці”, що належить до греків. В ній мали тримати Ісуса й обох розбійників у час, коли копано ями під хрести. Тут також подавали Ісусові Христові вино з жовчю, яке Він відмовився пити.

Далі йде Каплиця Льонгина. Це був той вояк, про якого каже Святе Письмо: “Прийшли воїни до Ісуса і коли побачили, що Він уже вмер, не поломали Йому костей; а один воїн копієм бік Йому пробив і зараз вийшла кров і вода.” Оповідають, що Льонгин був на одне око сліпий. Вийнявши копіє, обтер його й опісля випадкового діткнувся тією рукою ока і — прозрів. Опісля став християнином і помер як мученик за Христа.

Третя далі є “Каплиця Поділу Одежі”, що належить до вірмен. Це місце, де римські вояки ділилися одінням Роз-

ЙОРДАНИЯ, Єрусалем. Стоїмо перед Божим Гробом в Базиліці Божого Гробу. За нами отвір, крізь який вхід до малої кімнати, в ній є малий престіл, на кам'яній скалі-плиті, що була частиною Божого Гробу.

п'ятого. Одіння Ісусове було: Сандали, пояс, плащ, риза верхня і спідня. Це була сорочка без шву, тканина руками Пречистої. Яка це була лячна хвилинка: Все забрали Ісусові, навіть останню сорочку.

Вертаючись півколмом знову попри Каплицю св. Магдалини, сходимо по сходах до вірменської Церкви св. Олени і Каплиці Віднайдення Хреста Господнього. На цьому місці св. Олена, мати цесаря Константина (вона тоді мала 80 літ) відшопала печеру, в якій були заховані три хрести, — Спасителя і двох розбійників. Усунено насип і під ним показалася була Цистерна-збірник води. Після розп'яття скинено туди всі три хрести і засипано землею. Яка була радість, коли їх знайдено! Але були три хрести: котрий Ісусовий? Єпископ Єрусалимський Макарій знайшов раду: Хрест Ісуса пізнано з чуда, — його приклали до смертельно хворої людини і вона негайно одужала.

До цієї каплиці йдеться зі свічками. Вона не велика, поділена на три частини чотирьома кольонами. Посередині гарний престіл у Чесного Хреста, званий теж престолом св. Олени, завдяки якій віднайдено хрест. Над вівтарем бачите бронзову статую св. Олени. Це дар Архикнязя Максиміліяна Габсбургського, пізнішого й нещасного цесаря Мексика, який по-

гиб з руки зрадника. Він відбув був прощу до Божого Гробу в 1869 році.

МІСЦЕ, ДЕ ЗНАЙДЕНО ХРЕСТ ГОСПОДНІЙ

Коли римський цісар Константин Великий дав свободу Церкві і визнав в році 312 християнство в цілій своїй імперії т. зв. "Медіолянським Декретом", 13 років пізніше, тобто в 325 році, на Нікейському Соборі Єпископ Макарій повідомив Константина про страшне пониження Святих Місць, особливо Голгоги й Божого Гробу, на яких стоять поганські святині Юпітера і Венери. Цісар негайно дав наказ знищити ці поганські святині і доручив архitekтам Євстахієві та Зеновієві побудувати величаву Базиліку Божого Гробу, "Мартіріум" і "Анастасіс", під одним дахом на цьому місці. Її посвячено в 333 році. Ця перша базиліка мала у скелі крипту, де нині каплиця св. Олени. В цій крипті від 4-го до 7-го століття переховувано з великим почитанням Святе Дерево Хреста Господнього.

У році 614, коли перси знищили столицю Єрусалим, знищили вони й ті обидві святині Божого Гробу та забрали з собою Святе Дерево, яке було прикрашене самоцвітами, перлами та золотом. Коли цісар Гераклій переміг персів, він відібрав цей Святий Хрест і з великим тріумфом крізь Золоті Ворота перевіз назад до Єрусалиму до крипти. Частина цього Святого Хреста є в Римі. Святий Хрест продовж усіх століть по нинішній день є в великому почитанні. Крипта, де цей хрест перехований, є в Базиліці Божого Гробу і загорожена залізними ґратами-штамаби.

В Базиліці Божого Гробу є багато інших, каплиць і престолів на пам'ятку тих подій, що у свій час тут відбулися. Є ще каплиця "Наругання" на місці, де Ісуса коронували вінцем з терня, вдягли в червоний плащ, вложили тростину у праву Його руку, ругалися з Нього, плюючи на Нього і били Його.

Дальше ідучи, маємо ліворуч сходи на Голгофту. І тут не видно вже тієї давньої гори. Поверхня гори Голгофти має десь 10×9 метрів і тільки одна четвертина каплиці стоїть на її поверхні, а решта на підмуруванні. Прочани на цім місці, де Розпятий Христос проливав кров за провини нас усіх, падають на коліна або схиляють свої голови, бо тут відбулося відкуплення людського роду. Інші затоплені в молитві та роздумі.

Місце, де Ісус був прибитий до хреста знаходиться в полюдневій частині тієї каплиці і цю велику подію представляє

ИОРДАНИЯ. Родина бедуїнів в дорозі, на хребтах верблюдів усе їх майно. Переносяться на інше місце, шукаючи паші для своєї худоби.

мозаїчна ікона на стіні за віттарем. Впоблизу на другому боці є віттар, присвячений Матері Божій Страдальниці. Він належить до католиків. А в північній частині каплиці є місце, де Ісуса прибивали цвяхами до хреста та місце, де був закопаний хрест. Те місце, під престолом, прикрите золоченою блахою. Тут умирав Спаситель Світу.

Недалеко, праворуч від місця, де був розп'ятий Христос, знаходиться металева плита з грецьким написом, що вказує на щілину, яка постала від великого землетрусу в час смерти Нашого Спасителя. Перед усіма престолами висить багато лямп. Тут, на Голгофті, є над чим розважувати. Гадки пересуваються тобі одна за одною. Тут Ісус конав, ось тут стояла Марія, а ось вистає скала, яку дотикали Іх стопи і куди спливала кров мого Спасителя... Боже, Боже!

Тут ніхто не промовить голосно слова, — тихо і спокійно. Лише знизу Базиліки долітає приглушений гамір: Старий Єрусалим живе своїм життям, а ти стоїш біля Христа під Його хрестом.

З Голгофти можна зійти сходами, що є близько притвору, або й іншими, з другого боку гори. Сходиться поруч каменя — Плити Намашення.

Зараз під Голгофтою є інша каплиця, так звана "Каплиця

Адама". Вона дуже мала та ще й темна. Престіл у ній посвячений Мелхиседекові, якого Свята Церква вважає за прообраз Нашого Спасителя. Ця каплиця підходить під саму гору Голгофту і наче пригадує, що через Адама перейшла провина на весь людський рід. Тут й маленькі дверцята, крізь які можна побачити у скелі ту саму розколіну, що постала від великого землетрусу у хвилині смерти Христа.

Оповідать про одного безвірка, який прийшов з цікавості подивитися на Голгофту: Лазив, оглядав і побачив щілину-розколіну. Як геолог пізнав, що ні штука, ні природа не зробила її. Повірів і навернувся.

Базиліка Божого Гробу і взагалі всі святі місця сильно впливають на прочан. Верталися ми додому тихо-спокійно, сонце заходило, те, що ми бачили, мабуть налягло на душу. А як верталися колись Марія з невістами і ученики? Переживання завеликі, щоб їх описати.

МЕЧЕТ ОМАРА

Цей мечет стоїть на широкій площі і є прикрасою міста Єрусалиму. Збудований у формі восьмикутника з проміром 54 метри. Самий верх закінчений гарною куполою, високою на 34 метри, й розміру яких 22 метри. Турецький півмісяць завершує куполу розміром яких три метри. Масивна будова. Цей мечет (мошея) сягає 635 року по Христі; в тім часі каліф Омар завоював Єрусалим і негайно почав будову величавої мошеї, яку закінчено в 690, коли Абд-ель Мелек Меруана став каліфом Дамаску.

Був дуже понурий день, коли ми з провідником прибули до мошеї. Не була замкнена і біля неї був великий рух: майстри і малярі відремонтовували мошею, яка була дещо пошкоджена під час арабсько-жидівської війни. Треба було скидати черевики, або наставити ноги і служба при вході надягала на черевики широчезні шлапаки. Роблять це все не так ради святости місця, як для втримання чистоти. Араби моляться, сидячи, підгинають ноги під себе. Мошея Омара дуже елегантна, килими, якими вона вистелена, дуже дорогі. Це дарунок султана з Марокка. Архитектура внутрішня прекрасна, це твій візантійського мистецтва. Склепіння вимощене різними мозаїками, яких коліри, хоч і контрастові гармонійно зливаються, горю святині йдуть арабески. Цілі ряди кольонад покриті мармуром різного коліру, — білого, смарагдового, пурпурового. Все те підтримують луваті склепіння мечета. Очам не даєш віри — така пишнота

Копула внутрі вимощена мозаїкою зверху покрита оливом і золотом. В копулі отвір вгору, яким, за переданням мусулман, Могамел дістався до неба.

В арабів-мусульман не вільно мати ікон по мошеях, за те повно в них мозаїк з лініями та квітами. На темнавому тлі копули наче зорі на небі підвечір, блищать золоті та перлові листки квітів, світло, що його перепускають чудові вітражі, надають усьому якоїсь таємничости.

Завважили ми, що араби обступили одну кольону і встромляли руку в її дуплину. Наш провідник пояснює, що в тому дуплі має бути рештка бороди Авраама, а вони мають дуже велику пошану до кожної бороди і спеціально до Авраамової.

Під копулою за балюстрадами видно велику скелю. Це скеля Морія. На ній Авраам готов був колись принести Богові в жертву свого сина Ісаака; на цім камені жиди колись приносили жертву Єгові. Традиція каже, що цей камінь стоїть посередині світу. Наш провідник взяв нас у підвалля, щоб ми карашче оглянули цей камінь. Посередині його є кругла діра, якою спливала кров під час жертвування і потім вода, що все змивала. Це все спливало окремим каналом до потоку Кедрон. Яких 12 метрів на захід від цього мечету колись пишалася Єрусалимська святиня.

МЕЧЕТ ЕЛЬ-АКСА

Вийшли ми з мечету Омара, переходимо широку площу, потім кілька сходів на іншу площу і ось друга мошея-мечет Ель-Акса. Гарно обсаджений оливними деревами й кипарисами. Збоку потічок перепливає. Про цей мечет немає докладної історії, початок його мав би сягати аж у 7-ме століття.

Мечет має промір яких 80×55 метрів. Султан Салядин привернув йому первісний вигляд: відновив копулу і збудував проповідальницю, вимощену перлами та слоневою кістю. В цілій мошеї майже пусто. На кам'яній долівці в ній килими, багато довгих дощаних корит на капці для арабів, коли зійдуться на молитву. Нам показували дві каплиці: одна "Неббі Муза", тобто Мойсеєва, друга "Неббі Ісса", тобто Ісусова. Ще далі є два стовпи так близько себе, що людина ледве може протиснутися поміж ними. Араби кажуть, що хто пройде поміж них, той з правого подружжя і напевно піде до неба. Стовпи майже постійно були в роботі, араби тиснулися, — йшлося їм про небо. Бували різні випадки, не один пішов просто до мусуль-

манського неба. Тепер ті стовпи получені залізними поперечками.

Такі “забавки” мають араби майже в кожній мошеї. В цій самій, при вході є чорний камінь. Араби оповідають, що хто тричі обкрутиться на п'яті з зажмуреними очима і попаде пальцем у той камінь, той певно попаде в рай.

Ця мошея перероблена з християнської базиліки, колись це була Церква Введення Пречистої Діви. Збудував її в 6-ому столітті Юстиніян, бо тут мала перевести свої молоді літа на церковній службі Пречиста Діва. Коли в 637 році Омар здобув Єрусалим, переіменив церкву на мечет. Після здобуття Єрусалиму хрестоносцями стали тут резидувати єрусалимські цісарі. Коли ж Саладин у році 1187 опанував знову Єрусалим, велів повикидати престоли і повернути знову церкву в мечет, а стовби омити водою з рож, мовляв християни збезчестили святиню. Під мечетом у підваллях є підземелля, які тягнуться у всі боки під мошеєю.

Близько цього мечету є ще будівлі, чи радше останки мурів колишньої величавої Соломонової Святині, що мають назву “Стайні Соломона”. В цих стайнях єрусалимські царі тримали коней і верблюдів. Під широчезними склепіннями, що підперті грубими стояками, могло поміститись їх кілька тисяч.

ЗОЛОТА БРАМА

На північний схід від мечету Ель-Акса є могутня старовинна брама, звана Золотою Брамою. Вона поділена двома стовпами: Одна частина зветься Ворота милосердя, друга — Ворота кари. Стіни воріт прикрашені гарними пілястрами і над ними дві копулки. Тими воротами проходили колись вчисті жидівські процесії і теж крізь них тріумфально в'їхав у Єрусалим Ісус Христос на передодні своїх мук. Увесь нарід витав Його окликами “Осанна, благословен гряди во ім'я Господне!”, стелив свою одіжку під ноги осляткові, на якому в'їздив Христос, інші ж ламали гілки пальмових дерев і встелювали ними дорогу. Пам'ятку цього великого в'їзду святкуємо у Квітну неділю. Колись ті ворота мали назву “Ворота Сузи”. В часах хрестоносців ця брама була відчинена двічі на рік — у Квітну неділю і на Воздвиження Чесного Хрета. Араби замурували ці ворота, бо ходили чутки, що ними ввійде колись великий цар, який покладе кінець їхньому пануванню та заволодіє цілим світом. Вони боялися.

ДОЛИНА КЕДРОНА

Ріка Кедрон відділю Гору Сіон від Гори Оливної і водночас творить Йосафатову Долину, що на ній мав би відбутися Страшний Суд, як про це говорить пророк Йоїл. Йосафатова Долина простягається від Гори Скопус до Долини Геленни. Сьогодні ріка Кедрон суха. Ця долина дуже кам'яниста, повна давніх гробів людей з різних народностей і віровизнань. З правого боку мали б бути гробівці арабів, з лівого боку під Оливну Гору жидівські. Теж і вся гора повна давніх гробів, кованих у скелі, різного віку і якості, деякі плити порозкидані. Є там гробівці старовинних пророків, царів та звичайних, нікому невідомих людей. Жиди вірять, що на Страшнім Суді всі будуть мусіли ставитись на цю долину. Отож, щоб не потребувати відбувати подорож, вони з'їздяться з усіх сторін світу до Єрусалиму, щоб лиш тут вмерти і бути похованим.

В цій долині є різні гробівці: гробівець Апостола Якова Молодшого, що був першим єрусалимським Єпископом (його струнули жиди з даху і добили палкою), далі якогось Йосафата, пророка Захарії, пророка Єремії та гробівець непослушного сина Давидового Авесалома, що повстав був проти батька, тікаючи від вояків зависівся був довгим волоссям на гіллі і вояки прострілили його. Жиди ще й тепер з погордою омнинають цей гріб. Хоч ці гроби приписують різним особам, але насправді вони порожні і є лише свідками давнини, що сягає ще часів до приходу Христа. Це лише передання.

МУР ПЛАЧУ

Це останки тих мурів, що ними була обведена Єрусалимська Святиня. Цей мур сильний, збудований з трьох рядів великих каменів: розмір їх менш-більш $1.50 \times 1.50 \times 1$ метрів. Подекуди ці камені мають по 4 і навіть 5 метрів довжини. Довжина цього солідного муру коло 28 метрів, висота на 18 метрів. У висоту йдуть 24 верстви кам'яних бльоків. Перед стіною є вузька полоса простору. Тут жиди колись збирались та оплакували свою давню славу й велич. Це був трагічний лемент, що складався з молитви, болю та глибоких почувань, щось на́че діалог між рабіном та жидами, — сідоглавими старцями, жінками і малими дітьми, — що звернені чолами до святого муру відповідали на кожне прошення гірким і плачним молінням, обіймали та лічували ці камені. Так було колись.

ЙОРДАНИЯ, Єрусалим. Стоїмо під “Муром плачу”. З-ліва чергою: о. Овчарик, о. Панчишин, о. Фик і о. Ігор.

Тепер жида не мають доступу до цього Муру Плачу. Відколи постала жидівська держава в 1948 році, мур плачу належить до Гашемітського Королівства Йорданії і жида тепер приходять на Гору Сіон, де є гріб Давида.

Для жидів цей мур плачу дуже цінний, він колись заступав їм синагогу під голим небом. Своім плачем вони лучилися зі сірою давниною. Цей мур об'єднував їх без різниці віку, походження та стану: Жовті від старости і нужди старці та поруч них багаті й відгодовані діти Ізраїля в шовкових халатах спільно відмовляли літанію. Рабін: “Благаємо Тебе, змилуйся над Сіоном”, а йому жидівська товпа вторувала: “І збери разом дітей Ізраїля” — і таке інше. А що роса вночі покривала каміння, люди пояснювали, що й мури плачуть з цілим Ізраїлем.

СТАРІ ЄВРЕЙСЬКІ ГРОБІВЦІ

За Єрусалимом є невеличкий горбок, в якому знаходяться старовинні єврейські гробівці — родинні, а теж гробівці суддів. Вся гора покрита ними, йдеться просто гробничною вулицею. У гробівцях є отвори-двері і входимо в їх нутро. Тут ковані з каменя лавки і “фотелі”, подекуди з камінними подушками. На фронті гробниць побачите часто великі амфори, теж ка-

м'яні, можливо на жертву з вина. Був це принос для живих, чи для мертвих?

Зі свічками входимо далі, тут і там знову гробівці з кімнатами, навіть з багатьома. Є й такий гробівець, що має аж 72 кімнати з відногами. Хоронили тут мабуть цілі покоління одного роду. А що в них кам'яні фотелі й ліжка з кам'яними подушками, виходить, що це були гостинні кімнати для тих, які приходили відвідати померших з родини.

ПЕЧЕРА-КАПЛИЦЬ, ДЕ ПІЙМАЛИ ХРИСТА

Читаємо у Святім Письмі в Євангелії від Матея, 16, 47-50 такі слова: “Ось прийшов Юда, один з дванадцяти, і з ним багато народу від первосвящеників і старшини народу, з мечами та дрючками. А його зрадник дав їм знак, кажучи: о“Кго я поцілую, той й, беріть Його”. І зараз, підійшовши до Ісуса, сказав: “Вітай, Учителю!” І поцілував Його. Ісус же сказав йому: “Друже, чого ти прийшов?” Тоді, приступивши, наклали руки на Ісуса і взяли Його.”

Нині на цім місці каплиця (колишня печера), в якій Христос часто перебував з учнями на розмові і де сам часто молився на самоті. Тут якраз апостолів ломив сон, коли Ісус кровавим потом заливався в Гетсеманськім городі. Христос аж тричі приходив до них і просив їх до спільної молитви. Це не дуже допомогло і вони далі спали аж до приходу Юди. Тоді вони розбіглися.

БАЗИЛІКА КРИВАВОГО ПОТУ СПАСИТЕЛЯ

Гарний і чудовий був соняшний ранок 6 жовтня, коли їдемо до Гетсеманського Городу. Проїздимо висохлу річку Кедрон і ось перед нами гарна Базиліка Кривавого Поту Спасителя (Алл Нейшенс Чиерч), збудована на терасі Оливної Гори, в новому вигляді докінчена в 1925. Подвір'я огорожене парканом. Наш провідник відразу веде нас на церковне подвір'я, дуже чистеньке та впорядковане. Опікуються цим усім, оо. Францисканці.

Базиліка збудова так, що фронтом звернена до долини поку Кедрон, а решта святині притикає до Оливної Гори. Фронт базиліки прикрашений гарними кольонами з коринтійськими капітелями, перед дверми потрійний лук, спертий на кількох злучених кольонах, а над усім цим чудові емблеми чотирьох Євангелістів, різьблені в білому мармурі. Вершок базиліки закінчений

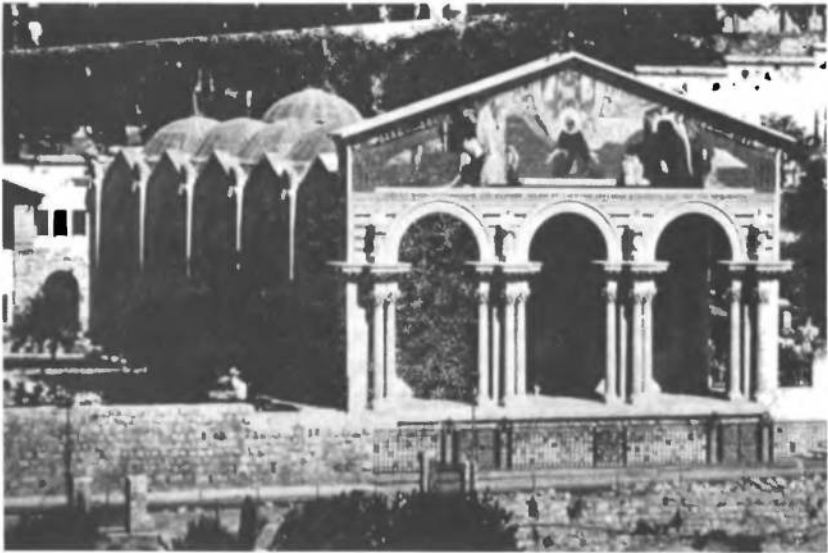
трикутником, в якому мозаїка представляє жертву Нашого Спасителя Богові Отцеві за нас грішних. Над луком — велика ікона Христа-Царя, який приймає поклін від царів — представників людства.

Нутро базилики чудове і напів темне, бо круглі середньовічні вікна з синявого алябастру не пропускають надто сонця. Долівка вимощена мозаїкою, в якій зразки мозаїки зі старовинної святині з 4-го століття. Вони під густою дротяною сіткою від жадних на пам'ятки людей. Теперішня базиліка збудована завдяки вірним з народів усього світу. Стіни прикрашують ікони, а саме Ісус на кривавій молитві, Піймання Христа Господа і зрада Юди з Іскаріоту. Стеля базилики з мозаїкою. В цій святині є скеля (камінь), що на ній молився та падав обличчям і заливався кривавим потом Спаситель. На цій скелі теж головний престіл, рештки її перед престолом відгоорджені низькою залізною балюстрадою. За великим престолом — ікона Ісуса на колінах у молитві, за ним оливні дерева і кількох апостолів сплять оподалік, з неба злітає янгол з чашою. Це все викликає сильне вражіння. Прочанин наче чує молитву Христа: "Отче, коли хочеш, візьми цю чашу від мене; тільки ж не моя воля, а Твоя нехай буде." Тут Ісус молився, тут янгол з'явився з неба і покріпив Його, тут піт, як каплі крові, падав на цю скелю. А апостоли, як докинути камнем звідсіля, спали.

В сусідстві цієї базилики є Гетсиманський Город, огорожений муром. До 1848 року був тут пліт з колючих кактусів. Цей "сад" має кілька оливних дерев, чи насправді їх пнів: одні з них покручені, інші порожні й спорохнявілі від старости, обвід деяких має 7-8 метрів. Оповідали нам, що деяким з них по дві тисячі літ і, можливо, були вони свідками кривавої молитви Спасителя. Таких старезних оливних дерев, чи їх двіростків на подобу нашої кучерявої верби, нарахували ми вісім. Довкола цих дерев гарні квітники. Отці Францісканці все дбайливо дглядають.

Близько цих старих оливних дерев побудувала була св. Олена в 4-му столітті церкву, але її знищено у війні з арабами 200 літ пізніше. На рештках старої церкви вибудовано опісля нову на подобу первісної, але й ця була знищена в часі хрестоносців. Теперішня церква — вже третя з черги.

Біля базилики, дещо вище під Оливну Гору, є російська православна Церква св. Магдалини, чудово розмальована з гарним майданом. Впоблизу є жіночий монастир. Збудована ця

ЙОРДАНИЯ, Єрусалим. Вид на Гетсеманський Сад і на Церкву Кривавого Поту Христа.

святиня 1888 року московським царем Александром II-им, тим самим, що скасував унію на Холмщині. І так з одного боку ніби прославляв Святі Місця, а з другого криваво нищив Христову віру на українській Холмщині і насаджував свою національну віру.

Ця церква має на запрестольній стіні чудову картину з моменту, коли Ірод питав св. Магдалину про воскресення Христа. Св. Магдалина тримає в руці колірове яечко.

Церква є власністю московських монахинь. Большевики не мають влади над тією церквою, хоч як бажали б, навіть напрошуються із своєю допомогою, але черниці відкидають її. Вони живуть дуже скромно, аж бідно. Невеликі засоби дістають, між іншим, з того, що продають картки з видом своєї церкви та що коло церкви мають свій гарний город і пасіку.

ЦЕРКВА ПЛАЧУ ГОСПОДА НАД ЄРУСАЛИМОМ

На Оливній Горі є й церква недавно збудова на місці плачу Христа над Єрусалимом. Положення гарне, біля церкви ростуть кипариси та пахучий розмарин. Ішли ми старовинною дорогою, тією ж, якою подалися були апостоли з Ісусом у квітну неділю. Камениста й нерівна.

Церква нова, престіл повернений на Єрусалим. За престолом скляна стіна і священник у час Служби Божої бачить Єрусалим. Внутрі повно візантійських мозаїк, за престолом мозаїчна картина квочки з курчатами. Біля церкви є город з квітами та старими деревами, які згідно з переказом мали бути свідками молитви та плачу Ісуса над Єрусалимом: “Єрусалиме, Єрусалиме...”

Вийшли ми з цієї церкви дорогою попри гроби перших християн, які дали своє життя за Христа.

ГРОБІВЕЦЬ-КАПЛИЦЯ ВНЕБОВЗЯТТЯ МАТЕРІ БОЖОЇ

На Оливній Горі, дещо внизу та близько потоку Кедрона, є гробівець, у якому згідно з переданням, Пречиста Діва була зложена перед небовзяттям. Ця каплиця під опікою вірменів та православних греків і не дуже заімпонувала нам: Все опорошене, і престіл і обруси, не знати, коли все чистили. На тім місці, куди приходять тисячі чужого народу з усіх сторін світу, здалася б таки бодай охайність, якщо не пишність.

На цім місці, де спочивала Пречиста до часу, коли була взята до неба, була візантійська церква й опісля королева Мелісачдра побудувала монастир. В підземеллі монастиря спочиває тіло королеви і її чоловіка. Праве крило церкви має престоли для греків і вірмен, також залю молитви для могомедан, ліве крило має престоли для абісінців. Гріб Богоматері добре збережений.

ЦЕРКВА СВ. АННИ

Біля Брами св. Стефана є гарна Церква св. Анни, збудована хрестоносцями на місці колишньої з третього століття. Вона масивна, в готицькому стилі, прекрасно збережена й одинока у Палестині, що небула зовсім знищена під час нападу персів у 614 році. Вона й мабуть найкраща у Святій Землі і є в ній деякі мозаїки ще з III століття.

Збудована ця церква на тому місці, де проживали родичі Пресвятої Диви Марії — Йоаким і Анна та де Вона народилася. У підваллях церкви є перечра, що в ній Пречиста проживала свої дитячі роки, а місце, де Вона народилася, прикрашене іконами і освітлене сотками свічок. Внизу під церквою є теж гроби її родичів. Все тут дбайливо збережене і це доказ, що нарід має велику пошану до цих святих місць.

Церквою св. Анни опікуються французькі “Білі Отці” від

ЙОРДАНІЯ, Єрусалим. Стоїмо на горі Возесення, від лівої чергою: о. Володимир, о. Григорій, о. Ігор і о. Антін. За нами загальний вид на Йорданську частину міста Єрусалиму.

1860 року. Внутрі церкви є три нави, досить великі: в середній наві стоїть мармуровий вівтар і за ним чудова ікона св. Анни з Пресвятою Дівкою Марією.

Цікава історія цієї церкви. Коли султан Салядин підбив Єрусалим, змінив був її на школу для магомедан. Так було довгі роки, будівля була занедбана і шойно після несподіваного повстання в 1856 році знову переіменовано її на церкву. Кілька літ пізніше султан Туреччини подарував її цісареві Наполеонові III у відплату за його поміч у Кримській війні.

В цій церкві нам було справді мило відправляти Службу Божу, — ми наче відчували присутність Пречистої. В сусідстві церкви є духовна греко-католицька семінарія.

ОВЕЧА КУПІЛЬ — ВЕТЕЗДА

Недалеко Церкви св. Анни є купіль, що по-єврейськи називається Ветезда і має п'ять входів. Це те місце, де Ісус, як читаємо у Святім Письмі, уздоровив спаралізованого вже 38 років. За часів Христа приносили сюди багато всяких недужих: Ангел сходить з неба, поручував воду і хто першим входив після цього у неї, ставав здоровий, хоч би хворів на яку недугу.

Білі Отці почали недавно розкопи і вже більш половини купілі відкопали, бо вся вона довгі століття була засипана грубо землею. По сходах можна зійти вниз і стати біля каламутної води, де мабуть Ісусвилічив спаралізованого. Є ті самі п'ять притворів, про які згадує Св. Письмо. Ця саджавка (купіль) була досить велика. На горі біля церкви є на таблиці її розмір і дата, коли розкопи почалися.

Наш провідник взяв нас знову до Брами св. Стефана і ось мала Каплиця св. Стефана, збудована, як каже традиція, на тому місці, де жиди його вкаменували. За брамою виходимо на гладку дорогу, яка скручує в долину Кедрону. Провідник показує нам ще малу Церкву св. Петра на місці, де він відкріс Христа, минаємо теж так зване Поле Крови, що його жиди купили за ті гроші, які Юда звернув (30 срібняків) фарисеям. Минаємо й місце, де, як каже традиція, Юда мав повіситися. Провідник показує у віддалі теж Святиню св. Петра, збудовану на тому місці, де цей Апостол відкріс Христа Господа.

ОЛИВНА ГОРА

Св. Письмо дуже часто згадує цю гору. Наш Спаситель часто любив перебувати тут на молитві або зі Своїми апостолами. На цій горі Він навчив нас теж молитви "Отче наш". Звідси Христос в'їздив тріумфально в Єрусалим, з цієї ж самої гори вознісся Він на небо. Справді, на цій горі Ісус перебував найчастіше.

Гора покрита оливними деревами і з вершка її можна оглядати весь Єрусалим. Шпиль гори завершений Церквою Вознесення Господнього.

ЦЕРКВА ХРИСТОВОГО ВОЗНЕСЕННЯ

Цю святиню, що має форму ротонди (восьмикутника), збудувала св. Олена в 4-ому столітті. Під час воєнних гураганів у Палестині церква була в 7 столітті знищена, хрестоносці відбудували її, але незабаром музулмани, захопивши Святу Землю, відібрали цей храм від християн і вона в їх руках по нинішній день. Одна арабська родина має ключі до цього святого місця і завідує ним. Араби самі не вживають її, тільки раз у рік дозволяють християнам мати в ній богослуження, — на сам день Вознесення.

Колись ця святиня не мала покрівлі і вірні завжди могли дивитися вгору на небо, куди Ісус вознісся. Пізніш араби

ЙОРДАНИЯ, Єрусалим. Оливна Гора, Каплиця Вознесіння.

покрили церкву копулою. В цій церкві є одна з найцінніших пам'яток, що їх залишив Христос: Відбита на камені Його стопа в часі вознесення з землі на небо. Цей камінь посередині церкви, на місці, звідки Ісус вознісся.

БАЗИЛКА ГОСПОДНЬОЇ МОЛИТВИ

Як каже традиція, перша церква була збудована на тій місці, де Ісус мав навчити апостолів молитву "Отче наш", завдяки св. Олені, матері римського імператора Константина Великого. Теперішню базиліку збудували у XII столітті христосності на старих фундаментах колишньої церкви.

Церква належить до французьких Камелітів і вимощена мармуровими плитами, — як долівка, так і стіни. На стінах на таблицях молитва "Отче наш" у сорок мовах світу. Є там і таблиця з Господньою Молитвою в українській мові: Поста-

вили її вояки-українці польської армії Андерса, які перебували тут під час Другої світової війни. Дуже приємно бачити при вході на стінах напис "UKRAINA" і під ним молитву в нашій мові. По боках є таблиці у французькій та англійській, далі у старослов'янській, арабській, московській, польській, грецькій та в інших мовах.

На тім місці, де церква. — каже традиція, — Христос предсказав збурення Єрусалиму та мав науку про кінець світу. У Святім Письмі про це читаємо так: "Постануть бо ложні Христи і ложні пророки і будуть творити великі знаки і чуда, щоб отуманити, коли буде можна, і вибраних" (Мт. 24, 25). А Апостол Лука пише: "Прийдуть дні, коли з цього, що бачите, не залишиться камінь на камені". І питали Його і говорили: "Вчителю, коли це станеться і який є знак, коли те має прийти?" А Він сказав: "Уважайте, щоб вас не звели. Бо прийдуть многі в ім'я Мое та будуть говорити — це я. Час наблизився, не йдіть за ними. Коли почуєте про війни й розрухи, бо це має статися, але не зараз іще кінець." Тоді говорив їм: "Постане бо нарід на нарід і царство проти царства. Будуть місцями великі землетруси і голод і страхи і знаки великі з неба будуть." (Лука 21, 6-11).

ХРЕСНА ДОРОГА — VIA DOLOROSA

Всі знаємо, що таке Хресна Дорога. В наших церквах відправляється під час Великого Посту спеціальне Богослуження, — приватно чи публічно, — в час якого відчитують відповідні молитви перед кожною з 14-ох стацій, відправа триває яких 45 минут. Перша Хресна Дорога, — це та по якій, сам Христос, збичований і виснажений, ніс свій тяжкий хрест Голгофту. Цією Хресною Дорогою можна перейти сьогодні, — вона в Єрусалимі. Кожної п'ятниці о год. 3 по полудні йде по ній похід, починаючи з давньої площі Пилата та закінчується в Базиліці Божого Гробу, менш-більш три-четверті милі дороги. В цій Хресній Дорозі бере завжди участь багато народу. В часі цього походу до 14 стацій відбуваються розважування та читання молитов під проводом оо. Францисканців.

Початок Хресної Дороги був колись у булівлях замку (твердині) Антонія. Збудував її ще Гіокан I, син Симеона Маккавея. 120 літ перед Христом Ірод змінив цю твердиню і назвав її іменем свого приятеля Марка Антонія. Тут була касарня-квартира римського війська,

ЙОРДАНІЯ, Єрусалим. В церкві на Оливній Горі є молитва **Отче Наш** у різних мовах. На почеснім, виднім місці є й **Отче Наш** в українській мові у формі гарної пропам'ятної таблиці, фундація українських емігрантів у Палестині.

Після смерти Ірода зайняли цю палату римляни і примістили тут своє "преторіум"-ратуш. Тут суджено Ісуса. Тут були ті мармурові сходи та спереду твердині камінне підвищення, зване Літостратос або Гаввата, де відбувся присут Христа і звідси Пилат показав збичованого Ісуса жидам, кажучи: Ось чоловік! А вони заверещали: Розпни, розпни Його! Кров Його на нас і на наші діти! Після Христа, коли римляни збурили Єрусалим, знищили і той замок; залишилися лиш підвалини, на яких турки збудували згодом свої касарні і резиденцію для паші.

ЄРУСАЛИМ. Частина Хресної Дороги. Вулиця „Вія Дольороза” („вулиця терпінь”), якою наш Спаситель ніс свій хрест на Голготу.

I СТАЦІЯ — ІСУСА ЗАСУДЖУЮТЬ НА СМЕРТЬ

Перша стація починається на подвір'ї (“преторіум”) Пилата, літостратос, де відбувся засуд Христа. Вісім дальших стацій розміщені в різних місцях дуже вузьких вуличок в напрямі Базиліки Божого Гробу, останніх п'ять стацій знаходяться в самій Базиліці. Теперішня перша стація, — це каплиця на подвір'ї станиці палестинської поліції. Колись тут була Церква Премудрости Божої, знищена в році 614 під час нападу персів на Єрусалим. Опісля, під владою турків, тут були військові касарні і, згодом, музулманська школа.

Недалеко з відти є монастир оо. Францісканців, збудо-

ваний на тій самій скелі, де колись була фортеця Марка Антонія. У підвалі монастиря є каплиця і в ній великі, кам'яні плити римських часів, з поробленими по них пружками. Що це за пружки й лінії, що з них деякі метер довгі і пів метра широкі, колеса та квадрати? Це гри та розваги вояків під час їх вартової служби.

2-га стація: Ісус бере на себе хрест.

Біля фортеці Марка Антонія бачимо кам'яний лук, що простягається над вулицею і домами. Цей лук має назву "Екце Гомо!" — це чоловік! Тяжко збичованого Ісуса Пилат поставив перед товпою жидів і сказав: Це чоловік! А розлючені жиди заверещали: Розпни, розпни Його! На цім місці відбувся теж засуд Христа: останки дому, в якому був виданий присуд, стоять до нині.

Близько цього кам'яного лука є Базилика "Екце Гомо", яку у 1858 році жид-конвертист о. Марі Альфонс Ратісбон з Парижа. Цей священник збудував теж жіночий монастир з метою навертати жидівських дівчат на християнство. Тепер тут мешкають сестри-сіоністки (Згромадження Сіонських Пань), а що жидам не вільно мешкати в Йорданії, мананстирем авідують згадані сестри, але здебільша французького роду. Домівка в підвалі цього монастиря вимощена порисованими кам'яними плитами, що їх взято з подвіря Пилатового замку-фортеці та якими "Літостратос" був вимощений. Є теж гроби тодішніх володарів.

Сама Базилика "Це чоловік" переховує старовинні пам'ятки з часів страстей Христа, є теж ікони та мальовила з середньовіччя. Частина лука, про який ми згадували, вмурована в Базилику, решта вистає на вулицю. Недалеко монастиря є теж скит православних греків і в ньому у півницях глибока печера, — темниця, у яку вкинено було Ісуса.

3-та стація: Ісус вперше паде під хрестом.

Йдемо забудоваоними, вузькими вуличками до середини міста і на місці, де розходяться вулиці, є третя стація, — в каплиці оо. Францішканців, що її збудовано на колишній турецькій лазні-парні. Ця третя стація під опікою поляків. Каплиця гарна і змальовує Ісуса, який паде вперше під тягарем хреста. Тут теж розбитий мармуровий стовп.

4-та стація: Ісус зустрічає свою страдальну Матір.

За каплицею Третьої стації Хресної Дороги минаємо костел вірмен-католиків і ось австрійський захист — тут Четверта стація, в якій зображено сумну зустріч Пречистої Діви

Марії з Ісусом, що несе свій хрест. Стація приміщена у крипті вірменської церкви, що вся вимощена старою невізантійською мозаїкою. У мозаїці два сандали і напис

5-та стація: Симеон з Киреней.

Кілька кроків від Четвертої стації є вмурований у стіні хрестовидний камінь: Це місце, де жиди звеліли Симонові Киренейському, що вертався з поля, допомогти Ісусові нести хрест. На роздоріжжі двох вуличок нині стоїть каплиця на пам'ятку Симона, але вона майже завжди замкнена.

6-та стація: Вероніка обтирає обличчя Ісуса.

Єрусалим у часах Христа був обернений мурами: Люди входили й виходили з міста воротами, — всі мусіли менш-більш користуватися тією самою дорогою. Коли наш Спаситель двигав хрест, у Єрусалимі було дуже багато людей: одні з цікавості приглядалися цьому походові, інші тішилися, що вже врешті Ісуса вб'ють. Христос ніс Свій хрест серед юрби людей вузькими вуличками міста, на гору, яка була поза мурами міста, все вище і вище. Впарі з тим тягар хреста ставав невиносимий. Не з милосердя вони змусили Симеона нести хрест. Гора Голгофга була поза мурами міста, досить ще далеко, а тут Христос виснажений з останніх сил і жиди боялися, що Він не вийде на гору. Тепер Шоста стація є в Церкві св. Вероніки, на тому місці, де ця Свята обтерла своєю хусткою окривавлене й облите потом обличчя Божественного Спасителя. Просім Ісуса, щоб ми мали таку саму відвагу та живу віру, як св. Вероніка. Просім Господа, щоб таких Веронік було багато на цім світі та щоб вони прикладом свого життя помагали відчищувати образ Спасителя в душах ближніх.

Нерукотворений образ Пресвятого Обличчя Ісуса, — відбитка на хустині, якою св. Вероніка обтерла Його Обличчя, — до нині зберігається в Римі. Місце, де каплиця Шостої стації, належить до католиків-греків (Білих Домініканців). Впоблизу цієї каплиці є дім жиди Агасвера, так званого "вічного жиди", який не дозволив стомленому Ісусові спертися на стіну свого дому. Передання каже, що цей жид за свій гріх буде терпіти в чистилищі до другого приходу Христа.

7-ма стація: Ісус вдруге паде під тягарем хреста.

Яких 50—60 кроків далі кінчається мури міста і є роздоріжжя. Тут було відкрите поле і далі Гора Голгофга. Так було за часів Христа, бо тепер усе забудоване. Тут була Дамаська брама і на ній був прибитий вирок-присуд смерти для Христа. Тут власне наш Господь упав другий раз під тягарем хреста.

Упав, щоб нас підняти з гріхів гордості.

8-ма стація: Ісус промовляє до плачучих жінок.

Залишаємо Сьому стацію, скручуємо на полудне і приходимо на ринок. Яких 90 кроків далі на коптійським монастирі на стіні є напис “VIII” по-римськи. Вмуровано в стіну цього монастиря св. Каламбоса хрест. На цім місці втомлений та окри- вавлений Ісус чує гірке ридання ерусалимських жінок, які у пре- великому жалю та болю співчували з Ісусом та йшли за ним безраді. Ісус обернувся до них і промовив: “Дочки Єрусалим- ські, не ридайте наді мною, а радше ридайте над собою і над вашими дітьми” (Лука 23, 28).

Ми вже на Горі Голгофті. Ясно, що ця гора тепер, як така, не існує, бо на ній повно будинків. Треба йти ще кільканадцять кроків стрімкою дорогою і тут Дев'ята стація.

9-та стація: Ісус паде втретє під хрестом.

Ця стація вельми близько Базиліки Божого Гробу. Тут Ісус, знеможений і виснажений, побачивши Голгофту (лобне місце) апде втретє. І тут кінчиться Хресна Дорога муром. Треба обійти цей мур, щоб увійти до Базиліки Божого Гробу, де знаходяться чергові стації Хресної Дороги, а саме:

10-та стація: Кати здирають одіж з Ісуса.

11-та стація: Ісуса прибивають до хреста.

-2-та стація: Ісус умирає на хресті.

13-та стація: Ісуса здимають з хреста.

14-та стація: Ісуса кладуть до гробу.

Про ці стації згадано раніше, при опісі Базиліки Божого Гробу. Идучи цією Хресною Дорогою в Єрусалимі кожний паломник переживає її в думках і шукає на Святих Місцях всього того, що пов'язане з муками та стражданням нашого Спасителя. Сттації — це означені місця, на яких відбувалися прибли- зно різні події, — кажу “приблизно”, бо так пояснював нам провідник. Справді, це велика ласка йти Хресною Дорогою, освяченою потом та кров'ю Ісуса і спомини та вражіння з неї залишаються на все життя.

Гора Сіон

Хто буває в Новім Єрусалимі, той обов'язково подається на гору Сіон. На ній є той вечерник, де Ісус установив Пре- святу Тайну Євхаристії на Тайній Вечері, на ній Церква Успення Матері Божої, на ній вежа і гріб царя Давида, на ній Дух Святий зійшов на Апостолів. Тут теж є “Chamber of Martyrs” з іємнами жидів, вбитих за нацистів в різних частинах Європи З Гори Сіону гарний вид на Старий Єрусалим, Йосафатову

Долину та Оливну Гору, а на полудне чудовий вид на далекий Вифлеєм. Гора Сіон — це свята гора для всіх християн.

Місце, де Христос установив Пресв. Евхаристію

На Гору Сіон ідемо східками. День гарний, наче замовлений, тут і там ідуть групи жидівський дітей зі своїми учительками та співають пісні, яких закінчення повторяє слова “Шалом, шалом”, по нашому спокій або добрий день. Хлопчики та старші в ярмурках. Гора висока, є куди йти, але тут і там зупиняємося і робимо знімки на пам’ятку.

Горниця-кімната, де Ісус мав Тайну Вечерю з Апостолами, де відправив першу Службу Божу і доручив Апостолам робити те саме на Його спомин, знаходиться над гробом Царя Давида. Вся будівля збудована з одноцілого каменя. Біля горниці є місце, де Пречиста Діва уснула. Св. Олена наказала збудувати велику святиню, яка лучила кімнату Тайної Вечері (Вечерник) з кімнатою Успення Пречистої Діви та мала назву “Гегія Сіон” (“Матір усіх церков”), але вона довго не встоялася, — в найближчому нападі перси зовсім її знищили.

ї її перебрали у власність Отці Францишканці. В році 1551 єгиптян прогнали, але Вечерник, у якому відбулася Тайна Ве-

ЄРУСАЛИМ. Нутро гробу, в котрім, після традиції, був похований Ісус Христос. На знімці видно камінь, на котрім спочивало тіло Христа та де Ісус воскрес з гробу.

ЄРУСАЛИМ. Гора Сіон. Кімната, де Ісус Христос їв Тайну Вечерю зі своїми Учениками.

черя, дісталася в руки магомедан і вони перемінили його на свою мошею. Такий стан тривав аж до 1943 року, коли вибухла жидівсько-арабська війна і постала жидівська держава: Гора Сіон припала Ізраїлеві і жиди перебрали її у своє посідання.

Жиди не повернули Вечерника християнам. Вони впираються, що в підземеллях його є гріб царя Давида, а що Мур Плачу є на території Йорданії, жиди сходяться до гробу царя Давида і тут центр їх відправ. Щодня 100 рабінів виводять тут дивні голосіння, їх вереск і плач чути далеко. Вечерник стоїть як порожня кімната і християнам вільно зайти туди лише за дозволом ключника жиди. Ніякі відправи в ньому не дозволені і, на превеликий жаль для християнського світу, не

можна й відремонтувати цього Святого Місця.

Ввійшли ми до цієї горниці на горі кам'яними східками. Це святе й дороге для кожного віруючого місце. Маєте вражіння, коли йдете сходами, що з вами йдуть Христос і апостоли. Кімната простора, але занедбана. Стіни, з одного каменя, закінчуються вгорі луками, що сперті на круглих камінних стовпах з вибагливо різбленими капітелями. І стіни і стеля гладкі та рівні. Долівка вимощена стародавньою мозаїкою. Мабуть жила тут колись багата родина, яка радо приймала Христа та Апостолів на Пасху. Зі стелі звисає лямпада, така незугарна й недостроєна до місця, що псує вигляд та святий настрій цього поважного місця. При стіні, — підвищення з мармуру, на якому колись, за турків-магомедан, їх старший у час молитви звертався лицем до Мекки. При другій, протилежній стіні стоїть круглий, пів метра високий камінь, — на ньому, згідно з переданням, лежала й плита, на якій Христос спожив з Апостолами Тайну Вечеру. За тією плитою шукають століттями і не можуть її знайти. Вікна кімнати вельми нечисті і пригноблюють своїм виглядом. Двері кімнати виходять на малий балькон, що з нього, — як каже передання, — коли Дух Святий зійшов на Апостолів у цій кімнаті, св. Петро мав першу велику науку до зібраного народу і негайно охрестив 3,000 людей. Тут, у цій кімнаті, з'явився крізь замкнені двері Христос у день Свого воскресення і Апостолам, що тремтіли зі страху, показав Свої рани на руках та ногах. Тут тиждень пізніше знову з'явився невірному Апостолові Томі, який уже тепер був разом з Апостолами. Відспівали ми чудовий тропар "Хліб преестественний, єгоже Ангели й Архангели трепенуше видіти желяють." Справді тут частина неба, — відчувається на душі та серці.

ЦЕРКВА УСПЕННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ

До Вечерника, — кімнати, в якій Ісус відбув Тайну Вечеру, припирає Церква Успення Матери Божої. Ця святиня побудована тому 68 років, коли німецький цісар Вільгельм II у 1898 році відвідав Святу Землю, відкупив від турецького уряду площу з печерою, що в ній уснула Пречиста Діва і подарував її німецьким Отцям Бенедиктинцям з Бейрону коло Штутгарту. Ці чернці здвигнули величавий храм, що має круглу форму. Під час арабсько-жидівської війни в 1948 році святиня була пошкоджена і ще сьогодні видно на її вежі зрушення. Але отці поволі все напрувляють.

Провідник веде нас подвір'ям, що перегороджене кіль-

частим дротом, — це наче межа між жидівською та монашою власністю. Серед подвіря згадана вже святиня, біля неї монастир Бенедиктинців. Один з отців веде нас у підвалля церкви, де є кімната Успення Матері Божої.

Кімната простора, напів темна, посередині неї лежить статуя з білого мармору чи алябастру, мов жива Божа Мати. Це те місце, де вона уснула. Огороджена ця статуя трьома рядами горючих воскових свіч. Як легко тут молитися та розважувати правди про Пречисту Діву і Її чесноти! Над статуєю копула з іконами, як Ісус запрошує свою Матір до неба.

Електричного світла сюди не доводять, щоб не псувати настроїв первісних часів, коли ще жила Мати Божа. Довкола, попід стіну (церква у формі ротонди), — престоли-дари різних народів. Читаю написи внизу віттарів: Франція, Італія, Англія, Еспанія, Німеччина і т. д. Як прикро, що наш поневолений український нарід немає тут свого престолола. Адже він з давен-давна вірив в Успення Матери Божої та Її відхід з душею й тілом до неба! Жаль огортав нам серце.

Ідемо сходами нагору, до самої церкви. Вона повна краси, — і долівка і стіни вимощені дрібною кольоровою мозаїкою та з'ясовують життя Богоматери. На долівці в мозаїці вичи-

АНН КАРИМ. Церква відвідин Св. Єлисавети. Стоїмо на подвір'ї перед церквою, де на мурі є в 30 мовях пісня Матері Божої „Величає душа моя...” Між нами настоятель церкви.

туєте по-латині чесноти Пречистої. Є й кілька престолів, посвячених різним святим: Венедиктові, Вілібальдові, Трьом Мудрецям, св. Йосифові. Всі вони з різного марумуру і прикрашені щирим золотом. Ця церква чудова: при вході до неї мозаїчна Матір Божа з Дитям-Ісусом і св. Євангелія розкрити на тім місці, де написано: “Я є світло світа” і внизу цих слів: “Це Діва зачне і породить Сина, а ім’я Його буде Еммануїл.” Далі є ікони пророків: Міхея, Ісаї, Єремії, Езекиїла і інших. Доріжка прикрашена символами місяців та іменами славетних святих і пророків.

Виходимо з церкви щасливі, що могли відвідати це місце успення Матери Божої. На подвір’ї сильний запах евкаліптів, які щоправда ростуть по інших місцях Єрусалиму, але ніде не мають такого сильного аромату, як тут, біля Церкви Успення Пречистої. Справді райський запах!

ГРІБ ЦАРЯ ДАВИДА

В тім самім будинку, де Вечерник, знаходиться гріб царя Давида, що створив багато-багато псалмів, серед них і той, який знаємо напам’ять — “Помилуй мене Господи”. Цей гріб – найбільша святість жидівського народу. Ввійшли ми з провідником до малої кімнати, в якій було повно жидів на молитві, всі звернені до великого каменя майже посередині кімнати. Коло каменя стояли п’ять рабів у халатах, з прив’язаними до чола торами та вінками на головах, як кланялися і молилися оглосно. Усяке я вже видів у житті, але такого голосіння та кивання голов ще ніде. Без ритму, ярмарковий хайдер, вереск неописаний. Саркофаг царя Давида накритий шовковим фіолетним накривалом, на кількатисячелітному камені лежать якась корона, семираменний свічник, труба і малий лук.

КІМНАТА МУЧЕНИКІВ

Біля гробу царя Давида є кімната жидівських “мучеників”. Тут жиди під свій сабаш сходяться, моляться майже цілу ніч і світять сотки-тисячі свічок. В цій кімнаті вмуровані у стінах таблиці з мармуру з написами жертв гітлерівського погрому жидів. Жиди їх дуже точно реєструють. Є там списки не по імені, але тільки числами, де були такі вбивства, — читаємо ось такі місцевості: Стрий, Львів, Бучач, Косів, Надвірна і так далі. Вдодатку жиди поволі творять музей, у якому можна бачити їх, збезчещені гестапівцями, святощі, наприклад пошиті різні речі з пергаменту, на якому були списані заповіді, або мило з людей, яким люди милися та на якому були букви “RIF”, що означало “чистий жидівський товщ”.

АІН КАРІМ. Церква відвідин Св. Єлисавети. На мурі, в подвір'ї церкви знаходиться таблиця, на якій пісня Матері Божої „Величає душа моя Господа...” по-українськи.

АІН КАРІМ

П'ять миль від Єрусалиму знаходиться місцевість Аїн Карім, де народився найбільший пророк і Предтеча Христовий св. Іван Хреститель. Ідемо гарною долиною з виноградниками й оливними садами. По лівім боці Юдейські Гори. Малий дощик упав був вранці і було дуже свіжо. Виходимо з авта під гарною церквою з високою куполою, — це Храм св. Івана Хрестителя, який стоїть на тому місці, де колись був дім Захарії, батька св. Івана та священника при святині в Єрусалимі. Теперішня церква збудована на руїнах колишньої з 5 століття. В році 1721 Отці Францішканці взяли цю церкву під свою опіку і сто-п'ятдесят років пізніше її відновили.

Після молитви зійшли ми по сімох східцях з білого мармуру до печери народження цього великого святого. Печера викута у скелі, з луковатого склепіння якої висять лампади. В одну стіну печери вмурований камінь, з якого святець мав проповідувати покаяння. Камінь за кратами, щоб вірні до решти не зітерли його поцілунками. При вході до печери написане гворі півколом “Тут народився Предтеча Господа”. Поруч напис по-латині “Benedictus Dominus Deus, Israel qui visitavit et fecit.”

Вийшовши з церкви, пішли ми далі пішки, бо відповідної дороги для авта немає. Минаємо так зване Джерело Пречистої Діви, про яке традиція каже, що Мати Божа приходила сюди по воду, коли перебувала три місяці у своєї тети Єлисавети, що й мекшала зі своїм мужем Захарією вище на горі, бо мали аж дві хати. По дорозі минаємо монастир Білих Отців та цвинтар Сіонських Пань, на якому є гріб Альфонса Ратісбона, славного жидівського конвертита. Далі бачимо московську православну церкву.

ЦЕРКВА ЗУСТРІЧІ ПРЕЧИСТОЇ З ЄЛИСАВЕТОЮ

Ідемо під гору, дещо перемучені, коли нараз вдарив зливний дощ, ми підбігли під найближче дерево, — бідне воно виглядало, але бодай була якась полекша. З-під дерева мали ми добру нагоду приглянутися, як виглядає Святиня Відвідин. Високий залізний паркан — і головна брама. Насправді є дві церкви, побудована одна на одній, у честь Матери Божої та Її відвідин у св. Єлисавети, коли довідалася, що стане матір'ю. На фронтівій стіні церкви гарні мозаїчні ікони змальовують, як Пречиста вибралася з Назарету до Аїн Карім, щоб відвідати св. Єлисавету. Коли Єлисавета побачила Пречисту Марію, то сказала: “Звідки це мені, що Мати Господа мого приходить до мене” . . . А Марія відповіла: “Величить душа моя Господа і радіє мій дух у Бозі, Спасі моїм” . . . На подвір'ю проти церкви на великій стіні, яка наче відгороджує це місце від інших домів, є на мармурових плитах ця молитва у понад 30 різних мовах, між іншим і в нашій мові.

Церква єз жовтого каменя і має, як уже згадано, два поверхи, побудовані за плянами італійського архitekта Антона Баргузі; в долішній є старовинна систерна і в ніші є вижолоблений камінь, де згідно з переданням, Єлисавета сховала була Івана перед римськими вояками, коли була різня немовлят. В горішній частині є гарна церква, в якій на стінах ікони змальовують працю та обов'язки Захарії як священика. З цієї горішньої церкви ведуть двері в малий садок, де кілька овочевих дерев та білі і червоні бегонії обгороджені гарними зеленими кипарисами. Звідси видно внизу сліди доріжки, якою ходив св. Іван на пустиню.

Аїн Карім, — мала місцевість, має біля 2,000 населення, з чого 350 католиків. Околиця знана з того, що тут колись перебував Самсон, силач-великан. В цій околиці жиди в битві з филистинцями втратили кивот Завіту.

НАЗАРЕТ. Загальний вид на місто.

В ДОРОЗІ З ЄРУСАЛИМУ ДО ГАЙФИ

П'ятниця 8 жовтня 1965. Ранок сонішний і погідний. Наш шофер та провідник повезуть нас, прочан, на провінцію: На північний захід до Гайфи, портового міста над Середземним морем. Забираємо свої валізки з "Кінгс Хотелю". Минаємо за містом великий смітник, у якому відпадки цегли та каміння, повно бруду та всякої нечисті, — тут гробівець царя Ірода, що переслідував Ісуса Христа. Тепер до цього місця каналом спливає всякий бруд.

З жалем покидаємо Єрусалим, такий дорогий усім християнам; на думку приходять цитат з св. Письма, — з псалому 137, стих 5-7: "Коли забуду тебе, Єрусалиме, нехай праву руку мою відніме в мене! Хехай присохне язик мій до гортані, коли не згадаю тебе."

По дорозі зустрічаємо загосподарені поля, оливні плянтації і сади, а де на горбоватих землях каміння, диво над дивами: Позасалжувані мільйони дерев. Провідник каже нам, що кожного року хлопці з кіббуців (державних шкіл) насаджують 6 мільйонів різної деревни, — сосон, кипарисів, тополь, ясенів, берестів, — у пам'ять стільки ж погиблих в гітлерівських погромах жидів.

Місяцями ми їхали попри границю між Йорданією та Ізраїлем. Видно велику різницю — на жидівській частині навод-

нення, зелень і квітуча земля, а на арабській частині нічого — піски, суш, ні пташини, ні тварини. Жиди сильно загосподарились — капітал з цілого світу пливе до Ізраїля. Ми в Канаді звикли бачити жидів виключно на бизнесових становищах, — тут, в Ізраїлі, ви їх бачите всюди при праці, навіть при тяжкій, жінки і діти працюють обсмалені та брудні, скажімо, при дорогах, в гаражах, — але у своїй вільній державі. Минаємо їх і різні думки снуються. Якесь мала кольонія в Африці, має 300,000 населення, або й ні — і вже стає свобідною, незалежною державою, а ми, 40-мільйонний український на́рід, не маємо свого даху над головою і чужинець поневолює нас, століттями б'є по голові. Боже, мій Боже! . .

Ось ми вже минаємо Льод (Лідду). Тут св. Петро воскресив місцеву жінку Тавиту, повну добрих вчинків та милостині, яка шила для церковних громад одіжу та білизну (Діянія Ап. IX). Лідда знана ще й з того, що тут св. Петро уздоровив хворого, який лежав 8 літ у тяжкій недузї: “Єнеу, оздоровляє тебе Ісус Христос, встань”, — сказав Апостол і той негайно встав. Тут теж відбувся в 415 році Собор Єпископів, що ліквідував ересь Пелагія і тут народився св. Юрій, якого на приказ Діоклеціяна замучено в 304 році в Нікодимії. Мощі його спочивають у Лідді.

Наше авто доїздить до Рамлі, — селища на місці давньої Ариматеї, з якої походили Йосиф і Никодим, що плащаницею обвили тіло Ісусове.

Що тільки не діялося, скільки крові поплило в цій околиці. Тут англійський король Ришард Львине Серце проймав страхом турецьке військо; тут і Наполеон стояв з військом; тут мало що не загинув у великій битві пусалимський Король Болдуїн.

Тепер Рамля — гарне й модерне містечко з широкими вулицями та добрими крамницями. Тут уперше в Ізраїлі замовили ми морожене (айскрем) різного коліру. Була гаряч і ми дещо себе відсвіжили.

По дорозі говорили ми про різне. Наш провідник був справжній шовініст і постійно настоював на своєму. В його голову чомусь не вміщувалося мое твердження, що жид, який приймає християнство, і далі залишається жидом з національності, бо й мусить належати до якоїсь. Наш провідник Адам не міг цього розуміти і не хотів з цим погодитися. Його засада: Такий перестає бути жидом. У дискусії ми навскоро час і ми заїхали до Гайфи та й заночували тут у готелі “Зайон”.

ГАЙФА

Це велике місто на побережжі Середземного моря і водночас модерний та найбільший центр машино-будівельної промисловости в Ізраїлі. Гайфа є головним і найбільшим жидівським портом, околиця його гарна, місто має пляжі, море і недалеко гору Кармель. Сама назва Гайфа походить від двох єврейських лсів *Hof* і *Yafe*, що по нашому означає “гарне побережжя”, і цієї назви вживали вже з початком 3-ого століття. Пізніше, у середніх віках, християни-прочани назвати це місто *Caiphas*, ніби ця назва походила від Каяфи і навіть думали, що саме він оснував його. Коли Римляни забрали Палестину і разом з ними мешкали тут теж греки, цю назву вимовляли і Гайфа і Кайфа, — кожний чужинець по своєму.

За рабів це місто було важливе і славне аж до приходу хрестоносців, бо у висліді воєнних хуртовин його знищено до тла 1100 року. Коли турки пізніше завоювали Гайфу, місто і далі залишилося незамітним. Так було майже до 20 століття і щойно англійці, діставши мандат над Палестиною після Першої світової війни, почали відреставровувати цей порт. А від заснування Ізраїля 1948 року Гайфа стала наче брамою для імпорту та експорту жидівської держави, — найбільшим портом у північній Ізраїлі.

Гайфа має яких 200,000 населення, з того 7,000 християн і магомедан. В Гайфі є теж світовий осідок нового віровизнання — багаїв; їх в Ізраїлі коло 200, здебільша персів, і для них Гайфа — святе місто. Святиня цих багаїв має велику золоту копулу-баню, яку видно на все місто, біля святині є так звані перські городи, — чудові, розкішні. В тій святині похований теж основник цієї нової секти, який був заморований.

ГОРА КАРМЕЛЬ

Над містом домінує гора Кармель, яка купається весь рік у зелені, здебільша з сосон, кипарисів та так званих дерев св. Івана, на яких росте “хліб св. Івана” і ним мав кормитися цей пророк у пустині. З гори вид на море чудовий, у гарний день видно далеко на півночі побережжя Ливану. Дорога до монастиря Кармелітів, заснованого св. Брокардом у 1212 році, веде лісом. Св. Ілля є покровителем обителі. Вхід до монастиря широкий, вимощений кам'яними плитами. Над входом до монастиря вирізьблений на мармуровій стіні напис: “Я ревний для Бога і ці слова є споєні мечем.”

Манастир збудований з сірого каменя, внутрі його стіни

і долівка вимощені мармуровими плитами. Над головним престолом у церкві, змученій з монастирем є чудова статуя Матери Божої з Дитям-Ісусом. Кажу, ця статуя чудесна: Мати Божа в золотій короні немов жива, таке свіже й миле Ї обличчя! Церква має назву "Наша люба Пані з Кармель", статуя znana як "Notre Dame de Mont Carmel". Під головним престолом в церкві є печера Іллі і його учнів, тут теж гарна статуя святого, якого якого щиро почитають не лиш християни, але й жида. Для останніх це місце одне з найсвятіших. Нам казали, що хто хворий на нерви і перебуде в тій печері кілька днів, виходить з неї здоровий. У свій час монастир був теж шпиталем для армії Наполеона Бонапартого у війні з турками в 1799 році і перед монастирем ю пам'ятник у шану поляглих у цій війні французів. Чин Камелітів заснував в 1212 році св. Брокард, але згодом

НАЗАРЕТ. Каплиця Благовіщення.

сарацени знищили його. В році 1630 прибув на гору Кармель еспанець о. Просперо і чин віджив знову, але коли Бонапарте забрався з Палестини, то знову все було знищене. Щойно в 1827 році монастир відбудований і в тогочасному менш-більш вигляді стоїть він по сьогодні.

НАЗАРЕТ

По гарній асфальтовій дорозі їдете добре і ми, оглянувши гору Кармель, негайно виїхали на північ до Назарету, столиці Галилеї. Тут жила Пресята Діва зі своїми батьками і тут відбулося Благовіщення. Це і є те містечко, про яке співаємо часто пісню “Назарете, любий цвіте” . . .

За часів Христа Назарет був не надто відомий. У ньому мешкали спершу погани і щойно згодом жиди почали кольонізувати цю місцевість. Звідти й походить переказ, що Йосиф і Марія перенеслися з Вифлеєму до Назарету, щоб знайти кращу можливість прожитку. Але містом погорджували і тимти читаємо у св. Письмі: “Що може бути добре з Назарету?”

Дві години їзди і ми біля Назарету. Видно напис “Назарет-Тиберіоз”. Ось і місто: Обабіч дороги добрі поля, винниці, оливні сади і вершті бульвард з великими бегоніями. Чудовий в'їзд. Старовинне місто в долині і доми його ніби причеплені до збіч гори. Вулицькі вузькі, не надто чисті. Наш провідник повіз нас з місця до Отців Францішканів, які завідують печерою,

НАЗАРЕТ. Печера Св. Родини. Місце, де мала жити Св. Родина.

що в ній Архангел Гавриїл з'явився Марії; ті самі отці обслуговують Церкву св. Йосифа. Вони теж будують нову велику Базиліку св. Благовіщення, яка майже докінчена. Вона буде над печерою Благовіщення Матери Божої, коштуватиме 10 мільйонів доларів і буде найбільшою та найкращою на Середньому Сході. Базиліка зможе помістити 7,000 осіб.

ПЕЧЕРА БЛАГОВІЩЕННЯ — ДІМ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ

Ідемо сходами вниз, де у глибині скелі викута печера. Над нами будова величавої базиліки в повному русі. Сходи кам'яні, але й сильно витерті: мільйони паломників відвідували вже це святе місце.

Першу кімнату звать Каплицею Архангела Гавриїла. У ній два престоли, — правий присвячений св. Йоакимові, лівий Архангелові Гавриїлові. Звідси йде малий коридор з луковим склепінням до другої кімнати, в якій Архангел благовістив Пречистій Діві Марії, коли вона була заглиблена в молитві. Нині стоїть на тому місці під стіною престіл і на ньому служать священники-прочани з цілого світу Служби Божі. Місце, ед стояв Архангел Гавриїл, закрите мармуровим стовпом, щоб недостойна людська нога не станула на ньому. Тут наче чуєте слова Архангела: “Радуйся благодатна, Господь з Тобою, благословенна Ти між женами” . . . “Не бійся Маріє” . . . “Ти зачнеш і народиш Сина, якому ім'я буде Ісус. Він буде великий і Сином Всевишнього.” Немов чуємо ті слова і ми в кімнаті і чуємо відповідь Пресвятої Диви: “Це слуга Господня, нехай буде по Твому слову.”

Престіл Благовіщення з чистого мармуру і під ним на дблівці на плиті напис: “*Nic verbum caro factum est*”, що по нашому означає: Тут Слово сталося Тілом”.

В цій Каплиці Благовіщення, таки проти престола, є на стіні серед інших теж український напис на мармуровій плиті, що каже:

“Пречиста Діво (гарний тризуб), Мати нашого краю
Вимоли у Сина Свого одність і волю
для українського народу.

**УКРАЇНЦІ-ЖОВНІРИ, В ДОРОЗІ ДО БАТЬКІЩИНИ.
СРУСАЛИМ І. ХІ. 1943**

Вже від початку християнства печера, в якій жила Пречиста Богородиця зі своїми батьками, була у великому почитанні. Перша святиня над тим місцем була збудована в 4-тому столітті заходами наверненого жида з Тиверїяди графа Йосифа і її руїни

стоять до нині побіч теперішньої, що в будові. Вартісніші останки цієї першої святині, як от мозаїки, знаходяться в музею Отців Францисканців у монастирі і їх можна оглядати. В часі хрестоносців цієї першої святині вже не було, вона була знищена. На тому самому місці здвигнено велику базиліку в 1263 році. Турецький султан Бібарс зрівняв її з землею.

Від того часу роками ішла боротьба за відзискання того святого місця. В 1620 році віддано цей терен Отцям Францисканцям. Але без дозволу турецького правління не можна було будувати ніякої християнської святині. Проте існувало звичаєве право, що будинок здвигнений крадькома (хоч без дозволу) не міг бути знищений. Оповідали нам Отці Францисканці, що в році 1730 їх ігумен у Назареті і турецький губернатор Палестини жили по приятельськи. Коли цей губернатор вибирався на прощу до Мекки, він закликав ігумена і сказав йому, що виїздить і не буде його довший час у Палестині. Ігумен зрозумів у чому справа і зараз таки взявся будувати святиню в Назареті над печерою Благовіщення, яка до 6 місяців була скінчена. Той храм стояв аж до недавна, коли його розібрали і на тім місці тепер будують величаву базиліку. Цю теперішню святиню фінансують усі народи світу, щоб так бути учасниками цього великого монументу в честь Благовіщення Пречистої Диви Марії. Кілька кроків від печери Благовіщення, припираючи до манасгиря Отців Францисканців, є Церква св. Йосифа з 1908 року. Вона світла і простора, запрестольна ікона змальовує Святу Родину. З церкви йдуть сходи у підземелля, де мешкала Свята Родина. Це майже порожня печера, бачите місце, де горів каганець і малий отвір на дим, коли запалювали вогонь. Посередині цієї кімнати великий камінь на долівці, що й був столом для Святої Родини. Колись був він вищий, але впродовж віків паломники відбивали з нього шматочки на пам'ятку — і тепер цей камінь малий з вигляду. Далі, де була столярня, тепер гарна каплиця і запрестольна ікона представляє св. Йосифа та Ісуса при праці.

Є в Назареті також Церква Синагога і вона належить до греко-католиків, мелхітів. Тут Наш Спаситель навчав жидів: "Всі дивувалися та подивляли Його мудрість", — читаємо Євангелію (Марко, 6:2-6), що Ісус, вернувшись з Капернауму, аступив у суботний день до цієї божниці на молитву, прочитав зібраним уступ із св. Письма пророка Ісаї: "Дух Господній на мені, бо намазав мене благовістити вбогим, зціляти розбитих

серцем, проповідувати полоненим визволення і незрячим прозріння, випустити на волю замучених, проповідувати рік Господнього змилювання.” Опісля Ісус, згонувши книгу, сів і почав говорити до присутних жидів в цій синагозі: “Сьогодні справдилося це питання у ваших очах.” Почали жиди між собою обурюватись: Хіба це не Йосипів син? Зависть охопила їх і “вставши, вигнали Його та вивели на високу гору і хотіли Його скинути з неї, але Він пройшов по при них і не пізнали Його.” На тім місці стоїть Церква Страху, бо Пречиста боялася, що Ісуса скинуть у пропасть. Ця гора є на краю Назарету.

В Назареті теж є церква з назвою Трапеза Христа. Вона маленька і має посередні великий круглий камінь та за каменем престіл. Згідно з переданням Ісус після Свого воскресення мав на цім камені споживати страву з апостолами. Церква сягає 1861 року і завідують нею теж Отці Францісканці.

На краю Назарету, з західної сторони та дещо на горі, є гарна й велика Базиліка Ісуса Юнака. Ця церква є під опікою Отців Салезіян, які теж ведуть недавно збудовану школу і мають у ній більш як 200 хлопців арабів. Церква Ісуса Юнака є з одноцілого каміння, в бічній її крипті похований великий приятелів Отців Салезіян та фундатор церкви.

Та вернімся щераз до Церкви св. Йосифа. Біля неї, таки на подвірї, є статуя Матери Божої та св. Йосифа. Вона огорожена і довкола неї гарний квітник. Нам казали, що тут, у тіні дерев, Свята Родина часто сиділа в час молитви. Ісус 30 років перебував у Назареті.

На краю Назарету є одиноке джерело, звідки всі беруть черпають воду. Звуть це джерело Криниця Марії, бо звідти і Пречиста Діва брала воду. Ця Криниця вимощена мармуровими плитами і доступ до неї вигідний, бо це місце на розі вулиць.

Місто Назарет має коло 26,000 населення, з чого 18,000 християн і 8,000 мусулман. Католиків є коло 7,000, це латиники і мароніти (араби-католики). Серед арабів-мусулман поважна кількість комуністів і ці мають кілька своїх червоних послів у жидівському соймі. Посадник міста не комуніст. Біднота та матеріальна нужда є причиною комунізму, пропаганда з Москви поширюється. Назарет перенаселений, а робіт у ньому немає. Вулиці вузькі, скрізь чути вереск.

КАНА ГАЛИЛЕЙСЬКА

Дорога до Кани Галилейської веде крізь урожайні поля та зокрема великі лани пшениці. Це тудою у свій час переходив Ісус з апостолами й апостоли, зголоднілі, зривали колоски

КАНА ГАЛИЛЕЙСЬКА. Церква на пам'ятку чуда, яке Ісус Христос зробив на весільній гостині. В загорожі у церкві — збірник-збан на воду, на подоби тих, з котрих черпали воду під час чуда, котре зробив Христос.

пшениці, теребили та їли зерно. Кана Галилейська, — оселя, в якій Христос зробив перше чудо, перемінивши воду у вино в часі весілля. Сьогодні в ній яких 2.000 мешканців, здебільша магомедан. Дітей не бракує. Стара грецька церква, що майже при дорозі і збудована із спеціального виробу цегли — унікат. На її стінах, розмальованих 1849 року, змальоване чудо Ісуса. Храмом опікуються Отці Францисканці і збудований він на тому самому місці, де колись був дім весільної родини і де Христос зробив чудо. В лівій захристії є частина кам'яної долівки з колишнього весільного дому, у правій — великий збірник, мабуть колись повний води, звідки й черпали її для першого Христового чуда. Перед престолом, в окремій огорожі, є й великий збан, з якого, можливо, подавали колись вино гостям. Церква збудована в 4-тому столітті, бо так каже напис на мозаїчній долівці перед порогом. В сусідньому монастирі можна дістати добре вино.

Тут, у Кані, народився Апостол Вартоломей. У містечку на загал страшна біднота, араби мешкають у ліп'янках.

Оглянувши Кану, ми виїхали в сторону Генезаретського (Тиверіядського) озера. Минаємо гору, на якій в році 1187

Гаттін переміг хрестоносців, змасакувавши 20,000 і стільки ж їх взяв у полон.

Ідемо менш-більш тією самою дорогою, якою проходив Ісус з апостолами.

МАГДАЛЯ

Лежить у руїнах над самою долиною біля Генезаретського озера. Теперішня назва Еель-Меджель. Звідси походила св. Марія Магдалина, що з неї Ісус вигнав 7 бісів; вона була велика і то явна грішниця, але, впавши до стіп Ісуса, просила прощення, навернулася і ніколи не перестала покутувати за свої вчинки. Від Магдали ми взяли дорогу до Табгга.

ТАБГГА

Є тут старовинна Церква Помноження Хлібів і Риб. В церкві на долівці за престолом є мозаїка і на ній кошик з хлібом та обабіч кошика риби. Поруч грецький напис каже, що на цім місці в 6-ому столітті була церква на спогад Патріярха Мар-тірія. Вся долівка церкви вкрита чудовою мозаїкою рослин та птиць.

Ця церква побудована на місці, де Ісус накормив п'ять тисяч народу, крім жінок та дітей, п'ятьма хлібами та двома цє чудесне накормлення відбулося.

ІЗРАІЛЬ. Кесарія, в якій мешкали римські намісники. На знімці останки палати. Від ліва чергою: о. Овчарик, о. Ігор і о. Фик.

ИОРДАНИЯ. ВИФЛЕЕМ. Стоїмо перед входом до церкви на „полі пастухів”, збудованої фундами з Канади.

В ДОРОЗІ ДО ВИФЛЕЕМУ

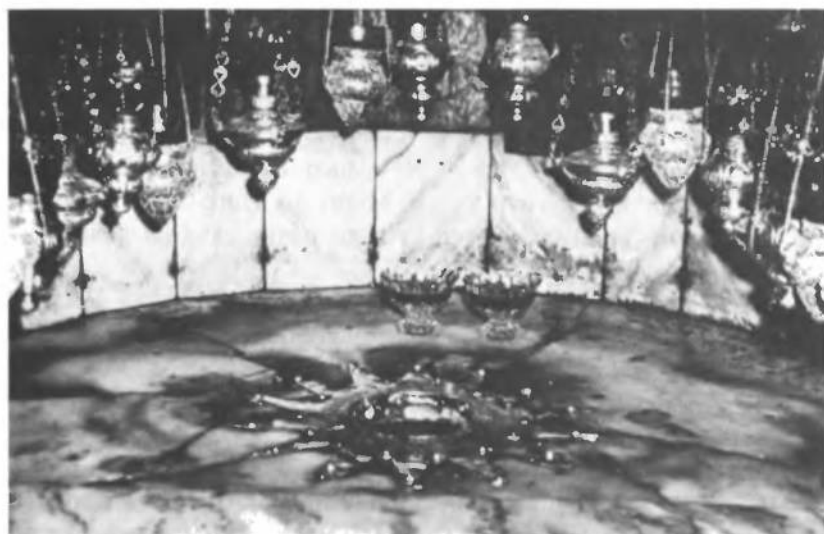
Вифлеєме, Вифлеєме! Скільки то разів ми очікували свяговечірної зірки! Скільки колядували про те місце, де народився Володар Всесвіту! Скільки разів говорили ми про те місто, де зійшов з неба у виді малої Дитини сам Господь! У таких думках ми виїхали крізь Дамаську браму та попри Гетсеманію в напрямі на полудень і з радості, що їдемо до Вифлеєму, стоять нам сльози в очах: Вифлеєме. Вифлеєме, чому ти такий?

Ізда наша веде численними закрутами крізь Юдейську пустиню. По боках кам'янистий терен, тут і там карликуваті оливні дерева. Асфальтова дорога гарна, рівна й вигідна. Кажали нам, що за турків була така погана, що все на ній ламалося. Ця дорога до Вифлеєму загадує багато біблійних історій.

ЙОРДАНИЯ. ВИФЛЕЕМ. Стоїмо при вході до Базиліки Народження Христа. Зліва чергою: о. Фик, о. Овчарик, о. Ігор і о. Панчишин.

Сюдою і по цій дорозі, ішли св. Йосиф і Марія, коли на приказ царя Августа спішили зареєструватися в місті своїх бо в тій оселі народився був і цар Давид.

ЙОРДАНИЯ. ВИФЛЕЕМ. Базиліка Різдва Христового. В ній каплиця на місці (знімка), де мав народитися Христос.

ИОРДАНИЯ. ВИФЛИЄМ. Церква Різдва Христового. Стоїмо на місці, де був вертеп Ісуса Христа. Зліва чергою: о. Антін, о. Григорій, о. Володимир і о. Ігор.

Цією дорогою до Вифлеєму спішили також три царі зі Сходу, щоб віддати поклін новонародженому Христові. Оповідає нам провідник про криницю, яку минаємо — це криниця Трьох Царів: Тут вони напували своїх верблюдів, коли виїхали з Єрусалиму від царя Ірода, і саме тут зізвезда з'явилася їм знову. Ці царі спішили до малого Ісуса, думаючи, яке це буде велике щастя! Ми щасливіші від них: Маємо кожний день живого Ісуса в нашій церкві. Три царі чулися й щасливі, що могли своїми устами диткнутись раз у житті до Його святих ніжок: Ми ж можемо приймати Ісуса стільки разів, скільки хочемо — і то у свому серці.

Наше авто спішить на полудне, до того місця, де Господь лежав в яслах та де ангели і пастирі вітали Його . . . Наші серця б'ються скоріше, ось незадовго! . . . Ідемо й тією дорогою, якою на приказ царя Ірода пішло військо, щоб дітей-хлопчиків вигубити у Вифлеємі.

Ось на ліво виринає Манастир св. Ісллі. Тут нам показували місце, де спочивав той пророк, втікаючи перед царицею Єзавелею. Тут лагідна гора Сіон і з неї маємо гарний вид на Єрусалим. Від часу, коли Єрусалим поділено, давна дорога

BETHLEHEM

Olive Wood and
Flowers from Bethlehem

ИОРДАНИЯ. ВИФЛЕЕМ. Купили ми образки, як на знімці, зі справжніми квітами та оливним деревом з Вифлеему і роздали своїм парафіянам на пам'ятку.

замкнена й араби були змушені побудувати іншу. Біля манастирської церкви є кордон між Ізраїлем і Йорданією, — бачили ми колючі дроти. Колись давно дорога вела з гори Сіону (вежі Давида) просто на полудне до Вифлеєму. З гори Сіону видно внизу Вифлеєм.

Наша таксівка стає на роздоріжжі, — одна дорога йде до Гебруну, друга до Вифлеєму. Проти нас гріб Рахилі, старовинна кам'яна будова. Що це за Рахилія? Це була жінка патріярха Якова, мати Йосифа. Тут, у дорозі до Вифлеєму, вона породила сина свого Венямина й сама померла. Яків поставив на гробі великий, стовп, який стоїть до сьогодні, опісля покрито гріб кам'яним гробівцем. Біля нього є занедбаний садок та кілька інших, теж занедбаних гробів.

Що ближче до Вифлеєму, то й краща околиця. Темно-зелені кипариси, городи, сади оливок, гранатів, фіг та виноградники. Поля врожайні, тут і там на полонинах череди овець. Минаємо місце, де до 1645 року було велике дерево, що під ним спочивала Пречиста Діва в дорозі до Єрусалиму. Трохи далі є "Горохове Поле", все покрите камінчиками у виді гороху. Оповідують, що якось раз сів чоловік горох, надійшов Христос і спитав його, що він сіє. Цей відповів: Каміння! А Христос

ІЗРАЇЛЬ. Вхід до церкви Примау Св. Петра. Від ліва чергою: о. Овчарик, о. Панчишин, о. Ігор і о. Фик. Над брамою-входом напис по латині: „Паси мої вівці. . .”

у відповідь: То й каміння будеш збирати! І так сталося.

Ідемо далі і ось проти нас Вифлеєм, — невеличке місто, розложене на збочах двох лагідних горбків. Оливні городи підходять аж під край міста. Видно вежі церков та святинь. В'їздимо в середину міста. Вулички вузькі і звідусіль обступають нас мешканці, втішні, що прочани прибули поклонитись на місці, де Народився Спаситель.

ВИФЛЕЄМ

Історія Вифлеєму є дуже цікава й багата. У Вифлеємі народився цар Давид, Йонатан, Рута, Ісая та інші. В 1101 році, під час хрестоносних походів, Готфрид з Буйону здобув Вифлеєм і Бальдвін I був коронований тут на християнського короля Святої Землі.

Сучасний Вифлеєм має около 20,000 населення, в більшості християнського: яких 8 тисяч католиків, решта магомедани та інші віровизнання. Жидів нема, бо місто лежить на території Йорданії. В місті є кілька робітень, що роблять з оливного дерева, з чорного каменя та з перел медалики, хрестики, вервиці та інші девоціоналії. Населення гостить подорожних, продає їм ці набожні речі.

Найбільша святиня у Вифлеємі це Базилика Різдва Хри-

ІЗРАЇЛЬ. Церква Примагу Св. Йєгра. На скелі знимка Папи Павла VI, що був у тій церкві та цілував камінь. З ліва чергою: наш провідник у церкві, о. Овчарик, о. Панчишин, о. Фик і о. Ігор.

ІЗРАІЛЬ. Церква Примату Святого Петра.

стового. Вона панує над містом, що мов твердиня, оточене з трьох боків високими мурами: з півночі французьким монастирем, далі мурами вірменського монастиря та великою Базилікою, виглядом цитаделі, збудованої над печерою, що в ній народився Син Божий. Ця Базиліка — мабуть найстарша церква у світі. Здвинула цю святиню св. Олена у 326 році на тім місці, де Христос народився. Печера для тварин, у якій заночували св. Йосиф і Марія та де прийшов на світ Спаитель, стала більш почитаним місцем, як усі царські палати на світі.

А тепер дещо з історії місця народження Христа. 50 років після вознесення Ісуса цар Адріян приказав це місце засипати землею і засадити деревами, та збудував на ньому святиню в честь поганського божка Адоная. Так мав бути раз на завжди затертий слід та пам'ять про святу печеру. Але, не зважаючи на те та на страшні переслідування, християни добре пам'ятали про це місце і коли християнство дістало свободу у 316 році, мати царя Константина, св. Олена, легко довідалася про все. Константин відкопує те, що його попередники позасипували і заходом св. Олени до 10 років побудовано на тім місці велику церкву. Коли перси напали на Вифлеєм, вони не знищили цієї величагої святині, бо на її стінах були гарні малюнки трьох царів у перських одягах, які прибули до малого Ісуса з дарами. В 12-ому столітті церква була відреставрована хрестоносцями

ІЗРАЇЛЬ. Гарний вид на церкву Блаженств над Галилейським озером.

ІЗРАЇЛЬ. Прегарний вид на гору Тавор, на якій стоять великий монастир і Базиліка Преображення Господа Нашого Ісуса Христа.

ІЗРАЇЛЬ. Гора Тавор. Зовнішній вид на Базиліку Преображення ГНІХриста.

і католики завідували нею до половини 18-го століття. В році 1757 православні греки підкупили турецький уряд і перебрали Базиліку Різдва Христового у свої руки. Католики добудували годі з північної частини Церкву св. Катерини, яка притикає до стіни Базиліки, а згодом Отці Францисканці дістали право бодай до печери, що знаходиться під престолом старої Базиліки.

А тепер щодо самої Базиліки. Велике подвір'я церкви вкрите кам'яними плитами з різних держав. Збудована вона в романському -тілі. Вхід до святині дуже низький і вузький, треба сильно схилитися. Провідник пояснює, що колись вхід був крізь високий портал, зариси якого видно у стіні. Замуровано ці великі вхідні двері, бо свого часу бедуїни та сарацини в'їздили

ЄРУСАЛИМ. Погляд на крипту в церкві Успення Матері Божої.

кіньми у Божий храм, зневажали його, навіть били християн на молитві. Коли замуровано? Мабуть за часів Наполеона Бонапартото. Коли Французька Імперія розширялася, Наполеон з військом загнався був аж до Святої Землі. Прибув у ній і до Вифлеєму, але замість поклонитись на місці народження Ісуса, він, — гордий, що підбив стільки світу, — хотів на коні в'їхати до цієї святині. Якась невидима сила стримала кона при вході й Наполеон, засоромлений, завернув. Історія ж каже, що він від того часу почав програвати на різних фронтах, а сибірська зима остаточно зламала його армію. Мешканці Вифлеєму замурували вхід так, щоб ніхто більш не відважився зневажувати цей храм. Тепер отвір низький, треба дуже схилитися, щоб увійти.

Коли перейдете крізь отвір, зараз за ним є широкий притвор з великими дверима. Внутрі Базилика поділена чотирьома рядами коьон з зеленого мarmору на п'ять нав. Всіх коьон є 48, кожний ряд має їх 12. Розмір Базилики 57×26 метрів. Гарні різьби прикрашують стелю, стіни в долішній половині криті білим мarmуром. В горішній частині стін можна бачити сліди старовинної мозаїки, ще з 4-го століття. Окрема мозаїка в золоті з'ясовує резолюції великих Соборів, як от Синод у Константинополі 381 року, що на ньому осуджено ересі Македонія Пневматомаха (виступав проти св. Духа) і Аполінарія (перечив людську природу Ісуса) та встійнено правду, що Дух Святий походить і від кільканадцять павуків-світил на шнурах. Коло престола у святині постійно є сторожа, вона наглядає над усім.

Туреччина

Зі столиці Греції, Атен, пізно по полудні грецький літак віз нас до Туреччини. Ціллю для нас не була Анкара, столиця, але найбільше місто Туреччини, Істанбул. З Атен до Істанбулу є коло 700 повітряних миль, ідемо яких дві години. Приїздимо до Істанбулу вже за темна.

На літаку всякі думки насуваються на мою голову. Ідемо до турків, бо ж вони, разом з татарами, були найстрашнішими ворогами України. На сторінках нашої історії вони записалися дуже сумною славою, як півдикий нарід з Азії, визнавці віри ісламу, що вірили в Аллаха, мали пророка Могамеда. Себе звали музулманами, ставили мошеї-мечети, на вершку яких був півмісяць, своїх володарів звали султанами, яким до помочі були веризи-міністри й баші (беї)-урядовці.

Безпощадний той нарід ті турки, — думав я далі про них і пригадую, як ми про них вчилися в гімназії чи на університеті. Скільки вони нанесли горя й нещастя нашому народові! Нападали на наші землі, палили наші міста й села, забирали людей в ясир-полон, мучили на своїх кораблях-гадєрах на Чорному Морі, де прив'язували їх до важких весел й бідні невольники мусіли гребти цілими днями, знущані, биті без милосердя... Нагадалися яничари — християнські діти, що їх турки брали до своїх шкіл та виховували з малих у музулманській вірі... Нагадалися наші славні запорожці, що боролися з тими страшними ворогами України... Нагадалася пісня про князя Дмитра Вишневецького, прозваного народом Байдою, основника Січі, що його турки мучили в страшний спосіб, зависивши на високій вежі ребром на гак... Нагадалася Маруся Богуславка, що визволяла Запорожців з неволі... Нагадувалося все. І чомусь не дуже то з великим розмахом я рвався до Туреччини. Однак ми їхали — маємо бути в Патріярха і побачити незаступиму й однуку тільки у світі св. Софію.

Летунський майдан є яких 11 миль від Істанбулу. Як звичайно, зустрічає нас наш проводир, що говорить по-англійськи. Завозять нас до гостинниці, що зветься Диван.

Туреччина має тепер більш 28 мільйонів людей, це не дикуни-кочовики з 15—16 століття; тепер це модерна держава — живуть у ній, крім турків, греки, білорусини й інші.

Географіне положення Туреччини замітне тим, що менша

ІСТАНБУЛ. Головний вхід до палати Патріярха Атанаґораса

частина її лежить в Європі (граничить з Грецією й Болгарією), більша в Малій Азії, або за іменем старовинним — Анатолії. На полудневий схід від цієї території є море Мармара, получене з морем Егейським славними Дарданелями, а на північний схід з Чорним Морем і Босфором. Сусідами властивої Туреччини на північ є Україна, на схід Іран, на полудне Ірак і Сирія.

Землі теперішньої Туреччини мають поверх 7,000-літню історію. Як каже вона нам, великі армії людські, перські й Александра Великого маршували по ній. Гордий висказ Юлія Цезаря "Я прийшов, я побачив, я завоював", впав близько Анкари. Св. Павло народився в Тарзі на побережжі Середземного моря і вчив в амфітеатрі, що ще й до нині існує між руїнами міста Ефезу над Егейським Морем. Селдук-турки володіли Анатолією 200 років, аж доки Осман не започаткував могутньої Оттаманської імперії, яка стала нидіти при кінці 19 століття й зовсім згинула після Першої світової війни, коли Кемаль Ататурк, основник модерної Туреччини, оснував республіку і став її першим президентом. Нині всі турки, що відвідують столицю Анкару, вважають за свій обов'язок відвідати на горбку Разетепе мавзолей-гробницю Ататурка.

Анкара є адміністраційною столицею Туреччини, однак індустріяльним, торговельним і соціальним центром її є Істанбул. Це колишній Константинополь, старовинна Бізанціум,

нині більш одно-мільйонове місто. Константинополь, оснований і названий іменем Константина Великого, колись центр Візантійської Імперії, лежить при самому початку Босфору і простягається на поближких побережжях Мармарського моря та заливу Золотого Рогу. Місто фактично розложилося на двох континентах: мости понад заливом лучать дві європейські дільниці — Старий Істанбул і Бейоглю — з дільницями Кадікой, Гейдарпаса і Ускудар на азійському боці.

Істанбул — це велике місто, повне історичних будинків, з яких чимало є прекрасними взорами візантійської архітектури й мистецтва. На першому місці серед них є чудова Базилика св. Софії з 6-го століття, що її ми оглядали дуже докладно і про яку більше згодом. Далі є палата Султана, водопроводи, старі візантійські мури, дуже гарна Церква св. Ірини й Великий Базар, який містить у собі, під одним дахом, коло 3,000 (так, три тисячі) крамниць. Куди тільки не повернешся в Істанбулі, на кожному місці побачиш мінарети, — стрункі високі вежі на чотирох рогах мошеїв, які мають по два або три балькони і з цих несуться п'ять разів на день заклики до молитви — окличників, що називаються муеззіни. Не дивно, що й Істанбул носить назву "Міста 500 мошеїв". Не раз і не два ми під час своєї подорожі не могли спати, бо як день так ніч ті дивні голоси з мінаретів в різних частинах кликали до молитви та переривали тишину ночі. Цього ніколи не сила забути.

Найкращим мечетом-мошеєю, до якої турки ходять на молитви і яку ми відвідали, це Мошея Султана Ахмеда I-го, — її звуть також Синим Мечетом, бо стіни і стеля її є вилічені синіми плитками з прикрасами. Особливістю її — це те, що вона має, одинока у світі, не чотири, а шість мінаретів. Та після оглядання Храму св. Софії ця сина мошея — гордість турків, виглядала мені і менша і не така гарна, як св. Софія. Хотіли турки притемнити св. Софію, однак це їм не вдалося — і я це сказав нашій провідниці по місті туркені, що говорила не тільки досить добре по-англійськи, але також по-російськи.

Ми були в Туреччині всього два дні, на більш не було часу. А варт було б ще поїхати над Чорне Море й заїхати до Анкари! Але добре казав нам п. Дешамбо, що приготував нам усе до подорожі: Отці, одне собі скажіть, що всього побачити не можете, кілька років забрало б часу. І воно правда. Але що ще в Україні чув я про турецький тютюн, подумав я: Ану купимо для наших курців кілька пачок. Роздали ми канадійським курцям, однак наші курці кажуть: Нічого надзвичайного

ІСТАНБУЛ. Незабутня гостина в Патріярха Атанагораса. Зліва чергою:
о. Фик, о. Овчарик, о. Панцишин і о. Ігор.

чайного, дуже чути. Національним напитком турків — це горівка, що зветься “ракі”, зроблена з винограду й заправлена ганишем. Міцна, подібна до нашої канадійської гомбри, або як кажуть коло Вінніпегу “Бирдсгил бренді”. Хваляться турки також своєю чорною кавою; це якась чорна, густа, солодка мазюка. Не знаю, як її можна пити, але що край то звичай. Ми її також попробували — і не могли заснути до пізна.

ВІДВІДУЄМО ПАТРІЯРХА

Наш Митрополит з Вінніпегу дуже багато допоміг нам у подорожі не тільки своїми радами, але також своїми листами то хоч би листом до Екуменічного Патріярха Атанагораса 1-го, найвищого голови Православної Церкви у світі. Патріярх Атанагорас — це той самий, що їздив до св. Землі і зустрівся там у релігійнім поєднанні з нашим Папою Павлом VI, 4—6 січня 1964. Патріярх Атанагорас — теж той самий, якого знимку ми бачили на передових місцях англійської щоденної преси, як він обіймається й цілується з Папою Павлом. Бути в Римі і не бачити Папи — це те саме, що й бути в Константинополі-Істанбулі та не бачити Патріярха.

Ми пожертвували на цю історичну для нас зустріч пів дня.

Замість оглядати старі пам'ятники Істанбулу, ми через нашого представника подорожі зробили просьбу відвідати Патріярха, покликаючись на нашого листа від нашого Митрополита Кир Максима. Перед полуднем ми оглядали Базиліку св. Софії й інші визначні місця Істанбулу. Вертаємось до нашої агенції, питаємо, як є справа з нашою візитою до Патріярха, — і нам відповідають, що маємо бути на годину 2.30 по полудні. Багато часу не маємо, передягаємося, у що маємо найкраще, “випуцковуємось на останній гудзик” — і з якимсь піднесенням духа їдемо до Палати Фенеру, що є нічим іншим, як Ватиканом для Православної Церкви.

Палата Фенеру лежить у старій дільниці Істанбулу, — їдемо туди автом з нашою провідницею та шофером. Виглядає, вони досить здивовані, що нам, простим священикам, вдалося дістатися на авдієнцію до такої високої особи. Нас завезуть до палати, однак самі будуть на нас ждати поза мурами Фенеру.

Палата окружена муром, по середині город з кльомбами квітів, з-ліва патріярша катедра, з-права палата: чотириповерховий будинок, не дуже великий, виглядає старий, не робить на вас найменшого враження, тяжко й повірити, що в нім мешкає Патріярх. Заки в'їздимо на подвір'я, коло брами з-ліва будка, — вояк-сторож пильнує входу. Наша провідниця

ІСТАНБУЛ. Нутро патріяршої малої катедри. Вид на престіл, іконостас, великі свічники - лямпади.

ІСТАНБУЛ. Нутро патріаршої катедрі. Права частина катедрі з іконами.

пояснює йому, хто ми і він пропускає нас без проволочки. Йдемо пішки до палати, катедру будемо оглядати потім. На партері палати з-ліва й з-права кімнати-почекальні, колись мабуть велика кімната має скляні стінки-перегороди. Бачимо грецьких священників у високих камилавках, з довгим волоссям, рясами з широкими рукавами.

Голосимося. Нас просять на перший поверх до почекальні. На дворі тепло. Вікна в почекальні отворені, мухи спокійно літають по кімнаті. Входить священник-секретар, питає нас про імена, записує їх у книжку, питає про дату нашого листа до Патріярха. Ждемо досить довго. Врешті кажуть нам іти ще на гору, на другий поверх, до гостинної самого Патріярха. Веде нас світський чоловік, виглядає на льокая. Відчиняє двері і до нас виходить Патріярх, зустрічає нас у дверях. Клякаємо, цілуємо його в руку, він нас обнімає та цілує в рамена. Кімната велика, може з 20 квадратних ярдів. Зараз з-ліва від дверей велике бюро-стіл, за яким є крісло-фотель Патріярха, на стіні під хрестом велика знімка Патріярха, як цілується з Папою Павлом VI в св. Землі в 1964. З-права кілька крісел, яких 10 стіп перед бюроком. Патріярх просить нас сідати. Коло дверей стоїть “на позір” локай, Патріярх сам сідає, коло нього з-ліва сидять двох чоловіків. Хто вони — нам не було сказано, але вони присутні ввесь час нашої авдієнції. Говоримо по-ан-

глійськи, Патріярх був в Америці, англійську мову знає дуже добре.

Не легко говорити з такою великою людиною, але беремося на сміливість та починаємо говорити до нього, що приносимо йому привіт з Канади від нашого Митрополита, що ми йому дуже вдячні за дозвіл відвідати гору Атос і за те, що нас прийняв, коли ми в дорозі до Риму і відбуваємо прощу. Атанагорас знає добре Канаду і ще краще Америку, казав що був в Канаді від моря до моря, знає про Вінніпег і інші міста. Ми йому сказали, що дуже нам було мило бачити його на картинках у наших канадійських часописах, як він цілувався з Папою. Це наче розчулило старика й він почав говорити нам найкращими словами про Папу Павла VI: що Папа це великий чоловік, що дуже багато він, Папа, робить для поєднання християн та що він, Атанагорас, має тепер свого обсерватора на Соборі, що вкінці може й сам поїде на Собор.

Не знали ми тоді, звичайні священники, що в час нашого побуту в Патріярха, між Папою Павлом VI і Патріярхом ішли дуже інтензивні переговори про уневажнення виклять-екскомунікацій, що їх в одинадцятому столітті кинув був на Патріярха Михаїла Керулярія в імені Папи Кардинал Гумберт, положивши списки клятв на престолі св. Софії в Константинополі, після чого Патріярх Керулярій не мав іншого виходу й викляв тоді ж усю Католицьку Церкву. Таким чином поєднання двох Церков було раз на завжди зірване. Про це все ми довідалися аж недавно від нашого Митрополита, який повернувся з Собору й у справі зняття тих клятв під закінчення Собору відіграв був дуже велику роль. Папа в Римі і Патріярх Атанагорас в Істанбулі довершили цього великого діла, одночасно знявши ті дві клятви. Камінь розлуки відкинено й може Бог дасть, що колись прийде до повного поєднання Церков.

Та вертаймося до нашої гостини в Патріярха. Якщо у великих достойників є звичай приймати гостей, то чим і як приймав нас, чотирьох канадійських католицьких українських священників, великий Патріярх? Прикликав свого послушника-слугу, щось йому сказав і за хвилину бачимо — двері розкриваються і слуга несе щось на великій таці: Склянки з водою, ложки та круглу, високу посудину з якоюсь білою масою. Я сидів з краю, підходить до мене слуга та й Патріярх каже — бери ложкою з цієї посудини. Ложка велика, беру повну, як мама мене вчила. Патріярх до мене: Ідж! Показалося, що це була якась дуже солодка, з цукром, липка маса. Біда, не

можу її ковтнути. Патріярх сміється й каже: “Попий водою!”, що я й зробив, якось пішла, все добре. Мої товариші бачили, що я мучився з тою масою, були хитріші і взяли меншу кількість цього солодкого. От як нас дивно, але й красно, гостив Патріярх, вибачаючись водночас, що ми мусіли ждати: Мав якраз наради зі своїм синодом.

Час авдієнції кінчиться. Патріярх встає з-поза бюрка і, побачивши фотографічні апарати отців Фика та Овчарика, каже — зробім знимку на пам’ятку. Патріярх дуже красна, висока постать, чоловік коло 70-ки, з довгою сивою бородою. Бере нас за руки, ставить під стіною й два рази робимо знимки. “А не забудьте прислати мені, як вернетесь до Канади”, — каже наш господар.

І ми вислали Патріярхові знимку, що вдалася, зрештою, дуже добре. Крім цього я вислав був з початком грудня 1965, в імені нас чотирьох, Різдвяні поздоровлення та побажання до Патріярха. Довго не приходила відповідь, аж при кінці лютого 1966 прийшов довгий лист від Патріярха у грецькій мові, в якому він дякує нам за Різдвяні привіти та бажає нам, щоб і нас Христос благословив. Далі Патріярх повідомляє нас про ту велику подію, що сталася з початком грудня 1965, коли то рівночасно в Соборі св. Петра у Ватикані й патріяршій Катедрі св. Юрія в Константинополі знесено ті нещасні екскомуніки, які кинули були на себе Грецька й Римська Церкви. Патріярх пише, що ще є багато трудностей, щоб прийшло до повного порозуміння Церков, дякує нам за все, що ми зі своєї сторони зробили для поєднання християн та просить про дальшу співпрацю, з нагоди Різдва та Нового Року бажає нам всього добра, Божих ласк та уділяє нам своє патріярше благословення.

Пращаємося, цілуємо його руку, він нас у рамена, секретар відпроваджує нас на коритар. Виходимо перед палату. Дякуємо Богові за те, що дав нам змогу зустрінутись з тією справді Великою Людиною.

БАЗИЛІКА СВ. СОФІЇ

Свята Софія, по-грецьки **Гаяія Софія**, це по-українськи — Свята Божа Премудрість. Колись найбільша церква-Базиліка в Константинополі, нині за турків, в Істанбулі, Музей св. Софії.

Слово Базиліка походить від грецького слова “базілевз” — цар, король. Базиліка отже буде — королівська, царська

ІСТАНБУЛ. Базиліка — Собор Святої Софії. Справжнє чудо світа!

церква, що її звичайно будував цісар, король чи цар і до неї ходив молитися.

Кожна Базиліка має свої питоменності, а саме: має форму подовгасту, великий притвір, головну велику наву та дві, чотири або й більше бічних нав, що відділені від головної нави кольонадами, підвищення на вівтар, навколо якого є простора площа, і ця закінчується в рівній лінії з вівтарем напів-округло. Старі римляни уживали базилічних форм будинків на великі публічні сходи або на засідання трибуналів. Християни прийняли форму будов базилік для релігійних сходин, отже Богопочитання та для перших церков; покривали такі церкви дахом з дерева, стіни мурували та прикрашували їх головно внутрі ріжними малюнками та мозаїками. Тепер у Католицькій Церкві є великі або патріархальні Базиліки (в Римі 4) або менші Базиліки, теж у Римі, або багато в ріжних кінцях світа. Базиліки мають спеціальні літургічні й церковні привілеї, як от Базиліки в Римі: можете дістати повний відпуст, коли їх усіх відвідаєте.

Про Базиліку св. Софії ми вчилися ще в гімназії в рідній Україні, потім дуже докладно нам про неї викладав у Богословській Академії у Львові проф. Залозецький. Не дивно отже, що коли ми мали бути в Істанбулі, за всяку ціну ми мусли побачити цю славу церкву. На це ми посвятили цілого пів дня, однак і того часу було замало, так багато там бачити,

ІСТАНБУЛ. Стоїмо перед головним входом до Базиліки Св. Софії з нашою провідницею.

така чудова ця велика, справді королівська церква. При вході до неї наша провідниця платить за нас картки вступу. Ми купуємо англійські книжочки-брошурки про цю Базиліку (тепер лише музей.)

Входимо в Базиліку крізь бічні великі двері та знаходимося в першій частині, — у великій притворі (у нас кажуть — бабинці). Не тільки бабинець, але майже ціла Базиліка робить на нас чомусь понуре вражіння, — стіни її темні і лише місцями бачимо чудові, старі мозаїки, про які згодом.

З притвору входимо в саму Базиліку, — в головну наву, — крізь справді величезні двері-браму. Вже з порога бачимо цілу Базиліку всередині, цей архитвір візантійської архітектури з її величезною банею, більшою як у Базиліці св. Петра в Римі. Турецькі службовики-воєнки не пускають нас далі вглиб Базиліки, бо високо в бані йдуть коло вікон якісь напрямки. Не можу стерпіти й висказую своє невдоволення нашій провідниці з тих великих, круглих та незугарних таблиць, що їх турки понавешували на стінах Базиліки з якимись чудернацькими написами. Обходимо інші нави Базиліки, пнемося на хори й на площі понад бічними навами. Всьому приглядаємося докладно. І чомусь Базиліка робить на нас таки враження музею. Чому? Бо в ній немає Бога. Немає престолу, немає Евхаристійного

Христа, немає де в ній помолитися, немає сповідальниць, вічної лампи, клячників, хреста. На вершку бані знадвору знам'я ісламу — пів місяць, чотири мінарети говорять вам, що це божниця — місце почитання неправдивого Бога.

А було колись тут інакше. Беру в руки урядову брошуру про Базилику св. Софії та читаю в ній таке:

Св. Софія є найбільшою церквою, збудованою в Константинополі в часі східної римської імперії. Була вона вживана, як церква, повних 916 років, від 537 до 1453. Коли турки зайняли місто Константинопіль, перемінили її на мошею і чергові 482 роки уживали її на свої "молитовні" потреби, аж до 1935 року, коли її перемінено в музей на приказ Ататурка, першого президента новітньої Туреччини, про якого ми вже згадували.

Хто збудував Базилику св. Софії? Автори з 6 та 7 століття приписують будову **першої церкви св. Софії** Константинові Великому. Давніші автори пишуть, що церкву збудував син Константина Великого, Константій. Можливо що Константин Великий плянував будову церкви та й може поклав навіть перші фундаменти під неї, але церква була збудована за панування його сина та відкрита для Богослужби 15 грудня 360 року. Тому, що це була найбільша церква в місті, прозвано її Великою Церквою (Мегале Екклезія). Вона пізніше дістала теперішню назву Гагія Софія або Тея Софія (Божа Премудрість). Перша Церква св. Софії мала базиліковий плян, подовгастої форми, мури були з каменю, дах з дерева, мала кілька нав, з-переду був притвор. Під час Собору в 381 році аріяни запалили її дерев'яний дах, але шкода була направлена.

Згаданий перший будинок Церкви св. Софії згорів до тла 20 червня 404 року, під час заворушення, яке постало з того, що Архiepіскоп Іван Золотоустий (Хризостом) надзвичайний проповідник, був усунений та засланий на вигнання імператором Аркадієм, бо гостро критикував цiсареву Евдокію за її неморальне життя.

Церква була відбудована за імператора Теодозія II і отворена 10 жовтня 415. Останки її знайдено, коли роблено розкопки в 1936. Мала вона також форму Базилики, вхід зі шістьома сходами та п'ять нав, до яких вели потрійні двері. В такій формі була вона в уживанні повних 117 літ. Але вибухло нове заворушення монофізитів (так званих Зелених і Синіх), знане в історії як Ніка. Сам цiсар Юстиніян був у небезпеці на своїм троні. 13 і 14 січня 532 року згоріла св. Софія знову. Але вже 23 лютого 532 року імператор Юстиніян почав відбудову церкви та поклав фундаменти під

теперішню Базиліку св. Софії. Він завзявся доложити всіх зусиль та використати всі засоби, щоб збудувати більшу та кращу церкву, як святиня Соломона в Єрусалимі.

Будову церкви Юстиніян віддав під провід найбільшого тодішнього математика Антимія з Траллес (Аїдін) і найбільшого архitekта Ізидора з Мелі, Мілету (Соке). Сто найкращих будівничих спровадив він до Константинополю з усіх частин імперії. Під ними працювали десять тисяч робітників. Щоб будова краще й скоріше йшла та щоб між будівничими була компетенція, 50-ом головним будівничим віддано до будови праву сторону базилики, другим п'ятдесятьом ліву сторону. Ті, що скоріше та краще працювали, діставали нагороду. Робітників заохочувано добре працювати й їм платили стало добрі гроші. Тому, що церква вже два рази була згоріла, Юстиніян заборонив уживати дерево в будові. Нова церква була збудована з каміння та цегли. Сам імператор наглядав над будовою.

Чотири кольосальні кольони, що піддержували баню, були зроблені з великих кам'яних бльоків, получених разом топленням оловом. Стіни й бані були зроблені із спеціально випалених цегол. Більшість цегол мали витиснені знаки "Мегалес Екклізіяс", або імена тих, що випалювали цеглу.

На приказ Юстиніяна найкращі частини старовинних будівель з цілої імперії доставлено до Константинополя для будови нової св. Софії. Так у Константинополі знайшлися 8 кольон зі святині Геліополіс в Єгипті. Зі старинних святинь в Ефизі, Баалбек і Дельфі також перевезено кольони, слоневу кість та золото. Білий мармур спроваджено з островів Мармара, зелений мармур з острова Евбія, червоний з Синнади, жовтий мармур з Африки.

На нинішні гроші на збудування нової Базиліки св. Софії зужито коло 75 мільйонів долярів. Юстиніян, щоб викінчити цю будову, підніс до найвищого вершка можливості свій геніяльний хист та державну скарбницю. На ціль церкви він навіть наложив нові податки. Врешті церква була готова і її відкрито до публічного вжитку 27 грудня 537 року. Імператор приїхав під церкву в чудовій кареті, запряженій в четвірню коней, за ним усі державні достойники. В імператорських дверях Базиліки зустрів його Патріярх Менас. І так, як тоді водилося, в Базиліку мали ввійти водночас, один побіч другого, разом Патріярх та імператор. Однак, коли Юстиніян ввійшов у церкву, краса й маєстат чудової будови поділяли на нього так, що він поспішив скоро до переду, клякнув коло престола

та почав дякувати Богові, який дозволив йому досягнути таке велике діло, а потім промовив славетні слова: “О, Соломоне, я тебе перевищив!..”

У слідуючих 9 століттях Базилика св. Софії переходила різні стадії слави, знищень від землетрусів та інших причин, її грабували, обдирали з золота й цінностей, врешті 29 травня 1453 Могамед Завойовник здобув Константинополь та перемінив Базилику св. Софії в мошею. Немає місця й часу це все переповідати. Однак на кінець, на основі урядової брошури, подамо ще коротко характеристичні прикмети архітектури цієї великої будівлі.

Базилика св. Софії є найкращим взірцем візантійської архітектури з 5—6 століть. Це базилика, головна нава має 38.07 метрів (121 фітів), бічні нави 18.29 метрів (59.5 фітів) кожна. Довга на 98.90 метрів (324 фітів). Базилика покриває велику площу в 7,570 квадратних метрів (або 84,000 квадр. фітів) і тим самим є вона четвертою щодо величини церквою у світі, зараз після Собору св. Петра в Римі, Катедрі в Севіллі та Катедрі в Міляні. Що до височини бані — 55.60 метрів (186 фітів) — свята Софія є на п'ятому місці, зараз після згаданих уже катедр та Церкви св. Павла в Лондоні, що висока на 67.33 метри (221 фітів).

Баня в Базилиці св. Софії є півкругла, однак не половиною досконалого кола, — це наслідок землетрусів та всяких напруг і знищень. Зате вона вся прикрашена чудовими золотими мозаїками й висока на два поверхи. Коли входите до головної нави з головних дверей, бачите цю баню в цілій її красі, зате коли входите до Собору св. Петра в Римі, мусите стати під самою банею, щоб схопити її красу.

Баня Базилики св. Софії спочиває на велетенських квадратних колумнах. Великі зелені колумни обабіч головної нави є з Ефизу, інші з Баалбеку. Бічні нави поділені на три секції. Ввійшовши головними дверми у головну наву, зліва, **близько** північно-західного рога Базилики, є так звана “плакуча колумна”, — вона була давніше покрита вогкістю, видавала з себе воду й, згідно з повір'ям, мала силу лікувати всякі недуги. Люди, що приходили до Базилики, доторкалися її і встромляли палець в отвір, звідки виходила вода. Нині ця колумна покрита до якоїсь висоти великими плитами з бронзи й посередині одна з плит має діру. У Візантійській добі ця колумна мала назву “Колумна св. Григорія Тавматургіста” і їй приписували багато чуд та надзвичайних uzдоровлень.

Над бічними навами і бабинцем Базилики є горішні галерії,

що тягнуться довкола будівлі. Частина їх була зарезервована для жінок. Місце на галерії, над самими головними входовими дверми, — для жінки імператора. Західна частина галерії була для державних достойників, східна частина для імператора: Тут він змінював свою одягу та звідти брав участь у Богослуженні.

Дуже помітні в Базилиці св. Софії головні двері з бабинця до-середини, цілі з бронзу: Забрано їх з якоїсь святині, орнамента надзвичайна, на дверях монограми імператорів Теофіля і Михаїла та королеви Теодори й напис "Боже і Христе помози нам". Над дверми є велика мозаїка, колись покрита вапном, що представляє по середині Пречисту Діву Марію на небеснім троні й держить на руках Дитятко Христа. З-права Константин Великий жертвує Йй містр, з-ліва імператор Юстиніян жертвує Йй Базилику св. Софії. Тло мозаїки золоте, сама мозаїка з 10-го століття.

У бабинці, над другими дверми, є ще інша мозаїка: Ісус Христос сидить на троні і держить книжку, на якій є напис "Я є світло світу". З обох боків Христа є медальйони, — з-права — Архангел Гавриїл, з-ліва — Пречиста Діва Марія. З-ліва, внизу, імператор, у короні та в поставі віддавання пошани Христові-Богові.

Баня в Базилиці має сорок вікон, з яких чотири замкнені. З десятого століття звисають з бані, поміж вікнами, павуки-свічники.

ІСТАНБУЛ. Нутро великанської Базилики Святої Софії.

ІСТОРИЧНА ЗУСТРІЧ. Папа Павло VI вітається з Патріярхом Атанагорасом під час відеїдин Папою Св. Землі й других країн світу.

На самім переді, як у всіх Базиліках, так і в цій є заокруглення, де поміж меншими філярами колись був іконостас зі щирого золота й срібла. За ним був вівтар з золота, за вівтаром золотий хрест, подвійної людської величини. Крім цього були там місця для священників. Це все було знищене і сплюндроване армією четвертого походу Хрестоносців, включно з золотими церковними посудинами, срібними й золотими декораціями на дверях і на тетраподі в Базилиці.

Нині з-ліва, де колись був престіл, на самім переді є королівська льюжа султана, куди він приходив на молитву; з-права є подовгаста, струнка, зі ступенями й висока наче вежа, — це місце, де колись виходив провідник і проводив голосно молитву; окремо є ще підвищене місце для читання Корану, святої книги ісламу, та місце для мусезінів, що кли-

чуть з веж-мінаретів людей до молитви.

На галеріях, над бічними навами, знайдете найкращі в Базиліці мозаїки, з них на першому місці мозаїка Деїсис, про яку кажуть, що це мабуть найкраща мозаїка в цілیم світі. По середині Христос сидить на троні, по Його правиці ПДМарія, з-ліва св. Іван Хреститель. Обличчя в Них надзвичайно живі й повні Божої гідності. Походить вона з 12-ого століття. Далі є ще мозаїки ПДМарії з Дитятком-Христом на руках та інші. Слід згадати, що всі ці мозаїки були покриті вапном; від кінця 19-ого століття поволі й стало цілу Базиліку св. Софії і ті місця, де були мозаїки, відреставровують та відчищують.

Колись, зараз коло Базиліки, була палата Патріярха. Нині знадвору турки поставили чотири великі вежі-мінарети, далі, довкола Базиліки є школа для дітей, уряд куратора Базиліки, гробівці Оттомана, його жінки, гробівці Мурада III, Селіма II, Мегмета III, скарбниця Базиліки, велика бібліотека, хрестильниця й інші забудовання.

Справді варт було побачити славетну Гагію Софію. Шкода тільки, що теперішній Патріярх Атанагорас не має її за свою патріяршу церкву-катедру. Треба признати турецькому урядові, що докладає багато зусиль та гроша, щоб удержати цю Базиліку в якнайкращому стані. Всюди по стінах ми бачили замуровані плитки грубого скла, — це на те, щоб бачити, чи мури не розсуваються та чи не потребують зміцнення: скло трісне, значить мур чи колюмна усувається.

Побачивши Базиліку св. Софії та маючи честь бути на авдієнції в Патріярха, ми були готові покидати Туреччину, бо й так більше часу не мали. Вела нас у дорогу мила згадка про св. Софію та велику людину — Патріярха Атанагораса I.

Трохи більш про Патріярха довідалися ми згодом і ось воно коротко: Він син лікаря з малого села Баззіліко, Епірус. Теологічні студії закінчив у Чалкіс, над морем Мармара. Перед Першою світовою війною був генеральним вікарієм в Монастірі, Югославія. В час війни був військовим капеляном у Сальоніках, потім у 1920-тих роках був генеральним вікарієм Архиепископства в Атенах. Від 1927 до 1932 був Архиепископом Корфу і тут вперше запізнався з католиками, з якими мав сталий контакт та став великим приятелем католицького Архиепископа острову, Преосв. Ізидороса. Від 1932 до 1948 (рік піднесення його на Екуменічний Патріярший трон) Атанагорас був Православним Архиепископом в Америці. Напевно з великим жалем покидав Атанагорас Злучені Держави, щоб вернутись на Близький Схід і до понурої палати Фенеру

в Істанбулі. Президент Трумен, особистий приятель Атанагораса, як кажуть, наклонював його взяти на свої плечі високе становище Патріярха як крок вперед до християнської єдності в обличчі наступаючого комунізму.

Яке було моє вражіння з зустрічі з Патріярхом? Виглядає мені, що 80-літній Патріярх Атанагорас це людина доброго й щирого серця. Хотів би щиро поєднання, однак знаходить таки серед самих своїх підлеглих противників цього поєднання. От хоч би ті заскорузлі монахи на Атосі. Вони не люблять Атанагораса за те, що він хоче поєднання. Він — людина прогресивна і поступова, повна енергії, жадна нових ідей для своєї Церкви. Йому до помочі є збір з 12 титулярних єпископів, вибраних на ціле життя, щось як у нас кардинали, з якими він творить славетний Фенер, — найвищу управу. А мають у Фенері бути лише горожани Туреччини і Патріярх не може влити в нього нової крові. Сам він має, ми чули, великий спротив від непоступових старих священників та світських в Істанбулі. Виходили ми з палати з найбільшою пошаною до цього наче Папи Православної Церкви.

Були ми коротко і в патріяршій Катедрі св. Юрія. Це дуже незамітна, мала церква, так схована між сумежні будинки, що навіть не знати, чи це церква. І внутрі вона мала, дуже темна, по середині руштовання, щось направляють. З-переду іконостас до самої стелі, перед ним великі мосяжно-срібні лямпади на свічки. Крізь царські ворота глядимо на престіл. Малий служебник, св. Євангелія, хрест. Це все. Попід стіни церкви малі лавки. Робимо кілька знімок внутрі. Виходимо крізь браму. Вояк нам кланяється. Наша провідниця з шофером заїздять з автом. Відвідини Туреччини скінчилися.

ΙΕΡΑ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ
ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
Α Θ Ω

ΛΙΘ. ΠΡΩΤ. 1940

ΚΑΡΥΑΙ ΤΗ 30^η Σεπτεμβρίου 1965

ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΝ

ΠΡΟΣ

ΤΑΣ ΕΙΚΟΣΙΝ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΜΟΝΑΧ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Α Θ Ω

Ὁ κομιστὴς τοῦ παρόντος Ἱεροκοινοσφραγίστου καὶ ἐνυπογράφου γράμματος ἡμῶν
κ. Ιηοὶ George Shrytkovsky
ἐξ Ἀθηνῶν, ἑταίρου Ῥηθαικοκοινοσφραγιστοῦ

συνιστάμενος ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Ὀμοῦ Πολυμηχανίου κ. Παύλου Βρ. Ἐξάρχου
μέ ἀδειαν παραμονῆς Ἰωάννου Βασιλείου
ἀφίκετο πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν Ἱερῶν Σκηνωμάτων καὶ προσκύνησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀποκει-
μένων Ἱερῶν καὶ Ὁσίων τῆς Πίστεως ἡμῶν.

Παρακαλεῖσθε ὅθεν, ὅπως παράσχητε αὐτῷ, πρὸς τῇ φιλόφρονι ὑποδοχῇ καὶ πάσαν ἅμα
δυνατὴν φιλοξενίαν καὶ περιποίησιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ δι' ὃν ἔρχεται αὐτόσε σκοποῦ.

Ἐφ' ᾧ καὶ διατελοῦμεν λίαν φιλοδέλφως ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.

Οἱ Ἐπιστάται τῆς Ἱεράς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἀθω

- Ὀμογιώβ. Βασιλείου Πρωτεπιστάτης Γεωργίου Κωνσταντίνου
- » Δοχτιαρίου Ἐπιστάτης Γεωργίου Χρυσοστόμου
- » Ξενοφώντου » Γεωργίου Βασιλείου
- » Εὐαγγελίου » Γεωργίου Βαββά

ТУРЕЧЧИНА. ІСТАНБУЛ. Від Патріярха Атанагораса позволення, грець-
кою мовою, для нас чотирьох, відвідати славу монашу державу Атос.

Handwritten text in a highly decorative, possibly Coptic or Greek, script at the top of the page.

Ἀριθμ. Πρωτ. 537.

Τῷ Ὀσιολογιωτάτῳ κυρίῳ Ἰχθὺρ Σπιτικόβσκυ, τέκνῳ ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ,
χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ θεοῦ.

Εἰς Θούνηπεγν

Μετὰ πολλῆς χαρᾶς λαβόντες ἀνέγνωμεν τὴν ἀπὸ τῆς ε' τοῦ τρέχοντος μηνός Ἰουλίου ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς ἡμῖν Ὀσιολογιότητος, ἐξαιτουμένης τὴν ἀδειαν ἡμῶν πρὸς μετάβασιν αὐτῆς μετὰ τῶν Ὀσιολογιωτάτων κυρίων Γκρέγκορυ Οὐχάρικ, Ἄντωνι Φύκ καὶ Βλαντιμίρ Παντσάισιν εἰς Ἅγιον Ὄρος.

Εὐχαριστοῦντες διὰ τὴν ἐπιστολὴν, ἐσυκλείομεν ὡδε σφραγισμένον ἡμῶν Γράμμα πρὸς τὴν Ἱεράν Κοινότητα, ὅπερ θέλετε ἐπιδώσῃ ἅμα τῇ ἀφίξει ὑμῶν εἰς Ἅγιον Ὄρος καὶ εὐχόμεθα καλὸν ταξείδιον.

Ἀπονέμοντες δ' ὑμῖν ὁλόθυμον τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν, τὰ κράτιστα αἰτούμεθα παρὰ θεοῦ καὶ ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς τὴν χάριν καὶ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ ἔλεος.

Ἐφ' ἡμῶν Ἰουλίου κγ'

Handwritten signature or stamp in a decorative script, possibly Coptic or Greek.

Handwritten text in a decorative script, possibly Coptic or Greek, located below the signature.

АТОС. Управа монашої держави в АтоС, на поручення письма від Патріарха Атанасораса, видала нам письмо, в котрім дозволили нам відвідати манастирі цієї монашої держави. Позволення написане грецькою мовою, як в повищім оригіналі.

ЛИСТ ПОДЯКИ Патріярха Атанагораса на наші
Різдвяні побажання для нього.

Всечесному Отцеві Ігорю Шпитковському в Вини-
нипегу — нашому синові в улюбленім Господі —
ласка і мир від Бога.

Ми святкували Різдво Христове в милім настрою
Вами надісланого привіту.

Навзаїм по батьківськи бажаємо Вам, доби Христос,
наш правдивий Бог, дав Вам повноту своєї радості
з нагоди Різдва і благословив з Новим Роком.

Хочемо звістити Вам, що ми стали учасниками
окремого благословенства з днем 7 грудня 1965,
коли підчас релігійних торжеств в нашім патріяршим
храмі св.Крія і одночасно в престольній церкві
св.Петра в Римі ми зняли анатему/клятву/з 1054
року, що тяжіла на обох братських Церквах Риму і
Царгороду. Ми започаткували новий період від-
носин між обома Церквами в ласці і любові Христа.

Як співучасники цієї події хочемо поділитися
з Вами нашими думками і почуваннями.

Перед нами ще богословські розмови з Англікан-
ською та Старо-Католицькою Церквами, а також
Східними Церквами Вірмен, Коптів, Етіопії, Ассирійців
і Малябарців в Індії, обіймаючи всі святі Пра-
вославні Церкви.

Ми сердечно дякуємо за співчування і в будуч-
ности очідаємо Ваших братніх молитов. Нехай Спа-
ситель наш Христос благословить Вас повнотою
ласк.

З любовю в Христі,

Атанагорас

Патріярх

Різдво 1965.

ПС. Ми вдячні Всесв.о.др.С.Семчукові за перек-
лад повищого листа з грецького оригіналу.

Ватикан

Ще з маленької дитини люблю подорожувати; може це одідичив по своєму батькові, який брав нас на прогульки, а в літі завжди ми виїжджали на вакації по різних селах нашої красної Західної України. Йі нераз мріяв я про це, щоб поїхати в соняшну, теплу Італію, побачити „вічне місто” Рим й осередок Католицької Церкви — Ватикан. Тому, коли ми з Константинополя заїхали на величезний летунський майдан Риму, я широко отворив очі й почав дивитися довкола, щоб нічого не минути, як автобус нас віз до самого міста „Рома”.

Дуже мило заскочив нас своїм приїздом на автобусову станцію Всеч. о. Ігор Мончак, який, убраний у рясу, привіз також зі собою на своїй славній «веспі» - мотоциклю нашого питомця з Колегії Св. Йосафата в Римі, Михайла Буячека з Вінніпегу. Вони обидва нами заопікувалися й ми таксівою поїхали до німецьких Сестер, де ми мали перебути шість днів нашого побуту в Римі. Щоб не забути, мушу сказати, що ми були б пропали в Римі, якби не поміч від о. Ігора. Нами він заопікувався, всюди запроваджував, завжди був до нашої услуги. Ми йому були і є дуже вдячні, за його добре серце. Бо ж ми не перші та й не останні, яким він „показує” Рим.

Поїздка з автобусової станції до німецьких Сестер не закінчилася без гумору. Ми, канадійці, звикли до великих, сильних авт (вони там звать їх машинами). А тут таксівка мала, наші валізки тяжкі, а нам самим нічого не бракує, ну і коли ще дорога вела рівними вулицями Риму, було не зле. Але ми мали видрпатися на горбок Ватикану, ну і таксівка стала під самою горою! Що не робив бідний римлянин, нічого не допомгло; ми мусіли висісти, та й він самий, з нашими валізками, розігнавшись, якось видрпався на гору. Сміхам не було кінця. А тут перед гостинницею Сестер стоять о. Ігор і п. Буячок та сміються з нас, що ми пішки йдемо.

Нас мило вдруге заскочив о. Ігор своїм повідомленням, що він для нас вистарався вже на нині по полудні (до Риму ми заїхали зранку) квитки на півпубличну авдієнцію в Соборі Св. Петра зі Святішим Отцем. Мені аж серце почало скоріше битися в грудях; врешті побачу Папу, Собор Св. Петра.

РИМ. Відвідини Семінарії Св. Йосафата. Сидять зліва чергою: о. Фик, о. Ігор, Митрополит Кир Максим, о. Овчарик, о. Панчишин. Стоять теологи з Манітоби: Гр. Олійник, М. Музика, М. Буячок і П. Гриньків.

Нас примістив о. Ігор так близько Собору Св. Петра, що з наших вікон ми бачили цю найбільшу церкву світу. Перебравшись, вибираємося пішки (немає куди їхати) на Площу Св. Петра. Писав колись славний проповідник Тігамер Тотт, що Базилика Св. Петра не робить великого враження, коли бачити її з-надвору. Такого самого враження зазнав і я. Чомусь та велика церква немов схована, ви бачите лише високі мури зпереду й великі брами, входи до церкви, площа перед базиликою величезна, окружена чудовою колумнадою по середині старовинний обеліск. Зате, коли ввійшли ми в середину Базилики Св. Петра, ми попросту були згублені і щойно тоді пізнаєте, яка це велич. краса, маєстат, кольос. . Як я говорив це нашому будівничому Степанові Зулякові: «Степане, в Соборі Св. Петра захристія є більша, як наша церква в Іст Кілдонен». — (а наша церква в Іст Кілдонен не є аж така мала!).

Ввійшовши до Базилики Св. Петра, огортає вас якась маєстатична боязнь; ви глядите довкола, не знаєте, де мають спочити ваші очі, на вас глядять в'ки, ви склонюєте очі й

дякуєте Богові за цей великий дар - гідність, що вам дозволив перший раз, і може останній, бути в цій церкві, яка є осередком всього християнсько-католицького життя світу. Осередком Базиліки Св. Петра є головний престіл, по середині базиліки, при ній править Службу Божу лише Папа, під престолом гріб Першого Апостола — Св. Петра. Ви бачили престіл Св. Петра вже багато разів на образках, тому його не буду описувати, лише скажу, що скільки разів хто попри нього переходить, робить великий поклін і як має нагоду та час, клякає перед входом до нього і відмовляє молитву „Вірую”. Скільки разів були ми в Соборі Св. Петра, бачили ми, як люди перед цим престолом молилися, в тому й різні священники та єпископи. Перед престолом горять численні вічні лампади.

На пів-публичну авдієнцію Папи в Базиліці Св. Петра ми дістали місця поза головним престолом Св. Петра. Швайцарці завели нас на місце, близько престола Св. Духа. Всюди повно людей, очі всіх звернені на середину базиліки, звідки має прийти Папа. На лицах всіх зарисовується якесь вижидання й цікавість, виглядає, що між зібраними багато таких, як я, що перший раз був у цій базиліці та ще за життя не бачив Папи. Витягаю вервицю, починаю молитися, дякувати Богові за всі Його ласки для мене, за моїх стареньких родичів, моїх добрих парафіян і за всіх, які просили мене, щоб на святих місцях за них не забув помолитися. Молюся, однак, добре нам сказав о. Мончак: «У Соборі Св. Петра є тільки одне місце, де можна помолитися, а це Каплиця Найсвятіших Тайн. Якось молитва не йде, забагато зворушень, — ти, брате, в Базиліці Св. Петра, за хвилину побачиш Папу...»

І та хвилинка незадовго прийшла. Спочатку ми почули, що несуть Папу, бо проти всяких правил на наш канадійський лад, люди, побачивши Папу, як їх благословив, почали кричати: «Хай живе Папа!..» та що сили плескати в долоні. Врешті ми побачили Папу, як його поставили перед престолом, він зійшов з крісла, на якому його несли, пішов сходами вгору престолу та сів на фотелі.

Потім Папа почав промовляти до зібраних через голосник. Голос Папи виразний, сильний, як чоловіка з владою, авторитетом. Папа почав по-латині, потім ту саму промову виголосив по-італійськи, французьки, німецьки, еспанськи. Про що говорив Папа? Про святість Церкви. Церква, якої ми є членами, є свята, бо її сотворив сам Христос, Церква має

РИМ. Відвідини Преосв. Кир Івана Бучка. На знімці, зліва чергою: о. Фик, о. Овчарик, Митрополит Кир Максим Германюк, Преосв. Кир Іван Бучко, о. Ігор і о. Панчишин.

святих Апостолів, святих людей... — і ми, члени Церкви, повинні старатися бути святими. Опісля якийсь монсіньор чи єпископ з прибічної служби Папи почав голосити - представляти Папі, хто є присутній на тій авдієнції, з яких країв люди прибули до Базиліки Св. Петра. Були великі групи з Італії, Німеччини, Франції, Англії, Африки, Америки. І знову для нас дивне було: — коли монсіньор подавав якусь групу по імені, хто провідник, з якого краю і так далі, тоді члени тої групи почали голосно кричати в честь Папи та бити в долоні... Ні, української групи не було, нас було замагло, тільки чотирьох, і було мені сумно, що не кликали українців по імені чи то з Канади, чи Європи... А ми були б теж голосно закричали в цій масі людей «Хай живе Папа!», бо ми маємо за що йому чи його попередникам дякувати.

Кінчається авдієнція, всі люди встають, монсіньор чи єпископ коло Папи починає співати славу молитву „Вірую” по-латині й усі прочани, спочатку несміло, а потім щораз голосніше, починають голосно стих за стихом відмовляти визнання своєї Святої Віри.. По-латині співати не вмю, отож я почав по-українськи співати „Вірую”. Може хто мені забронить? Співання цієї молитви в Соборі Св. Петра зробило на мене незатерте вражіння. Чомусь, коли ті люди, всіляких

мов, рас, культур, з усіх сторін світу, почали одним серцем одною душею співати ті самі слова віри, я відчув, що справді Христос є між нами, що тільки Він може бути Основником тієї чудової організації - інституції, якою є Католицька Церква та що я є членом Одної, Святої, Вселенської, Апостольської Церкви. І я був гордий за це. А коли Папа потім для нас усіх, що впали навколішки, дав своє благословення, я дякував Богові за цей великий дар Св. Віри...

З сумом відходив я з Базиліки, з сумом, що це все так скоро скінчилося, а так було мені там мило, я так був близько Бога, хотів був ще молитися. Однак, час не стоїть, до базиліки ще не раз вернуся, а мусимо спішитися, бо о. Мончак зробив для нас авдієнцію з нашим Митрополитом, а не гарно було спізнитися. Радости не було кінця, коли на Площі Св. Петра стрінулися ми знову не тільки з о. Мончаком, п. Буячком, але також з двома отцями з Югославії, втім один був мій товариш ще з семінарії, котрого я не бачив більш 28 літ. І тут справджується на ділі стара приповідка, що всі дороги ведуть до Риму...

Наш Митрополит під час Собору перебував в Колегії св. Йосафата, не дуже талеко від Площі св. Петра, й туди ми спрямували свої кроки. Трохи тяжко було вгору йти, бо ми канадійці незвичні ходити, ми всюди автом... (При кінці наших мандрів по Римі з о. Мончаком чи Преосв. Кир Іваном Прашком, нам, — вірте, не вірте, — ноги спухли від ходження, ми стогнали і нас підганяли... Богу дяка ноги назад відійшли й нам нічого не сталося.) Колегія — це дар для нашої Церкви від Апостольської Столиці, тепер у ній поверх 50 питомців, втім на превелику радість нашого Митрополита є вже 4 питомці з аМнітоби чи для Манітоби. Зустріли ми з о. Мончаком в коирстарі Семінарії завжди усмінене лице о. ректора Г. Назарка, ЧСВВ, та привітавшись з ним, пішли до келії нашого Митрополита.

Митрополит, що відіграв таку ролу в часі останнього Собору, привітав нас дуже зичливо, був нами справді владуванний.

— Дивіться, — показує на велики йстіл, зложений книжками, — скільки тут праці в Римі, а ви собі їздите...

Питая про здоров'я, що ми бачили, де були, був дуже владуванний, що ми були в Патріярха Атанагораса та на Атосі...

— Варт, отці, поїхати, ви багато з цього користаєте. Патріярх Атанагорас — це велика людина і бажає погодження.

РИМ. Базилика Св. Петра. В ній гріб, як на знімці, всіми улюбленого Папи Івана XXIII. На гробі щоденно свіжі квіти.

Після скромної гостини, Митрополит дав нам пам'ятокві образки Собору, та попросив нас піти разом до Преосв. Кир Івана Бучка, щоб зложити йому побажання з нагоди уродин.

Преосв. Кир Івана Бучка знаю ще будучи малою дитиною, зі Святоюрської Гори у Львові. Так, Кир Іван трохи постарівся, але відразу я його пізнав і він мене. Наш Митрополит нас представив та й з гордістю каже Кир Іванові: Це мої отці з Канади. А ми, після привітання, почали оповідати Кир Іванові нашу епопею-переживання зі Св. Гори Атосу. Досить було на перший день у Вічнім Місті. Йдемо на спочинок, завтра Служба Божа в Соборі св. Петра й авдієнція в нашого Кардинала. Треба віпочати, для нас завтра знову великий день.

Або я знаю скільки престолів в Базилиці св. Петра? Думаю, що не переборщу, коли скажу, що з 50. І між тими престолами, по правій стороні від головного престолу св. Петра, є два престоли для нас дорогі, один дуже рідний, близький для нас престіл св. Йосафата й престіл св. Кирила й Методія, слов'янських братів.

Під час нашої довгої подорожі ми правили Служби Божі як не щодня, то постійно в неділі... Ми ж священики, де б ми не було, в що б не одягнені, де б не знайшлися. Ми маємо

РИМ. Базилика Св. Петра. Після нашої Св. Літургії на престолі Святого Йосафата. Зліва чергою: о. Овчарик, о. Ігор, о. Панчишин і о. Фик.

своїх парафіян, за яких маємо молитися що неділі й свята. Від нашого Митрополита дістали ми дозволення мати зі собою все потрібне до правлення Служби Божої, включно з усіма священничими ризами, антимінсом, обрусом, свічками, хрестом; ми мали свої агнці, вино й завжди ми всі разом правили Службу Божу, один у повних ризах, інші в епітрахілях. Правили ми чи то в латинських церквах, от як у Сінгапорі, чи то в кімнатах гостинниць, де не було церкви.

Всеч. о. Ігор Мончак зробив був для нас знову велику несподіванку, бо приготував нам на ту першу пам'ятну Службу Божу все потрібне, приніс для нас усіх ризи, запросив питомців зі Семінаря, нам служили до Служби Божої, брали знимки. Так, цю пам'ятну Службу Божу ми правили на престолі, в якому приміщені мощі св. Священномученика Йосафата. Престіл великий, обширний, внизу, де звичайно ми маємо по наших канадійських перстолах образ св. Тайної Вечері, за склом лежать мощі, ви їх бачите: Подвижник св. З'єдинення лежить у повних Архиерейських ризах, наш рідний, наш святий... Казав нам о. Мончак, що цей престіл є дуже популярний, багато на ньому хочуть правити Службу Божу, тому ми мусіли наперед замовити собі точно годину, коли прийдемо... Ми були на час. Все пішло добре. Була тоді передишка

в нарадах Собору й нічого не стояло нам на перешкоді. Й під час наших перебувань у Римі ми постійно там правили Служби Божі, а коли престіл був зайнятий, тоді ми правили на престолах св. Кирила й Methodія. Дуже вигідно для нас було це, що зараз коло захристій в Соборі св. Петра є каварня, де ми могли мати снідання: каву з якимись італійськими гугликами-солодощами.

В забудованнях Ватикану, з лівої сторони Базиліки св. Петра, має свої кількакімнатні приміщення наш славний Ісповідник Кардинал Йосиф Сліпий. Побачивши Папу й Базиліку св. Петра, ми говорили, що тепер, коли зложимо ще візиту нашому Кардиналові, вже можемо їхати далі. Для мене особисто постать Кардинала Йосифа Сліпого не була чужою, бо ж знаю нашого Кардинала ще зі Львова, під його сильною рукою, як ректора, я виховувався на священика в Богословській Академії у Львові повних 5 років. Всеж таки мені було цікаво побачити лице того, про кого так багато писалося й говорилося... Чи він змінився, як виглядає, чи пізнає мене?

Наша авдієнція в Кардинала тривала коло пів години. Він нас дуже радо прийняв, мене пізнав та почав питатися про мою парафію, рідних, Канаду. Й інші отці про все йому оповідали. Яке мое вражіння-спомини з цієї авдієнції? Без сумніву, наш Кардинал — великий чоловік. Ми повинні бути горді на це, що його маємо. Маємо бути вдячні Апостольській Столиці за це, що його піднесла на таке високе становище. **Так, він тільки може й повинен бути нашим Патріярхом — не маємо нікого під цю пору, щоб мав такі дані на це велике становище, як наш Кардинал.** Це мусимо собі сказати, це пусимо признати, чи ми хочемо, чи ні. Залишім усі спори чи якісь інші затії. Мій колишній о. ректор і теперішній Кардинал Йосиф Сліпий не постарівся дуже, однак, дивлячись на його обличчя, я шукав тої усмішки, яка майже завжди прикрашувала його... Нині усмішки нема... Так, він багато терпів й малюється на його обличчі сум, знак переживань і терпінь, але я також відчув, що ми самі, ми українці католики, справляємо йому прикрість своїми сварами, роз'єднаннями, міжусобицями... Так, висока є гідність Кардинала, однак тяжкий то пост, велика відповідальність. Ми, канадійські українці, під проводом нашого Митрополита, який з такою відданістю відноситься до нашого Кардинала, пам'ятаймо про нашого Кардинала у Ватикані, спомагаймо його не тільки морально, але й матеріально. Він має куди й кому помагати...

Під час останньої сесії Собору Папа Павло давав Отцям Собору кілька разів тижневі перерви-вакації. Ми мали те щастя чи нещастя, що коли ми були в дорозі до Риму, читаємо на літаку в англійській газеті, що якраз перерва в нарадах Собору. І ми посоловіли: Так далеко їхали, подумали ми, такі пляни, певно не будемо на Соборі. Приїздимо до Італії і о. Мончак каже: Тепер нарад Собору нема, піchnуться аж на другий тиждень (ми прибули до Риму в четвер).

Те наше нещастя показалося однак для нас правдивим щастям: В Римі ми мали бути, згідно з нашою туурою, всього 6 днів. Як показалося потім, під час нарад Собору в Базилиці св. Петра, поліція й ватиканські швайцарці цілу площу перед Базилікою св. Петра, Базиліку й майже всі будівлі Ватикану щільно замикали від непрошених гостей, ніхто не міг перейти їх кордон без спеціальних документів. Отож о. Мончак запропонував нам під час тих днів “перерви” в Соборі докладно оглянути Базиліку св. Петра, вічне місто й Ватикан. Коли о. Ігор був зайнятий в Колегії св. Йосафата, ми тоді самі вешталися по Римі та Ватикані, як по Мейн стріті у Вінніпегу.

ЩЕ ПРО БАЗИЛКУ СВ. ПЕТРА

Як я вже звертав увагу, Базиліка св. Петра це такий великан, всього там так багато, що докладно все оглянути, побачити, студіювати, забрало б довгі місяці. Ми однак свобідно кілька днів, після Служб Божих вранці, насолоджувалися тим кольосом, оглядали його внутрі, лізли аж на вершок до самого хреста і були в катакомбах-криптах під Базилікою.

Всілякі чуда-дива бачили ми в тій Базилиці. От хоч би славна **хрестильниця дітей**, зараз біля входу до Базиліки з-ліва. Це мала каплиця, посередині якої немов мармурова велика чаша з накривкою. Питаю о. Ігора, що це? Ото славна на цілий Рим хрестильниця дітей. Тут у неділю, продовжає о. Ігор, ціла “фабрика хрещення дітей”. З усіх парохій родичі несуть сюди хрестити діти, — мають “гонор”, що їх дитина була хрещена в Базилиці св. Петра, на що дістають почесну грамоту-свідоцтво. Кажу, а що говорять про це парохі церков Риму? Нічого не можуть порадиити на це... Я може й не дивуюся дуже родичам, бо Базиліка св. Петра є тільки одна в світі, але чогось прийшло мені на думку, що катедри всюди, навіть у Римі, є однакові: “крадуть” від бідних парохів хрещення дітей, та й мабуть інші треби.

Ходимо по Базилиці св. Петра і крім багатьох престолів

ВАТИКАН. Йдемо на відвідини Кардинала Кир Йосифа. В переході з Риму до Ватикану — ватиканська рогачка. Перевіряють наші паспорти швайцарці — вояки Ватикану. На знімці, зліва чергою: о. Панчишин, о. Ігор, швайцарець, о. Овчарик. Знимку брав о. Фик.

бачу багато сповідальниць; певно, люди мусять також і коло самого Папи йти до Сповіді! Бачу на сповідальницях великими буквами повиписувані написи, якими мовами говорять сповідники. Придивляюся далі і бачу, що коло дверей сповідника застромлені довгі дере'яні дручки. Думаю собі, гей, що то може бути, чи тут, у Базилиці, коли хто піде до Сповіді з великими гріхами, то сповідник після розршення за покуту ще може має добре "випрати" бідного каятника? Га, думаю, якби я таке завів у своїй церкві на Іст Кіддонен, то ніхто напевно не пішов би до сповіді, бо в мене рука тяжка. Мої думки перервала якась молода жінка, що вийшла якраз зі сповідальниці, бачу — двері сповідальниці отворяються, виходить сповідник, жінка клякає на землю. Що то буде, невже сповідник буде ту нещасну жінку перед усіми бити-карати? Бере сповідник у руки цей дручок і мені аж лекше стало на душі, коли він не бив тієї жінки, лише легко по рамені дручком доторкнув, застромив на старе місце дручок і сам сів знову у сповідальницю. Жінка перехрестилася, встала й спокійно пішла. Що це було? Навіщо цей дручок? Десь давно читав я в журналі Лицарів Колюмба "Колюмбія" про це. В Базилиці св. Петра

є сповідники, які мають владу відпускати всі, навіть задержані Папі, гріхи й коли хто таки добре прошкробався, йде до сповідальниці, перед дверми якої є цей дручок, тобто бідний чоловік буде міг позбутися навіть найтяжчих гріхів, яких не може відпустити звичайний священник-парох. Після сповіді, на знак своєї влади, ті надзвичайні сповідники уживають згаданого вже дручка. Це має бути дуже старинний звичай, — може він хоче сказати: Чоловіче, більш цього не роби, бо дивись, другим разом то таки справді набереш. Чи це не диво? Щось таке може бути тільки у Храмі св. Петра.

Також по лівій стороні від головної нави Базиліки є вінда, якою можна виїхати на дах Базиліки. Про це за хвилину. Ще хочу звернути увагу, що також з-ліва, далі вглиб Базиліки, є двері, які ведуть до **захристії св. Петра**. Я вже згадував, що захристія, точніше — захристії у Соборі св. Петра більші, як не одна наша церква. Йдеться до них досить довгими коридарями, то на ліво, то на право. Перша захристія для звичайних священників, таких як ми: Записуєте своє ім'я й з якої ви дієцезії, показуєте "целібрат" — свідоцтво від свого Єпископа, що ви священник, важно свячений, не обтяжений ніякими цензурами, платите 100 лірів за уживання престолу (на удержання Базиліки), вдягаєте ризи й вам скажуть, коло якого престолу маєте правити Службу Божу. Я вже сказав, що до головного престолу навіть не думайте йти, там тільки Папа править. Ви скажете, навіщо ті всі докладні й такі точні церемонії? Храм св. Петра — осередок католицького світу. До Базиліки з'їздять люди з усіх країн, можуть бути зловживання, тому то й цілком оправдане, що вас так докладно "чекують". Ліворуч від першої захристії є друга, менша захристія для єпископів та інших вищих достойників Церкви. Праворуч від головної захристії є ще одна захристія, — для каноніків і старших священників Базиліки, а трохи далі невелика каварня, про яку я вже згадував. Над захристіями вгорі є помешкання для хлопців Вівтарної Дружини Базиліки, але про це будемо говорити, бо наперед виїдемо віндою вгору Базиліки.

ІДЕМО НА ВЕРХ БАЗИЛІКИ

Вінда простора, йде всього кільканадцять секунд, при вступі платите 100 лірів (на наші канадійські гроші скажیم \$1.00), купуєте білет при вході, держить порядок службовик Ватикану у спеціальній шапці-уніформі. Крім швайцарців, тих службовиків побачите всюди, — пильнують ладу. Казали нам, що на

дах Базиліки можна вийти теж сходами, але ми вибрали “кращу часть”, лекшу, — виїхали віндою.

Що на даху Базиліки св. Петра? Вдаряє вас аж там кольосальна баня Базиліки, дивитесь угору — до вершка-хреста Базиліки ще далеко і ми хочемо туди видрапатись потім. Поза банею все місце займає велика площа, на якій побудовані різні будинки, як от склепи, що в них продають усякі девоціоналії (хрестики, вервиці, образи). Ходимо тою площею-дахом Базиліки, підходимо до переду, стаємо на колюмнаду і глядимо вниз на площу перед Храмом. Який чудовий вид! Аж згори бачите, що за кольос цей Собор св. Петра. Щоб не забув я вас перестерегти: Як що колись Бог дасть вам силу-ласку поїхати до Риму, поїдьте віндою вгору, однак запам'ятайте собі, що на гору вас не пустять увечорі, — здається після 4 год. по полудні вже на дах вінда прочан не везе. Тільки за дня. Оглядаємо склепи, купуємо девоціоналії, говоримо трохи по-англійськи, трохи по-латині, трохи руками — і якось воно йде. Решту роботи робить всепануючий наш американський доляр. Ми вдоволені й думаю, що й з нас усі вдоволені, бо всі люблять туристів заради доляра. Вниз не з'їздимо ще, бо о. Мончак показує нам Базиліку внутрі, згори, з даху. Входимо стрімкими сходами вгору, може з 10 стіп і перед нами показалося в цілій повноті та красі нутро копули-бані Собору. У стіп її в'ється довкола перехід на яких 5 стіп

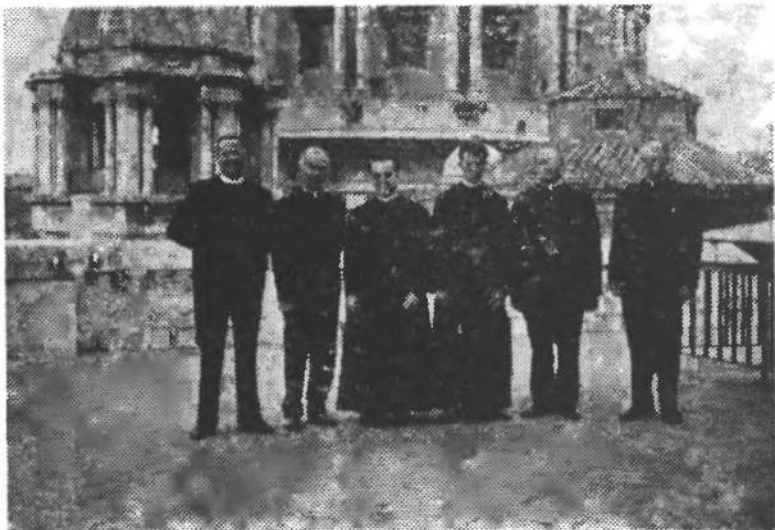
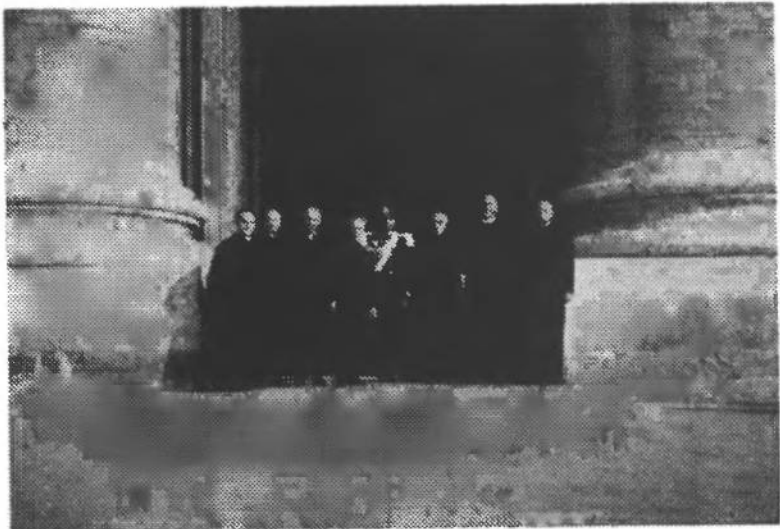

В зустрічі наших Отців-мандрівників з Кардиналом Кир Йосифом: Чергою від лівої о. А. Фик, о. В. Панчишин, Кир Йосиф, о. Гр. Овчарик і о. Ігор

широкий. Високі залізні поруччя хоронять прочан від упадку вниз, поверх 200 стіп. Коло входу стоїть службовик, який наглядає, щоб ви голосно не говорили й не думали про якусь дурницю, от хочби скакати вниз, як — казали нам, — задумав був один чоловік, а з цього вийшов був тільки клопіт для всіх. Цікаво, що ця баня-копула незвичайно акустична: Коли станеш близько муру і хтось, по далі, говорить до цього ж муру, — все чуєш. Наш добрий о. Мончак показував нам на ділі цей “телефон” копули Базиліки св. Петра. Глядимо з-горі на Собор св. Петра... Яка височінь! Ось бачимо головний престіл, ось там сповідальниці, як маленькі коробки з паперу, люди як карлики, — яка краса, який маєстат! Підношу очі трохи вище і вдаряє мене латинський напис довкола бані-копули: “Ти є Петро-скала і на тій скалі збудую свою Церкву”. Які прекрасні слова й як ті слова тут підходять! Наче на пальцях виходжу з балькону-галерії копули Храму знову на дах-площу. Італійське сонце до нас всміхається. Ми змучені, але вдихуємо свіже повітря глибоко в легені. Мені так легко на душі. Я такий вдоволений, що так багато бачив, такий щасливий!

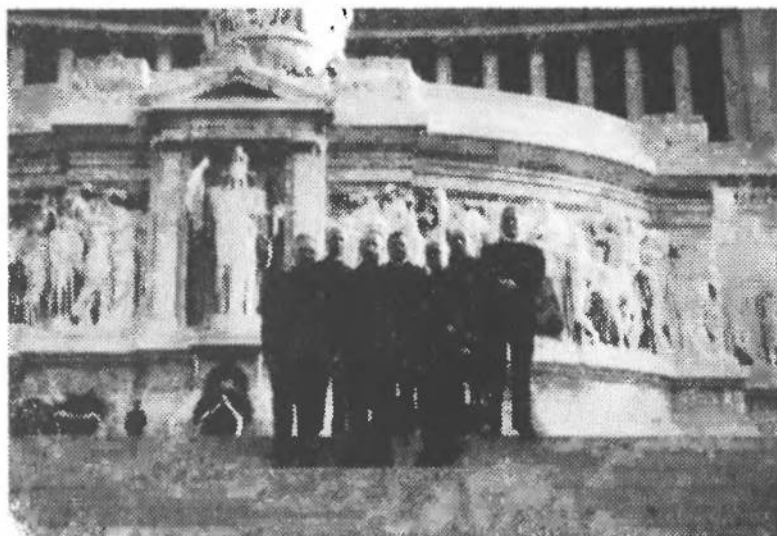
Захристії Базиліки є злучені з самою Базилікою крутими коритарями, над якими вгорі є площа. Ватикан — це мала держава і мусить користуватися малими відносно площами. Отож вгорі, коли перейдете понад коритарями захристій, входите до будинку й знайдетеся в приміщеннях хлопців Вівтарної Дружини Базиліки. Ми не входили до їх мешкань — не було чого й не було як. Ми зустрічалися з тими хлопцями вранці в Базиліці, як помагали нам убиратися до Служби Божої, як ішли перед нами, несучи “ампулки” з водою-вином, рушничок і дзвінок і як вони біднята хотіли нам служити до Служби Божої: Не могли схопити нашої мови, чекали на латину, а тут виходило щось інше. Дивилися на нас своїми великими, ще трохи заспаними, очима (ми правили Службу Божу перед 7 рано) і знали лише, як дзвонити, коли ми їм кивали пальцем. Це хлопці з високих, панських римських родин. Мають свою повну школу, удержує їх Папа, помагають-служать до Служб Божих. Ми після Служби Божої давали їм по кілька лірів — не прийняли, — але я мав ще якісь цукорки з літаків, брали, гарно подякувавши. Жаль мені було чомусь тих хлопців, що мешкають там так високо “на даху” Собору св. Петра. І ми самі бачили, стоячи котрогось дня внизу коло Собору, як муштрували тих хлопців там на даху: якийсь чоловік щось кричав,

хлопці гонили щосили вколо. Чи хотів він з них “виладувати” надмір енергії, чи давав їм трохи руханки-вправи, — до нині не знаю. Але для нас канадійців і зокрема для наших родичів, що мають хлопців, це є велика наука. Дивіться, як шляхоцькі родичі цінять, коли їхні хлопці служать коло престолу. А ми, священники в Канаді, нераз і не два самі мусимо ставати коло престолу, наші старенькі добрі старші брати (здебільша глухі)

РИМ. Вгорі, ми перед головними дверима-входом до Базиліки Св. Петра. Вдолі, ми з о. Мончаком і теологом М. Буячком, на даху цієї Базиліки

переводяться, а ваші "потіхи" змучені, довго сплять, спізняються до церкви, бо до пізна дивилися на "телевижен". В моєму серці ці італійські хлопці з Вівтарної Дружини знайшли окреме, тепле місце.

РИМ. З нашим провідником і знатоком Риму, Преосв. Кир Іваном Прашком з Австралії, стоїмо, вгорі, під час оглядин „Роман Форум”. Вдолі ми перед пам’ятником Віктора Емануеля II. З нами два отці-прочани з Югославії.

НА САМОМУ ВЕРШКУ БАЗИЛІКИ СВ. ПЕТРА

Не багато людей драпаються на самий верх Базиліки, до самого хреста. Бо там зайти не легка справа, а заборонена тим, що мають слабі серця. За це тим, що мали щастя туди дістатися, нагорода велика: Згори прекрасний вид на цілий Ватикан й Рим, — на Вічне Місто, побудоване на сімох горбках.

На вершок Базиліки немає ніякої вінди, ви мусите пнятися вузькими сходами, — мабуть буде їх з 150-200 або й більше, весь час угору й угору. Починаються вони на даху Базиліки св. Петра, входите у вузькі двері, а там і вузький коритар з тими сходами вгору. З-права ви спираєтеся, пнучись угору, на баню, з-ліва маєте знову заокруглену стіну, отже й пнетесь угору похилені на право. Всюди по стінах повно підписів людей, що хотіли в такий спосіб утревалити свій подвиг. Ми однак не кладемо своїх чесних імен ніде на стіні, бо — як казали у приповідці поляки — “ім'є глупе на каждом слупе” (ім'я дурака на кожнім стовпі), й відпочиваючи кілька разів, врешті вилазимо на сам верх. Далі дороги нема — тільки хрест і вічне блакитне небо. Зустрічають нас на горі ватиканські службовці, що пильнують там ладу. Розглядаємося, відсапавшись трохи, довкола. Погода ясна. Тут о. Мончак показався справжнім знавцем Риму-Ватикану. Згори бачимо Рим, як на долоні. Ватиканські будівлі, палату, де мешкає наш Кардинал Йосиф Сліпий, палату, де мешкає Папа, славні Ватиканські городи, музей, Сикстинську каплицю, бібліотеку, де містяться конгрегації, навіть залізничу станцію й залізницю Ватикану. Наші фотографісти, — о. Г. Овчарик і о. А. Фик, — роблять багато знімок-слайдів на пам'ятку. Перебуваємо на горі довгий час, не хочеться злазити вниз. Але все має свій кінець. Ще кілька останніх поглядів на Вічне Місто, наче пращаюся з тим великим Центром Християнства. Риме, чи коли я ще тебе побачу? . . . — і починаємо сходити вниз, знову тими самими вузькими сходами, але на цей раз похилені в-ліво. Сходити вниз — байка, досить легко. Мені чомусь було тоді так втішно на душі, — може тому, що сходжу вниз, а не, засапуючись, друся вверх, — що я почав співати. Нагадався мені тоді чомусь наш бідний о. Григорій Теплий зі Старечого Дому Пресвятої Родини у Вінніпегу, який, прикований до крісла, має нагоду прислуховуватися нашим старикам, як вони виспівують всякі старі й давні пісні та коломийки. Ну і я затягнув одну коломийку, якої навчився від о. Теплового: “Ой ніхто так не танцює, як кривий Данило . . .” Співаю, голос несеться да-

леко тим вузьким коритарем — і чую, як о. Мончак і мої собрати мені за плечима вуркочуть: “Чому він не співав, як пнявся вгору, але сапів, як ковальський міх...”

Кінчу цю виправу на вершок Базиліки словами якогось мудрого чоловіка: Сміх це здоров'я. Коли смієшся, тоді цілий світ з тобою сміється, бо коли плачеш, — плачеш сам.

В ПІДЗЕМЕЛЛІ БАЗИЛІКИ

Базиліка св. Петра надзвичайно багата в історичні пам'ятки, чудові образки, мозаїки, різьби й тим подібне. Щоб хоч трошки довше про це все подати, треба б було задержатись довший час. Не думаю цього робити. Хочу однак, й мушу, хоч дуже коротенько згадати про це, що ми бачили під головною підлогою Базиліки.

Не тільки повно прочан-відвідувачів Базиліки є в самій Базиліці. Також повно й постійно є людей-прочан під Базилікою. Що там є? Під Базилікою є два поверхи довгих коритарів. В першому на ліво й на право є вимуровані малі каплиці, в яких лежать кам'яні домовини-гробівниці Папів. В коритарях-каплицях досить темно, коли входите вниз отвором, що є десь посередині Базиліки з-ліва. Б'є по вас вражіння якоїсь таємничости, позагробового життя. Люди голосно не говорять, читають імена Папів на гробівцях. Моляться. Це — неначе катакомби Базиліки.

Лежать там також в потрійних трумнях тлінні останки славних останніх Папів: Пія XII і Папи Івана XXIII. Перший Папа — дипломат-аскет, другий Папа — добродушний батько, всесвітний парох, знавець людських душ, любитель єдності Християн. Вдаряє вас, що перед гробівцями цих двох Папів багато червоних квітів, повно світла й людей на вколішках, що моляться... Я сказав би, що більше людей бачив я на молитві перед мощами мого улюбленця Папи Івана... Приходжу, гляджу на напис “ІВАН XXIII” і відразу перед очима стає мені цей великий чоловік (ще не урядово святий, однак напевно це скоро станеться), його усміхнене лице, яке я стільки разів оглядав на знімках, чи на телевізії (не дав Бог мені ласки бачити його живого, лицем в лице) й чомусь самі коліна гнутья, паду навколішки до молитви, клоню голову й розмовляю з Богом — прошу Його, щоб надав вінець святости тому, який кинув клич поєднання християн, клич соборности, клич Вселенського Собору... Молюся, щоб покійний Папа поміг мені бути добрим священиком і ширити його світлі заповіді.

З задуми й молитви до життя покликає нас чотирьох о. Мончак, наш провідник.

Як відомо, осередною точкою Базиліки є головний престіл св. Петра, збудований на колишнім гробі св. Петра. Коли ж ви на височині першого коритаря під Базилікою, побачите цей гріб св. Петра збоку — стіна гробу доторкує до престола спеціальної каплиці, що в ній постійно правляться Служби Божі.

Покійний Папа Пії XII розпочав був великі археологічні розкопки і це вони творять другий, нижчий поверх коритарів та крипт під Базилікою св. Петра. Вже багато зроблено, однак, як казав нам наш провідник професор університету, щоб зробити досліди, треба б замкнути Базиліку й копати під цілою великою підлогою Базиліки — великанська площа та не менш велика і дуже коштовна праця, що забрала б роки.

Розкопки зосереджуються знову довкола гробу, місця спочинку першого Апостола, під першим поверхом коритарів під Базилікою. Щоб дістатись до них, треба замовити собі місце, про що постарався нам знову о. Мончак: Платите з 1,000 лірів, стаєте коло спеціального входу з-ліва Базиліки, коло захристій, з ватиканського подвіря і входите, група не більше як 20 людей, до вузьких коритарів, місцями дуже низеньких, де показують останки поганської святині, далі останки першої церкви, що її збудував у IV столітті Константин Великий, гроби римських родин з-перед і з перших часів християнства, а врешті ви стаєте, доторкаєтеся кам'яних плит, бачите місце, де мав бути похований самий Апостол Петро. Вгорі, якраз над тим місцем,

РИМ. Перед Базилікою Св. Павла „Поza мурами“. З нами по середині наш провідник о. Мончак і два отці-прочани з Югославії.

у Базилиці є головний вітвар св. Петра. З нами групу творили майже самі Єпископи — Отці Собору.

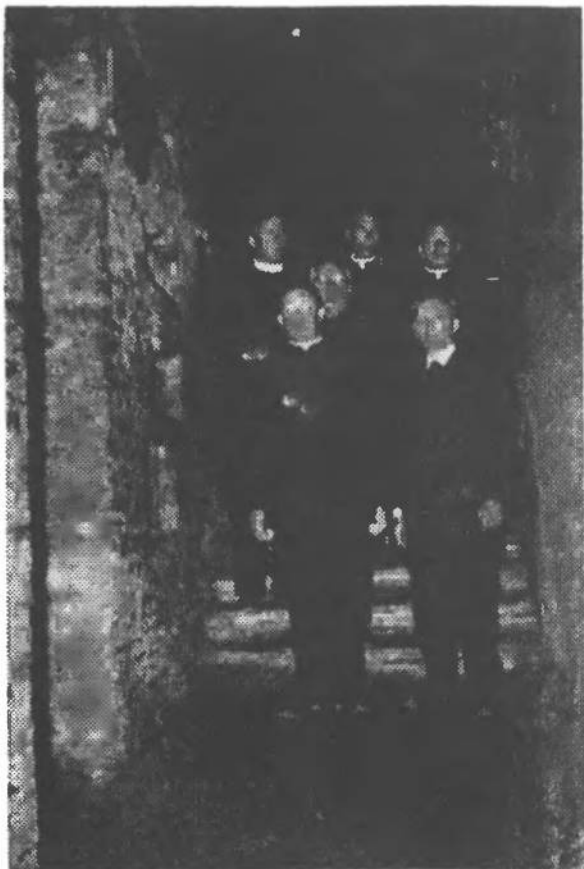
Сміху ми мали повно, коли одного з нас цей поважний провідник взяв за Єпископа, запитався звідки ми і довідавшись, що ми з Канади, каже: “Ексцеленціє, вибачте, що ми спізналися.” Наш новий “Ексцеленція” ні одним словом не відпекався, що він ним не є, тільки зробив поважну міну й слухав уважно провідника. А почалося це звідти, що ватиканські урядники дістали добру нагану від о. Гр. Овчарика за те, що на час не починають тури. Казав о. Григорій: “Коли ви в бізнесі, починайте на час, як ми в Америці, ми не маємо часу.” І мабуть певно виглядало поважному професорові, що то секретар ганих їх за спізнення в імені “Ексцеленції” . . .

Зрештою цей провідник, професор університету, дуже докладно все пояснює, так і видно, що це знавець першої кляси, тільки одна шкода, що його англійська мова “італійська” і дуже часто важко було його зрозуміти. Це місце під Базилікою таке дороге для всього християнського світу, нагадувало мені цілком катакомби, які ми бачили в іншій частині Риму. Про ці місця вічного спочинку перших християн ми ще будемо говорити.

ВАТИКАН

Ватикан це Папська незалежна держава. Головою держави є кожночасний Папа. Населення Ватикану — коло 1,025 душ, площа Ватикану — 108.7 акрів або близько одна шоста квадратної милі. Ватикан лучиться тісно з містом Римом, лежить зараз за його західними границями. Осередком Ватикану є Базилика св. Петра, перед нею кольосальна площа й там, де площа перед Базилікою починається, — починається урядово і Ватикан-держава, зі своїм урядом, поліцією-швайцарцями, окремими грішми й марками. Відділюють Ватикан від Риму дерев'яні “коні”-бар'єри. Італійська поліція помагає ватиканській у вдержуванні ладу. Люди слухають. Не потреба поліції з гумовими палками, як в Америці.

Де містяться всі уряди й Конгрегації, де мешкає Папа? Площа перед Базилікою обведена, немов короною, чудовою колюмнадою Берніні, а за нею знаходяться великі кам'яниці та будівлі Ватикану, що тягнуться вздовж площі, є з двох боків Базилики й поза нею. От вам і Ватикан. Папа мешкає в кам'яниці з-права, близько Базилики св. Петра. Її вікна бачите а площі, з тих вікон Папа й благословить людей та до них

РИМ. Катакомби Калікста. Стоїмо в однім з вузьких коритарів цього великого пам'ятника християнства.

промовляє раз на тиждень. Папські вікна виходять на площу і коли Папа промовляє, голосники несуть його голос до тисячних мас людей, зібраних на ній. Апартаменти папські є злучені з Базилікою з правого боку і Папа на лів-публичні авдієнції в храмі входить просто до Базиліки чи несуть його на спеціальній лектиці просто з ватиканських будівель.

Получена з Базилікою, також з-права, є славна Сикстинська Каплиця, в якій Папа править Служби Божі, має наради з Кардиналами і де, врешті, Кардинали вибирають по смерті Папи нового Папу. Бути в Римі й не бачити Папу — значить ви не були в Римі. Також не бачити Сикстинської Каплиці було б "непростимим гріхом". І знова завдячуємо о. Мончакові, що

подбав про це, що ми точно оглянули цю славетну каплицю. Мушу признатися, що з великою цікавістю йшов я до неї. В ній треба поводитися тихо, бо “за дверми” мешкає Папа. Щоб оглянути її чудові мальовила, архитвори Мікеля Анджеля, треба дивитися просто, вбік і, як сказав о. Мончак, щоб добре приглянутись “Сотворенню Світа” на стелі, найкраще було б покластися на землю й так дивитись на стелю. На головній стіні, за папським вітарем, славетний “Страшний Суд”, того ж самого генія. Все пояснював нам о. Ігор, були ми в каплиці поверх годину, більш не мали часу, нас і так боліли карки від підношення голов угору. Показував нам о. Мончак, як вибирають Папу, де ставлять трони-фотелі для Кардиналів, столи й усе інше. Я глядів за не менш славетною “печею”, в якій палають “голоси” Кардиналів — ті паперові бальоти при голосуванні, глядів за бляшаним комином, що ним виходить чи білий чи чорний дим на дах каплиці, видний на Площу св. Петра. Немає ні печі, ні того “коміна”, ставлять його, коли треба, під час голосування. Своє враження з Сикстинської Каплиці я висловив нашому Митрополитові кажучи, що чомусь на мене ті преславні мальовила не зробили такого враження, як я був би сподівався. Каже Митрополит: “Маєте щастя, що їх побачили в такому стані. Так, мальовила на стіні чорніють, скоро каплиця буде замкнена для відвідувачів, її будуть цілковито відновляти.”

З Сикстинською Каплицею є сполучений славетний на весь світ Ватиканський Музей та не менш славетна Ватиканська Бібліотека. Вони творять собою два великанські окремі будинки з численними залами, коритарями, переходами. Направду голова вам крутиться від самого тільки ходу, від оглядання тих скарбів з усяких ділянок наукового життя: архітектури, малярства, археології, історії, нумізматики і так далі. Я навіть не думаю й не пробую про ці два осередки всесвітніх скарбів говорити. За короткі в мене руки. Жаль мені тільки, що в Музею не бачив я нашого рідного відділу, виразного, національного, українського. Так, є відділи “візантійські”, “російські”, “руські” з нашими старими іконами й аж просилось би поставити наші гуцульські вироби, писанки, вишивки, ікони та сказати, що це твори України. Не було б кращої для нас пропаганди, бо ж там стрічається дослівно цілий світ та оглядає цей музей день у день. Чия це мала б бути праця і відповідальність — знову не беруся на це питання відповідати. Висказую свою думку особисто, як українець.

ВАТИКАНСЬКІ ГРОШІ Й МАРКИ

Ватикан видає свої гроші-ліри, з медальйоном Папи на однім боці та написом “Місто Ватикан” і вартість лір на другім. Курсують ці гроші рівно з італійськими лірами, мають таку саму вартість. Поштові марки мають вартість лише у Ватикані й лише до ватиканських поштових скриньок можна кидати листи з тими марками. Якби хто через помилку кинув лист з ватиканськими марками до італійської-римської скриньки, казали нам, що листа не викинуть у кіш, однак забере довший час і багато буде процедури-проволоки, бо мусять його звернути до Ватикану і тоді щойно лист піде у світ.

Як і наш редактор п. Курдидик, я вважаю себе за філіятелиста та й під час нашої мандрівки всюди збирав і купував поштові марки з усіх країн і монети для колекції. Поштові марки і гроші Ватикану мають велику вартість і дуже популярні серед філіятелістів і нумізматів світу. Отож як тільки я мав вільний час, залишав я своїх собратів відпочивати, а сам шпирав по поштових урядах Риму й Ватикану за своїми скарбами. Італійська пошта, щоб робити конкуренцію та щоб також щось для них капнуло під час Собору, поставила за дерев'яними бар'єрами пошту на колесах, — великий віз, покритий дахом, з двома віконцями в ньому і два поштові урядники продавали італійські марки. Ватикан має свій головний поштовий уряд по правій стороні площі, зараз за колюмнадою і другий поштовий відділ з-ліва, близько Базиліки. Можете також купити марки в Ватиканськім Музею, а також на даху Базиліки, де продаються всякі девоціоналії. Марки Ватикану чисто релігійні тематикою, великі, дуже гарні з мистецького боку. Поштові скриньки, густо розложені по Ватикані, є синьої краски. Купивши марки, вислав я їх сам до себе поштою — все прийшло добре. Серію грошей купив на пам'ятку — привіз з собою. Чому так довго про це розписуюся? Бо знаю, що “Поступ” має більше читачів-філіятелістів, може і їм колись пощастить поїхати до Риму, щоб знали, — де, що і як. Я певний, що небагато людей знає про те, що Ватикан має свої гроші й марки.

ЗНИМКА З МАНІТОБСЬКИМИ ПИТОМЦЯМИ

Під час перебування в Римі наш Митрополит Кир Максим дуже цікавився, про все випитувався та справді радів нами. При першій зустрічі з нами запропонував нам спільну вечеру в одному з кращих ресторанів. Ми ж у Римі нові, для

РИМ. Церква Св. Петра в Оковах. В ній славетна статуя Мойсея, діло рук незаступимого Мікельанджеля.

нашого Владики Рим як Вінніпег, з нагоди Собору наш Митрополит мусів так багато разів їздити до Італії. З нами на вечері був також Преосв. Кир Ніль Саварин, ЧСВВ з Едмон-тону, наш Єпископ-Помічник ще за часів світлої пам'яті Кир Василя Ладики, ЧСВВ. Ми хотіли також поставитися й "зафундувати" обід нашому Владиці. — Приймете мене в Канаді — була відповідь.

Ми ще кілька разів були з нашим Митрополитом, а дуже радісна зустріч була тоді, коли ми спільно з Митрополитом робили знімку в Колегії св. Йосафата з нашими питомцями. В тій же Колегії студіюють-вчать на священників питомці з усіх наших епархій у світі. Й мали ми велику приємність

побачити чотирьох питомців, що вчать в тій Колегії для нашої Епархії в Манітобі. Ними є: **Іван Музика** з Вайти, Ман., **Григорій Олійник** з Комарна, Ман. (син нашого о. Гр. Олійника, Декана в Вайті), **Михайл Боячок** з Вінніпегу, Ман. й **Іван Пилат** з Америки. Всім нам відомо, який великий брак священників відчуває тепер наша Архиепархія. Тому ми не дивувалися, що наш Митрополит був такий радий та веселий того вечора, коли був оточений питомцями — будучими своїми священиками, молодими й енергійними, для Манітоби. Жаль тільки, що лише чотирьох молодих, ідейних юнаків тепер є в Колегії св. Йосафата для Манітоби. Місце є на багатьох більше. Говорив я отцям: Коби ми були мали колись таку нагоду, яку мають тепер тут студенти-питомці. Це найкраща наука, в осередку християнського світу, чудовий край, добрий харч, за гроші не журись — тільки вчися, користай з найкращих бібліотек, музеїв, дістанеш світову освіту... А колись ми в нашій бідній "Галилеї"... Як то тяжко нераз нам приходило покінчити студії з різних, прерізних причин...

ПРЕОСВ. КИР ІВАН ПРАШКО НАШИМ ПРОВІДНИКОМ

Наш австралійський Єпископ Кир Іван Прашко також показав своє добре серце відносно нас. Знаючи Рим, де студював довгі літа, зголосився сам одного дня бути для нас провідником в Римі. Кир Іван — людина повна здоров'я, енергії, природного гумору, дуже товариський. Ми були в дорозі вже більш 2 місяці і вже досить змучені. Всеч. о. Мончак не давав нам відпочинку в Римі, він хотів нам показати якнайбільше й ми за це були йому вдячні. Але він молодший від нас і якось трохи на нас зважав. Не так було з Кир Іваном: Отці, ви не приїхали спати, багато маємо бачити, — і починав іти скоро, без віддишки, без "пардону". Ми стогнали, хотіли спочивати, але не було ради, йшли і були вдячні Преосв. Кир Іванові за це, бо якби не він, ми не були б бачили руїн Форуму, Пантеону, Замку св. Ангела, Колізею, Базиліки св. Павла, Базиліки св. Івана Лятеранського, Базиліки Пречистої Діви Марії і інших славетних будівель. Кир Іван усе нам пояснював, давав цілі лекції архітектури, історії, малярства і т. д. Пізно ввечері скінчилися наші мандри по Римі з Кир Іваном. Ми були змучені, однак раді, що так багато бачили та вдячні Преосвященному. А коли врешті ми засіли в Ресторані св. Апостолів, при добрій вечері і солодкім італійським вині все забулося, десь пішло й змучення, ми були б ішли ще й далі, але ніч має свої права — пішли на спочинок.

Храм свв. Сергія і Вахха
Chiesa dei Ss. Sergio e Baccho

КАТОКОМБИ КАЛІКСТА

Що то є катакомби? Це підземні кладовища-цвинтарі. Хто з нас не чув цього слова? Хто з нас не вчився про них? О, як каже нам історія, перші часи християнства не були жартом — три віки мільйони християн платили за свою віру життям. Нерон, Деоклеціян, Юліан Відступник і інші римські імператори переслідували християн. Аж у четвертім столітті прийшов імператор-цесар Константин Великий, який

дав свободу християнам. Що ж робили ті три перші століття християни? Вони йшли в підземелля, щось як тепер наша Церква на рідних землях — копали коритари в землі, скріплювали їх, сходилися там на відправи та ховали там мучеників-християн. На гробах-плитах мучеників священники правили св. Служби Божі.

Я завжди мріяв побачити ті катакомби. Казав наш провідник, що майже одна третя Риму під землею, це катакомби, багато з них ще не досліджені. Дуже часто трапляється, що починають будувати будинок, все валиться, будівлі усуваються, засипує підземні печери і цвинтари з перших часів християнства.

Найславніші катакомби це Катакомби св. Калікста, який був у них похований. Сходимо яких 20-25 сходами вниз, досить стрімко. Вдолині бачимо довгі, покручені коритари, що розгалужуються на всі боки. Тут пропасти і згубитися без провідника легко. Звертає нам увагу провідник на стіни — це найважливіше: У стінах викопані квадратіві, більші чи менші отвори, одні закриті плитами, інші ні! — це місця вічного спочинку давних християн... Від часу до часу з коритаря

Галицький герб над головним входом

Lo stemma del regno di Halychyna, Ucraina, sull'ingresso principale

вече отвір до каплиць — спільних гробів багатіших родин Римв. На стінах старинні різьби, символ перших християн — риба (Христос), бачимо навіть дві маленькі отворені труни, — це останки дітей і з нашої групи пані відвертають очі, не можуть на них дивитися. Коли ідемо по під землею, нагадуються мені гімназійні часи, коли ми ходили на фільм “Кво Вадіс?” (Де ідеш, Господи?). В тім фільмі ми бачили християн, як ховаються перед римськими мучителями в катакомби, як їх мучили, як їх роздирали звірі в Колізею... З побожною боязню ступаю слідом провідника, він, провідник, має смолоскип, ось там чи там мигтить жарівка електричного світла. Все виглядає так, як у першім чи другім столітті по Христі. Здається, що ось римські вояки вдеруться до середини й ви будете мусіти здавати своє життя за Христа, що знову на тих святих місцях поллеться кров... Чи витриваю?

ІНШІ УКРАЇНСЬКІ ОСЕРЕДКИ В РИМІ

Нам не нудилося в Римі, коли ми ждали на поновне відкриття нарад Собору. В тій передишці нарад ми відвідали також інші українські інституції в Римі. Допомогав нам у тому не тільки о. Мончак, але й знову Преосвященний Кир Іван Прашко.

Відвідуючи руїни Форум пішки, ми зайшли з Кир Іваном до головної обителі оо. Василіян на Авентині. Тут є осідок ВПреп. о. Атаназія Великого, Протоархимандрита, його дорадників та молодих монахів, що студіюють теологію в Римі. Манастир великий, просторі коритари, кімнати вигідні, на найнижчому поверсі манастирська каплиця. Манастир у дуже гарній дільниці Риму, окружений городом. Тут мешкали колись Отці Трапісти. Прийняв нас о. Протоархимандрит сердечно, показав усю обитель, пояснював усе, розпитувався про Канаду. Передав я йому поздоровлення від отців з Канади, а головню від нашого “дзядзя” о. Мирона Кривуцького, ЧСВВ, з Мондери. Між отцями, яких ми пізнали, знакомий для мене був о. Й. Химій, бо знаю його ще з Вінніпегу.

Папська Українська Мала Семинарія є в протилежному боці Риму. Там ми заїхали з о. Мончаком таксівкою. Це великий, модерний будинок, містить коло 120 молодих студентів та 9 професорів з Отців Салезіян, ректором є. о. д-р Ст. Чміль. Коли ми зайшли до Семинарії, була якраз перерва в науці і хлопці бавилися на просторому подвірі. Оглядаємо будинок, кляси, каплицю, де й робимо знимку. В Семинарії

хлопці з цілої Європи, є і з Америки й Канади. На голос дзвінка все втихає, парами йдуть до кляс, дисципліна. Таксівка на нас жде, тому прощаємось з отцями й пускаємось до монастиря Сестер Служебниць ПДМ. Майже межа в межу з Малою Семинарією йде будова якогось великого будинку, докінчують вкладати залізні основи-рами. Питаємо, що це буде? А, каже о. Мончак, це будується заходом нашого Кардинала Йосифа Сліпого **Український Католицький Університет**, що має зібрати-притягнути до Риму наші найкращі наукові сили, як колись у Львові Богословська Академія. Від себе хочу додати, що як будинок буде скінчений, буде справді чим показатися перед чужинцями, тому всі мусимо нашому Кардиналові допомогти. (Останніми днями довідалися ми з “Благовісника”, що цей університет буде носити ім'я св. Климентія Папи Римського.)

Монастир Сестер Служебниць ПДМ лежить майже на передмісті Риму. Схований він у чудовій зелені, повно живих квітів. Монастир модерний, всюди зразкова чистота. Перебудовують каплицю, вставляють іконостас. Це осередок і централа, — Генеральна Курія наших добрих Сестер Служебниць, що вже такі довгі роки працюють для добра нашого народу в Канаді, займаються школами, академіями, діточими сиротинцями, старечими домами, ведуть по парохіях Рідні Школи (от хоч би як в Іст Кілдонені Сестра Йосифа), катехизми і так далі. Наш о. Мончак представив нас добрим Сестрам. Пізнаю змістя головну “басиху” Генеральну Матір, Впреп. Сестру Єроніму (Химій), знаю її ще з Вінніпегу. Познакомлюємося з Сестрою Юліяною, котра є заступницею Генеральної Матері. Зі Саскачевану є дорадниця Сестра Корнилія, є і інші Сестри. А вже не треба було нам усім представляти нам знаної Сестри Навкратії, що тепер є в Римі настоятелькою, а в нашій славній Вінніпегу була довгі роки настоятелькою Дому Пресвятої Родини, цього славетного дому, що став прибіжищем наших старших людей на склоні їх літ. Скільки серця, душі й любови Сестра Навкратія вложила в цей старечий дім, — один Бог тільки знає.

Привозимо Сестрам привіт з Канади, говоримо про нашу поїздку-прощу, випитуємося про Рим, вони про нашу Канаду. Всі Сестри сходяться до гостинної, п'ємо гідну каву, не якесь “експрессо” чи щось там, робимо знімки і час скоро сходить. Передаю Сестрам поздоровлення від теперішньої настоятельки в Домі Пресвятої Родини, Сестри Іннокентії, від нашого слабого о. Гр. Теплового. Пращаємося, дякуємо за мило перебуті

хвилини. Везе нас до німецьких Сестер, де перебуваємо, не таксівка, але сідає в “машину” Сестра Навкратія і везе нас вулицями Риму. Хрещуся, молюся, щоб щасливо заїхати. Але наша “драйверка” їде по Римі так, як усі римляни, всі нараз у всі сторони і якимось щасливо доїздимо. Вилазимо з авта перед гостинним домом німецьких Сестер. Роблю на собі знак хреста подяки. Дякуємо Сестрі Навкратії за щасливу подорож. Добре однак знову ногами ходити по Римі . . .

ІДЕМО ПОЗА РИМ

В Колегії св. Йосафата вице-ректором є Преп. о. С. Мудрий, ЧСВВ, що не тільки приймав нас дуже гостинно, але й запропонував нам відправлення Служби Божої в неділю в каплиці Колегії, снідання, а потім поїздки автом поза Рим. Нам не треба було два рази говорити. З'явилися ми на час. До Служби Божої служив і помагав нам у захристії наш студент Буячок. При сніданку зустріли ми в рефектарії знову нашого Митрополита, Преосв. Кир Ніля і о. ректора І. Назарка, що й припрошував нас до снідання, — їдьте, бо маєте далеку дорогу.

Сідаємо в мале авто о. Мудрого, я з великими ногами на переді, мої собрати позаді. Ще в Римі вступаємо до Церкви св. Бенедикта Йосифа Лабре, св. жебрака, оглядаємо славетну статую Мойсея в Церкві св. Петра в оковах, твір рук безсмертного Міхаель Анджели, вступаємо до Церкви св. Сергія і Вакха та монастиря, де попередньо Отці Василяни мали свій осередок, монастир та курію, — і дорогою Вія Апія виїздимо поза Рим. Неділя, в бік міста їде багато авт, по полудні мають бути великі футбольні змагання Рим—Неаполь. Хоч пізна осінь, в Італії тепло, листя починає жовтіти, сонце ясно світить. Отець Мудрий знає Італію і Рим дуже добре, знає всі вулички й всі викрутаси, машина йде скоро і за яких 2 години зближаємося до Альбанських Гір, у стіп яких розложилася місцевість, що її ім'я є для нас знане, а це **Кастель Гандольфо**. Пояснює нам о. Мудрий, що тут мають свої літні оселі більші пани Риму, втікають від спеки в літі в ці гори. Має тут свою літню резиденцію, як усім це відомо, теж Папа. Пнемося все більше вгору й в'їздимо до Кастель Гандольфо. Спершу йдемо оглядати палату Папи. Це кількаповерховий будинок, збудований у формі квадрату, відкритого по середині до площі, на яку сходяться люди, що їх Папа благословить з балькону. Тепер палата порожня, при дверях один сторож,

який знає о. Мудрого, авто паркуємо перед палатою. Зустрічаємо ще й італійського поліциста, також знаючого о. Мудрого, робимо з ним і о. Мудрим знімку на тлі славного Озера Альбано, що розложилося у всій своїй красі внизу.

В тім же Каstell' Гандольфо, над тим самим озером Альбано, світлої пам'яті наш покійний святець Митрополит Кир Андрей Шептицький купив для нашої молоді-студентів посілість, що тепер називається Вілля Андрея й є відпочинковим, літнім місцем для наших студентів з Колегії св. Йосафата. Тепер там мешкає тільки сторож. Отже о. Мудрий ваїздить перед браму Вілли Андрея, входимо й починаємо спершу йти великим садом-парком. Стежки ведуть то в ліво, то в право, всюди дуже буйна рістня, листя багато вже пожовкло, лавочки кам'яні, повітря чудове, а з поміж дерев чудовий вид на озеро й на славу гору Каво. Сама вілля може примістити кількадесятьох студентів, має каплицю, кухню, приміщення для Сестер. Покидаємо це місце відпочинку для студентів й мимоволі клонимо голову перед великим добродієм молоді Кир Андреем. Ідемо на гору Каво.

Дорога веде нас понад Озером Альбано і починає пнятися все вище й вище вгору. По дорозі зустрічаємо багато авт. Римляни виходять з авт та збирають каштани. Дивлюся, — зовсім наші галицькі каштани, але їх ніхто в нас не їв, вони

ГРОТТА ФЕРРАТА. Стоїмо перед брамою монастиря. З нами о. Партеній Павлик, ЧСВВ, і Брат Йосиф.

були дуже терпкі. Це інакші каштани і дуже смачні, пояснює о. Мудрий. Чим славна ця **гора Каво**, чому туди їдемо? По перше тому, що вона є найвищим шпилем в околиці і з неї, як є погода, видно навіть далекий Рим і, по-друге, побачимо щось таке, що напевно ніде ми такого не виділи в цілому світі: На горі був колись монастир, церква, монастирські будівлі. Тепер на горі, на самім вершку, є радіові, телевізійні й радарові станції, а де була колись монастирська церква-каплиця, там, у тім самім місці, є тепер “бара”, реставрація-корчма. Ціни за все страшно дорогі і нам аж моторошно робиться. Як це можливо, щоб таке було? Пояснює о. Мудрий: Це приватна тепер власність, ніхто нічого не може зробити, а власники — масони. Питають, чи хочемо обідати. Дякуємо, бо не знаю, чи страва була б ішла нам в горло, хоч ми були таки вже добре голодні.

Згори з'їзджаємо до славетного з виробу прекрасних вин в цій околиці міста **Фраскаті**. Тут обідаємо. Неділя, по полудні. Повно людей. Італійці п'ють багато вина, голосно говорять вимахують руками. У нас в Канаді вважали б це за злий тон.

Ще вступаємо до славетного **Гротта Феррата** — грецького монастиря, де оглядаємо церкву з чудотворною іконою Матері Божої, велику бібліотеку, музей та друкарню, в якій Ватикан друкував наші нові богослужбні книги. Тут і є кімнати, де наш Кардинал Йосиф Сліпий мешкав, як тільки приїхав зі Сибіру, два роки тому. Зустрічаємо о. Партенія Павлика, ЧСВВ і Брата Йосифа. Спішимося, бо вже темніє, а маємо ще відвідати **Студіон** — осередок наших отців Студитів, що недалеко звідси, в Кастель Гандольфо, по другому боці Озера Альбано, майже напроти Віллі Андрея.

Мене особисто дуже тягне до Студіону в першій мірі це, що тепер ігуменом у ньому є Всеч. о. Антін Рижак, мій товариш з семинарської лавки. Що більше, ми разом, одного дня й години, через положення на нас рівночасно архиерейських рук світлої пам'яті Кир Андреям Шептицьким, стали єреями в жовтні 1938. На бачив я о. Антона ще як при священні. Мав він, бідачисько, в час війни дуже набідуватися, мав охоту приїхати до Канади на місійну працю, але недуга не дозволила, — не пустили його до Канади наші канадійські власті. Був парохом у Бельгії. Тепер наш Кардинал зробив його ігуменом Отців Студитів.

Заїздимо в подвір'я, входимо у коритар новісінького будинку, питаємо за о. ігуменом, — в каплиці, кажуть. Входимо в гарну каплицю, мій о. Антін клячить, молиться, волосся

майже сиве. Як мусів він багато перенести в своїм житті, — думаю, — він усього кілька літ старший від мене, а я маю тільки трохи сивини...

Нас о. Рижак дуже сердечно привітав, показував нам келії і залі, робітні і пивниці, “точило” — як каже Св. Письмо, де витискають вино. Місця досить, три священики, кілька братів, що займаються виробом церковної утварі, малюють образи-ікони. Монахи практикують повне убожество, м'яса не вживають. Отець Рижак каже, що наш Кардинал всім журиться, найбільш тим, що так мало маємо покликань. Всюди та сама історія, не тільки в нас у Канаді, але і в Європі.

Веде нас о. Антін до їдальні й “чим хата богата, тим рада” гостить нас. Запізнаємося і з іншими отцями — Й. Мокрицьким і І. Відовим. Гляджу на лице о. Антона й кажу: “Брате, як ти змінився”. А він до мене; “А ти, думаєш, виглядаєш краще...” Перекидаємося довшу хвилину думками і враженнями. Однак о. Мудрий каже, що до Риму далеко, з дві години їзди, неділя, багато авт, мусимо їхати.

Пращаюсь з моїм щирим другом о. Антоном, жаль мені, що було за темно зробити знимку, а так, — хто знає, чи Добра Бозя ще коли дозволить нам двом зустрінутися віч-на-віч.

НА СОБОРІ

Понеділок 25 жовтня 1965 буде історичним, на завжди пам'ятним для нас, прочан, днем. За старанням нашого Митрополита ми були на Вселенському Соборі в Базиліці св. Петра в Римі. Ми, звичайні рядовики в тій великій організації, якою є Католицька Церква. Тож нам навіть ніколи не снилося, щоб ми могли брати колись якусь активну участь в Соборі, серед тієї “сметанки” — єпископів, митрополитів, патріархів... Ми, на закінчення наших перебувань у Римі-Ватикані, мали щастя і честь дістати білети вступу до Базиліки Петра й ми бачили зібраних усіх поперх 2,300 Ординаріїв з цілого світу, всіх народів, рас і культур, як вони засіли на ті спеціально влаштовані місця в головній наві Базиліки та як брали участь у Службі Божій, що правилася перед головним престолом св. Петра на початок нарад після тижневої передишки.

Разом з єпископами світу молилися нечисленні глядачі — священики, монахи, монахині, ну й ми, туристи-прочани з Канади, щоб Бог просвітив князів Церкви і щоб вони винесли з Собору якнайкращі закони-рішення для добра людей.

Серед тих тисячів єпископів я не міг побачити нашого

Митрополита, чи інших наших Єпископів. Так, ми бачили нашого Кардинала Йосифа Сліпого, як сидів у четвертім ряді, з краю, серед Кардиналів. Однак я знаю, що там, серед тих князів Церкви, є 16 наших рідних Українських Католицьких Владик, учасників цього Другого Ватиканського Собору. Їх імена записані в історії Католицької Церкви. Ніколи в історії нашого народу ми не мали стільки своїх рідних єпископів та ще й у таких різних частинах земської кулі. Ніколи в історії нашого народу ще так багато наших єпископів не брали участі у Вселенських Соборах. Аж оце прийшла ця історична хвилина! І ось мені, — нам, українським католицьким священикам з Канади, — добрий Бог, не знаю чому, дає честь бути свідком цієї історичної події. Я був гордий тоді, що я член нашої Української Католицької Церкви. На вколішках, серед сліз, я дякував Богові за Його доброту...

На другий день, по полудні я востаннє глядів на маєстатичну баню Мікельанджеля на Базиліці св. Петра... Ми покидали Рим, прямуючи в сторону Нісси, на французькій рів'єрі.

З М І С Т

1. Передмова	стр. 5
2. Введення	стр. 6
3. Гаваї	стр. 9
4. Фіджі	стр. 29
5. Нова Зеландія	стр. 49
6. Австралія	стр. 63
7. Сінгапур	стр. 83
8. Маляя	стр. 103
9. Цейльон	стр. 115
10. Індія	стр. 139
11. Кувейт	стр. 215
12. Ірак	стр. 223
13. Ливан	стр. 239
14. Сирія	стр. 245
15. Йордан (Йорданія)..	стр. 257
16. Єгипет	стр. 270
17. Свята Земля	стр. 288
18. Туреччина	стр. 349
19. Італія і Ватикан..	стр. 370

